

KORUNK

KÓS-KÖSZÖNTŐ • A BÉCSI FILO-
ZÓFUS-KONGRESSZUS ANYAGÁ-
BÓL • TANULÁS ÉS SZEMÉLYISÉG
• ŰRKUTATÁSOK HASZNA •
OTTHONOSSÁG ÉS URBANISZ-
TIKAI KÖRNYEZET • GYÉMÁNT
ÉG A MÉLYBEN KOVÁSZNÁN •
MIT MŰVELNEK A FIATALOK?
A FESTŐ GONDOLATAI • GANDHI
ÉS A PASSZÍV ELLENÁLLÁS •
A NEVETŐ EMBÉR • DEÁK TAMÁS
SZÍNМŰVE: A HADGYAKORLAT •

1968 | 12

E SZÁM MUNKATÁRSAI

Bukarest

**Bleyer György
Demény Lajos
Oprisan, Mircea
Szilágyi Domokos**

Agigea

Nagy G. Károly

Arad

Glück Jenő

Csikszereda

Miklós László

Dés

**Enyedi Sándor
Módi Ilona**

Kibéd

Réti János

Kolozsvár

**Balázs Sándor
Balogh Edgár
Bodor András
Bretter György
Dáné Tibor
Deák Tamás
Demény Dezső
Fogarasi József
Horváth István
Kántor Lajos
Kelemen Béla
Király László
Palocsay Zsigmond
Rác Győző
Weizmann Endre**

Kovászna

Gazda József

Nagybánya

Pusztai János

Nagyvárad

Váró Zsuzsánna

Sepsiszentgyörgy

Bartos Endre

Temesvár

Kubán Endre

Külföldi szerzők

**Bajomi Lázár Endre
Somerville, John
Vranicki, Predrag
Waldheim, Kurt**

*Finta Edit: Nagyon fáj
(József Attila-illusztráció)*

KORUNK

havi szemle

	Itt és most	1755
FOGARASI JÓZSEF	Szélesebb hatáskör — nagyobb felelősség	1758
BALOGH EDGÁR	Kös-köszöntő	1762
GUILLAUME APOLLINAIRE	Asszonyok hangja hull az esőben... (vers) (Módi Iлона fordítása)	1766
BLEYER GYÖRGY	Otthonosság és urbanisztikai környezet	1767
BALÁZS SÁNDOR	A nevető ember (Humor és filozófia)	1774
JOHN SOMERVILLE	Marxizmus és jelenkori humanizmus	1783
PREDRAG VRANICKI	Gondolatok a marxista filozófia fejlődési útjairól	1787
PALOCSAY ZSIGMOND	Konyhaszerrel (ikervers)	1789
SZILÁGYI DOMOKOS	Szellemi reflexek — és a szintézis	1793
KÁNTOR LAJOS	A festő gondolatai	1797
GAZDA JÓZSEF	Kései dalgyűjtés Magyarózdton	1800
HORVÁTH ISTVÁN	A hadgyakorlat (színmű)	1806

HAZAI TÜKÖR

MIRCEA OPRİŞAN	Gyémánt ég a mélyben Kovásznán...	1834
----------------	-----------------------------------	------

JEGYZETEK

ENYEDI SÁNDOR	Déryné erdélyi fellépései	1837
MIKLÓS LÁSZLÓ	Miért ne?	1838

NEMZETKÖZI ÉLET

KURT WALDHEIM	Kozmikus kutatások haszna	1840
VÁRÓ ZSUZSÁNNA	Az űrkutatás tizenegy éve	1842
BODOR ANDRÁS	Gandhi és a passzív ellenállás	1846
GANDHI	Párbeszéd a Hind Swaraj-ból	1850

FÓRUM

DÁNE TIBOR	Mustkóstoló (Olvasónapló)	1855
KIRÁLY LÁSZLÓ	Mit művelnek a fiatalok?	1857
NAGY G. KÁROLY	A faj fogalmának meghatározatlanságáról	1859
BRETTNER GYÖRGY	„Terméketlen spekuláció“	1861
RACZ GYÓZÓ		

IFJÚSÁG — NEVELES

DEMÉNY DEZSŐ Tanulás és személyiség 1865

SZEMLE

WEISZMANN ENDRE	Fényszórás New Yorkban (Summa technologiae)	1872
KELEMEN BÉLA	Emil Petrovici és a magyar nyelvtudomány	1875
GLÜCK JENŐ	A Murgu-kutatás jelenlegi állása	1877
DEMÉNY LAJOS	Egy szászvárosi forradalmár	1880
PUSZTAI JÁNOS	Valóság, őszinteség, líra	1881
BAJOMI LÁZÁR ENDRE	Pillantás a francia színiévadra (Budapesti levél)	1884

SZERKESZTŐK — OLVASÓK

KUBÁN ENDRE	Az irodalmi hagyományok megőrzéséről	1893
BARTOS ENDRE	Hagyomány-ellenőrző körúton	1894
RÉTI JÁNOS	Megkésett visszhang	1895

KRÓNKA, TÉKA, TALLÓZÁS

Műmellékleten Boros Lajos festményei
Árkossy István, Paulovics László, Surány Erzsébet, Szécsi András grafikái,
Benczédi Sándor szobrai,
Balla József, Tóth Szücs Ilona, Zolcsák Sándor festményei

K O R U N K

ALAPITOTTA Dienes László (1926), SZERKESZTETTE Gaál Gábor (1929–1940)

Postacím: Cluj, Piața Libertății 4–5, Republica Socialistă România
Szerkesztőség: Kolozsvár, Szabadság tér 4–5. Telefon 1 14 68, 1 38 05

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG: Balogh Edgár (főszerkesztő-helyettes), Gáll Ernő (főszerkesztő), Gáll János, Kántor Lajos, László Béla (szerkesztőségi főtktár), Lázár József, Szabó Sándor, Weizsmann Endre. Bukaresti szerkesztő: Aszódy János.
Str. C. A. Rosetti 43/a. Telefon: 167–465.

Három remek tanulmányban elemezte Gaál Gábor a Korunk évfolyamait: 1938-ban, 1939-ben és 1940-ben. Ezek az írások valójuk szerint szűk baráti körökben elhangzott előadások voltak, tartalmas és értékes kísérletek az olvasóval való kapcsolat felvételére Marosvásárhelyen, Brassóban vagy Temesvárt (ezekre a látogatásokra tanúink is vannak).

Nem ok nélkül indult el szerkesztőségéből Gaál Gábor. Előfizetői megfogyatkoztak, a fasiszta rém növekvő fenyegetése, az egyre gyilkosabb nacionalista örvény csoportokat, rőtegeket ragadott el a marxista—leninista lap táborából, mások pedig, akik felzárkóztak már az ellenállásra, valójában nem is ismerték vagy még nem szokták meg, nehéznek érezték a tudományos és művészeti kérdésekkel magas szinten és eredeti elemzésekkel foglalkozó — tehát bizonyos előismereteket, általánosabb tájékozódást igénylő — folyóiratot. A kivezető út egyedül a közönséggel való kapcsolat sűrűbbé tétele, a személyi érintkezés ápolása volt, a hely színén, ahol a romániai magyar értelmiség a problémák kohójában kiforrott.

Újraolvasva ezeket a tanulmányokat, s számításba véve mind a bekövetkezett nagy társadalmi változások, mind az általános művelődési szint emelkedése folytán kapott előnyeinket, mégsem tagadhatjuk meg magunktól a megállapítást, hogy önvizsgálatra akár a szerkesztőség oldaláról, akár az olvasók között ma is szükség van. A Korunk a szocializmus korszerűsítésében és fejlesztésében érdekelt romániai magyar nemzetiség szélesen átfogó „gondolati” folyóirata abban az értelemben, hogy ha nem is ilyen vagy olyan szaklap s irodalmilag, művészetiileg sem elhatárolható, mégis a sokféleképpen szakosított értelmiség gondjait és felelősségét, modern továbbképzését hordozza, a dolgok összefüggéseit kidomborító széles skálán.

Igen ám, de a siker éppen azon múlik, vajon napi feladataiba süllyedve szakít-e magának a tanár, a mérnök, az orvos, a tisztviselő, a technikus vagy akár a gazdagabb felismerésekre törekvő munkás és földműves, legfőképpen pedig a minden rendű és rangú diák elegendő erőt plusz-tanulásra, saját ismereteinek kiegészítésére és behelyezésére egy állandóan mozgó-fejlődő világképbe?

Olyan gondunk ez, melyet nemcsak értelmiségünkért magáért viselünk magunkban, hanem — az értelmiség jelentős társadalmi szerepét tartva szemünk előtt — széles hazai dolgozó tömegeinkért is. Művelt nemzetiséggé válni a szocialista ország egészének mindenkori színvonalán esakís úgy tudunk, ha értelmiségünk anyanyelvén is fel van fegyverezve a haladó világ tudományos-műszaki forradalmának szókincsével, fogalomrendszereivel, ismeretanyagával és értelmezéseivel,

olyannyira, hogy ezt a felhalmozott tudást és gondolati kincset tovább is tudja adni falun-városon, iskolában és iskolán kívül, magában a termelésben, a művelődési házakban, a színházakban és a tömegeket kiszolgáló hazai magyar sajtó arcvonalán. Maga az értelmiség fontos „távközlési eszköz” a tömegek felé, s ha anyanyelvünkön jól gondoljuk ezt az értelmiségi funkciót a tudás minden ágában és fokán, akkor továbbra is tartjuk az országos szintet.

Gaál Gábor útján mi is járjuk tehát a falvakat-városokat, terjesztőink és előadóink megfordulnak iskolákban és üzemekben, s mint legutóbb Nagyváradon, fiatal színművészeink hangján is beleszólunk a szívekbe és agyakba jobbert, szebbert, magasabbert. Talán e fokozott tevékenységünk, talán az, hogy maga a lap is érdekesebbé vált tematikájával és esszé-stilusával, de bizonyára főleg az egész ország magasabb, összetettebb szellemi élete (gondoljunk csak az írószövetségi konferencia hullámaira), a növekvő érdeklődés a múlt hagyományai és a jövő lehetőségei iránt, a románban is, magyarban is jelentkező könyvhiány, az iskolai reformok, a színházak korszerűsége, mindez segített minket abban, hogy 1968 utolsó évnegyedére félezerrel emelkedett előfizelőink száma. Ez az ütem bizalommal tölt el hitátasunk minden eddiginél szélesebb kibonthatósága iránt.

Mi tetszett meg az olvasónak? Az, hogy alaposabban foglalkoztunk — súlypontot alkotva — vezetéstudománnyal, a nyelv kérdéssel, a közélet szempontjából oly fontos lélektan mai állásával és orvosi problémákkal? Vagy évszázados hazai magyar tudományos és irodalmi hagyományaink, nagy elődeink és gondolataik jelentkeztek bővebben, mint máskor, s így a román történelmi emlékezés értékeivel ötvözötten fel tudtuk sorakoztatni saját múltunk értékeit? A szűkös és kirekesztő fél-szemléletek helyébe sikerült végre egész képet adnunk irodalmi és művészeti téren, eleget téve a közóhajnak, mely régóta számonkerte ötvenéves romániai magyar szellemi termésünk csonkítatlan egészét, s bizonyára ez is ott gyűrűzik most a lap körül támadt szimpátiában. Kiállításunk az újért, a modern gondolati értékekért, de egyben szintetizáló törekvésünk, mely nem hagy ki semmiféle értéket sem a közéletbeli kölcsönhatásokból, szintén hozzájárulhatott eredményeinkhez, főleg a fiatal-ság, az egyetemi és főiskolai hallgatók, sőt a középiskolai magasabb osztályok növendékei körében. De bármennyire jólesik is ez a hűség, a pillanatnyi siker sem feledtetheti el velünk a kitartás szükségét távolabbi céljaink népszolgálatában.

Gondolkozunk statisztikában. Egyszerű számítás szerint is messze vagyunk még összes tartalékaink mozgósításától. Vannak egyes rétegek (például mérnökeink, a kereskedelmi alkalmazottak, a köztisztviselők taborában), ahol még nem vertünk gyökeret. Átlagosan hétszáz honi magyar lakosra jut már egy Korunk-előfizető, s ez nemzetiségünk szocialista fejlődése szempontjából, az országos színvonalhoz képest még nem elegendő. Aránytalanságok mutatkoznak a korosztályok és egyes vidékek között. Az öregebbek és a fiatalabbak inkább olvasnak, mint a középnemzedék, s a Székelyföldön vagy Biharban, Szatmárban komolyabban vagyunk jelen, mint Közép-Erdély falvaiban és városaiban vagy a Bánságban. Némely nagyváros, például Brassó és Temesvár, jelentős számú magyar értelmisége ellenére lemarad a számbeliileg sokkal kisebb Székelykeresztúr vagy Érmihályfalva mögött. Igaz, nem is jártunk még eleget mindenhová. Most mégis, az új esztendő küszöbén, összedzsjük az erőnket, rajtunk ne múljon a siker. Az újonnan létesített, korszerűbb nyomdai részleg felállítása Kolozsvárt gyorsabb megjelenésünket is lehetővé teszi az új esztendőben.

Új reményeket fűzünk fiatal munkatársainkhoz, akik — az egyetemi és főiskolai hallgatók sorából — rendszeresen együttműködnek szerkesztőségünkkel, s mint

Gaál Gábor kései tanítványai, felvilágosító rajzásra készek. Az ő hitükkel, szenvedélyes munkabírással újulunk meg, s pártos szellemű, az ország mai feladataiba illeszkedő aktivitásuk sokban hozzájárul majd a Korunk feladatainak teljesítéséhez.

A szocialista egységfront kibontakozása, a magyar nemzetiségű dolgozók tanácsainak megalakulása, a készülő választások s nem egy különleges magyar emléknap (így Ady-ünnepélyek a költő halálának ötvendik évfordulója alkalmából), a megnőtt érdeklődés a sajtótermékek iránt, az irodalmi színpadok és körök fellélenkülése, mindez egyaránt nemzetiségünk konkrét szociológiai és művelődéstörténeli vizsgálata felé tereli figyelmünket. Részt óhajtunk venni a romániai magyar irodalom felszázados történetének feldolgozásában. Vidéki sajtónk kritikai elemzésére készülünk. Foglalkoztatnak az anyanyelvi oktatás és a helyes román nyelvtanulás időszerű követelményei. S közben nem vehetjük le a szemünket a nagyvilág izzó problémáiról, szívvel-lélekkel magunkévá téve a Román Kommunista Párt korszerű bel- és külpolitikáját, szuverenitásunk és élő internacionalizmusunk elválaszthatatlan egységében. Bizonyára közérdeklődésre számíthat januárban kezdődő emlékiratsorozatunk. Fizika, biológia, határtudományok, a mindent átható, dialóguson edzett, modernül győzedelmeskedő marxizmus, a megnőtt erkölcsi és esztétikai követelmények, hazai valóságunk tudományos tükrözése, íme, mi minden van a tarisznyánkban. Kérhetünk-e mindezek tudatában kevesebbet olvasóinktól, mint azt, hogy személy szerint is vegyenek részt a lap összeállításában és terjesztésében? Immár állandó módszerünké vált az olvasók leveleinek közlése, vitaforumunk is felelevenedett. Szívesen várjuk munkatársul minden barátunkat, s egyben kérjük: szerezzenek maguk is lapunknak új és újabb előfizetőket ismerőseik, munkatársaik körében és az intézményekben (iskolai és üzemi könyvtárakban, művelődési otthonokban).

„A megtisztított gondolat lelkiismerete előtt igazolják magukat!” — kiáltotta Gaál Gábor három évtizeddel ezelőtt hallgatói felé. Mi is, megtéve a magunkét, hasonlóképpen szólunk hiveinkhez.

KORUNK

Szélesebb hatáskör – nagyobb felelősség

A szocializmus államépítési alapelvei megkövetelik, hogy a dolgozók minél nagyobb számban, kedvvel és hatékonysággal vegyenek részt az államügyek intézésében, s ez éppen a helyi államhatalmi és államigazgatási szervek megszervezése és működése terén vetődik fel a legélesebben. Nyilvánvaló, hogy ilyen kapcsolatok létesítését és fejlesztését csakis a demokratizmus biztosíthatja, ami a néptanácsi törvénnyel szemben támasztott alapkövetelmény.

Az ezekkel járó nehézségek helyes megoldásának szüntelen keresése magyarázza azt, hogy az utóbbi két évtized folyamán immár három törvény is megjelent a néptanácsok szervezéséről és működéséről. A túlzott központosító törekvés különösen nyomasztó volt a szakigazgatásban. Az 1957. évi, jelenleg érvényben levő törvény egyik legjelentősebb intézkedése: a néptanácsok végrehajtó bizottságai mellett működő tagozatok kettős alárendeltségét megszüntette, és ezeket csupán a néptanácsnak, illetve a végrehajtó bizottságnak — tehát vízszintes síkon — rendelte alá. A függőleges alárendeltségnek csak a nyoma maradt meg abban a rendelkezésben, hogy a tagozatok vezetőinek a kinevezéséhez a felsőbb néptanács megfelelő tagozatának, illetve a szakminisztériumnak a jóváhagyása szükséges.

A sorrendben negyediknek életbe lépő néptanácsi törvény tervezete a helyi államhatalmi és államigazgatási szerveknek fokozott népközeltségbe hozását és a demokratikus formák további kiszélesítését tűzte ki célul. Ez a törekvés jellemzi a széles körű megvitatás végett most közzétett tervezet számos rendelkezését.

Új törvény életbe léptetését teszik szükségessé azok a változások is, amelyek időközben a helyi területi felosztás és a különböző állami szervek rendszerében végbementek. A rajonok és a korábbi törvények szerint operatív szerveknek tekintett rajoni néptanácsok felszámolásával nagyobb önállóságot, szélesebb hatáskört és közvetlen intézkedési lehetőséget kell biztosítani a városi és községi néptanácsoknak. A néptanácsi tagozatok jó része szakigazgatási szervvé alakult át: a pénzügyi, kereskedelmi, mezőgazdasági, oktatásügyi, művelődésügyi, egészségügyi igazgatás helyi szerveivé, amelyek megyei szinten igazgatóság vagy felügyelőség elnevezést kaptak.

Demokratikus centralizmus

A törvénytervezet, a demokratikus centralizmus általános elvének fenntartásával, „széles körű autonómiát” irányoz elő a néptanácsok számára. Ez elsősorban a központi állami szervekkel szemben fog megmutatkozni. Az új törvény megszünteti majd a néptanácsok tevékenységének ellenőrzésében jelenleg fennálló következetlenséget, amennyiben a Minisztertanács — államigazgatási szerv lévén — a jövőben nem semmisítheti meg az államhatalom helyi szerveinek, a megyei néptanácsoknak a határozatait; ezt csupán az államhatalom központi szervei, a Nagy Nemzetgyűlés és az Államtanács teheti meg.

A viszonylagos önállóságnak a centralizmus terhére történt megerősítése jellemzi azt a rendelkezést is, amely a központi szerveket állandó együttműködésre

kötelezi a helyi szervekkel, nézeteltérés esetén pedig a néptanácsok a Minisztertanácsához fordulhatnak a vita eldöntése céljából. Az állandó együttműködés sok olyan felesleges kiadástól kímél meg, amelyet a múltban az ésszerűtlenül végzett munkálatok okoztak.

A „széles körű autonómia“ megnyilvánul a néptanácsoknak a többi állami szervvel való viszonyában is. Az eddig csak központi alárendeltségű milícia szervei tevékenységének irányítása és ellenőrzése a néptanácsok végrehajtó bizottságainak feladata lesz; a bírók és ügyészek megválasztása és visszahívása a megyei néptanács hatáskörébe tartozik.

Még szélesebb körű a néptanácsok hatásköre az időközben külön közigazgatási egységekké vált szakigazgatási szervekkel szemben. A tervezet minden kétséget kizáróan előírja, hogy ezek a „szakszervek“ a néptanácsok végrehajtó bizottságainak vannak alárendelve, ugyanakkor az illetékes központi szerveknek is. Nincs szó azonban a korábbi kettős alárendeltség teljes visszaállításáról, mert a minisztériumok és a többi központi közigazgatási szerv csakis a néptanácsok végrehajtó bizottságai útján juttathatják el szakutasításaitak helyi szerveikhez. Ha kezdetben voltak is bizonytalanságok az újonnan létesült helyi szervek jogállását illetően, most a tervezet határozottan megállapítja ezeknek a néptanácsokhoz való alárendeltségi viszonyát. Ez megnyilvánul abban is, hogy a néptanácsi végrehajtó bizottságok választják meg, sőt „vezetik, irányítják és ellenőrzik“ a szakszerveket, abból a célból, hogy a néptanácsi határozatokat és a felsőbb szervek rendelkezéseit végrehajtsák. Mégis a szakigazgatási szervek bizonyos önállósághoz is jutottak, ami abban is kifejezésre jut, hogy — ellentétben a volt néptanácsi tagozatokkal — szabályozó rendelkezéseket adhatnak ki hatáskörük ellátására. Törvénytelen rendelkezéseiket a néptanács végrehajtó bizottsága illetékes megsemmisíteni; függőleges síkon, a felsőbb közigazgatási szervek vezetői csak felfüggeszthetik az ilyen rendelkezéseket, megsemmisítésük céljából az illetékes néptanácshoz kell fordulniuk.

Nem áll fenn az alárendeltségi viszony a közelmúltban létrehozott gazdasági bizottságok esetében, de szoros együttműködés alakul ki ezek és a néptanácsok között. A gazdasági bizottságok mint párt- és állami szervek javaslatokat terjesztenek elő a néptanácsokhoz a megye gazdasági fejlesztése és a gazdasági élet jobb megszervezése céljából.

Természetesen a néptanácsok egymáshoz való viszonyukban is nagyobb önállósághoz jutnak. A községekre háruló nagy méretű gazdasági, kulturális, egészségügyi tevékenység megszervezése, irányítása és vezetése céljából szükségképpen az eddiginél sokkal szélesebb hatáskört és önálló tevékenységi lehetőséget kell majd biztosítani a községi néptanácsoknak, amelyekről most már távolabb is került a felettes néptanács.

A municipiumok jogai

Talán kevesebb önállóságot kapnak, mint remélték, a nagy városok. A municipiumokat a tervezet sem veszi ki lényegében a megye gyámködése alól. A történelemből ismert fogalommal szemben, a tervezet municipiuma nincs közvetlenül a központi szerveknek alárendelve, különleges joghelyzete csupán abban jut kifejezésre, hogy gazdasági terve és költségvetése külön részt alkot a megye gazdasági tervében és költségvetésében. Ha a municipiumok jelenlegi nagy száma miatt nem is vihető keresztül a közvetlen központi alávetettség, a múlt kellemetlen tapasztalatai alapján mégis kívánatos lenne a megye felülvizsgálati jogát — legalábbis a nagy városokat illetően — csupán a törvényesség ellenőrzésére korlátozni, kizárva

annak lehetőségét, hogy a megyei néptanács célszerűségi okokból is megváltoztathassa a municípiumi néptanács és végrehajtó bizottságának határozatait.

A törvénytervezetnek a demokrácia kiszélesítésére irányuló törekvése nemcsak a néptanácsok és a többi állami szerv viszonyának megváltoztatásában jut kifejezésre. Maga az a tény, hogy a tervezet részletesen felsorolja a néptanácsok és végrehajtó bizottságaik feladatait és jogait, nagy haladást jelent a korábbi, e téren meglehetősen szűkszavú törvényekkel szemben. E hiányosságot tudvalevően a központi állami szervek olykor arra használják fel, hogy a helyileg is megoldható kérdésekben a döntést maguknak tartásák fenn.

Az eddig érvényben volt törvényekhez viszonyítva lényegesen kibővül a helyi államhatalmi és államigazgatási szervek hatásköre. Nemcsak a tisztán helyi jellegű ügyekben fognak határozni, hanem számottevően bekapcsolódnak majd azokba az országos akciókba is, amelyeket az illető közigazgatási-területi egységben folytatnak. Ez az együttműködés javaslatok benyújtásában vagy egyes kérdéseknek a központi szervekkel való közös megoldásában valósulhat meg. Az építkezések terén a megyei néptanács végrehajtó bizottsága jogosult az állami tervet is módosítani, azzal a feltétellel, hogy ne haladja túl a megye számára jóváhagyott beruházások összterjedelmét, dönt a rendelkezésére bocsátott költségvetési tartalékalap felhasználásáról.

Az ilyen és ehhez hasonló rendelkezések nyilvánvalóan az eddiginél sokkal szabadabb mozgást biztosítanak a helyi szerveknek még a központositott alapok felhasználásában is.

Néha úgy tűnik, hogy a tervezet még túl nagy szabadságot is biztosít a helyi szerveknek, és ezért egy-egy megszorító kikötés kívánkozik a szövegbe. Így például a helyi adók és illetékek megállapításával kapcsolatban nem ártana korlátokat szabni vagy legalábbis a törvényes keretekre hivatkozni.

A tervezet lényeges változásokat irányoz elő a helyi államigazgatási szervek felépítését és felelősségét illetően is. Új szervnek, az elnök és az alelnökök alkotta állandó büroónak a létesítését rendeli el, amit az tett szükségessé, hogy egyszerű a végrehajtó bizottság ezután nagyobb időközökben — havonként egyszer — fog ülésezni, másrészt törvényesíteni kellett azt a szervet, amely tulajdonképpen a gyakorlatban eddig is létezett, mert a folyó ügyek intézése és a kollektív vezetés elve megkövetelte, hogy ne egyedül az elnök döntsön a végrehajtó bizottság elé nem kerülő ügyekben.

A jogi irodalom sokat vitatott kérdését, a végrehajtó bizottságok jogi személyiségét végre törvény fogja eldönteni. Az eddig uralkodó felfogással szemben jogi személynek nyilvánítja e helyi államigazgatási szervet. Ennek megfelelően az elnököt fő hitelutalványozói jogosultsággal ruházza fel.

A végrehajtó bizottság titkára már a jelenlegi törvény szerint is kinevezett, és nem választott szerv (ahogyan volt az 1950. évi törvény szerint). De ezután maga a néptanács végrehajtó bizottsága nevezi ki, s nem a felettes szerve; ez csak a jóváhagyást adja meg hozzá.

Kapcsolat a lakossággal

Örvedetes a tervezetnek az a törekvése, hogy növelni kívánja a helyi államigazgatási szervek felelősségét a felettes hatóságokkal és a lakossággal szemben. A jövőben az elnök és az alelnökök ténykedéseit ellenőrizheti a végrehajtó bizottság azzal, hogy az állandó büro köteles lesz tájékoztatni őt az ülések közötti időszakokban folytatott tevékenységéről. E vezető szerveket alkotó személyek nemcsak saját tevékenységükért, hanem annak a szervnek egész tevékenységéért felelnek,

amelynek tagjai. A felelősség ez újszerű meghatározása két szempontból is javítani fogja a helyi államigazgatási szervek munkáját. Egyfelől kétségtelenül növeli az egyes vezető személyek felelősségérzetét, másfelől hozzájárul annak a gyakorlatnak a megszüntetéséhez, hogy még a testületi szervezetekben is úgyszólván mindig a vezető szava döntött. A szerv tagjainak ugyanis kényelmesebb volt az elnök javaslatait változtatás nélkül jóváhagyni, mint vitába szállni vele. A jövőben egyetlen végrehajtó bizottsági tag sem hivatkozhatik arra, hogy az elnök a vezető, s ezért a szerv jó működéséért csupán ő felel.

Lényeges új rendelkezések kerültek a tervezetbe a lakossággal szembeni felelősség tekintetében is: „A néptanácsok szavatolják a lakosok demokratikus jogainak gyakorlását, és biztosítják a szocialista törvényességet és a közrend megóvását” — rendelkezik a 6. szakasz. Ez a rendelkezés különösen fontos azért is, mert a néptanácsok és végrehajtó bizottságaik — mint említettük — irányítják, ellenőrzik és időnként elemzik a milícia szerveinek a tevékenységét is (22. és 44. szakasz értelmében). Ugyancsak kötelesek gondoskodni az állampolgárok javainak megóvásáról, ami a személyi tulajdon megvédésének erősítését kell hogy eredményezze.

Nyelvhasználat

Nagyon jelentős azoknak a szakaszoknak a tervezetbe iktatása, amelyek a nemzetiségek nyelvhasználatáról intézkednek. A készülő törvénynek már az első szakaszaiban helyet kapott a párt nemzetiségi kérdésben követett elveinek kinyilvánítása: „A néptanácsok helyi viszonylatban megvalósítják a párt és az állam marxi—lenini nemzeti politikáját, biztosítva az összes állampolgárok számára, nemzetiségre való tekintet nélkül, a teljes jogegyenlőséget a gazdasági, politikai, jogi, társadalmi és kulturális élet minden területén.

Azokban a közigazgatási-területi egységekben, ahol nemcsak román, hanem más nemzetiségű lakosság is él, az államhatalom helyi szerveibe és az állami közigazgatás helyi szerveibe e nemzetiségekhez tartozó dolgozókat is beválasztanak. A helyi szervek szóban és írásban használják az illető nemzetiség nyelvét is, és tisztviselőket neveznek ki e nemzetiségek vagy más olyan lakosok soraiból, akik ismerik a helyi lakosság nyelvét és életmódját “ (4. szakasz).

A néptanácsok ülésszakain biztosítják „azokban a közigazgatási-területi egységekben, amelyekben a románon kívül más nemzetiségű lakosság is él, az illető lakosság anyanyelvének használatát“ (18. szakasz). Az ilyen közigazgatási-területi egységekben a végrehajtó bizottság szabályozó jellegű határozatait a nemzetiség nyelvén is az állampolgárok tudomására kell hozni (44. szakasz).

*

Minden állampolgár, nemzetiségre való tekintet nélkül, örömmel üdvözlö a néptanácsok megszervezéséről és működéséről szóló törvénytervezetet, az állam és jog további jelentős demokratizálódásának eme fontos dokumentumát. A törvény szövegét azonban csakis az állami szervek és a lakosság közös munkájával lehet élő valósággá tenni. A törvény biztosítja azokat a demokratikus formákat is (mint: állandó bizottságok, honpolgári bizottságok, képviselőkkel való megbeszélések, sőt a néptanácsi ülésszakokon való részvétel joga bármely állampolgár számára), amelyek lehetővé teszik a két tényező együttműködését, a helyi kezdeményezések figyelembevételét, a panaszok meghallgatását és orvoslását. Ehhez szükséges, hogy a lakosság a jövőben még aktívabban segítse a néptanácsok munkáját

Addig írta, rajzolta, építette az erdélyi magyarság jelképrendszerét amíg maga is szimbólum lett: szocialista nemzetiségünk szent öregje. Köszöntjük a nyolcvanöt éves Kós Károlyt, s benne magunkat, akik meg is maradtunk, tovább is haladtunk a század nagy változásai között.

Valaki férfikorban élte át az egységes román állam megalakulását, s a Gyulafehérvárra emlékező felszázados ünnepekkor is ép-egészséges, a fiatalabb nemzedékek barátja, nyitott ajtós vendégváró és jó tanácsok osztogatója, hát ez a nagyszerű keret. Méghozzá politikus emberről van szó, közügyek tudójáról és alkotójáról, s ezzel ki is egészítettük az általánosan ismert képet íróról, grafikusról, műépítészről. Kós Károly kezdettől fogva a közéleti harcos magatartásával lépett fel, s nem is volna illő, ha tevékenységének szövödményéből csak a regény- és drámaszerzőt, egy-egy különös lakóház, templom vagy múzeum valóságba-álmodóját, a jeles illusztrátort emelnék ki, a művészt, aki ő szintén mindig volt, s fel nem fednők belső feszültségeinek titkát, a népi motort, elkötelezettségének emberi szenvedélyét. Éppen ma illik szembenéznünk Kós Károllyal, a politikussal, amikor órájának csengése nagy időnk harangkongásával, szirénáinak történelmi bűgásával oly sajátos-mélyen egybehallik.

Magamban visszafele pergetem most az éveket. Nappal is kihalt városon mentem végig, az előző napok frontátvonulása után még csak egy önkéntes munkásosztag indult a felrobbantott hidakhoz, a telefonpalota romjaihoz és a bedőlt alagutakhoz, hogy megkezdje az újraépítést, a magánházak elbarikádozva várták a jó jelet. Így siettem egy kazah tiszttel a Katona-pékségbe is az első kenyérsütésért, mellettünk csapott be egy elkésett német bomba, s a Monostori útra is hasonló szükség dirigált: a lelki kenyér dolga. Rokonainál találtam Kós Károlyt (most számítom ki: akkor volt 62. évében), s olyan természetesen fogadott, mintha várt volna. Persze, a Horthy-világ utolsó heteiben szóltunk már neki, no de most újra kezdődött minden, még az emlékezés is. Több kommunista elvtársam nevében arra kértem, jöjjön elő, s most szóljon ő. Széles tömegek maradtak itt, szembeszállva a mozgósítási és kiürítési rendeletekkel, de ahogy a víz, a villany elakadt, posta, sajtó megszűnt, s szomszéd a szomszédig már el nem ért, úgy tátogott és hagyott ki az új világba fordultak képzelete is: mi lesz most? Arra kellett rávennem Kós Károlyt, hogy vonja oldalunkra a bizonytalanokat, kapcsolja be a város becsületes egészét a munkába, saját jövőjének megalapozásába... Hogy miért éppen őt kerestük? Ez az, ami érzelmi ügy, hitbeliség, kiszámíthatatlan tényezőkből összeállott bizalom is volt, nemcsak mérlegett logika.

Tudtuk, mindenesetre tudtuk, hogy nem szívlelte a német megszállókat. Valahol igen fenn szót is emelt idejében — és hatástalanul — a békéért. És nem fraternizált azokkal sem, akiket ejtőernyősöknek emlegettek akkoriban. Az ő transzilvanizmusa, igen, ez a címerbeli ódon sas-

madár, szárnyatörötten szenvedett. Nem jöttünk össze ebben az időben, a dumaposta asztala üres volt a New Yorkban, Gaál Gábor is katona volt, nem ülhetett már melléje az ideológiai ellenfél anekdotázva kedélyeskedni. Mert mi tagadás, Kós Károllyal, az Erdélyi Helikon atyamessterével, mi, Korunkék nem voltunk elvi egyetértésben. És a Korunkon innen és túl, a Vásárhelyi Találkozó és az Erdélyi Enciklopédia realista frógárdája sem egyezett vele, túl sok ellentét gyűlt fel évek során az ő múltba és tájba vesző romantikája s a világra riadó fiatalok között. Abban a kényszerű helyzetben azonban, amikor a nájmódi őt is a szélre sodorta, akárcsak a mi mindennapjainkat, rányitottam az ő igazi hőskorára, s ezt tulajdonképpen csak ma vallom be neki. Egy baloldali kiadó megbízásából könyvírásba fogtam az 1919–1940-es időszak „kisebbségi

Szécsi András
tuszrajza

humánum“-áról, annak gyökérzetéig tapogatóztam az egyetemi könyvtár csöndjében (csak 1935-ben értem haza Erdélybe, akkorra azonban már sok ágba szakadt a fejlődés, s én bizony már csak szembenézhettem a helikonistákkal), s így találkoztam utólag a nacionalista elszigetelődést megtörő, a román néppel kapcsolatot kereső, a nemzetiség mélyrétegeit mozgósító Magyar Néppárt demokratikus kísérletével, majd bukásával, Kós Károly kezdeményezésével, a Horthy-rendszer irredentizmusát és antiszemitizmusát megkontrázó transzilvanizmus eredeti humánumával. Erre a politikumra hivatkoztam a Monostori út elsötétített szalonjában 1944 októberében, s most én mormoltam a mester fülébe az ígét, mely-

lyel az ő kelyhes papja válaszol a kilétét faggató népvezér-jelöltnek, Budai Nagy Antalnak: „Láthatod, kóborló barát. S hallottad: kiáltó szó...”

Ez a rejtjel különben Kós Károly politikai működéséből került át a dráma első kiadásában szerepelt előjátékba. Hiszen 1921 januárjában *Kiáltó* szó cím alatt jelent meg az a biblikus zengésű röpirat, mely ködös vágyálmok, a nacionalista bujtogatásra megindult kivándorlás, a tájékozatlanság kétségbeesése helyébe őszinte emberséget, az új országba való beidegződést, politikai cselekvőséget hirdetett. „Dolgoznunk kell, ha élni akarunk és akarunk élni, tehát dolgozni fogunk...” — hirdette az akkori kóborló barát, s nem volt egyedül. Ugyanebben a röpiratban Zágony István a gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozataira hivatkozva jelöli ki az egyenlőség megteremtésének közjogi lehetőségét, a harmadik társszerző pedig, Paál Árpád, már a nemzeti kérdés társadalmi jelentőségére is rámutat, s a honi magyarság törekvéseit szerves kapcsolatba kívánja hozni a nemzetközi munkásmozgalommal.

És még mielőtt a magyar földesúri és burzsoá rétegek észbekaptak volna, hogy a romániai magyar dolgozók közügyi mozgósítását a maguk szekerebe fogják, a kiáltó szóra tisztán csengő visszhang támadt. Bánffy-hunyadon egybegyűlt a kalotaszegi falvak magyar földművessége, s kimondta az első demokratikus romániai magyar közület, ama bizonyos Magyar Néppárt megalakulását. A gyűlést megnyitó Bokor Márton lelkes fogalmazta meg a mára érvényessé vált, tehát már akkor egészséges csira-értékű alapigazságot: „Egyenlő kötelességek teljesítése mellett egyenlő jogú állampolgárok akarunk lenni.” S hogy mennyire nemcsak jogi értelme volt a kijelentésnek, hanem a legmélyebb érzelmi szférából sarjadó erkölcsi magatartása is, azt a papszónok egykorú nyelvezetével így igazolta: „Azt akarjuk, hogy legyen ez a föld az itt lakó, különféle nyelvű és vallású népek közösen féltett és szeretett, egyesült erővel védelmezett, megelégedést és boldogságot nyújtó hazájává.” Idézem, mert Kós Károly tanítása volt ez, hiszen az „építészmezők” mint az új alakulat titkára a földművesek színe előtt azonnal fel is olvasta az ő politikai programját. Nem, ebben a kezdeti forrásban nem érthető félre az itt és most erdélyisége, hiszen a román egyesülést kimondó gyulafehérvári határozathoz igazodik, tudomásul veszi a békeszerződést, s az adott államkereten belül keresi a hazai magyar tömegek felemelkedésének útját. Valójában ez a reális sorsvállalás lett a Gaál Gábor megfogalmazta „romániaiság” kiindulópontja.

Én bizony a Horthy-rendszer növekvő fasizmusával szemben is eszmei támpontot kerestem ama bánffyhunyadi népmegmozdulás emlékében, s örömmel feledeztem fel Kós Károly pontjai közt a munkaszabadság és munkásvédelem, az igazságos földreform, a szövetkezeti rendszer, valamint az egyenlő, általános és titkos választójog még az 1917-es forradalmi rengést követő, az egyre súlyosabb viszonyok közé szorított munkásmozgalom célkitűzéseivel szolidáris követeléseit. Éppen ezek váltották ki az arisztokratikus-konzervatív magyar ellenereket is. Magát az esztelen politikai passzivitást nem lehetett már fenntartani, ami azonban a cselekvést illeti, menten akadt ellentábor, s rövidesen két politikai csoport állott egymással szemben: a Kós-féle néppárt és a hirtelen fel-támadt régi hatalmasok Magyar Nemzeti Pártja, melynek igazi tartalmát

nem a hivatalos szónoklatok frázisgörgöttege, hanem inkább egy kolozsvári tanár felszólalása árulta el. Szerinte szükségtelen „közös érzelmi alapot teremteni a románokkal“, s különben sem lehet a kisebbségi magyarság ügyét „csizmás“ vezetőkre bízni, mert „erre kizárólag a szellemi arisztokracia hivatott“, mármint a hagyományos úri és főpapi elit... Kitért tehát a harc, s tegyem hozzá: a körülmények hamarosan a javakban szilárdabb, jogi dolgokban jártasabb politikai rutiniéknak kedveztek, akik hamarosan meg is találták, ha nem is a román nép, de mindenesetre a román bojárok és burzsoák vagy egyenesen az udvar felé a maguk lehetőségét. Kósék aktivizmusa mint közügyi elv érvényben maradt a két magyar párt egyesülése után is, de az új Magyar Párt vezetői ezt az aktivitást csak taktikai eszközként használták. Szó van továbbra is demokráciáról, de már nem a népszolgálat odaadásával s a tömegek önvezérlésével, legfeljebb csak a diplomácia óvatos nyelvezetén.

A politikus Kós Károly ekkor bukott meg először. Sorsa ezentúl ugyanaz, mint néhány évtizeddel előtte a fiatal Benedek Eleké: elveivel áttolódik a szépirodalomba, s józan transzilvanizmusából, demokratikus népprogramjából lesz esztétikum és révedező vágy, mely jó időre elsiklik a tömegek tényleges sorsa fölött, és a csillagokba vész el. Már azok számára, akik nem tudnak a csillagokban is olvasni. Mert a *Budai Nagy Antal*-drámára a nélküle és máshogyan felzárkózó romániai magyar demokrácia, a kommunista mag köré kerekedő népfront is felfigyelt, s ha jól végig gondolom, a továbbiakban nem is Kós ellen, hanem inkább Kósert folyt a baloldal és a fiatalok harca.

Kós politikája különben bűvópataként később is fel-felbukkant. 1927-ben a Magyar Néppárt is újjáalakult, ezúttal Krenner Miklós reformcsoportjának egyes elemeivel bővülve. Megint papok és írók humanista intellektusa került az élre (ott van Kós mellett Tabéry Géza is, elnök Kecskeméthy István teológiai tanár, s feltűnik a később munkásmozgalmi Pásztai Géza), de az ország szinte polgárháborúvá torzuló politikai küzdelmeinek útvesztőjében, a liberálisok választási terrorja s a nemzeti parasztpártiak cselezései közt az osztályharc helyett elvont eszményiségre támaszkodó kezdeményezés el sem jut a tömegekig. Kós Károlyék azért újra fontos elvet szögeznek le, s ez is visszatérő erő majd az emlékezésben. „És kimondjuk azt is — hirdeti kiáltványuk —, hogy nekünk nem lehet erkölcsileg másutt a helyünk, mint a demokrácia és erdélyi román testvéreink oldalán.“ Az országos konstellációban persze ez az egyenes beszéd sem ért többet az egykorú hivatalosak ködösítő szólamainál, s való, ami való, Kós Károly, a politikus másodszer is alulmaradt. Közügyi tájékozódását később a kommunisták irányította magyar párti ellenzék, majd a MADOSZ kapta fel, úgy, hogy az ő politikai múltja valójában sohasem veszett el, még ha nélküle alakult is tovább.

Az életrajzírók és irodalomtörténészek nyomon követhetik az Erdélyi Helikon-szerkesztő Kós írásaiban is egy erdélyi magyar néppolitikus eredendő motívációit, a kezdeti aktivizmus vonaljeleit, s hibáznának, ha akár a legnemvalóbb transzilvanista aranyködben is, regények, cikkek, az egész szerkesztés és irodalompolitika modorában, sőt, a grafikus és műépítész stílusában, ebben a szecesszió túl és sajátosan népi-nemzetit kereső premodernizmusban, fel nem fedeznék a közéleti törekvés, a

demokratikus odaadás irányzatosságát és magatartás-reflexeit. Most csak a felszabadulás harmadnapján tett látogatásomat kívántam felidézni és megmagyarázni. Mindaz, amit tanulmányaim során Kós Károly politikai előéletéből megtudtam, feljogosított arra, hogy bízzam benne, hogy tiszteljem és szeressem, s kellő időben előhívjam mindazt a potenciált, mellyel — immár seregre talált Budai Nagy Antalként — újra indulhatott a valamikori Magyar Néppárt elhagyott vonalán.

A „kisebbségi humánus“-ról tervezett könyv különben a kiadó váratlan megszűnése folytán kéziratban maradt, s már csak ezért is jócsent, hogy mindent kimondhattam a jegyzeteimből ott a Monostori úton. De ha semmit sem idéztem volna, akkor sem lett volna más a válasz. Kós Károly nem engem várt, hanem a történelmi helyzet kiáltó szavát, s azt meg is értette. Az elsők közt volt, akik abban a nagy fordulatban közénk álltak, s a népi demokrácia útján velünk is tartottak, egészen a szocializmus felépítéséig. Szerepe a Magyar Népi Szövetségben, részvétele a Nagy Nemzetgyűlésen, írásai a *Világosságban*, majd a pártsajtóban, a termelőszövetkezeti eszme okos és meggondolt képviselője, falu-építészeti szakkönyvei, tanársága a mezőgazdasági főiskolán, regényeinek új kiadása, a *Budai Nagy Antal* újabb sikere, sőt a dráma átklasszicizálódása a romániai magyarság honi *Bánk bán*jává (ezt már megírtuk), közvetítése kormány és egyház között a békepolitika jegyében, és nem utolsósorban élő, segítő, teremtő hozzászólásai az irodalmi, szak- és közkérdésekhez, egy-egy remekül fellőtt útmutató rakétája, a közmegebecsülés bel- és külföldön, no meg a belőle áradó törhetetlen jókedv és hit és bizakodás, egy-egy tréfája — mindez elcikázik most előttünk. Az idő megadta neki az indulás igazolását az újraindulásban, s ez a panorámikus élet-egész mindnyájunk számára jelképként tükrözi fél évszázad történelmi tanulságait.

Tisztelettel adózunk Kós Károlynak, akiben volt bátorság először megkiáltani közületi formában való bekapcsolódásunkat az ország egészébe, testvéri együttműködést fogadva a román nép s a magyar nemzeti-ség között.

A költő halálának 50. évfordulójára

GUILLAUME
APOLLINAIRE

Asszonyok
hangja
hull
az esőben...

*Asszonyok hangja hull az esőben
Kiknek emléke rég nalott
S ti is hulltok ó esőcsöppek
Váratlan csodás találkozásai az életemnek
A vészes felhők felhorkannak
Városok univerzuma felfigyel
Hallgasd hullnak-e még a pici csöppek
Míg bánat s megvetés
Egy régi dalt zokognak
Hallgasd amint a téged fogva tartó láncok
Fent és alant mind-mind lehullanak.*

Módi Ilona fordítása

Ötthonosság és urbanisztikai környezet

A korszerű gépesítés folytán a mezőgazdaságban mind kevesebb emberre van szükség. Az egyre fokozódó munkaerőfelesleg a városi települések felé áramlik, ahol a rohamos iparosodás az anyagi és szellemi értékek nagyfokú kicserélődése következtében a lakosság egyre hatalmasabb tömegei összpontosulnak. A falusi népességnek a városokba történő beözönlése jóval felülmúlja a városi lakosság természetes szaporulatát. Ez az exodus a tőkés társadalom viszonyai között spontán formákban megy végbe, a szocialista országokban viszont tervszerűen irányított, előre kijelölt és felépített, illetve állandóan épülő nagy lakótelepek felé vezetve zajlik le.

Az új lakótelepek e demografikus nyomás következtében mind nagyobb számban és egyre hatalmasabb kiterjedésben valósulnak meg. Ennek következtében a múltban elképzelhetetlen nagyszámú lakás épül a városokban, valamint a városokká fejlődő ipari centrumokban. A városi terület megsokszorozódik, de egyidejűleg a régi városszerkezet is radikálisan megváltozik, mert a slum jellegű elavult városrészeket lerombolják, hogy helyüket korszerű lakónegyedek foglalják el, és lassanként csak a művészetileg értékes történelmi központok maradnak meg. A régi várost az „új” város váltja fel, amelyet azonban nemcsak nagysága, hanem inkább szerkezetének és képezésének sokrétű újszerűsége jellemez: a városi táj, a környezet, a légkör gyökeres megváltozása és következképp az életé is, amelynek az új város megépített, urbanisztikai és architekturális keretét alkotja. A megváltozott élet a társadalmi átalakulás eredménye, újszerű, más, mint a régi, a megszokott, magasabb fokú és szűkségszerűen új törvényszerűségeknek van alávetve. Ezek alapján elütnek a falusi és városi közösségekben az évszázadok folyamán kialakultaktól, és fennáll az a veszély is, hogy a város súlyos fizikai, pszichikai, végeredményében szociális zavarok okozójává fejlődik.

Erre a tényre a kutatók világszerte felhívják a közvélemény és az illetékesek figyelmét, és a jelenséget alaposan és sokoldalúan tanulmányozzák. Ezek a szociálpszichológiai kutatások kiterjednek a lakóközösség szerkezetére és légkörére, s céljuk az ökológiai jelenségek felismerése, elemzése és természetesen a fellépő negatív jellegű tünetek orvoslási módjának megjelölése. Az urbanizáció szociál-pszichológiai problémáival foglalkozó kutatók közül megemlítendő Paul Chombart de Lauwe, J. Palmade, Henri Coing, Jacques Riboud, Victor Gruen, Granasztói Pál, Mérei Ferenc.

Az urbanisztika szempontjából a „lakás” fogalmát tágabb értelemben kell felfognunk, mert az a tulajdonképpeni elszállásolás tényén kívül magában foglalja mindazokat a művelődési, társadalmi, kereskedelmi, egészségügyi, kommunális, közlekedési és egyéb létesítményeket is. ame-

lyek a lakótelepen belül feltétlenül szükségesek a modern élet mindennapi igényének kielégítéséhez. A mai műszaki lehetőségek lépést tartanak ezekkel az egyre fokozódó igényekkel, és a városépítés mindent elkövet, hogy a gazdasági adottságok alapján a lakosság fizikai igényeit lehetőleg maradéktalanul kielégítse. De mindezekig a pszichoszociális szempontokat alig vették figyelembe, és ha igen, csupán az esztétikai igények kielégítésére korlátozódtak. Ez ugyan nem mellékes és egyáltalán nem elhanyagolható szempont, de nem öleli fel a sokrétű problémát a maga egészében, s az e tekintetben folyó kutatómunka is csak kezdetleges stádiumban van. De már most is megállapítható, hogy a lakosság kezdetben az új urbánus környezetben nem érzi eléggé otthonosan magát, mert ez az új környezet és elsősorban a lakóegység szerkezete, az épületek aspektusa, a lakosság jellege, a szomszédság minden emberből pszichikai tényezőkre visszavezethető lelki reakciókat vált ki.

Rossz közérzet

Az új és idegen helyre való költözés a *gyökértelenség* érzetét kelti, és nyugtalanságot okoz. Ez tulajdonképpen átmeneti érzés, amely a megszokással megszűnik, de azért egyénenként változóan hosszabb-rövidebb ideig tart, senkinél sem marad hatástalanul, és sokszor gyanakodást, sőt ellenszenves érzületet vált ki, amely tartós antagonizmussá fajulhat a fizikai és pszichikai értelemben vett környezettel szemben. A kezdeti rossz közérzet majdnem elkerülhetetlen, és hosszú időre zavarhatja a szomszédsággal való kapcsolatokat.

A gyökértelenség érzetét elsősorban a modern lakótelepek aspektusában és szerkezetében megnyilvánuló „új” és szokatlan, az idegenszerű váltja ki. Az új városok, új lakótelepek nagyok, sokkal nagyobbak azoknál a településeknél, amelyeket megszoktunk. Nagyon a távolságok általában, de a mindennapi viszonylatokban is: lakásunk és munkahelyünk, lakásunk és a közintézmények, otthonunk és a régi barátok lakásai között. Más a lépték, mások a térbeli és időbeli arányok. Nehéz az áttekintés, nehezen tájékozódunk, mert idegenszerű az úthálózat rendszere, az, hogy nincsenek zártbeépítésű, párhuzamos utcák, terek. Nincs elhatárolás utca és udvar-kert között. Hiányzik a megszokott urbanisztikai intimitás, meghitt zugok, néhány patinás, öreg, műemlék jellegű ház. Nem érezzük, hogy ez az én utcám, az én házam, itt szoktam elüldögni, erre járó ismerőseimmel elbeszélgetni. A sokemeletes és sokablakú, egyseges és sokszor ismétlődő homlokzatú, egyforma típusházak, az épületeknek „funkcionális”, „racionális”, gazdaságos „dominó-kirakás”-szerű elhelyezése természetesen korunk esztétikai kifejezői. Szépek és meghökentően újszerűek ezek a hatalmas épülettömbök, és szokatlan, ahogyan urbanisztikai egységekbe foglalták őket. De éppen újszerűségük és nagyságuk miatt idegenül hatnak az új lakosokra, és mert túlságosan újszerűek és mert nem hasonlítanak azokhoz, amelyekben eddig éltek, nem képesek őket azonnal elfogadni. Ugyanakkor elfelejtik, hogy az előző lakóhely utcaszerkezete legtöbbször sablonos vagy rendszertelen volt, hogy a lakóházak mind falvainkban, mind városainkban típusházak voltak, városépítési és építészeti szempontból elavultak, gyakran egész-

ségtelenek, amelyek nem felelnek meg fejlettebb társadalmunk fokozott igényeinek. És mégis: az új városkép és struktúra, az új építészet aspektusa nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy az emberben az intimitás hiányának, az idegenszerűségnek, az unalomnak, a gyökértelenségnek érzetét keltsék. Ezt nem az új város okozza, de nagymértékben fokozza.

A városépítési és építészeti egyformaság, a váratlan fordulatok hiánya, a banalitás, a homlokzatokon előforduló csúnya károsodások mind tényezői a jelenségnek. A beruházónak, városépítőnek, építésznek erre a problémára is tekintettel kell lennie. Minél változatosabbak a városépítési kompozíciók, minél inkább sikerül a helyi jelleget kialakítani, minél többfélék és érdekesebbek az építészeti megoldások, annál kevésbé egyhangú a városkép, annál kevésbé hat nyomasztóan a lakosság kedélyére.

Szomszédsági kapcsolatok

A fizikai környezetnél azonban sokkal nagyobb mértékben hat az emberi környezet, a *szomszédság*, vagyis a köztünk és közelünkben lakó embertársaink között kifejlődő kapcsolat, az adaptáció, az egyénnek a szomszédsági közösségbe való beilleszkedése a magányossági érzet megszüntetésére. Van egy bizonyos „szomszédság-érzet”, amely az egymásrautaltság tényén alapul. A magányosságból és elszigeteltségből születő társasélet fokozott igénylése szükséges ahhoz, hogy az új városoknak, illetve lakónegyedeknek a régi ismerősöktől és barátoktól elszakadt lakói otthonosan érezzék magukat az új környezetben. Ennek alapja a közelségi és szomszédsági érintkezés.

A családon kívüli kapcsolatok megteremtésében és ezt követően a szomszédsági-érzet kialakulásában a legfontosabb tényező a *lakosság minőségi összetétele*. Valamely település lakossága *heterogén* vagy *homogén* lehet. A kevertség jelensége akkor áll fenn, ha a városrészben olyan családok telepednek meg, amelyek egymástól különböznek az életmód, tradíciók, szokások, gazdasági, művelődési színvonal, foglalkozás, életkor tekintetében — a tőkés országokban még faji, nemzetiségi és vallási szempontokból is. A heterogenitás megnehezíti az együttélést, nem eredményez szükségszerűen együttműködési tevékenységeket, és többször a kialakuló *érintkezés* negatív, mert *konfliktusok*, nézeteltérések forrását is alkotja. Viszont ez nem törvényszerű, mert a lakosság heterogenitása módosíthatja a lakosság egy részének aspirációit, megváltoztathatja az elavult életmódokat és általában sokrétűbb, színvonalasabb, haladó és magasabb fokú életformákhoz vezethet, és így végeredményben pozitívan hathat. A homogén lakosságú település viszont sajátosan tőkés jelenség, amely városépítési síkon a különböző társadalmi osztályokat vagy nemzetiségeket, fajokat kívánja térbelileg elszigetelni, egymástól elválasztani. Ezért tipikus jelenség a tőkés országok városaiban az előkelő villanegyedek és a munkás- és kispolgári tömegek befogadására szolgáló lakótelepek szigorú elkülönítése vagy az alacsonyabbrendű fajúnak minősített lakosság gettóba zárása, a városépítési szegregáció.

Mind a családi, mind a társadalmi életben az érintkezés és konfliktus egyidejű jelenségek. Ezeknek az ellentétes jelenségeknek összhangba hozására életbevágóan szükséges, hogy abban a térben, amelyben a min-

dennapi élet folyik — családi vonatkozásban a lakásban és társadalmi síkon a lakónegyedben — legyenek *együttműködési övezetek* a kooperáció előmozdítására, és *visszavonulási övezetek* a konfliktusok elkerülésére. A visszavonulási övezetben az egyén, illetve a család intim élete folyik, az együttműködésiben a kollektív élet. Ennek megfelelően társadalmi síkon az együttműködési övezetet a közintézmények, beleértve a parkokat és a sporttereket is, családi síkon pedig a lakószobák alkotják. A visszavonulási övezetek szintén kétfélék: társadalmi vonatkozásban a legfontosabb a lakás, családi vonatkozásban pedig az egyéni szoba. Egyes együttműködési övezetek bizonyos intimitásfokú visszavonulási övezetek szerepét is betölthetik, mint például a nyilvános könyvtárak olvasótermei, a parkok csendes sétányai, padjai.

Az egyénnek és a családnak, valamint a közösségnek együttműködési és visszavonulási övezetere vonatkozó térbeli igényeit az építészet és a városépítés a maga sajátos módszereivel és formanyelvén hivatott mind mennyiségileg, mind minőségileg kielégíteni. A külső nyomás előli visszahúzódás és az együttműködés vágyait azonban csak akkor lehet kielégíteni, ha az építésszek és városépítők megteremtették, megépítették a városnegyedek anyagi és társadalmi életének megfelelő keretét, s ennek következtében megteremtődik mind a tudatos elszigetelődés, mind a kapcsolatok szelektív létrehozásának lehetősége. Szelektív szomszédsági kapcsolaton azt a viszonyt értjük, amikor az érintkezés csak akkor és csak olyan mértékben jön létre, amilyennek szükségét érezzük.

Mi hat zavarólag?

A heterogenitás okozta ellenszenvnek kiváltását nagyrészt megakadályozhatjuk, ha a lakásokat egymástól elszigeteljük. A belátási lehetőségek csökkentésére és az áthallás megakadályozására gondolunk, tehát optikai és akusztikai izolálásra. De megjegyezni kívánjuk, hogy nem a közelség az, ami zavaróan hat, éppen ellenkezőleg, a közelség a kapcsolatok megteremtéséhez feltétlenül szükséges. Itt a *zavaró közelségről* van szó, a szomszéd nem kívánatos zajok és belátások formájában megnyilvánuló jelenlétéről, amit az építész a megfelelő alaprajzi és szerkezeti megoldások segítségével, ha nem is teljesen, de jórészt csökkenthet. Így például lakóházépítészetünk nem alkalmazza a külsőfolyosós lakástípusokat, amelyek esetében a folyosóról be lehet látni a szomszédos lakásba.

Az elszigeteltség, a magány, az unalom érzetének jelensége a lakosság különböző kategóriájánál különbözőképpen jelentkezik, mert ezek az életkörülményekkel szemben különféleképpen reagálnak. A dolgozó férfiak és a dolgozó nők kollektív munkakörülményeik következtében nem érzik magukat annyira elszigetelten. Viszont a termelésben nem dolgozó háziasszonyra hat nyomasztóbban a magány, mert általában a nap jó részét egyedül tölti. Részére a szomszédsági érintkezés a társadalmi kapcsolatok majdnem kizárólagos formája, természetesen a családi kapcsolatokon kívül. Az idősek, a nyugdíjasok esete hasonló, ha nem is azonos az előbbi kategóriával, mert bizonyos mértékben ők is végeznek háztartási és gyermekgondozási tevékenységet, de éppen csökkent mozgási képességük következtében nehezebben tudnak társasági érintkezést létre-

hozni. A gyermekek könnyen egymásra találnak, náluk hamar kifejlődnek érintkezési kapcsolatok, mert nem terheli őket a régi környezet öröksége. Óvoda, iskola, pionírszervezet, a lakás közelében levő játszóterek megteremtik a kapcsolatok sokféle lehetőségét, a barátságok kialakulását. A tizenévesek vannak a legelőnytelenebb helyzetben. Ők gyakran erőteljesen, anarchisztikusan reagálnak az új élet megnyilvánulási formáira, a lakás közelségében levő sportterek és ifjúsági klubok hiányában a többi kategóriáknál fokozottabban érzik az elszigeteltséget, a magányt, unatkoznak, mert már kinőttek a gyermekjátszóterek közösségéből, de a felnőttek társas tevékenységi terein még nem érvényesülnek. Itt rejlik a társadalomellenes „galerik” veszélye is.

A pozitív szomszédsági kapcsolatnak természetesen gyakorlati haszna is van, ami az együttműködés, illetve a kölcsönös segélynyújtás terén nyilvánul meg, mint például: gyermekfelügyelet, betegápolás, segélynyújtás nagytakarításnál, közös bevásárlás, a mosógép közös használata, könyvkölcsönzés, televíziónézés. De mindezeknél a gyakorlati jellegű kapcsolatoknál sokkal fontosabb a jószomszédsági viszony kialakulása, új barátságok megkötése, amelyek természetesen a gyakorlati kapcsolatok alapját alkotják.

Érintkezési csoportok

Az emberi településekben a társas kapcsolatok nyomán *érintkezési csoportok* jönnek létre. Ezeket azok az emberek alkotják, akik helyzetük, tevékenységük, érdeklődési körük vagy egyéb körülményeik révén a városon, illetve a lakónegyeden belül, azonos helyen és rendszeresen ismétlődő időpontban találkoznak. Az érintkezési csoportok fő jellegzetessége éppen a találkozás tényének idő- és térbeli azonosságában rejlik. Ilyen érintkezési csoportot alkotnak például az ugyanabban a lakótömbben, utcában, utcarészlegben lakó emberek vagy azok, akik egy bizonyos időben ugyanannál a megállóhelynél várnak az autóbuszra, ugyanazokban az üzletekben szoktak vásárolni, ugyanabba az orvosi rendelőbe járnak, ugyanabban az eszpresszóban isszák feketéjüket. De érintkezési csoportot alkotnak egy énekkar, színjátzó csoport, sakk-kör vagy az alapszervezet tagjai is. A felsorolás csak példaként szolgál, mert az érintkezési csoportok száma végtelenül nagy, és jellegük is igen sokféle. Minden ember egyszerre nagyon sok érintkezési csoport tagja, minden egyén egyre több, növekvő számú és egymástól nagyon eltérő, különböző érintkezési csoportba tartozik, keveredik.

A csoportba tartozás vagy *spontán* — például azoknak a csoportja, akik gépkocsijukat egy bizonyos parkolóhelyen tartják — vagy *szervezett* — például egy működvelő együttes tagjainak esetében. És az érintkezési csoport lehet viszonylag *állandó* vagy éppen csak *átmeneti* jellegű. Az első kategóriába tartoznak, mondjuk, egy bizonyos háztömb lakói, az átmeneti jellegűbe például azok, akik a sarki dohányboltban vesznek napi cigarettaadagjukat, mert a dohányzásról máról holnapra egyesek közülük lemondhatnak. Természetesen így gyakran előfordul, hogy az emberek az egyik érintkezési csoportból átkerülnek egy másikba.

Az egyénnek a csoportban való fokozódó részvétele a gyökértelenség elvesztésének módja, mert az érintkezés, a közlekedés, a gondolatkicseré-

lés következtében az egyén lelki életének gazdag forrását alkothatja s együttműködéshez vezethet, de ugyanakkor természetesen magában rejti a konfliktusok veszélyét is. Nézeteltérések merülhetnek fel mind a csoporton belül, mind a különböző csoportok között. Ezt a veszélyt a város-építő úgy csökkentheti, hogy a különböző együttműködési övezeteket funkcionálisan elválasztja egymástól. Így például a gyermekjátszóteret a gépkocsiparkolótól. Végeredményében megállapíthatjuk, hogy az érintkezési csoportok egyre bonyolultabb módon kereszteződnek, úgyhogy a várost tulajdonképpen az érintkezési csoportok hatalmas együttesének tekinthetjük.

A társadalmi viszonylatokban a tartós jellegű, spontán és szervezett, konfliktusmentesen kereszteződő érintkezési csoportok kialakulása és egymás közti egyensúlya a szomszédsági együttműködés legfontosabb tényezője, mert kiváltja az otthonossági érzetet és meg is erősíti. És minthogy az érintkezési csoportok létezésének és tevékenysége kifejtésének fő feltétele a *találkozás*, az urbanisztikai térszervezés pszichológiailag legfontosabb feladata a találkozás térbeli feltételeinek megteremtése, vagyis olyan építészeti pólusok kialakítása, amelyek vonzzák a város, illetve a lakónegyed lakosságát, és lehetővé teszik, hogy szabad, pihenésre, szórakozásra, kikapcsolódásra szánt idejében vágyainak és érdekeinek megfelelően a pólusok köré csoportosuljon. Így az emberek azokba az érintkezési csoportokba tartozhatnak, amelyeket szabadon és tudatosan választanak maguknak.

Fórum

Az urbanisztikai góccok legfontosabbja a kontaktus létrehozását nagymértékben elősegítő *fórum*, a városközpont, az emberi település szíve, a városorganizmus legvitalisabb szerve, amely a közösségi élet legkülönbözőbb utilitáris és szellemi szükségletei kielégítésének városépítési és építészeti kerete, és ezért a megfelelő szociális-kulturális és egyéb intézményeket egyesíti magába. Fontos ezeknek az intézményeknek szimultán jelenléte, hogy lehetőleg „minden együtt legyen”: színház, mozi, hangversenyterem, múzeum, kiállítás, könyvtár, klub, vendéglő, kávéház, cukrászda, sportterem, üzlet, áruház, átvevő- és befizető helyek, posta, klinika és minden egyéb közintézmény, amelyre az embernek szüksége van, és amik lehetővé teszik, hogy az ember kifejezésre juttassa, hogy társas lény.

A fórum az a városépítési együttes, ahol az ember részt vehet a társadalmi élet nagy közösségi megnyilvánulásaiban és ugyanott alkalma van sétálnia a „főutcán”, korzóznia, nézdegélnie a kirakatokat és az embereket, hogy látottakban gazdag és változatos élményben részesülhessen. De egyszersmind módjában legyen ugyanott elüldögélnie egy meghitt tér padján vagy egy otthonos lokálban, mint amilyenek a régi Bukarest hangulatos kávézói és „birt popular”-jai voltak, vagy a bécsi, a pesti kávéház, a párizsi bisztró, a londoni pub, a római espresso. A fórum az a hely, ahol széles járdákon, árkádok vagy galériák alatt lehetőség nyílik arra, hogy ismerőseinkkel, barátainkkal előre megbeszélten vagy véletlenül találkozhassunk. Nagyszerű dolog köszönni. Csak az tudja igazán értékelni, aki sokáig élt idegen környezetben, ahol köszönésre alkalma nem volt, mert

nem voltak ismerősei. Állandóan érezte idegen mivoltát, azt, hogy sehova és senkihez sem tartozik — ugyanazt érzik új városaink, városrészeink még gyökértelen lakói.

Mai életünkben az emberek közti érintkezés, a külvilággal fenntartott kapcsolat egyre inkább lecsökken a telefonra, rádióra, televízióra. Ezek szükséges műszaki berendezések, nélkülük a modern élet el sem képzelhető, de nem pótolhatják a személyes találkozást, az eszmék és gondolatok közvetlen kicserélését, az együttlétet, a látogatást, a kávéházi törzsszalt, a színházi előadást. A fórum a város legfontosabb együttműködési övezete, amely lehetővé teszi, hogy az ember részt vehessen a város lüktető közösségi életében.

A városközpont azonban csak akkor felelhet meg sokrétű funkciójának, ha közel van az emberi tevékenységek (munka, lakás) övezeteihez, illetve ha kényelmes, idővesztés nélküli megközelítést az egyre növekvő forgalom következtében mind nehezkesebbé váló közlekedési viszonyok meg nem akadályozzák. Az ember városi életben való részvételének óhaja igen nagy, úgyhogy hajlandó a távolság, illetve a közlekedési nehézségek okozta kényelmetlenségeket elviselni. De van e kényelmetlenségeknek egy foka, amelyen túl, a megközelítést gátló, különböző akadályok alakjában fellépő erők annyira lecsökkentik a városközpont vonzóerejét, hogy az teljesen megszűnik. Ez vonatkozik elsősorban a város peremén épülő nagy telepek lakosságára, amelynek egyre körülményesebb a városközpont felkeresése, és ezért ez csak nagyritkán történik meg. Ilyen esetben kifejlődik a gyökértelenség érzetének egy hatványozott formája, a *kollektív izoláltság-érzet*, amikor is egy városrész egész lakossága elszigetelődik a városi élettől, és így számkivetettnek tekinti magát. Ennek az érzetnek kifejlődését természetesen komplex jellegű lakónegyed-központok létesítésével csökkenteni lehet, de megszüntetni nem, mert e központok ugyan a társasélet fontos gócai, de funkciójuk nem a városközpont helyettesítése, hanem csak kiegészítése.

Az urbanisztika célja végső fokon az ember életét kellemessé tenni. Ezt azonban nem érhetjük el akkor, ha kizárólag az anyagi igények kielégítésére szorítkozunk, mert — amint láttuk — intellektuális és lelki igények is léteznek, s ezek, mivel érzelmi alapúak, különböző erősségi fokon jelentkeznek az embernél, és ezért nehezebb is őket kielégíteni. Következésképpen a beruházások pénzügyi mérlegelésekor figyelembe kell vennünk mind a fizikai, mind a pszichikai tényezőket, hogy az új városok urbanisztikáját a humánium jellemezze.

„Az ember nevető állat“ — sokszor megfogalmazták meghatározásszerűen is ezt a lézist azzal a szándékkal, hogy kiemeljék az ember egyik fontos, az állatvilágtól megkülönböztető tulajdonságát. Lehet vitatkozni azon, vajon az ember ilyen meghatározása mennyire tudományos, lényegre tapintó, egy viszont tény: az ember és a tudattal nem rendelkező élőlények közötti *egyik*, egyáltalán nem elhanyagolható különbséget feltétlenül tartalmazza. Voltak és vannak, akik az *animal ridens* ellen azért fenekednek, mert a humor fakasztotta nevetésben az emberi gyengeséget vélik felfedezni, a kacagás képességét tehát egyáltalán nem olyan tulajdonságnak tartják, amely miatt az ember büszke lehet az állatvilágnál magasabbrendű voltára. A humor intellektuális oldalát felnagyítók a nevetést az értelem szeplőjének képzeleik el, szerintük akkor buggyan ki a kacaj, ha az értelmet homályos foltok takarják, s nem tud behatolni a dolgok igazi lényegébe. Így a nevetés nem annyira az ember állatok felettiséget jelzi, hanem sokkal inkább olyan visszahúzó ballaszt, amelytől meg kell szabadulni ahhoz, hogy az értelem gyengeségeit meghaladjuk.

Vitába lehet szállni azokkal a nézetekkel, amelyek a humor keltette nevetést nem tartják jellemzőnek és lényegesnek az ember állatvilágból való kiemelkedésének folyamatában. Az ellenérveket azok szolgáltatják, akik éppen a magasabbrendűség érzését túlozzák el a nevetésben. A két véglethez tartozók azonban — a humort nyugtázó kacagást emberi gyöngeségnek titulálók és a nevetésben az emberek állatvilág fölé kerekedésének eszközt látók — egyben kénytelenek meg-egyezni: a humoros érzés és annak külső megnyilvánulása *csakis az emberre jellemző*, függetlenül attól, hogy erre a differentia specificára büszke lehet-e az ember, vagy szégyellnie kell. Vítathatatlan, hogy a mosoly, nevetés, kacaj vagy hahota csak mint a *szubjektív érzés* küljegye létezhet, s az emberi *szubjektum* meglétét feltételezi.

Az ember szubjektuma rendkívül bonyolult, a társadalmi fejlődés alakító hatásának állandóan kitett értelmi-érzelmi összetevői a legkülönbözőbb módon reagálnak a külvilági hatásokra. A nevetést — vagy egészen tágan fogalmazva: a humoros érzést — úgy foghatjuk fel, mint az objektív, rajtunk kívüli hatások sajátosan emberi tükrözésének egyik módját.

*

Már Marx első cikkében, amellyel mint forradalmi demokrata elkezdte publicisztikai tevékenységét, találunk néhány lényegbevágó megállapítást a neveltség emberi jellegére vonatkozóan. A cikk *Megjegyzések a legújabb porosz cenzúratasításról* címen jelent meg, s tollhegyre szúrja a cenzúrára vonatkozó rendelkezések szerzőit, neveltségessé teszi a cenzúra biztosította porosz „sajtószabadságot“.

Bírálatának fő éle többek között az ellen az utasítás ellen irányul, mely szerint a cenzúrának nem szabad „az igazság komoly és szerény vizsgálatát akadályoznia“. A fiatal Marx ebben a kitételben felismeri az író korlátozásának egy

visszás módját: kötelező stílust kényszerítenek rá, megkövetelik, hogy egyféleképpen „komolyan“ és „szerényen“ írjon. „Én szeretem a humort — írja Marx —, de a törvény elrendeli, hogy komolyan írjak. Én hetyke vagyok, de a törvény megparancsolja, hogy stílusom szerény legyen. Szürke alapon szürke — ez az egyetlen jogosult színe a szabadságnak“ (Marx—Engels Művei 1., 1957. 6). A derús világszemlélet gúzsba kötése elleni lázongás, az élet humorának igénye, a humoros irodalmi ábrázolásmód rangjának követelése arra a fő érvre épül, hogy a nevetés az ember természetéhez tartozik, általánosan emberi, és így nem lehet a paragrafusok görbületei közé szorítva megfojtani. „A szellem lényegi formája a vidámság, a fény, és ti az árnyékokat teszitek egyetlen megfelelő megjelenési formájává; csak fekete öltözéket viseljen, márpedig a virágok között nincs fekete“ — veti szemükre az emberi szellemet kalodába kényszerítőeknek. S ezzel már megfogalmazást is nyert egy általános érvényű gondolat: a vidámság az emberi elme egyetemes velejárója, természetes állapota, az ember lényegéhez tartozik, vagyis a legmélyebben emberi.

A humor lényegének megértése szempontjából tehát két alapvető tényezőre kell a figyelmet fordítani: arra, ami mint humoros tény kiváltja a nevetést, és arra, ami kiváltódik az emberben a huzszoros jelenség hatására. A humor tartalmának megvilágítása szempontjából a legnagyobb nehézséget az támasztja, hogy az objektív és a szubjektív oldálnak — a nevetést fakasztó, a nevetőn kívüli humoros ellentmondásoknak és az ezekre történő reagálásnak — az egysége rendkívül bonyolult.

A humort definiálni akarók ily módon igen nehéz helyzetbe kerülnek. A legtudományosabbnak elképzelt meghatározás mögött is nemegyszer a tautologikus semmitmondás vigyorog, ugyanis a dolgok természete miatt valóban csak a két oldal összevetve lehet körülírni a humort: humoros az, ami humoros érzést vált ki, és fordítva (ami ugyanazt jelenti) a humoros lelkiállapotot előidéző ok a humor objektív forrása. Bonyolítja a kérdést az is, hogy nem minden nevetést keltő tényező egyben humoros is.

Az objektív és szubjektív oldal ilyen komplex egymásbakapcsolódását még inkább összekuszálja az a tény, hogy a valóságosan humoros ellentmondásokra nem egyformán reagálnak a különböző szubjektumok; ugyanaz a nevetséges eset, helyzet, irodalmi műben ábrázolt esemény az emberek közötti egyéni eltérések folytán egyesekből hahotát, másokból finom mosolyt, ismét másokból még csak egy arcrándulást sem vált ki. Hogyan lehet ezek után kitapintani, mi is a humor, vajon nem délibáb kergetése a humor lényegének a kutatása e szélsőséges viszonylagosság miatt?

Benczédi Sándor: Nevetés

E nagyfokú relativitás fegyverletételre készítetett sokakat azok közül, akik a nevelésüket a labilis oldalból — a nevető emberből — kiindulva vizsgálták. Nem egy közülük végül is hiábavalónak minősítette a nevelésének pontos tartalmának ki-
hámozását. A nevelésének tükrözésében jelentkező ide-oda-hullámzás, az egyének közötti eltérések, sőt ugyanazon személynek a körülményektől függő különböző reagálása sok esztétát félrevezetett, s akik meg akartak birkózni a lehetetlennek tűnővel, vagyis a meghatározással, azok a definíciók valóságos halmazából álló gátat emeltek a humor köré, akadályozva ezzel is a lényeg megközelítését.

Jellemző és érdekes ebben a vonatkozásban Baldensperger egyik 1907-ben közölt tanulmánya — *Les definitions de l'humour* (a Párizsban megjelent *Études d'histoire littéraire* című kötetben) — amely a reneszánsztól kezdődően sorra veszi a humor meghatározásait főleg az angol, francia, német és olasz esztétikai irodalomban. A többszáz meghatározás között szerepel Cazamiané is (a *Revue Germanique*-ben 1906-ban közölt *Pourquoi nous ne pouvons définir l'humour* című tanulmánya alapján), amely szerint a humor éppen az, amit... nem lehet definiálni. Ennek az álláspontnak a képviselője, úgy látszik, jól megalapozottnak tartotta akkori érvelését, ugyanis 1945-ben írt munkájában (*L'humour de Shakespeare*) újra visszatér rá, s még mindig a meghatározhatatlanság mellett tör lándzsát.

Az itt jelzett álláspont egyébként nem egyedülálló. A humorban felhalmozódó nagyfokú szubjektivitás más szerzőket is arra készítetett, hogy a humor meghatározásának lehetetlenségét állítsák. Ilyen a Mauther *Wörterbuch der Philosophie* (1924) című könyvében a humor címszó alatt szereplő érvelés, amely szerint a humort azért nem lehet meghatározni, mert — úgymond — nem vonható a valóság fogalomkörébe (vagyis nincs objektivitása), úgy sem fogható fel, mint gondolati tartalom, a főnévi „világban“ sem kereshető, így a humor eszerint csak mint „melleknévi“ jelenség létezik, s mint ilyen definícióba nem kényszeríthető.

A humorhoz történő szubjektív viszonyulás rendkívüli labilitása más humorszakértőket viszont arra készítetett, hogy egyetlen huszárvágással oldják meg a problémát: figyelmen kívül hagyták a szubjektum síkján mutatkozó változékonyságot, s a nevetésben pusztán fiziológiai reakciót láttak. Ezzel — vélték — meg is történt az „egységesítés“: mivel a fiziológiai folyamatok nagy vonalakban ugyanúgy zajlanak le minden emberben, a humorban sem kell keresni az egyéni eltéréseket.

Mindkét véglet nyilván helytelen. A szubjektivitásban rejlő útvesztőket csak úgy tudjuk elkerülni, ha elfogadjuk a humoros ellentmondások tükrözésének rendkívüli változatosságát, tehát nem pusztán fiziológiai okokra vezetjük vissza a humor kiváltotta nevetést, de ugyanakkor aláírjuk azt is, hogy az egyéni eltérések ellenére van valami közös a humoros jelenségek szubjektív reagálásában.

Ezt a reagálást egyszerűen *humoros érzésnek* nevezhetjük, amely nem más, mint a nevetés szükségletének pszichikai állapota, azzal a megkötéssel, hogy ezt az állapotot nem fiziológiai okok hozták létre, és nem a csupán humortól mentes öröm, vidámság vagy megkönnyebbülés, zavartság megnyilvánulása. A humort tehát „át kell élni“, „érezni“ kell. A lényeg ez a belső, mindentéle misztikus elemtől mentes tudati állapot, amelyhez viszonyítva a külsődleges megnyilvánulás — a nevetés — csak másodlagos.

A szubjektív reagálásnál tehát a fő szempont az, hogy kialakul-e vagy sem ez a belső „nevetetheték“, nem pedig az, hogy a humoros érzést milyen külsőségek kísérik. A legjobb humorérzékkel rendelkező ember esetleg keveset kacag, mert szubjektumának a felépítése talán olyan, hogy nem hajlamos a humoros érzés külső megnyilatkozására: a nevetésre. Nincs ebben semmi furcsa. A humorérzék

ugyanis az objektíve létező humoros iránti fogékonyság, nem pedig az örök hahotázás készsége. Ugyanigy, vannak a színházban teli szájjal kacagók is, akik távolról sem fogják fel az előadott darab igazi mondanivalóját, s így — kellően kiművelt humorérzékük hiányában — nem is élük át olyan mélyen a nevelés helyzeteket, mint az, aki esetleg még csak nem is mosolygott, de érezte a humor keltette kellemes hatást.

*

A humoros ellentmondások természetes reakcióját — a szubjektív humoros érzést mint tudati állapotot — nem lehet elszakítani a többi tudati valósághoz való viszonyulástól. A nevelésességet esztétikai vagy általános filozófiai szempontból

Benczédi Sándor:
Gyűlésben

vizsgálók — s főleg azok, akik a tudati tükrözést metafizikus szétaraboltságában látták — beleütköztek egy nehéz problémába: ha az emberi pszichének a valósághoz való viszonyában jelen van az értelmi és érzelmi hozzáállás, akkor miképpen jelentkezik e kettősség a humorban. Az ilyen probléma-megfogalmazás a további kérdések egész sorát foglalja magába: egyesek kételkedtek abban, van-e egyáltalán ilyen kettősség a humorban, mások, akik mindkét jelleg jelentétére következtettek,

nehezen tudták megoldani, vajon az értelmi és érzelmi közül melyik dominál, melyik van „kárára“ a humornak.

Nem kis jelentősége van mindezeknek a problémáknak az irodalmi tükrözés szempontjából. A humoros, satirikus vagy ironikus valóságábrázolásnak pontosan fel kell mérnie: milyen úton, elsősorban az értelemre vagy főleg az érzelmekre hatva éri-e el célját, avagy az értelmi-érzelmi viszonyulás egységén át lesz tudat-átalakító?

Az elméleti, esztétikai-filozófiai szakirodalomban elég gyakori az értelmi és érzelmi vonatkozások merev elhatárolása a humor területén. A két véglet itt sem hiányzik, a túlzók népesebb tábora amellett kardoskodott, hogy a humor (minden megkötés nélkül) *értelmi* jelenség, s így a humoroshoz való érzelmi viszonyulás semlegesíti a nevetésséget. A másik véglet nem emelte ugyan egyeduralkodói rangra az érzelmi oldalt, de az értelmet minden esetben kizárta a humort alkotó elemek közül.

Az első véglet szerint *értelmileg fel kell fogni* a humort. Ebben mindenképpen igazat kell adnunk az intellektualitás motívumait hangoztatóknak. Az is igaz, hogy számos (de nem minden!) érzelmi állásfoglalás — így a rokonszenv, felháborodás — kiolthatja (de nem mindig oltja ki) a humoros érzést. A hiba ennél a felfogásnál nem is e gondolatok megfogalmazásában, hanem azok abszolutizálásában keresendő.

Hadd konkretizáljuk ezt az álláspontot egy jellegzetes esztétikai értéktételel: Garabet Ibrăileanu Anatole France-ról írt egyik írásában (*Scriitori români și străini*, 1926.) a france-i komikumot jellemezve merev választvonalat húz az értelem és az értelem közé, s az esztétikában Platon óta keringő tételnek behódolva megállapítja: „Az értelem számára minden komikus, az értelem számára minden tragikus.“ A francia írónál — szerinte — „a világ inkább az értelem, mint az értelem kategóriájába esik“. Függetlenül attól, hogy hazai esztétánk a nagy francia író halálára írt megemlékezésében élelétásról tesz tanúbizonyságot, és feltárja a france-i komikum néhány fontos elemét, az értelmi és érzelmi oldal merev szembeállításával az egymásba átesapó tényezők közé választvonalat próbál húzni.

A problémának kettős vetülete van: egyrészt, lehet-e azt állítani, hogy minden író (hiszen a tézis általánosított) csakis értelemmentesen ábrázolhatja nevetésének a társadalmi valóságot; másrészt, el lehet-e várni, hogy a humoros, satirikus vagy komikus irodalmat olvasó ugyancsak értelemmentesen alakítsa ki magában a humoros érzést? A tagadó válaszban nemigen lehet kételkedni.

Részgazság felmagyításáról van itt szó. Az érzelmi oldalnak időnként, esetlegesen és viszonylagosan humort tompító jellege van, de nem lehet emiatt a humornal összeegyeztethetetlennek kikiáltani. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a kisebb vagy nagyobb érzelmi „dózis“ gyakran éppen a serkentő katalizátor szerepét tölti be: fokozza a humor telítettségét.

A humoros érzéshez tapadó érzelmi motívumok tagadása csorbítaná a valóság humoros irodalmi ábrázolásának ismeretelméleti funkcióját, csökkentené magának a kacagásnak az ember megismerésében betöltött szerepét. Ha a nevetés irodalma csak az értelemhez szólna, akkor kizárólag ismeretközlő, a társadalmi valóság jobb megértését célul kitűző feladatai volnának. Az irodalmi szinten jelentkező valóságábrázolásnak általában — s ezen belül a humoros érzés táplálásával történő tükrözésnek — nyilvánvalóan megvan az értelmet pallérozó jelentősége. Ebből következően tagadhatatlan, hogy az így kiváltott nevetés a jobb megértést is szolgálja. (Sőt e megértés nélkül nincs is nevetés, hiszen a humor egyik tarto-

zéka az ellentmondás megragadása.) A nevetés tárgyához való érzelmi hozzáállást azonban ez még egyáltalán nem zárja ki.

A megtévesztő itt az, hogy a humoros érzéshez társulhat olyan, viszonylag semleges érzelmi állapot is, amely egyetlen emocionális lakmuszpapíron sem hagy sem vörös, sem kék nyomot. Az esztétikai értelemben vett „ártatlan“ humor művelése általában ilyen természetű, mivel nem valamilyen csontig hatoló fegyvert használ bizonyos, apró-cseprő visszasságok kinevetetésére, s nem szükségeli a határozott, következetesen elítélő állásfoglalást. Az emotivitás azonban itt is jelen van, hiszen a humorizálás tárgyával való valamelyes együttérzés is az érzelmek körébe tartozik. S még ha fel is tételezzük az érzelmi állásfoglalás teljes hiányát az olyan dolgok feletti nevetésben, amelyekkel szemben valóban közömbösen viseltetünk, akkor sem adhatunk igazat az intellektualitás felnagyítóinak, hiszen csak a szubjektív humoros érzés egyik határeseteként ismerjük el az emotivitás viszonylagos hiányát.

*

A humoros érzéshez társuló ilyen vagy olyan érzelmi viszonyulás vagy hasznára vagy kárára van a nevetésnek. Az érzelmi hozzáállás néha olyan erőteljes, hogy egyenesen lehetetlenné teszi bizonyos jelenségek humorizálását. Mindig vannak tréfára nem alkalmas dolgok, s ezek humorizálása a jelenségekre mesterségesen akasztott főlőslég, amelyet könnyen el lehet távolítani róluk.

A különböző jelenségek egymástól eltérő reakciót válthatnak ki az emberekből, sőt ugyanaz az ember is különböző módon hathat vissza egymáshoz hasonló dolgokra. Ebből az is következik, hogy az emberi érzések humoros hangulatot bénító jellege nagyon változó. Helytelen volna azonban ebből arra következtetni, mintha a humor kelteite nevetés teljesen az emberi érzések véletlenjére volna bízva, s ne lennének bizonyos keretek, amelyek között elképzelhető a neveltségesség szubjektív érzésének a semlegesítése.

A neveltségesség szubjektív eltüntetése végső fokon az adott jelenség emberi értékeléséből kiindulva magyarázható: nem nevetek valamin, mert nem tartom neveltségessnek. Az egyéni megítélés viszont ugyancsak nem teljesen önkényes. Az emberek gondolkodásmodját, ízlését, valami iránt kialakított együttérzését vagy valamivel szembeni megvetését és így tovább — az életkörülmények alakítják ki. Végső fokon tehát a társadalmi viszonyok nyilvánulnak meg áttételesen a szubjektív értékelésben. Mivel azonban az emberek életviszonyai nem mechanikusan determinálják gondolkodásmodjukat, tág lehetőség nyílik a társadalmilag meghatározotton belül is a változatos, egymástól eltérő értékítéletekre.

A humoros érzés, valamint az ember gazdag lelkivilágát jellemző sokszínű, a környező világ jelenségei kiváltotta érzelmi viszonyulás között nem lehet matematikailag kifejezhető viszonyt feltételezni. Naiv elképzelés lenne az ember érzelmi állapotait plusz és mínusz előjellel ellátni, mondván, hogy a plusz előjelűek mindig kapcsolódnak a neveltségesség érzéséhez, a negatív előjelűek pedig mindig kizárják a humoros érzést. Az olyan lelkiállapot például, mint a düh, harag — bár általában kizárja a humoros érzést —, alkalomadtán mégis összefonódhatik vele.

A nevetésben valamiféleképpen mindig benne van bizonyos viszonyulás az adott jelenséghez. Van eset, amikor a nevetést megelőzően mérlegelünk — ez pillanatok alatt is lejátszódhat —, aminek eredményeként aztán „döntünk“: nevelsünk-e vagy ne, aszerint, hogy humorosnak találjuk a jelenséget vagy sem. E „döntés“ ezt is tartalmazhatja: nevelhetnék ezen, ha nem bosszantana, nem háborítana

fel, ha egyetértének a nevetetővel, ha nem váltana ki utálatot, borzalmat és így tovább. Ilyenkor a nevetést a más érzelmi hozzáállás elfojtja.

Az érzelmi reflektálás módozatainak sokasága a legkülönbözőbb erőviszonyokat alakíthatja ki a neveltségesség érzése és a más természetű érzelmi értékelés között. Nem szükségszerű, hogy ebből az összecsapásból mindig a neveltségesség kerüljön ki vesztesként, vagy a legjobb esetben kompromisszumot kössön a mulatóságosság ellenfelével és együtt létezzen vele. A neveltségesség is bizonyulhat erősebbnek, elnyomhatja a más természetű emocionális állapotot, semlegesítheti a jelenségekhez való olyan hozzáállást, amely a humorost általában kizárja.

Az irodalmi, esztétikai vetületre vonatkoztatva a következtetést: a társadalmi problémák mosolyt ébresztő formában történő visszaadása telítve lehet haraggal, gyűlölettel, megvetéssel és így tovább. Az alkotó tollforgatótól függ, hogy az emberi érzelmek közül milyeneket szolaltat meg, és milyen arányban „keveri“ őket. Minden attól függ, mi az író célja, és hogyan valósítja azt meg. Ha a humoros érzés felkeltését más érzelmi viszonyulással akarja „vegyíteni“, akkor az egymást semlegesítő elemeket megfelelően kell adagolnia. Ugyanakkor az olvasónak is pontosan fel kell mérnie az író szándékát s azt, hogy a benne kialakult egyik vagy másik érzelmi reakció bizonyos szubjektív motiváció alapján *nem* jelentkezik-e torzultan.

A humoros szubjektív érzéshez kötődő ilyen vagy olyan fokú emóciók jelenlétéből vagy részleges hiányából igen jól megismerhetjük a nevető alanyt. Egyet kell értenünk Diderot-val, aki szerint a nevetés mindig igen jó próbaköve ízlésünknek, igazságszeretetünknek, jóságunknak. Való igaz, hogy a szubjektív humoros érzés „objektíválódásában“ — a nevetésben — együttérzésünk, gyűlöletünk, az ábrázolt vagy tapasztalt események felett kimondott ítéletünk, a jelenségeknek a jó vagy a rossz erkölcsi kategóriájába történő sorolása egyaránt benne van. S még az ilyen határozott állásfoglalást nem tartalmazó nevetés is ítélet: az adott kinevelt jelenséget nem tartjuk érdemesnek arra, hogy valamilyen érzelmi húrt megszólaltasson.

*

A humor értelmi jellegét hangoztatók gyakran rálicitálnak önmagukra. „Értelem-mentesíteni“ igyekeznek a nevetést, s ezzel a megértést helyezik a gyűjtőpontba. Ugyanakkor nemegyszer egy lépéssel tovább jutnak: a dolgok *teljes* megértését kiemelik a humorosság szerintük alantasabb régióiból.

Goethe aforizmaszerűen megfogalmazott tézise: az *értelem* számára minden, az *ész* számára semmi sem neveltségesség, a mi századunkban is visszhangra talált nem egy esztétikai humorelméletben. A tézis első része — az *értelem* számára minden neveltségesség — nem az érzelmek állítólagos „anti-neveltségesség“ jellegével kerül szembe, s a hangsúly nem a *minden*-en van. A tétel lényege itt az, hogy *csak* az *értelem* számára neveltségesség minden, de a valóságot pontosan és tökéletesen értő *ész* ítélőszéke előtt már megszűnik azzá lenni. Az „értelmi humor“ ezzel visszajára fordul, az emberi tudatban lezajló szubjektív folyamatok — a dolgok, jelenségek lényegének mind tökéletesebb megértése — semlegesíti a humort. Ezzel a megismerésnek a humorban beföltött funkciója saját maga ellen fordul: ha az *ész* síkján a megismerő szubjektum tökéletesedik, ha a főhős — a megértés — nagyon is jól működik, szerep nélkül marad, nem lesz humoros érzést fakasztó.

Innen már csak egy köhajtásnyira van a nevetést lebecsülő, gúnyolódó (nem humor keltette!) mosoly. A felsőbbrendűsége felül álló felsőbbrendűség képzett

érzése ez: ha egyesek a nevetésben mások-felettségét látják, akkor az ész ilyen funkcióját vallók e superioritás-felettség állapotában képzelegnek. Egyik múlt századbéli magyar esztéta — Greguss Ágost — igen plasztikusan kifejezte a nevetés-felettségnek e szubjektív tényezőkön táplálkozó érzését akkor, amikor *Rendszeres széptanában* (1888) fordított arányba állította a műveltség növekedését a nevetés gyakoriságával. A séma egyszerű: a nevetéshez fel kell fogni a nevetésgeget (tehát bizonyos fokú műveltség kell hozzá), minél műveltebb valaki, annál több mindenre nevetethet, de éppen műveltsége folytán (mert *teljesen* megérti a dolgokat) nem nevet. „A legműveltebb emberek tehát — olvassa rá a szentenciát a humort kedvelők fejére — a legkevesebbet nevetnek.“

Az irodalmi művek értékelésére zsinórmértékül szánt ilyen esztétikai állásfoglalás filozófiailag súlyos tévedést tartalmaz, alássa, a nevetés ismeretelméleti jelentőségét. Eszerint ugyanis a nevető alany a dolgokat nem érti teljesen, a tudatlanság tehát mindig belejátszik a nevetésbe. Íme a téves filozófiai mondanivaló: a nevetőnek sohasem lehet *teljesen* igaza. Más összefüggésben megfogalmazva ugyanezt: a nevetés a pontatlan tükrözésből, a dolgok nem teljes megértéséből ered, tehát csak negatív, mint a torz tükrözés kísérője, mint a tökéletlen ismeret külső jele kaphat ismeretelméleti értéket.

A nevetésre fogékony ember s nem kevésbé az az író, aki a nevetést segítségül hívva akarja a világot jobban megismertetni az olvasóval, minden ízében tiltakozik az ilyen filozófiai következtetések ellen. A nevetés lehet hamisan csengő, amikor a valóság torzképén nevetnek olyanok, akiknek érzelmi-értelmi viszonyulása megköveteli a ferde tükrözést. Az igazi, tartalmas, a pozitív mellett állást foglaló nevetés azonban a valóság vagy az irodalmi műben megelevenített realitás teljes megértésének birtokában is jelen van. Az ilyen nevetés éppen azt érzékelteti, hogy az értelem mint a valóságot szubjektíven felfogó és értő tükrözés valóban birtokolja az igazságot.

*

Lenin *Egy újsághír margójára* című írásában (1897) mély tartalmú gondolatot fogalmaz meg a humoros (vagy nem humoros) objektív tartalom, a tükrözés és az érzelmi hozzáállás dialektikus összefüggésére vonatkozóan. Az újságírók, amelyekre reagál, azt adja tudtul, hogy az akkori szokásokhoz híven újra megszületett egy bizonyos „társadalom-megváltoztató“ rendszabályzat, amely — úgymond — végleges gyógyír a társadalmi bajokra.

Miután Lenin kimutatja e tervezet képtelenségét, a komikum szempontjából jelentős megjegyzéssel zárja a vizsgálódást: „Ezekben a tervezetekben mindig sok a komikus elem; felületlen olvasás közben az olvasóknak többnyire csak nevetéskéjük támad. De próbálják csak bonckés alá venni ezeket a tervezeteket — és azt fogják mondani: »mindez nevetésgeges volna, ha nem volna olyan szomorú.«“ (Művei 2. 331).

A nevetésgegeshez való érzelmi viszonyulás, a mulatságot elnyomó érzelmek vagy a humornak a más természetű emóciók feletti győzelme szempontjából ennek a lenini jellemzésnek jelentős súlya van. Képletesen így fogalmazhatunk: a humor rétegekben helyezkedik el, ami a felületen esetleg nevetésgeges, a mélyben, a lényeg szintjén már nem biztos, hogy az, hiszen valamilyen más érzelmi értékelés ebben a dimenzióban esetleg már ki is küszöbölte a nevetésre ösztönzést.

Egy „korszakalkotó“, radikális „változásokat“ ígérő, a társadalmat mindenféle nyomortól és szenvedéstől „megváltó“ — de az adott kizsákmányoló rend alapjait

a viláért sem érintő — tervezet mindentől függetlenül valóban nevetséges. A humoros ellentmondás világosan kidomborodik benne: az abszurd szándék, amelynek megvalósítása lehetetlen, összeütközik a valósággal, s így a „valóságátalakítónak“ kikiáltott tervezet egyet jelent az erőszakos egységteremtéssel. Azok számára, akik komolyan veszik, vagy akikben a jelzett ellentmondás nem tudatosodik, ez nyilván nem is nevetséges. Elég azonban felületesen — de gondolkodva — olvasni ezeket a tervezeteket ahhoz, hogy az említett ellentmondás nevetséges volta kitűnjön. Vagyis, a képletes szemléltetésnél maradva, a legfelső réteg nem nevetséges, aki semmit sem lát az ilyen tervezet abszurdításából, az komolyan veszi és nem nevet rajta, az utána következő rétegben helyezkedik el a humor, aki megéri a valóság és az ilyen tervezetek közötti ellentmondás természetellenes jellegét, kacag rajta. De ott van a még mélyebb réteg: aki nem elégszik meg a felületi nevetséges benyomással s a bonckéssel a mélyre hatol, meglátja az ilyen tervezetek rendkívül veszélyes, tömegeket félrevezető jellegét. Ez most már mélységesen szomorúnak s a legkevésbé nevetségesnek fogja értékelni a rendszabály-utópiákat.

Az itt kibontott lenini gondolat fontos figyelmeztetést tartalmaz: ne álljunk meg a jelenségek felszíni értékelésénél. Ez a mély felé irányulás azzal a „veszéllyel“ is járhat, hogy az illető jelenség elveszti humoros ízét, mert a lényegesebb összefüggések megtalálása a mulatságost keresztbező érzelmi állapotot eredményezhet. A humorosság feláldozása azonban megéri a fáradságot, mert a lényeghez közelebb álló tükrözés birtokába jutunk.

Ugyanakkor a mélyebb rétegek felé törekvés a humor számára hasznos is lehet, hiszen gyakran csak a felszíni szennyeződés eltávolítása után kerül felszínre a nevetséges most már lényegét kifejező vonulata.

Jelentős azonban a „rétegződött“ humor gondolata más szempontból is. Fentebb ismertettünk egy álláspontot: minél műveltebb, értelmesebb (a dicsérő jelzőket tovább lehetne sorolni) valaki, annál *kevésbé* nevet. Amennyiben elfogadjuk a lenini megjegyzésből levonható következtetést a humor úgynevezett rétegekben való elhelyezkedésére vonatkozóan, sohasem juthatunk el ilyen szélsőséges nézetekhez. De oda sem, hogy visszajára fordítsuk a fenti értékelést: mennél értelmesebb, bölesebb, műveltebb valaki, annál *többet* nevet. Való igaz, hogy a humoros rétegit vezetél út megtalálása gyakran az értelem bizonyos fejlettségi fokát követeli meg. Csakhogy, míg néha a *humorhoz* kell lehatolni, máskor a *humoron túl* kell hatolni, amihez szintén a megfelelő értelmi képességre van szükség.

Egyszóval, ha aforizmaszerűen akarunk fogalmazni: az a *legbölcsebb*, aki azon nevet, amin nevetni kell. E megállapítás látszólagos tautologikus jellege azonnal eltűnik, ha figyelembe vesszük, hogy nevetni lehet csak a *felszínen* nevetséges dolgokon is, amin valójában nem kellene nevetni, és ugyanakkor vannak, akik — mivel csak a nem nevetséges felszínt fogták fel — nem nevetnek azon, amin nagyon is nevetni kell. Vagyis, a „nevető ember“ jelszava: mindig a legmélyebb rétegit törni, nem kell megijedni, ha humoros réteget vágunk át és hagyunk magunk után, tudásunk növekedésével nem fog fogyni a nevetés, mert gyakran a legmélyebben is csak a humort találjuk.

Részlet a szerző kiadás előtt álló könyvéből.

JOHN SOMERVILLE

Marxizmus és jelenkori humanizmus

Humanizmuson azt a nézőpontot értjük, amely szerint az ember a cél és az ember az eszköz is; s minden ember egyenjogú. A tartalmas és teljes humanizmusnak ismeretelméletileg, módszertanilag, etikailag és társadalmilag kell megvalósítania e nézőpont következtetéseit, mégpedig nem csupán az elmélet, hanem a gyakorlat szintjén is. Erre törekedett Marx, és sokat is tett ebben az értelemben, különféle területeken és különböző problémák tekintetében, a teljesség és szabadság különböző fokain.

Ha csupán a „korai Marx“-ot tekintjük, célokat észlelünk eszközök nélkül. Ha csupán a késői Marxtot tekintjük, akkor etikai szempontok nélküli történelemszociológiát, közgazdaságtant és politikatudományt észlelünk. Egyik sem teljes önmagában.

Ez a kiindulási pont lehetővé teszi számunkra, hogy meghatározzuk a különbséget a marxista humanizmus és a humanizmus más formái között. S ami manapság még fontosabb: kijelölni a marxista humanizmus és a humanizmus más formái közötti gyakorlati együttműködés közös területeit és lehetőségeit. Arra is ösztönöz ez bennünket, hogy felismerjünk egyes, igazán nagy, emberi méretűnek mondható problémákat, amelyek manapság már valóságosak, de Marx idejében nem is léteztek még, s amelyekhez Marx humanizmusának szellemében kell közelednünk.

Ontológiailag mit jelent az embert célként és egyben eszközként felfogni? Nem azoknak a problémáknak a fitymálását vagy nevétségesként való elvetését jelenti, amelyek a hagyományos metafizika és teológia alapját alkotják; hanem éppen e problémák megközelítését; mégpedig azon az úton, amelyen az emberi értelem a végső tekintély az igazság meghatározásában, oly módon, hogy a tudomány módszereiben, erőforrásaiban és továbbfejtődési lehetőségeiben láthassuk a bizonyítható — legtágabb értelemben felfogott —, az ember által mindenkor kutattott és mindörökké hiányolt igazság leghitelesebb és legbőségesebb forrását. Az ember áhítja, tudni akarja az igazat az egészről, amelynek ő maga is része; tudni akarja, hogy vajon volt-e kezdete az egésznek; s ha volt kezdete, milyen természetű volt; s vajon van-e célja az egésznek, s ha van, milyen természetű; hogyan léptek színre az egész különféle részei, az ember, más élőlények, hogyan lett az élettelen természet, a nap s a térben mozgó minden más test; mi történik az emberrel halála után; van-e valami közös vonásuk az egész részeinek, s ha igen, mi a közös bennük; véges-e az egész, s ha időben véges, milyen lesz a vég?

Íme, néhány fő probléma vagy kérdés a természetfölötti teológia és hagyományos metafizika alapját alkotók sorából. Kérdésként nem elvetendők; ismeretelméletileg nem értelmetlenek, s erkölcsileg sem jelentéktelenek. Az emberi lény lelki alkata, környezete és problémái adottak, gyakorlatilag lehetetlen hát, hogy bárki is elkerülhesse a szembesítést ezekkel a kérdésekkel; kivételt csak a szellemileg elmaradottak alkothatnak, de talán még ők sem. Valóban, nem csupán felvetésükre kényszerül mindenki; végeredményben mindenki eljut valamilyen válaszhoz, még

ha negatív válaszok is ezek, például ilyesfélék: „soha nem tudunk meg semmit“; „az egész egy rejtély“; „a kérdés meghalad bennünket“ s így tovább.

A hagyományos természetfeletti teológia ezeket a kérdéseket az emberi értelemnek és hitnek nevezett valami keverékével válaszolta meg (a hitet az emberi értelemnél magasabb rendűnek és értelemmel felfoghatatlannak tartván). Aquinói Tamás a *Summa Contra Gentiles*-ben (I. 3.) mondja: azokban a dolgokban, amelyeket Istenről felfogunk, kétféleképpen van igazság. Bizonyos, Istennel kapcsolatos igazságok teljes egészükben meghaladják az emberi értelem lehetőségeit... A hagyományos metafizika többnyire ugyancsak ezen az úton járt. Kant szerint például a Ding an Sich-ek magasabb realitása emberi ésszel felfoghatatlan; az ember azonban beilleszkedhet — be is kell illeszkednie — a magasabb realitásba, mivel az — úgymond — meghatározza a helyes válaszokat az emberi lét minden alapvető és fontos kérdésére.

Világos, hogy a humanizmus e keretekben különbözik a marxista humanizmustól. A marxista filozófia általában és az ontológia különösen önmagát materialistának nevezi; ez is egyik kifejezőmódja annak, hogy elkötelezte magát: minden említett kérdésre az igazság és a bizonyítás manapság általában tudományosnak tartott fogalmaival igyekszik válaszolni. Ebből a felfogásból aztán olyan módszer következik, amely nem próbál az emberi értelem felett álló lélek tekintélyére hivatkozni; nem szólít fel olyan kinyilatkoztatások „igazként“ való elfogadására, amelyeknek megértését vagy pedig ésszerű elbírálását az emberi ész lehetőségein túl levőnek mondják. Az igazság bizonyítást igényel. A bizonyításhoz emberi értelem szükséges. Az emberi értelem csakis emberi gyakorlatban, emberi tapasztalatban igazolódhat.

A marxizmusban központi fontosságú az elmélet—gyakorlat viszonya. Az emberi gyakorlat nélkülözhetetlen és elsődleges fontosságú az elméletnek megismerő jelentéssel és erkölcsi értékkel való felruházásában. Az elmélet a gyakorlat öntudata. A gyakorlat igazol bármely emberi értéket, hiszen a tudat lehet hamis vagy igaz. A cél különbsége a gyakorlat lehetőségeinek különbözőségében rejlik. A jelenkori metodológia nyelvén röviden szólva: ami általában a tudományt a tudástól megkülönbözteti, az nem csupán a szervezés, rendszerezés és szabatoság magas foka, hanem az előreláthatóság magas foka, a prognózisoké, amelyekre a szerzett ismerethalmaz nélkül képtelenek lettünk volna.

A tudomány hatalmas humanista teljesítőképességét nem csupán az a tény jelzi, hogy növeli igazság-megértésünket, hanem az, hogy ezt az előrelátás lehetőségének nagyobbitásával éri el, ami már az ellenőrzés fokozott hatalmát is jelenti. Auguste Comte nagyon tömören fejezte ezt ki: „Voir, c'est savoir; savoir, c'est prévoir; prévoir, c'est pouvoir.“ Ugyanezt a gondolatot jegyezte le Francis Bacon a *Novum Organum* harmadik Aforizmájában: az emberi tudás és az emberi hatalom kézen fogva jár. Jóval előtte Arisztotelész két mondatban fogalmazta meg az ember humanista jellemvonásait: az ember gondolkodó állat; az ember politikai (társadalmi) állat. Más szóval: az ember elsősorban észbeli erénye folytán ember (az értelem az emberi erény), s az ember jó (vagy jobb) emberré azáltal válik, hogy önmaga és az emberi társadalom problémáinak hasznára fejleszti és alkalmazza értelmét, hiszen a társadalom az ember fizikai túlélésének és emberséges fejlődésének előfeltétele. Az ember ily módon megbízható tudományt dolgozhat ki az emberről; tudományt, amely egyidejűleg és szükségszerűen az emberi értékek és emberi társadalom tudománya.

Ezek azok a humanista alapok, módszerek és célok, amelyeket Marx és Engels kidolgozott, alkalmazott és érvényesített. A célok megválasztásának egybe kell vágnia megbízható tudásunkkal arról, hogy kik vagyunk, honnan jövünk, s melyek fejlődési lehetőségeink. S a módszerek megválogatásában idomulni kell a célhoz, valamint az idő és a hely követelményeihez. Ha szembehelyezzük a fiatal Marxot a későbbi Marxszal, elsikkad a lényeg. Mintha etikai értékeket állítanánk szembe az etikai értékek beteljesülésével az emberi életben. Aki így cselekszik, nem érti, mit adott hozzá Marx az öröklött humanista hagyományhoz.

Mindig okai, de legalábbis indítékai vannak annak, hogy egyeseknél elsikkad a lényeg. Nyilvánvaló: a humanista célok elérése, módszereinek kidolgozása egyértelmű a kapitalizmus — empirikusan igazolódó — gazdasági elemzésének a kidolgozásával, az előrelátás próbáján igaznak bizonyuló tudományos társadalomtörténettel, s oly politikai mozgalommal, amely alkalmas arra, hogy megfelelő ismeretekre építve cselekedjék. Persze mindez fáradságosabb és nehezebb, az egyén számára több kockázattal jár, nagyobb fizikai és erkölcsi bátorságot követel, mint az elmélet szintjén hosszasan fecsegni etikai célokról, s mindenfajta vitákban és beszélgetésekben pedantériával körülírni őket. De vajon az elméleti szinten maradás tendenciája erkölcsi szempontból nem mondható-e a fejlődés felfüggesztésének? Emlékezzünk Alfred de Vigny soraira: „Qu'est-ce qu'une grande vie? Une pensée de la jeunesse, exécutée par l'âge mur.“ Az az ifjúkori álom, amely gyakorlatilag nem valósul meg a következő években, elveszti humanista jelentését, sőt a szentimentalizmusból és a pátoszról átváltozhat kiábrándulássá vagy képmutatássá. A XIX. századi klasszikus orosz irodalomban számos csodálatos leírása található e folyamat lélektani, erkölcsi és társadalmi dinamikájának. Egy oly nagy gondolkodó, mint Csernisevszkij, *Naplójában* rátapintott a társadalmi-politikai következményekre: „Nem kedvelem azokat az urakat, akik szabadságról, mindig csak szabadságról papolnak, de elképzelésük a szabadságról egy papírizú, az étellel semmilyen kapcsolatba sem kerülő kinyilatkoztatás keretei közé szorul. Felszámolnák azokat az ősi törvényeket, amelyek az állampolgárok közötti egyenlőtlenségekre utalnak, de nem kívánják felszámolni azokat a társadalmi feltételeket, amelyek a valóságban rabszolgasorban tartják a nép kilencven százalékát.“

Természetesen számos problémánk merőben különbözik az egy évszázaddal korábbiaktól. Azóta szocialista forradalmak mentek végbe, s az új problémák egész sora merül fel azokban az államokban, amelyek megkísérlik a szocializmus felépítését s a fejlődést a kommunizmusba... Valóságos, ez ideig megoldatlan problémák. De nem is lehet megoldani őket úgy, hogy egyszerűen hol a korai, hol meg a későbbi Marxszal foglalkoznak, vagy pedig arról szonokolva, hogy mindezek a problémák elkerülhetők lettek volna, ha megmaradunk a korai Marxnál. Persze, hogy elkerülhetők lettek volna, ha kísérlet sem történt volna a marxi elmélet társadalmi gyakorlatba ültetésére. De megfutamodni a gyakorlat elől — nem humanista és nem marxista szokás.

Létezik egy probléma a mai emberi gyakorlatban, amely Marx idejében még ismeretlen volt: a termonukleáris háború. Már magában a „termonukleáris háború“ kifejezésben egy szemantikai nehézség rejlik. Ha ugyanis a termonukleáris szóval kezdjük, be kell látnunk, hogy a „háború“ szó többé már nem megfelelő, mivel — ha az úgynevezett háborút termonukleáris fegyverekkel lehet megvívni — maga a jelenség tartalmában és következményeiben minőségi változáson esik át; nem ugyanazon dolognak sokkal intenzívebb formájával van dolgunk, hanem valami minőségileg mással, amivel kapcsolatban a régi magatartások, reménységek és érté-

kek többé már nem érvényesek. Mint amikor a magból kikel az új növény, a víz gőzzé, vagy az izgatószer halálos méreggé válik. Amivel szembe kell néznünk, de amivel még nem akarodzt szembenézni: az a tény, hogy kérdéssé vált minden előző tétel a háborúról, a háborúnak a társadalmi cselekvés eszközeként való alkalmazhatóságáról vagy elfogadhatóságáról...

Beszéljünk nyíltan: minthogy a termonukleáris fegyverek máris olyan fokra jutottak, vagy rövidesen oda jutnak, hogy kiírhatunk minden életet a Földön, sőt, esetleg magát a Földet is dezintegrálhatják, mi lesz a helyzet az igazságos és az igazságtalan háború hagyományos megkülönböztetésével? Hát vajon nem kell-e elismernünk erkölcsi kalkulusainkban az új, nehezen mérhető, de — végzetes következmények kockázata nélkül — aligha elhanyagolható tényezőt? Amilyen mértékben egy adott háború termonukleáris háborúvá válhat, emberileg elfogadhatatlan, céljaitól függetlenül; adott esetben elveszti létjogosultságát az igazságos és igazságtalan háború közötti megkülönböztetés.

A háború problémája manapság oly mélyen, áthatóan, a sürgősség oly igényével merül fel, hogy megoldásához minden humánus gondolatrendszer együttműködése szükséges. Mivel minden humánus gondolatrendszer érdekelt az emberiség jövőjét illetően, mindegyiknek alapos oka van megelőzni az ember megsemmisítését. Szerencsére a nemzetközi hadviselés megelőzését, a béke megszilárdítását célzó legfontosabb, legsürgősebb és gyakorlati együttműködés előfeltételei szempontjából nem is szükséges egyetérteni az ontológia, a módszertan alapelveiben, de még etikai kérdésekben sem. Csupán egyetlen értékben — az ember túlélésében, s abban kell megegyezni, hogy az adott időben és helyen mi a konkrét teendő. Ez így igaz, függetlenül attól, hogy egyebekben milyen nagyok lehetnek a nézetkülönbségek, függetlenül attól, hogy egyebekben kinek s miben van igaza, vagy ki miben téved. Az ember mint ember szempontjából minden emberi tévedés helyrehozható, egy kivételével: amely termonukleáris háborúhoz vezet. Ami azt is jelenti, hogy amióta Marx meghalt, most első ízben adódik egy olyan probléma, ami fontosabb, mint az átmenet a kapitalizmusból a kommunizmusba; ez az a probléma, amelynek megoldása éppen ennek az átmenetnek abszolút előfeltétele. Többé nem várhatjuk előbb az átmenetet s majd utána a béke kérdésének megoldását. Ha a béke problémája nem oldható meg békés eszközökkel a pluralisztikus világban, akkor egyáltalán nem oldható meg: mert akkor nem lesz világ, s nem lesz jövője az embernek. Tudomásul venni e ténytet, s ennek megfelelően alkotóan cselekedni: ez manapság mindenfajta humanizmus legfőbb követelménye.

PREDRAG VRANICKI

Gondolatok a marxista filozófia fejlődési útjairól

A filozófiai gondolkodás lényegében történelmi gondolkodás. Ha a történelem az emberi gyakorlat összessége, akkor maga a filozófia mint e gyakorlat lényegéről és értelméről való gondolat e gyakorlat színvonalától függ.

*

Az emberi-történelmi gyakorlat sokfélesége és sokrétűsége szükségessé teszi a gyakorlat és a belőle fakadó problémák elméleti megközelítésének sokoldalúságát.

*

Ilyen okokból (nem szólva egyéb történelmileg változó feltételekről, mint például az osztálymeghatározottságról) az eddigi filozófiának szükségszerűen különfélenek kellett lennie; egy és ugyanazon kor elméleti konceptusán belül is tükröznie kellett a történelem bonyolult szövevényének elméleti felfogásában megnyilvánuló sokoldalúságot.

*

Ugyanez érvényes a marxista filozófiára is. A történelmi helyzetek manapság is gyökeresen változnak, s ezáltal a történelmi problémák és feladatok jelentős eltolódásai állnak elő. Ha a filozófia (ez esetben a marxista filozófia) mint valamely társadalom legérzékenyebb elméleti baromctere nem képes reagálni ezekre az eltolódásokra, akkor történelmileg lényegtelenné válik. Ebben az esetben egyidejűleg ugyan, de történelmileg már időszerűtlen.

*

Ilyen bonyolult helyzetekben nem lehet kizárólag egyfeleképpen időszerűnek maradni. Az emberi alkotóképesség sosem köti magát valamilyen előírt kerethez.

*

Az ideológiai dogmatizmus számára megközelíthetetlen annak belátása, hogy a történelemben bizonyos problema-eltolódások állnak elő, és hogy az olyan filozófiai felfogásoknak, melyeknek egy meghatározott korszakban történelmi visszhangjuk volt, nem feltétlenül kellett rendelkezniük ezzel egy másik korszakban.

*

Eppen a történelmi és emberi problematikának ilyenfajta megközelítési módjai potenciálisan olyan különfélék, hogy megengedik a marxista filozófiában a legkülönbözőbb felfogásokat s ezek között is az éles nézeteltéréseket, jóllehet mindegyikük hozzájárulást jelenthet az emberi és a történelmi momentum problematikájának kibontásához.

*

Igen távol vagyunk még attól, hogy megoldottnak tekintsük a dialektikát történelmi vagy mindent átfogó, illetve csupán kritikai elméletként felfogó nézetek közötti éles vitákat. S mindez nem is csupán elméleti kérdés.

*

Ez arra utal, hogy határozottan el kell vetni az olyan álláspontot, amely szerint csak egyetlen marxista filozófia létezik, vagy ennek a filozófiának egységes szerkezete van, — egyben azt mutatja: el kell ismerni a különböző változatok szükségességét.

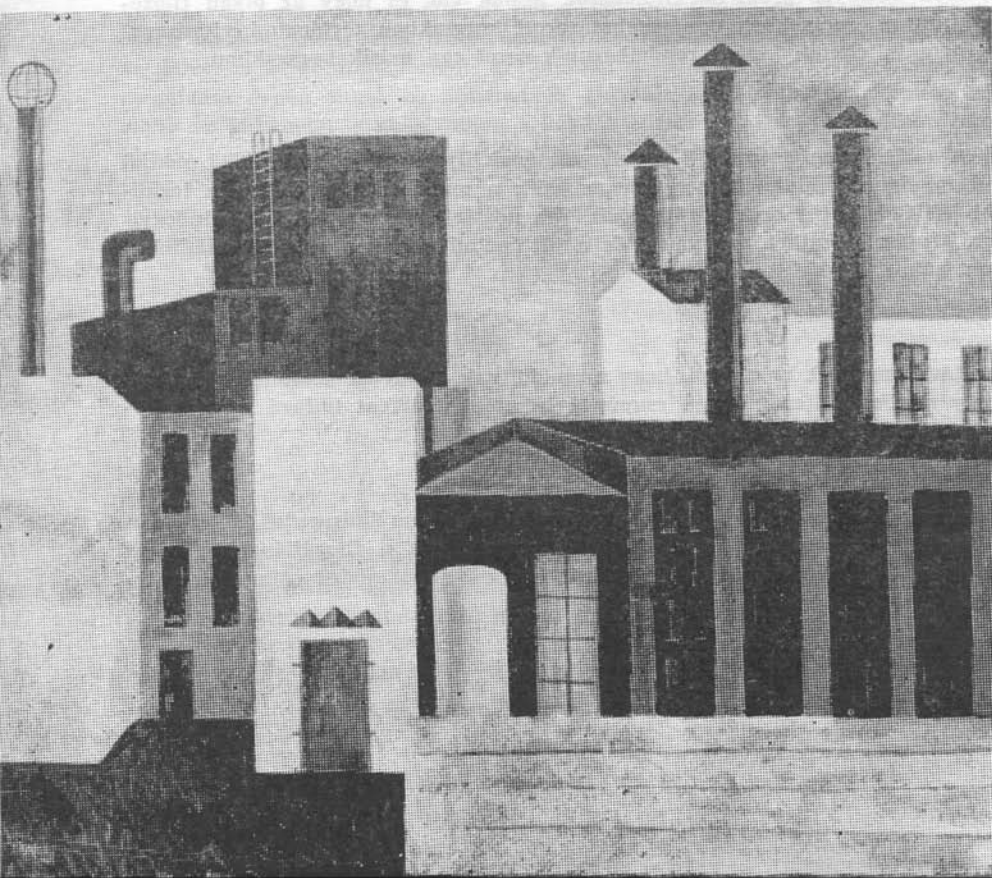
*

Minden filozófiában, tehát a marxista filozófiában is, a legalapvetőbb és legfontosabb az a kérdés, milyen mértékben alkotja korának elméleti kvintesszenciáját, vagyis milyen mértékben fejezi ki vagy akár csak anticipálja is korának alapvető kérdéseit, elméleti és gyakorlati igényeit, valamint perspektíváit.

*

A marxisták ez ideig Marxot gyakran csak értelmezték, a feladat azonban az, hogy az ő szellemében fogjuk fel a történelmit és az emberit, s hogy ily módon Marxszal együtt túlmenjünk Marxon.*

Megjelentek az Akten des XIV. Internationalen Kongresses für Philosophie Wien: 2—9. September 1968. című gyűjtemény II. kötetében. (Verlag Herder, Wien, 1968.) Rövidített szövegek.

Tóth Szűcs Ilona: Tűz

PALOCSAY ZSIGMOND

Konyhaszerrel

A harkály nem kopogtat
a vendég csenget
bődönbe rakjuk a szemetet
s a veréb átrepül kellelten
ritkán csóka
törökgalamb ül az antennánkon
— öreg a házunk

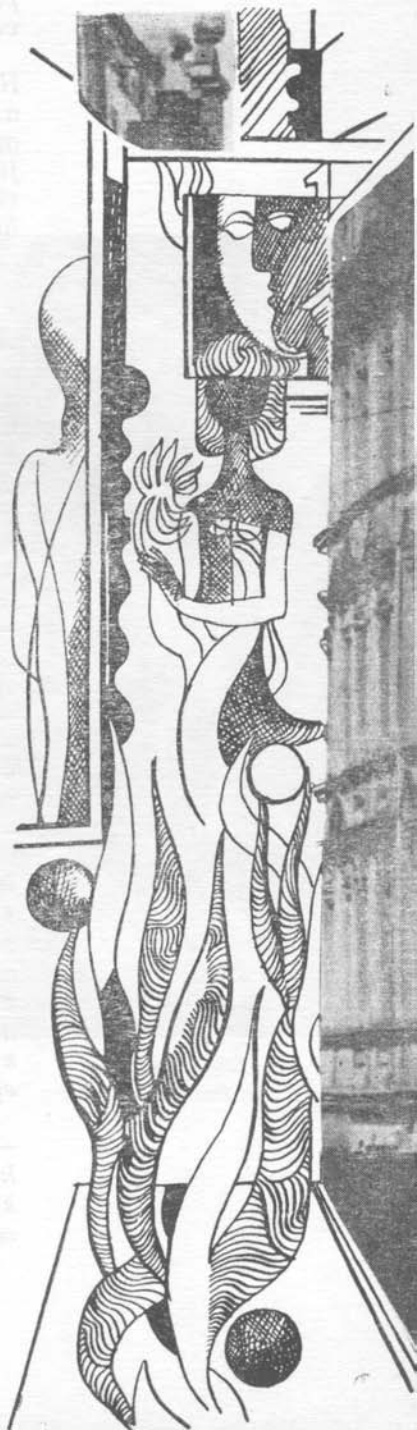
toronyból nézve széles képkeret
amiben hagytak némi helyet
kicsinél kisebb képnek
— ha festőnek kéne
(bélyegnyi fentről nézve)
életnagyságban élek
így egyenlő: négy-öt négyzetméter
— jó ürügynek!

A kertünk . . .
magunk közt így becsültük csendesen
tegyük hát rendbe;
kertészt hívatunk
furcsállva nézegette
kérdte: ezt a sírhelyet!?

Ezt — ! — hát persze
csak ássa fel
és ossza kétfele
kell a szomszédnak
kell az embernek része
— legalább füvet vethetne
s valamit ültessen
csipkézze körbe a szemnek színnel
mert a harkály nem kopogtat a fülnek
városon a vendég csenget
bár egy csepp zöld nekünk is kellene
pillantásunk nyugodna rajta
— jó pénzért rendezze el

Nézett . . .
de középre füvet vetett
és körbe ezt-azt ültetett
parki pirosat apró kéket
— jó pénzért rendezte a sírhelyet
s egy hét múlva a vendég is már így nevezte
— kedveskedve.

Paulovics László illusztrációja

Röhögtem . . .:
meglátják egyszer
e talpalatnyi helyen
mennyi „vicc“ teremhet
— a verset akkor
még nem kerestem benne
parki piros közt apró kék közt
vélttem igazam — ászom.

Hisz kaptunk egy talpalatnyi helyet;
a tagadás benne megteremhet
győzhet sírhelyünk felett
fűszere: ízem
vicce: igazam
ha lábát egyszer megvetette

*

Ahogy ránézel szépen rendezett
toronyból nézve széles képkeret házunk
a szél be nem fújhat
a nap csak bekukkant
a harkály se kopogtat
városon a vendég csenget
s becézi a „sírhelyet“ rendesen
megkérdi négy hete:
az ott mi lehet?!

— Torma! — tormáskolbásztól — torma!
. . . az asszony a földbe dugta
s egyet kintfelejtett
— És az a fényes szárú?
— Kapor volna
— csombord a sötétebb
podlutyka a szomszédcska
— a piacról hozta
öltött káposztát ugorkát ízesíteni
mert szereti a gyomrát az ember
s valami fűszert rendel
okosan tudva:
az ízeket keverve
a színt szeretve
a falat jobban eshet
s szándék nélkül
egy-két dolgot félreperget

— szándék nélkül?!
kérdetik nevetve
s azt csak én tudom:
senki se vetette

magától érett igazam:
zöld ászom
sírhelyünk felett
— e talpalatnyi helyen
lábát a tagadás megvetette
s győzött konyhaszerrel.

SZILÁGYI DOMOKOS

Konyhaszerrel

Való igaz:
helyünk csak talpalatnyi;
való igaz:
talpalatnyi hely is elég a tagadásnak;
gyomrát ember szereti:
megsózza a miérteket,
gyömbéres nemet ízlelget,
a csalódást nádmézzel keveri,
üremmel örömet,
boldogságát bürökkel.

Megterem mindent ez a Föld:
magunkkal trágyáztuk.
Mert erre azért jók vagyunk.

— Bip-bip — átröpül fölöttünk a
tranzisztoros veréb,
rádióteleszkóp fogja föl
a vendég csöngetését —
ki csöngethet vajon?
körülnézünk odakünn — úrhajón.

Kicsi kert, kicsi ez a kert,
megterem mindent kicsiben —
jó a trágya.
Mégis keressük: ki ássa föl,
ki veti be —
keressük úrhajón —,
s milyen sokba kerül!

Mondják, a Földön kívül is
(is! — micsoda nagyzolás) —
mondják, a világegyetemben
élnek — élhetnek — értelmes lények.
Nos, azok után, amik történtek,
mióta nem négykézláb járunk —:
könnyen elképzelhető.

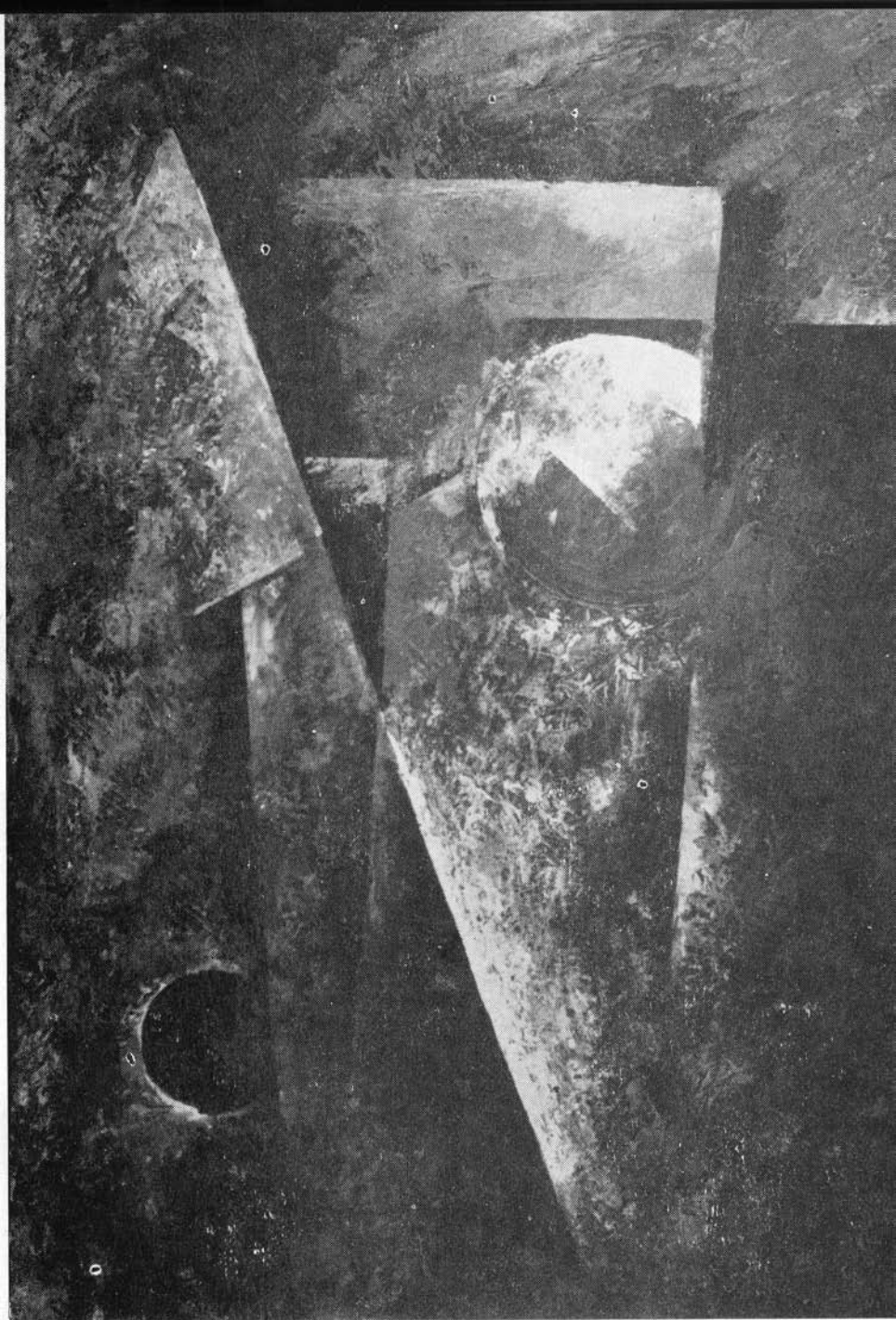
Zolcsák Sándor:
Szilágyi Domokos

Keressük rádióteleszkópon, úrhajón,
mert kicsi kert, kicsi kert
ez a Föld —
úgy látszik, értelemből is
behozatalra szorulunk.
S milyen sokba kerül!

Nem vagyok jogász,
nem tudom,
hány ezer év szükséges,
hogyan élévüljenek
az emberiség eddigi bűnei.
(Az ilyesmi buján terem
kicsi kertünkben —
jó trágya vagyunk.)
És ráadásul folyton-folyvást
— tegnap, ma, holnap —
bővíül a lajstrom.

*

Ember gyomrát szereti,
sáfránnyal ízesebb az irigység,
az ártatlanságot is csak borssal vesszük be,
kaporral tesszük el télire a közhelyeket,
szerelmünk paprikáspiros,
a remény meg pisztácia;
a zölddiónak rabszolgája szerecsendió;
mustárral esszük a kolbászt, mustárgázzal a
háborút,
— ez látszik, életnagyságban, a toronyból,
bélyegnagyságban — életkicsiségben.
Még szerencse,
hogy a tagadás
kitelik tőlünk
konyhaszerrel.

BOROS LAJOS ÚJABB FESTMÉNYEIBŐL

2. Lovas harcos

3. Szivárvány

Földes László olyan éles szemű, jó szimatú kritikus, hogy még önmagát is sikerül meglesnie. Egyik csevegően-közvetlen hangú jegyzetében elmeséli, hogyan találkozott össze a főtéren a festővel, akinek a kiállítását két héttel a megnyitó után sem nézte meg, s hogyan kellett pironkodnia emiatt a művész — és saját maga előtt. A kínos találkozást, majd a kényszerű tárlatlátogatást követő percekben, a *Contemporanul* azon frissiben olvasott cikke emlékeket asszociál a kritikusan, s papírra kívánczoló gondolatsorra erősíti a lelkiismeretfurdalást. „S ha most arra gondolok, hogy kötelezettségnek indult az egész, van okom röstelkedni a *Convorbiri literare* munkatársai előtt. Ők nem azért léptek kiállításai termekbe, mert nem illik távol maradni. És nem azért olvasták egymás műveit, hogy gyűléseken hozzá tudjanak szólni. És nem azért vitatkoztak, mert az eszmecsere a művészetben hivatali kötelesség. Kedélyviláguk természetes szellemi reflexei kapcsolták őket az alkotás és a közlés láncába.“

Nem ez a történet a jellemző Földes Lászlóra, hanem az, hogy szükségesnek érezte megírni. Vérbeli kritikus ő, akiben a „szellemi reflexek“ ma sem szunnyadnak — még ha „a közlés láncába“ olykor késve kapcsolódik is bele. A minden új befogadására való állandó készenlét (ami az irodalom mellett kiterjed a színházra, a képzőművészetre is) szerencsésen társul nála egy másik becsülendő, tiszteletre méltó tulajdonsággal, amelyet — rokonszenves öniróniával — szintén ő nevez meg: „... megbetegszem, ha nem kategorizálhatok.“ Ha e két alapvető tényezőhöz egy harmadikat is kapcsolhatunk, vagyis ha bizonyítani tudjuk, hogy Földes mindent nem csupán saját szórakoztatására cselekszi (ilyen is van kritikusaink között!), hogy tudatosan funkciót vállal — készen áll előttünk az a szerencsés kritikusi képesség, amely nélkül az irodalom nem lehet meg. Nos, Földes most egész kötetnyi cikkel-tanulmánnyal* bizonyítja tudatosságát, s ad választ a kétkedőknek. Noha a „divatos“ Sartre egyik új könyve jelenti az apropót, éppen a sznobizmussal szemben fogalmazza meg saját ars poeticáját, ars criticáját: „... már előre rettegek, mikor fognak az irodalmi cukrászdában felvilágosítani arról, hogy *A szavak* a francia önéletrajzirodalom legnemesebb hagyományainak a folytatója, s valaki szépen felmondja majd azt is, hogy a sartre-i esszéstílus ősei Montaigne, Rousseau, valamint La Rochefoucauld. Így igaz. És mégis — nem tudom miért —, úgy gondolom, hogy közelebbiek a távolabbi ősök, az írástudatlan sámánok, táltosok, varázslók, akik táncban készítették fel lelküket a harcra, akik szóval, névvel, igével, ráolvasással ígézték, bűvölték, varázstolták a világot, hogy oldódjanak fel benne és legyenek úrrá rajta; az írástudók közül pedig ősei mindannyian, akik a lehetetlent ostromolták, az elétkozottak és elhivatottak, akik maguk sem tudták, miért küszködnek, hogy szavak hálójába fogják a létezést: a világot akarják-e megváltani, avagy önmagukat.“

Ha mégis vitám van azokkal — elsősorban Méliusz Józseffel (*A lehetséges meghódítása, Előre*, 1968. szeptember 28.) —, akik *A lehetetlen ostromában* ki- és beteljesedést látnak, s Földes Lászlót Gaál Gábor örökösének nevezik ki — annak

* Földes László: *A lehetetlen ostroma*. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1968.

több oka van. Mindenesetre nem azért kezdek polémiát, mert kételkedem Földes rendkívüli képességeiben. Persze, e képességek jellege sem teszi indokolttá a Gaál—Földes párhuzamot. Mert igaz ugyan, hogy amiként egykor Gaál Gábor, Földes László is a tartalom prioritását hirdeti, ám első pillantásra is nyilvánvaló, hogy Földes frásaiban nem az irodalompolitikus, hanem az elemző kritikus kér mind-egyre szót. (Volt Földesnek egy előző, irodalompolitikus szakasza is, de — amennyire annak a szakasznak a Földes-cikkeit ismerem — az közel sem volt olyan gyümölcsöző, mint ez a mostani. Persze, a munka feltételei is mások voltak..)

Igaz, még ebben az első, nagyon válogatott (az utóbbi tizenkét évre korlátozó) kötetben is előfordulnak szociologizáló beütések, arról árulkodva, hogy Földes László először önmagában, önmagával vívta meg a küzdelmet a vulgarizálás, a szociologizmus ellen.

Mindenekeiőtt 1957-es Dsida-tanulmányát említeném; bizonyos részlet-megállapításait ma, 1968-ban csakúgy felül kell vizsgálnunk, mint a tanulmány egészének betájoltságát. Amikor például a húszas évek rosszemlékű Ady-revízióját érinti, lényegében egyenlőségjelet tesz a tudatosan ellenforradalmi Ady-torzítások és Kosztolányi semmiképpen sem menthető, de mélyebb, többoldalú, pszichológiai magyarázatot is követelő Ady-ellenessége közé. („S miután konzervatív-nacionalista irodalmi fórumok valláserkölcsi-honfiúi érvelése hatástalannak bizonyult, *jönnie kellett* a költőtársnak, aki az izlés liberalizmusa, a modernség nevében tagadja meg.“ — Kiemelés tőlem.) S akarva, nem akarva, a szociologizálás bűnébe esik Földes akkor is, amikor *Dsida Jenő költészete* címen csupán „a földi valóság és az égi értékek“ dialektikáját követi végig, azaz Dsida Jenő elfordulását bizonyítja a társadalomtól, mereven kettéválasztva tartalom és forma kérdéseit. A szerző maga is érzi tanulmánya gyengéit, ezért mondanivalója vége felé így magyarázkodik: „Hadd foglalom össze, néhány, a formára utaló megjegyzés kíséretében, Dsida költészetének tartalmi vonásait, amelyek — megítélésem szerint — értékét megszabják, s egyben helyét is kijelölik a XX. század magyar lírájában.“ Csakhogy a romániai magyar líra legnagyobb formaművészeről nem lehet meggyőzően véleményt mondani egy bekezdésnyire kurtított, formára utaló megjegyzéssel (a tanulmány 35 oldal!), néhlány odavetett jelzővel („lenyűgöző“, „rendkívüli“). Lehet, hogy Földesnek a végső, irodalomtörténeti összegezésben igaza van; de csak egy következetesen, a költői formára is érvényesen és érzékenyen végigvitt elemzés után tűnne megbízhatónak ez a tartalomra vonatkoztatott, de valójában az életmű egészére általánosított ítélet: „Elkerülhetetlen a megállapítás: Dsida életműve nem vethető össze tartalmilag a forradalmárok és a forradalommal rokonszenvezők, Ady, Juhász Gyula, Radnóti, József Attila költészetével, mert eszmevilága minőségileg más, függetlenül attól, hogy a más minőség megállapítása egyben értékítélet is. A vele alkatilag rokon nagy kortársakkal, Tóth Árpáddal, Kosztolányival már összehasonlítható, s abból az derül ki, hogy eszmeileg kevesebb náluk, mert költői mondanivalója annyi csupán, amennyi egy biedermeier lélek és a két világháború közötti kisebbségi élet találkozásából kipattanhat.“

Semmiképpen sem akarom Földesen elverni a port vulgarizálásért — hiszen amikor ő eszmeileg magyarázza Dsidát, mások még átkokat szórnak a költőre, s bizonyára nem vették jónéven Földestől, 1957-ben, a „bőkülékenységet“. Csupán arra akarok figyelmeztetni, hogy ma se mossuk össze az igazi eredményt a fél-credménnyel, s — a történetiség szemmel tartása mellett — a konkrétumokra alapozzuk véleményünket, ne költünk új legendákat. A legendák hőseivel szemben az írók, a kritikusok (az emberek) vívódnak, szüntelenül ellenőrzik eszményeiket, talán szembe is fordulnak régebbi énjükkel — az „eleve elrendelés“ nem esztétikai,

de még nem is társadalomtudományi kategória. Az ön-revizíó nem mindig jelentkezik látványos díszletek, nyilvános ruhaszaggatás és hamuszórás kíséretében; de talán hitelesebb is a csendesebb, mértéktartóbb önvizsgálat.

A szóban forgó kötet anyagának az összeválogatása nyilván egy ilyen folyamatnak az eredménye. Találunk azonban a kötetben olyan írást is, amely két különböző (bár nem homlokegyenest ellenkező) fejlődési szakasz nézeteit állítja egymás mellé, bizonyos mértékig egymással szembe; a Székely János költői világképeről adott, ismét csak filozófiai szempontú elemzés ugyanis nemcsak a költő, hanem a kritikus szemléletének a változásáról is hírt hoz. Az első rész keményen számonkérő hangját nem csupán azért váltja fel az elismerésé, mert Székely János a mélyvizek partjáról („... a világ / Nem előre halad, / Hanem hátulról épül!”) eljutott Dózsa tüzes trónusának megértéséig („Az méltó csak az emberhez, ha már / Felismerte egyetlen fátumát / ... / Hogy elvállalja és elébe menjen“), hancm mert Földes László is eljutott a teleológiai optimizmustól a meghatározott bölcsességig. A Dózsa-poéma szintjéhez méltó a méltató fogalmi indítékú szövege: „Most érti a költő végre igazából a sorsszerűséget a lét folytonosságában. Tudja, munkamegosztásra épül a világ: egyesek helytállnak, mások élnek. S hódolattal az egyik felé, keserű megértéssel a másik felé mutatja fel tragikus együvértározásukat: főhajtás árán megmentett élet és fővesztés árán megmentett eszmény együtt viszi örökké előre ezt a szerencsétlen, hátulról épülő világot.“

A szembeállítás, az ellentétezés egyébként nem egyedül az idő függvénye Földes Lászlónál. Amint a Dsida- és a Székely János-tanulmány is mutatta, Földes kritikus szeme és füle a költészet (az irodalom) logikailag megragadható elemeire érzékeny. Talán ezért is szorul háttérbe Dsida impresszionizmusának méltatása, ezért fordul szerzőnk előszeretettel az olyan életművek felé, amelyek maguk is egyfajta dialektikára épülnek. A látszat, persze, néha megtévesztő. Mert igaz ugyan, hogy Horváth Imre négysorosainak jó részét szillogizmusokra és paradoxonokra lehet mezteleníteni, de a pusztán logikailag értelmezett példázatok és aforizmák éppen azt a lírai varázst veszítik el, amelyek évszázadok óta éltetik a japán és kínai miniatűröket. (Sajnos, Horváth Imre legújabb négysorosaiban gyakran csupán aforizmat kapunk — és ezek nem ismételtetik meg azt a költői hatást, amelyet a *Magányos fehér orgona*, a *Béke* vagy a *Sárga ház* versői keltettek.)

Sokkal gazdagabb zsákmánnyal tér vissza Földes más portyázásairól. A „jellegzetesen intellektuális költő“, Szabédi László életműve kiválóan alkalmas a vezérmotívumok, variációk, ellentétpárok megkeresésére, kiemelésére és újbóli összerakására, hiszen „az értelem puritán szigora“ valóban alapsajátossága Szabédi poézisének. Itt önként adódik tartalom és forma egységben-vizsgálása, s Földes máig sem halványuló, irodalomtörténeti érdemeket mondhat magáénak telibetaláló elemzésével. A Szabédi-magyarító Földes éppen a formaelemek beható vizsgálatából tudja megragadni ennek a fémcsépségszerű lírának a lényegét. Érdemes idézni e tanulmány néhány mondatát, már csak a kifejezés pontossága és plaszticitása miatt is: „Szabédi formateremtő dialektikája, arány- és egyensúlyérzéke párhuzamok és ellentétek kristály-rendszerévé csiszolja versszerkezeteit: merőleges szimmetria-tengelyek körül minden lappal szemben az átlósan ellentétes lap, minden szöggel szemben az azonos szög, minden szög mellett a kiegészítő szög — olyan az egész, mint egy oktaéder-rendszerbe csiszolt gyémánt. S kidolgozásában is éppúgy működik együtt ihlet és mértani számítás, mint a gyémántcsiszoló munkájában.“

A legteljesebb — mert az irodalomtörténeti szempontot is bekapcsoló — elemzéssel azonban az *En és a mindenség* című tanulmány (1966) lép meg. Lászlóffy Aladár gondolati fogantatású költészete ismét jó terepet biztosít Földes elemző-

kategorizáló hajlamának, s ebben a költészetben — noha a két szerzõt egy nemzedék választja el — a kritikus nemegyszer saját problémáira ismer, tehát nagy szeretettel fordul feléje. Földes Lászlónak itt arra is alkalma nyílik, hogy elsõszámú költõi eszményképérõl, József Attiláról valljon az olvasónak, a párhuzamok során már-már egy önálló József Attila-tanulmány körvonalait villantva fel. Lehet, nem mindenik József Attila-asszociáció indokolt a Lászlóffy-elemzésben, lenyûgöz azonban a rendszer kidolgozottsága, s végsõ soron az egész modern, József Attila utáni magyar költészetrõl mond érdekes, megszívlelendõ igazságokat a kritikus.

Ugyancsak általánosabb, egy alkotó mûvén túlmutató jelentõsége van a Létay-s még inkább a Papp Ferenc-tanulmánynak. Az elõbbi kezdetben meghõkkent, a dialektikus játék veszélyeire dõbrent rá; a *Hajnali emlék* és az *Új világ épül* címû Létay-versek ellentétesnek érzett jelzõrendszerébõl levont következtetése legalábbis impresszionisztikusnak tûnik. (Mert miért tartozna például az „ájult“, a „csaholó“, a „síró“ a nosztalgia képzetvilágába, a „pállott“, a „didergõ“ viszont az eszmélés képzetvilágába?) De azután valóban lényegi ellentétézzsel sikerül kimutatnia az idillizmus mûvészi kártékonyágát, tehetség-sorvasztó voltát — akárcsak a Papp Ferenc csodálatos megújódását boncolgató tanulmányban a proletkult önbilincseit. Ez a két Földes-írás bizonyonnyal irodalomtörténeti dokumentuma lesz a romániai magyar irodalom egy ellentmondásos korszakának.

Földes László „szellemi reflexei“ mégsem elsõsorban az irodalomtörténeti szintézist sejtetik (noha az irodalomtörténetírásnak is sokat adhatna eredeti összehasonlító szempontjainak bővebb kibontásával — a *Dózsa* kapcsán találunk néhány gondolatébresztõ utalást). A romániai magyar irodalomtudomány leghátramaradottabb ága, az irodalomelmélet s azt meghaladva az esztétika nyerhetne igen sokat, ha Földes László kritikákban, vitacikkekben rejtõzõ gondolatföredékei értéküknek megfelelõ keretet, kifutási területet kapnának. A túlspekulálás veszélye némelykor e téren is megmutatkozik: Deák Tamás sajnos eléggé közepes színdarabja, a *Demetrius* védelmében megfogalmazza ideogramma-elméletét — amely azonban nem segít a darabon. Amikor viszont elfogulatlanul csak az elemzésre kiválasztott szöveget vizsgálja, s nincs semmiféle „mentõ“ szempontja, ismét telibetalál; jó példa erre a Deák Tamás esszéirõl, az esszérõl általában, a metaforikus viszonyításról, a beleérzõ analógiáról, illetve a szabad asszociáció játékaról mondott ítélete.

A kritika már szóvá tette Földes kötetének mûfaji heterogenitását. A legszembeszökõbb az apró vitacikkek kötetbe-örökítése — bár ez sem nélkülõzi a tanulságokat. Földes László irigylésre méltó debatter, akinek megszólalása valamely vitában mindjárt szellemi izgalmat vált ki az igényes olvasóból. Így, az összefüggésekbõl kiragadva azonban, legtöbb ilyen írása kevesebbet nyújt, mint amennyit annak idején egyik vagy másik lapunkban jelentett; közismert vita-erkölcséhez híven, a szerzõ ugyan elnézést kér vitafeleitõl a jogtalan elõnyért, amelyhez e kiragadással jutott, de tulajdonképpen õ jár rosszul (vagy inkább jól?), mert kiderül, hogy eredeti ötleteit, az esztétikában különösen lényeges rendszeralkotó képességét, hajlamát petárdák készítésére pazarolja — a szintézis, a rendszeresebb munkát igényelõ nagy mû pedig elmarad, legalábbis várat magára. Pedig *A dráma paradoxona* s néhány más cikk kétséget kizáróan igazolja várakozásunkat.

A lehetetlen ostroma az utóbbi évek, sõt az utóbbi huszonnégy év legjobb romániai magyar irodalmi tanulmány-gyûjteménye, összehasonlíthatatlanul jobb, mint nemrég olvasott két-három társa. Mégis elégedetlenek vagyunk — mint ahogy legtöbben önmagunkkal szemben elégedetlenek lehetünk. Az igényt kell a lehetőségek — a külsõ, de fõképpen a belsõ, a szubjektív feltételek — szintjére emelni, hogy a potenciális értékek mindenki számára hozzáférhetõ értékeké váljanak.

Boros Lajos idézése

A kolczsvári képzőművészeti főiskolán az ötvenes évek elején diplomát szerzett nemzedék egyik súlyos egyénisége Boros Lajos. A főiskolán a naturális akadémikus szemlélet jegyében fogantatott tanításokon nevelték, s nehéz küzdelmet kellett folytatnia, amíg sikerült lehamozni magáról egy mesterséges mázt, s megtalálnia, kikísérleteznie azt a formanyelvet, amely érzése szerint korszerűbben, igazabban, hitelesebben fejezi ki a saját s közvetve a ma lelkületét. Küzdelmében atyja, tanító-mestere, eszményképe Mattis Teutsch János volt, akit Brassóban való letelepedése után személyesen is megismert, s aki elsősorban azzal hatott rá, hogy megtanította gondolkodni, festői szemmel nézni a világot, tisztelni az embert, s szeretni, tépőn-önmarcanglón szeretni azt a mesterséget, melynek a harcosává szegődött.

Megpróbálom őt megszólaltatni, idézni gondolatait, legszemélyesebb és legáltalánosabb vallomásait, s úgy bemutatni a kort, a művész feladatát, ahogyan ő látja... S ha ezekből a gondolatokból róla fogunk megtudni a legtöbbet, az a művészetszerető emberek hasznára lesz.

Először korunk művészetéről kérdezem. Boros Lajos így válaszol:

A XX. századi ember spirituálisabban, szellemibb szinten fogalmazza meg mondanivalóit. Régen amit láttak, megfoghatták. Ma a fizikai megjelenési formák tanulmányozásánál tovább jutottunk. A kézzelfogható valóságon felülit tudunk mondani a létről. Elvonatkoztatunk a konkrét jelenségtől, a dolgokat nemcsak megjelenési formájukban, hanem struktúrájukban is vizsgáljuk. Az emberi elmé örökké szerkeszt, épít, komponál. Új, a valóságban nem létező összefüggéseket hoz létre. Nem reprodukál, hanem alkot. A múlt század zsánerfestői stílusában jutott mélypontjára a művészet. Megszűnt alkotás lenni.

Most, amikor korunk lelkisége újra a szellemisséget, az elvonatkoztatást, a konstruálást és nem a rekonstruálást kéri, mintaképzőnknek inkább tekinthetjük az évezredekkel ezelőtti inka, maja vagy egyiptomi kultúrát, mintsem a századvégét. De mert mi ez utóbbiból származunk, le kell vetnünk, amit az ránk rakott. El kell dobnunk a béklyókat, hogy megtalálhassuk önmagunkat. Szeretnénk odaajutni, hogy gondolatainkat a szellemi és anyagi funkcionalitás primér szintjén fejezzük ki. S az absztrakció lényege éppen ez. Szellemi elvonatkoztatás által fejezem ki mondanivalómat. Hogy ismert vagy ismeretlen elemekkel, figurációkkal vagy nonfigurációkkal dolgozom-e, másodlagos kérdés. A kép tartalma már úgysem maga a megjelenített tárgy lesz, hanem a viszonylatok összessége fog új képzetet, képet teremteni. Mert a tárgyak elemi viszonylatainak mikéntje is módosíthatja az ember mondanivalóit. S a mikéntben nagy szerepe van ma a mozgásnak is a szín mellett.

Az élet minden megnyilatkozása a mozgással van összekötve. A statika is lehet mozgás. Nem létezhet soha olyan állapot, melyben nelenne mozgás. Korunkra fokozottan jellemző az aktivitás, a nyugtalanság. S mindenféle mozgás, legyen az fizikai vagy szellemi, tipikus az

egyénre. Az egyén komponálási módjával, azzal, ahogyan ezt a mozgást, ezt a belső tartalmat kivetíti, önmagát adja. Az önmaga felérezte kort. Annak lelkületét.

Az alkotás folyamatáról a művész így vall:

A képzőművésznek, az alkotónak soha nem érzelmeket kell kifejeznie, hanem állapotot. Olyan objektív állapotokat, amelyek nem kifejezik, hanem kiváltják az érzelmeket. A természet sem kifejezője, hanem előidézője, felkeltője az érzelmi reagálásnak. A virágos, napsugaras rét hat rám, vidámságra, életörömré hangol. Én, a művész nem közölni akarom az érzelmeimet, mert azok nem biztos, hogy érdeklik az embereket. Inkább olyan jelrendszert hozok létre, amellyel az a vágyam, hogy más is azt érezze, amit én. A kép így nem érzelmei kifejezője, hanem felkeltője lesz. Ha az utóbbi hatást eléri, csak akkor nevezhető alkotásnak. S ehhez a művésznek elsősorban belső intuícióra van szüksége. Nem húzhatok egy vonalat sem, amíg nem érzem a külső és belső kényszer hatását. Amíg nem muszáj, nem törvény, nem szükségszerűség, hogy azt a vonalat meghúzzam. Lételem megnyilatkozása ez, s az adott pillanatban semmi esetre sem tudatos.

Az inspirációt és ihletet velünk született dolognak tartom. Járunk, beszélünk, élünk. Valahogy, nem ismert módon, a lelkünkben felgyűlnek a dolgok, s egy adott ponton feszültséget hoznak létre. Míg azt le nem vezetted, nem vagy nyugodt.

Sohasem világos, hogy mit is akarsz. Nem lényeges a motívum, a tárgy. Mindig ugyanazt a létérzést fejezzük ki különböző motívumokon át. Minden intuitív úton jön létre. A téma csak ok, kifogás ahhoz, hogy ami felgyűlt bennünk, elmondhassuk. S én a valóságról csak annyit tudok elmondani, amennyi bennem van. A lét tükröződik bennem. De a művészet nem tükröződés, hanem az ember lelki és fizikai állapotának kifejezése. Önkifejezés. S minden alkotás: eredeti, mert bennem jön létre. A természet nem teremtett kalapácsot, hogy én tükrözsem. Az az én emberi fogantatású alkotásom. Szellemem produkciója. Egyszerűsítésnek, absztrakciónak, újratemtésnek az eredménye.

Alkotás közben minden ember olyan kompozíciós szerkezeteket keres, amelyekkel legkézenfekvőbben fejezheti ki önmagát. Még a kompozíciós struktúra is jellemző a szerzőjére. A vertikális, horizontális, diagonális vagy a koncentrikusság és excentrikusság egységesek mindenki számára. De ahogyan élünk velük a kompozícióban, az mindig egyéni.

Az egyéniség szerepe a művészetben a társadalommal való kölcsönhatásban mutatkozik meg. Feladata: vagy kifejezni a társadalmat jelenlegi állapotában, vagy megmutatni a következő lépést.

Aktivizálni kell, ha passzív a társadalom.

Csillapítani, ha túlságosan aktív.

A művésznek tevékenyen kell hatnia a társadalom mozgására. Amilyen erjesztő szerepet kell betöltenie. De közömbösnek semmi esetre sem szabad lennie.

És ezek után villantsuk fel itt Brassó mellett, a hosszúfalusi műteremben azokat az éveket, melyek során Boros Lajos e művészeti nézeteket önmaga számára kialakította. Újra ő veszi át a szót:

Tulajdonképpeni festői pályafutásomat azzal kezdtem, amikor megszületett bennem a törekvés, hogy a hatást minél intenzívebb színvilágon keresztül érjem el. Fiatalos, tavaszi színek éltek bennem, örültem nekik, s ezt másokban is fel akartam ébreszteni. Az egykor visszahúzó, gátlásos gyermek döbönt rá itt, hogy mindent, ami bennünk van, örömet, vágyat, lelkesedést és életünk filozófiáját színekkel is lehet tolmácsolni.

Aztán kezdtem önmagammal felfedezni a lefesthető háromdimenziós formát, ami kizárta a kontraszt-színekre épülő kifejezést. Feleslegessé tette a színeket. Így alakult ki szürke periódusom. Út volt ez a stilizálás felé. Olyan szintézist kerestem, amelyben minden összefüggésben van mindennel. Hiszen a valóságban és mindenben részt vesz minden.

1963 tájt újra visszatértem a színekhez, melyekhez mindig vágytam. Régebben csak síkban láttam. Két dimenziós képet festettem. Aztán felhasítottam a felületet, hogy a harmadik dimenzió is szerepet kapjon. Az anyag rendezésének és megjelenítésének volt ez egy jól meghatározható állomása.

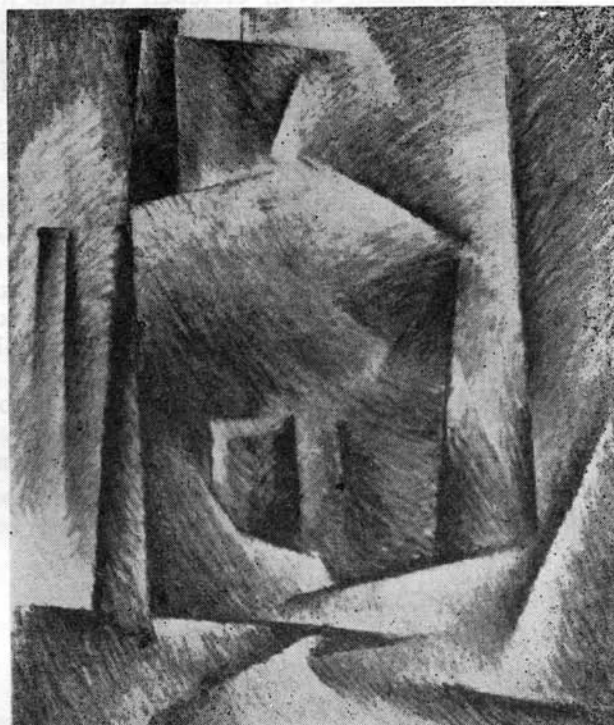
Ma a formák mozgását és a nekik megfelelő színvilágot egységben próbálom kifejezni. Régen a forma és a szín külön probléma volt. Most egységben jelentkezik a kettő. A rajzot módosítom a szín által, a színt a rajz által.

Önkifejezés, életérzés, állapot. Ezeket akarom megfogalmazni. Harsogóan vidámat, drámaian vidámat, tragikusan vidámat, cinikust. Lelki, fizikai állapotokat.

Mi egy meglehetősen drámai periódusban élünk. A mán keresztül szeretném kifejezni a teljességet. Klasszikusan legyen érzékeltetve a zaj, a zavar. Az örök emberi életérzésen át. Adjak valami végérvényeset is az emberiség számára... A ma emberéhez beszélve egyszerre váltsam ki a végtelenség és a végesség érzését.

A beszélgetés itt véget ér. Most már a műveké a szó.

Boros Lajos: Cement

A legelső világra való eszmélésekkel egyidőben röpködött körül, mint bárszonyos pillangó, a bölcső szalmáján, nagyanyám éneke:

*Bubuj, buba,
nincsen papa,
elment apó
a malomba.*

Hozzám szólt, és valós tényt mondott el az altató ének — aludj, kicsi unokám, aludj, mert „elment apó“, bár most szűkében van az ennivaló, de azért nincs nagy baj, mert örletni ment a malomba, búzáat örletni.

Engem álomba ringatott a dal és a ringó bölcső dallamos üteme. Nagyanyám pedig megnyugodva foghatott hozzá a munkához.

Gyakorlati célt szolgált az altató ének, de amíg szólt, a maga siratózáshoz közelálló dallamán, emocionális érzelmi erejével nemegyszer könnyet csalt az éneklő szemébe. Megélette vele a kenyértelen szegénység szomorúságát, mégha valójában nem is azt a sorsot élte az éneklő. Nemegyszer siratózásba csapott át a dallam és szöveg.

Így volt ez régi időktől fogva minden népdallal Magyarózdon és így volt bizonyosan általában is. Minden ritmizált szöveget, minden dallamot valakihez vagy valamihez címezték, s a szöveg és a dallam az egyén kivételes érzelmének a közösségbe való átplántálását, feloldódását szolgálta.

A magyarózdiai távoli életében (nyomai ma is kimutathatók) ez a közösség az animizmus, a mindent megtestesítő tágabb értelmű közösség végtelen sokszínűségébe társult, ahonnan megtestesült fekete madár képében száll át napjainkig a nép képzetében a bánat, hogy fészket rakjon a magyarózdi ember szívében.

Talán valamikor, a nagyon távoli időben az ősi istenségeknek, különféle szellemeknek akarták eleink a művészet eszközeivel, a köznapitól eltérő módon tudomására hozni szívük érzelmeit, részesévé téve ezáltal őket, s megkönnyebbülést várva tőlük. (Parasztként, belülről élve a panteisztikus természeti élet népköltészetet termő érzéseit, én is ismertem még a mindenségbe való borzongásait a léleknek.) A nagyon nagy bánatok vagy a kivételes örömek csattinthatták ki, akárcsak túltelített felhők ragyogó villámaikat, a legelső ritmikus felkiáltásokat, a legelső művészi dallamokat.

Ma azonban már főként a szűkebb, az emberi közösséghez címzettek a népdalok, népi halottsiratók s a közösségbe való feloldódást, a közösség részvételét célozzák spontán módon. És minél művészebb a szöveg, menél szívből fakadóbban szól az ének, a dallam, annál teljesebb a közösségben való feloldódás.

Jól megfigyelhető ez különösen a magyarózdai halottsiratóknál. Az ózdi közönség a siratónak a halotthoz kapcsolódó viszonyából tudja, milyen fokú a halottsirató tényleges keserve. De nem a keserve foka szerint reagál, hanem aszerint, hogy művészi képekben, ritmusban, rímben, dallamban mennyire tökéletes siratót hall. Ott kapják arcukhoz a zsebkenőt az asszonyok, rándul meg a férfiak ajka, ahol művészileg ragadja magával őket a sirató anya, feleség, leány.

Jól tudja ezt a közönséggel együtt a sirató is, és ez a tudat minden siratót arra készítt, hogy lehetőleg minél kevesebb már hallott szöveget használjon, és rögtönzése a lehető legművészebbek legyenek.

Ez a rejtett cél az, ami szöveg és dallam remekműig való tökéletesítését szorgalmazza minden népköltészeti alkotásban.

Ha a szeretőjétől elválasztott, tiltott vagy megcsalt legény este az utcán, nappal a mezőn olyan munkát végez, amely mellett énekelhet is, a legművészebben s így legszívvehezőbben törekszik zengeni érzelmeit ahhoz, akihez címezi. Hasonlóképpen a leány otthon az udvaron, kerti vagy kézimunka közben. S ha a címzett nem is hallja közvetlenül, mindig akad, aki tudomására hozza. Néha a barát vagy barátnő éneklő ki a barát, barátnő érzelmeit közvetítő szándékkal.

Így volt ez még negyedszázaddal ezelőtt Magyarózdon, s ha jelenidőt írtam, úgy írtam, mint aki élte s legszebb emlékeiben ma is éli a népköltészet által a közösségben való gyönyörűen izgalmas, örömteljes vagy fájdalmasan sajnó feloldódást.

Vasárnap.

A nyári nap félig a Máltető mögé csúszik. Az óriásöblű, szalmafedelű cséplő-csűrben Toma János bá a hegedű nyakához fogja a vonót. Mi, legények magunkhoz kapjuk az előttünk pillangózó leányt és a levegőbe emelve, szívünkhöz szorítva öleljük meg. Bomlik a tánc. Orrunkban a leánytest illata, testünkön még a leánytest forrósága, s mind ez olyan boldogítóan idegfeszítő, hogy az utcára érve — vállon átfogva egymást — éneken kell, hogy tudomására hozzuk a világnak végig az utcán. Középkorúak, öregek felcsillanó szemmel hallgatják, s élik újra hajdani fiatalságukat.

Csillagos augusztusi este.

A Bükk erdő fölött vonuló hold fényétől ezüstfehér az utca pora. Az utcai ereszekben peregnek az orsók a gyapjút fonó lányok ujjá között. A lányok ajkáról felcsengő ének hívogatóan szól a legényeknek, akik közül már nem egy ott hasal, földrevetett ujjasán a leányok lába előtt. Hívogatnak, vallanak a dalok, s tudják, hogy melyik kinek szól, a panaszt, a szörnyű átokszavút is. Öröm, bú, vallomás, szitok postázódik dalban, szövegben. Adill villózik, dráma parazsa izzik. Amit szemérem, gátlás miatt nem mer közvetlenül, szemben kifejezni prózai szóval a lány, elmondja az egyénért a közösség dalban. Az érintett legény, barátaival végig az utcán, ugyancsak dalban válaszol, s így a két ember adott érzései széles közösség érzéseibe színeződnek át, s áttételesen közösségi élménnyé válnak.

Megesett leány dolgozik a szőlőben.

Magárahagyott asszonyként dolgozik. Az illető férfi már nem áll szóba vele. Átkait nem mondhatja el közvetlen a csábító szemébe. De a hegyoldalról, sok évszázados síró, keserű, szívszakasztó dallamban a nép-

dal szavaival borzalmas átkokat kiálthat feléje egy életen át a falu hallatára, mint például a 81 éves Magó Erzsébet Köröc, aki népdalgyűjtésem idején is jajongta átkait.

Nagyanyám szítal a kamarában.

Három fia háborúban. Közülük egy már francia föld alatt porlad. Sajogva szakadnak fel szívéből az ősrégi keservesek, melyeknek dallamai távoli századok, ha nem évezredek mélyéből fakadnak. Egedül van, de anyai szíve olyan szuggesztív erejét sejtí dalnak, szövegnek, amelyet bizonytalannal meg kell hogy érezzenek nemcsak minden távolságon át, de még a síron túl is tőle elszakadt gyermekei. Hozzájuk szól, hozzájuk címzi, s mikor a majdnem síró dallam a siratózás dallamába szakad át, akkor is halottjához szól, aki hite szerint a halál után is hallja őt.

Este van, zimankós téli este.

Az ablak alján jégvirágok. A petróleum-lámpa lángja hüppögve kapkod oxigén után. Körül a fal mellett nők pergetik már álmosan, bágyadtan az orsót. A falióra mutatója elhaladta a tízet. Egy-egy fej gyökkinthető előrehajlik. Valaki dűdölni kezdi a Szekszárdi Mariska balladáját. Mások is belekapcsolódnak az énekbe, s az orsók mindjárt elevebben kezdnek peregni, az álmos szemek kikerekednek. Valaki cserépdarabot tesz a lámpaüveg tetejére. A lámpaláng megéled s meg az egész fonóház.

A balladának Magyarózdton a népmeséhez hasonló a funkciója, főként fonókban énekelték a nők. A dal, a drámai vagy éppen tragikus esemény a balladában elhessenti az álmodást a hosszú fonóestéken. A Szekszárdi Mariska két karikagyűrűje például arra tanít, hogy vigyázz, leány, ne kösd el kétfelé a szíved, mert Mariskát azért a két karikagyűrűért táncoltatták halálra. Amikor Rózsa Sándor párnát kér börtönében, anyja azt válaszolja neki, hogy tegye (miatta) hullatott könnyét fejéjének.

A népdalokhoz viszonyítva a balladákat sokkal ritkábban éneklük. Hogy ki nem vesztek még egészen, az azon múlt, hogy a dallam és történet egymást őrizte. De már Csáki Vilma, Fejér Anna balladája csak egy-két sorban maradt meg s a többi régiről már a nagyon vénnek tudnak csak, azt tudják, hogy voltak.

Sorozás, katonai bevonulás hírére hírel a postás.

A sorozásra induló legények ősi szokás szerint összefogódzva, énekelve indulnak a sorozásra. Az énekek közül az egyik, a kezdő mindig ugyanaz az ősrégi dallam. Panaszos szövege keservesen állapítja meg, „El kell menni ha esik is, hogyha nehezen esik is.“ A sorozásról visszafelé jövet már a hegytetőn, messze a falu felett felhangzik „Az újvári sárga házba, ott esett a szívem gyászba“. De a leányszívből is kicsattan a sorozással kapcsolatban: „Fecske madár leszállott a vasútra, szeretőmet viszik a sorozóba“. És amikor hazaérnek a fiúk, a fogadóban s attól kezdve a bevonulásig mennyit és hányféleképpen hagyakoz a legény dalban, az egész falu hallatára a leánynak, a faluban maradó barátjának.

A bevonulás drámai óráit az egész falu éli. Sír, zúg a falun végig a „Vágják az erdejét utat, viszik a magyar fiúkat.“ A legények italba fojtják a könnyüket, csak azt a régi dallamot, a bevonuláskor mindig ugyanazt teszik mélyebb rezgésűvé az elfojtott keservek. A lányok rejtve törlik szemüket. Szégyen nyilvánosan sírni a legények után. De majd a népdalban, abban kidalolhatják szabadon szívük érzelmeit. Az anyák zo-

kogva kísérik hegedűszó mellett összefogódzva, énekelve vonuló fiukat a fogadótól, végig az utcán. Kísérik a lányok, a faluban maradó legények. Az apák a fogadó előtt búcsúznak el. És szól a síró dal, a keserű vagy éppen a sírást visszafojtó hetyke szöveg. Szól végig a falun, a mezőn is jó darabon és közösségivé teszi a bevonuló egyedek keservét. Az egész falu érzi. Az emberemlékezet óta énekelt ének aztán már nemcsak a bevonuláskor, hanem bármikor énekelve, feltételes reflexként könnyeket csal az ember szemébe.

Hegedűszó közeledik az utcán.

Se sorozás, se bevonulás, énekszó sincs, csak egy-egy megismétlődő kiáltás hallszik. Kalákába hajtják a falut — figyelnek fel az emberek. Vonul a két „muzsikás“, utánuk két ember az utca két oldalán, s kiáltnak be az udvarokra: „Gyertek a kalákába (ehhez és ehhez) hej.“ És másnap reggel válykoló kalákával segítik meg valamelyik falubelit. Így „hajtják“ aratókalákába a fiatalságot a nyári tánc céljára használt csűrért a kezesek. A dallam emberemlékezet óta ugyanaz.

Ilyen ősrégi a lakodalmi esketői induló, a karácsonyi muzsikás kántáló, a temetési muzsikás sirató. Mindegyiknek közösségi funkciója van. A válykoló, arató kalákában végig szól a zene.

Így volt ez negyedszázaddal ezelőtt.

Népzenei tájegységek őrizték meg sokévszázados kincsüket, s igyekeztek a beható anyagot tájegységükhöz hasonítani. Egyes szövegek, dallamok ősi szokásokhoz kapcsolódva, alig változva vagy éppen változatlanul őrződtek meg hosszú évszázadokig.

Hogy ez így volt, egyik igen meglepő élményemet hozhatom fel példaként. 1967 szeptemberében Budapesten a Néprajzi Múzeumot látogattam meg feleségemmel. A népi hangszerek részlegén az illető népzene-kutató (nevét nem jegyeztem fel) a magnót is bekapcsolta, hogy meghallgathassuk a látott hangszereket. Egyszer csak melegség futott át rajtunk, és feleségemmel együtt egymásra kaptuk a pillantásunk. Mintha Toma János báb, Ötvös János Csiját hallottuk volna: egy sajtáságosan ősrégi magyarózdai dallamot hegedültek. (Az ózdi dallam a kolozsvári Folklor Intézet archívumában van, saját gyűjtésem.) Megilletődve hallgattuk.

Hogy kerülhetett Budapestre a Maros megyei Magyarózdról, a Néprajzi Múzeum népi hangszer osztályára? Hamarosan megoldódott a rejtély. A gyűjtő soha a tájékán se járt Magyarózdnak. A Bukovinából Dunántúlra telepített székely csángóktól gyűjtötte.

A csángók kerek kétszáz éve menekültek Bukovinába a Székelyföldről, s kétszáz évig, az akkor már közösen ismert dallamot (legényes tánc dallamaként is használták Ózdon) ők is, miként a magyarózdiak is, változatlan formában megőrizték napjainkig.

*

A népmozgás, a termelési módok, gazdasági, társadalmi struktúrák gyökeres változásai, ősi szokások — kaláka, nyári fonó, csűrben való nyári mindenvasárnapi tánc, közös katonai bevonulás s annyi más régi dolog — természetes kiesése, a civilizáció — rádió, televízió, népdallemez — feloldották, összekavarták a zenei tájegységeket. Az új éneket — egyet, legtöbbit kettőt egy évben — már nem egy-két ember „hozza“

hanem gépi eszközök ontják özönével. Legény-ének, leány-ének csak elvétve hallszik Magyarózdton. Nem teremődnek a népdalok, nem csiszolódznak. Csak vannak. Nincs már jó énekes a fiatalok között, amilyenek régebben voltak. Az énekek, a jellegzetesen magyarózdiak, feledésbe vesznek. A fiatalok nemcsak szabadon, de nemegyszer szabadosan, túl prózai módon közlik egymással érzelmeiket. Még a negyven éven felüliek azok, akik beadják néha-néha a népdalba szívüket.

A népdalkincs azért mennyiségileg nem csökken a faluban, csak már a technika s nem az emberi szív rögzítésében van a többje. Szállítják a rádiók, televíziók, lemezek.

Igy is jó, hogy vannak. De már a tájjellegek keverékét szállítják.

Ha valahol van, ezen a téren feltűnően megfigyelhető az elidegenedés. A magyarózdi énekes régebben azért dalolt, s az öregebbek most is azért dalolnak, hogy legőszintébb belső vágyaikat, örömeiket vagy bánatukat közvetítsék környezetükhöz, részesévé téve azt saját érzelmüknek, s maguk feloldódjanak a közvetlen közösségben, akit ismernek, aki ismeri őket.

A rádió gépi módon zengi a magáét, s a népdalénekes csak *énekel* a nagyvilágba, s nem a saját érzelmeit fejezi ki, még közvetítő szándéka sincs, csupán tolmácsol. Ha a dal népdal is, funkcióját tekintve már más jellegűvé vált. Más, ha falusi énekeseket szólaltatnak meg. Menynyire másképpen hallgatják ezeket az ózdiak.

Nem szeretném félreértetni magam. Nem akarom azt mondani, hogy egyes népdalra nem rezonál mélyen az, akit az adott esetben éppen a hallott népdal hordozta érzelem telít. De ez a rezonancia nem belülről sugárzik, megrezgetve környezetét is. Befogad, nem kiáramlik. Nem gyújt, csak meggyulladva fellobban és kialszik.

A régi, helyi szövegek felejtődnek, mert ott van kéznél a népdal-lemez. Tanulni se, csak hallgatni kell, mert bármikor elé lehet venni a népdallemezt vagy bekapcsolni a rádiót.

Hogy mégis sikerült viszonylag gazdag dal-anyagot összegyűjtenem (142 népdalszöveg) Magyarózdton, az szerencsés, sajátos helyzetemnek a következménye. Kívülről jött kutató tizedrészét se gyűjthette volna össze már.

A régi népdalok szövegét, dallamát parasztként ismertem, énekeltem valamikor. Egy-egy sor szövegtöredék felvillantásával — közösségben — teljes szövegek idéződtek vissza. Évekig gyűjtöttem a szövegeket. Megvallattam a 82 éves anyósomtól, Biró Ferencné Pálfi Máriától, a 81 éves Magó Erzszi Körctől visszafelé a negyven-ötvenévesekig.

Magyarózdi népdalnak csak azokat a népdalokat fogadtam el, amelyek szövege, dallama a magyarózdi tájjelleg jegeit viseli. Múdalok — magyarnóták, betyárdalok — tömegével ismertek, s a talmi, giccses dísz tárgyak rokonaiként, melyek az ősi népművészetet nyomják el, nemegyszer az eredeti népdal rovására tenyésztek. Az 1940 utáni szövegeket és dallamokat nem gyűjtöttem, mert már kevertek.

Az összegyűjtött balladák közül kettő helyi, illetve környékbeli alkotás, s nem jelentek meg schol. A medvési Jó Pista két zsandárt ölt meg a múlt században, a magyarózdi Nagy István katonaszökevényként lőtte agyon magát a század elején. A két első szöveget azért soroltam a balladák közé, mert jellegük szerint legközelebb a balladákhöz állanak.

Az ismert balladák közül azokat jegyeztem le és vettem hangszalagra, amelyek szövegben, dallamban újat is hoznak. A *Megöltek egy legényt...* és a *Bogár Imre* balladákat az általában ismert szöveggel és dallammal ismerik Magyarózdon is.

Az összegyűjtött anyagot jelleg szerint kilenc csoportba osztályoztam: I. ősrégi keservesek, II. ősrégi szerelmes keservesek, III. balladák, IV. magyarózdai átkozódók, V. keservesek, VI. idegenségre, szolgálatra utalók, VII. szerelmesek, VIII. kajánkodók, kicsúfolók, IX. katonadalok.

Az összes fellelhető szöveg birtoklása után kezdtem a tömeges dal- gyűjtéséhez. Hordozható magnetofonom nem volt, így hát Árus Lajos magyarózdai református pap magnetofonján vehettem fel a népdalokat. (Az előző, részleges gyűjtésből való anyagot Kolozsivárt rögzítettem.) Az öregek szégyelltek a pap előtt énekelni, a 63 éves Magyarai Ferenc Dzsánuj kivételével, aki a régi dallamok felidézésénél nagy segítségére volt a fiatalabbaknak. Az énekesek nagy része negyven-ötven év közötti volt. Olyanokat válogattam össze, akiről tudtam, hogy nagyszüleik, szüleik jó énekesek voltak. Nagy többségük, ha a dallamot kérdeztem, nem tudta. A szöveget olvasva és velem együtt közösen dúdolgatva azonban a szövegek közel száz százalékának felidéződött a dallama. Hetek kellettek, kérés, könyörgés addig, amíg a vasárnapi templomozás után egy csoport férfi, Magyarai Ferenc Dzsánuj, Incze Ferenc Móric, Ballai János Görény, Varró Ferenc Piri, Vecsei Ferenc Cibre, Kocsis Ferenc Cubák, Ballai György Lupuj s az 58 éves Horváth András Kása és három jó énekes asszony, Ballai Györgyné Bíró Erzsi, Koródi Ferencné Ballai Erzsi, Incze Ferencné Horváth Kata leültek a magnetofon körül. Második vasárnapon a katonadalokhoz a férfiak már nem jöttek el, azokat is a három asszony énekelte szalagra.

Az összegyűjtött anyag dallamának közel száz százaléka szalagra került. Van, amely bizonyos dallamváltozattal újra lejegyződött. Az ősrégi keservesek s a magyarózdai átkozódók azonos dallamokra énekelhetők, azért nem énekeltek mindegyik szövegét. A jelen gyűjtésben az előző gyűjtések szövege is benne van.

Gyermekjáték-dalok Magyarózdon ma már alig ismertek, s az ismertek nagyrésztben azonosak a mások által máshonnan rögzített játékdalokkal.

A népzenei hangszeres anyag egy részét Jagamas János közreműködésével az 1950-es évek elején néhány népdallal, siratóval szalagra rögzítette, így hát előző 1963—67-es gyűjtéseimmel együtt Magyarózd népdal-, népzenei monográfiája alapjában véve feltárt és kimerített.

Az előző gyűjtések anyaga Jagamas Jánosnál, nálam és a kolozsivári Folklór Intézet archívumában található. A gyűjtést 1968 augusztus havában fejeztem be.

A HADGYAKORLAT

Groteszk, 3 felvonásban

A Művelődés- és Művészetügyi Állami Bizottság
országos drámapályázatán díjazott színmű

S Z E M É L Y E K

GÁBRIEL, államminiszter, 42 éves
ZÉNO, ezredes, 50 éves
BALTHAZÁR, közlegény, vizsgálati fog-
ságban, 25 éves
KAMILLA, tábori gépirónő, 22 éves
BENEDIKT, tábori jogtanácsos, 45 éves
APPENDIX, hadsegéd, 30 éves
A KIRÁLY, 65 éves
ÖR

Történik napjainkban

ELSŐ FELVONÁS

SZÍN: Zénó ezredes főparancsnoki irodája a hadgyakorlati táborban. A helyiség voltaképpen roppant katonai sátor; jobbra, balra és a háttérben egy-egy ajtó. A sátorfalakon térképek. Egy géppuska-állványon műanyaghabból öntött Napóleon-szobor. Írógép, telefon, szikratáviró, kávéfőző. Különböző méretű, eredeti alakú gumibotok, bikacsökök, kutyakorbácsok, lovaglóostorok gyűjteménye tanúskodik a főparancsnok sajátos műértő szenvedélyéről. Az ezredes íróasztalán egyebek között szokatlanul nagyméretű szájharmonika.

Nyári délután; időnként egy-egy, nem is nagyon távoli robbanás hallatszik, repülőgépzúgás, fegyverdörej — és paroxisztikus, valószínűtlenül közeli emberi panaszkiáltás. E félelmetes csatazajt, meglepő módon, olykor vidám férfiröhej és csiklandós asszonyi sivalkodás durvaságában is meghitt hangzatai tarkítják.

1.

BENEDIKT (amolyan félig civil, félig katonás öltözék. Barkója őszes, jólápolt, illik kínosan korrekt megjelenéséhez. Feltűnően lágy hanglejtéssel beszél, egyéni, finoman árnyalt szóhangsúlyokkal): Én kis-

kegyedet bensőségesen imádom, Kamilla.

KAMILLA (értelmes, triviális szőke-ség; nagyon elegáns): Ha nem félné Zénótól... (vihog) — megpróbálná, mi?

BENEDIKT: Meg; ha nem venné rossz néven, ó, ideál. Ám az ezredes úr...

KAMILLA (vihogva): Nyomorékká

verné magát, Benedikt! (*Megrahad egy izléses lovaglóostort*) Ezzel! (*Meglegyinti vele, aztán elhajítja.*) De nem, ez csődörnek való! Talán akad itt valamilyen kappanostor is! (*Felkap egy kisebb méretű fenyítőszerszámot, és azzal csapkodja.*)

BENEDIKT: Ne gyötörjön, Kamilla, rimánkodom tisztelettel. Hiszen kiskegyed csupa jóság — bizonyára...

KAMILLA (*édesen felnevetve*): Csupa jóság? Mármint hogy én? Maga a fejére esett, Benedikt. Vagy álmodik engem, nem...

BENEDIKT (*önérzetesen*): Igenis, én álmodom magát!

KAMILLA: Rajzol...

BENEDIKT: Festegetem...

KAMILLA: Csorgó nyálával! Pfu! (*Végigver rajta az ostorral.*)

BENEDIKT: Könnyümmel, véremmel...!

KAMILLA: Verejtékével, nyirkával! Pfu! (*Üti.*)

BENEDIKT: Szümmel, lelkületemmel! (*Felnyög.*)

KAMILLA (*vihogva üti*): Maga szentimentális vén rohadék!

BENEDIKT: Lángpallosú angyal, Kamilla!

KAMILLA: Ugorjon, szelíd kicsi kecském! (*A lábát üti.*)

BENEDIKT (*ugrál, de a jelenet csöppet sem mulatságos*): Ne sanyargasson, menyeyei kárhozat!

KAMILLA (*állatszeliédítői rutinnal*): Hopp!... Hopp!... Kár, hogy nincs itt egy lángoló karika, keresztülugratnám rajta, doktor úr. (*Kedvetlenül elhajítja az ostort, leheveredik a díványra és szemérmetlenül felhúzza a lábát. Most, hogy úgy mondjuk: visszataszítóan vonzó.*) Unom az egész.

BENEDIKT (*sértődötten*): Én is — a megaláztatás.

KAMILLA (*elkomolyodik, aztán beteges mámorral*): Pedig ez az egyedüli, ami még jó. A megaláztatás! Az isteni megaláztatás!

BENEDIKT (*iszonyodva*): Isteni megaláztatás? Hallatlan! Maga orvosi kezelésre szorul, Kamilla!

KAMILLA: Számár. Nem szorulok én semmi egyébre, csak megaláztatásra; mármint, hogy Zénó újra meg újra megalázzon. (*Álmatagon*): És talán más férfiak is — csak legyenek még durvábbak, mint ő.

BENEDIKT: Hát... az ezredes úr... kegyeddel szemben is durva?

KAMILLA: Kegyemmel szemben is. Meg mindenemmel szemben. Amikor elhatározta, hogy megerőszkol, kivitt egy

falusi istállóba, ahonnan a disznók röfögését is hallgathattam, a bűzben.

BENEDIKT: Förtelmes! Maga egy áldozat, Kamilla!

KAMILLA: Nyavalyát. Egy rohadt kis ringyó vagyok, aki imádom, amiért megerőszkolt, szűzen.

BENEDIKT: Egy szűz, akit megerőszkoltak, nem ringyó, Kamilla!

KAMILLA: Maga nagyon téved. Fogalma sincs, mennyire élveztem.

BENEDIKT (*döbben*): A megaláztatást?

KAMILLA (*józanul*): Azt, kedves uram, azt. Vagy nevezze, ahogy akarja. Például felmagasztosításnak. Ringyóvá avatásnak. Nem számít, miként nevezzük azt, ami isteni.

BENEDIKT (*fájdalmasan*): Ez igaz. Honnan tudja?

KAMILLA (*vigyorgva*): Filozófiát hallgattam, mielőtt Zénó előléptetett tábori gépirónóvé.

BENEDIKT: Döbbenetes! Kegyed tehát szellemi áldozat is! Valamint morális.

KAMILLA (*kéjesen nyújtózkodva*): Szellemi, erkölcsi, testi — legfőképpen persze testi és igen elégedett áldozat. Nincs még egy mártír a történelemben, aki így élvezte volna, hogy feláldozzák. BENEDIKT: Szörnyűség, miket mond, Kamilla!

KAMILLA: Igazán? Hát ez külön élvezet, Benedikt, hogy maga ezt így értelmezi; ezért megjutalmazom. Megesőkolhatja a combomat.

BENEDIKT (*könnyes szemmel a dívány elé térdel, csókolgatja a combját*): Királynóm...

KAMILLA (*szórakozottan nézi, aztán megborzong*): Na, elég volt, hagyja abba, mert a végén még élvezni fogom az undokságait.

BENEDIKT (*szédülten feláll; ő látszik nagyon megaláztattnak*): Én ezt soha nem fogom elfelejteni, Kamilla.

KAMILLA (*előkelően*): Ezt el is várom magától, Benedikt.

BENEDIKT (*rákvörös, könnyezik*): Soha, soha, Kamilla.

KAMILLA: Na hallja! (*Más hangon*): Szedje össze magát, jóember. Ezek is csak női combok, idővel még el is hizhatnak. Nem kell úgy odalenni.

Kopogtatás

Kamilla felpattan. Belép Appendix.

A hadsegéd, beosztásához képest, túl fiatal, amit igyekszik zordonságával feledtetni.

Kamilla láthatólag nem szereti, Benedikt fél tőle.

APPENDIX: Jónapot. Mi ez a rendtelenség? (Főlszedegeti az eldobált korbácsokat, helyükre aggatja őket.) Táborig jogtanácsos úr játszadozik?

KAMILLA (fojtott dühvel): Én játszadoztam. Ha nincs kifogása ellene.

APPENDIX (fagyosan): Világért se, ha a kisasszony műveli. Hiszen, ugyebár, a kisasszonynak itt minden megengedett, bármilyen történések is odakinn, a harcmezőn.

BENEDIKT (békítősen): Végül is csak gyakorlaton vagyunk, hadsegéd úr, nem háborúban...

APPENDIX: Maga fogja be a száját. És tanulja meg, hogy a hadgyakorlat kísérleti háború, vagyis háború. (Közben két fenyegető lépést tesz Benedikt felé.)

KAMILLA (elébe áll): Hogy a tábori jogtanácsos úr mit és hogyan tanuljon meg, azt nem maga dönti el itt, kisapám. Egyelőre tudtommal más a főparancsnok.

BENEDIKT (szánalmas törleszkedéssel): A hadsegéd úr ezt nem is vonta kétségbe!

KAMILLA (megvetően végigméri): Maga még védelmezi ezt az agresszív ölmekatonát, aki csak az imént lépett a tyűkszemére? Hát ne utáljam? — maga gyáva, vén ribanc!

BENEDIKT (mentegetőzve): Kérem, ön igyekszem elfogulatlan maradni!

APPENDIX (áthatóan): Ha tábori jogtanácsos úr túlságosan elfogulatlan lesz, kénytelenek leszünk majd lemondani be-

cses szolgálatairól. Nincs mit kezdenünk az elfogulatlanokkal.

KAMILLA: Csak a stréberekkel, kisapám — mi? A stréberekkel! Caesar — Octaviusszal, Napóleon — Fouchéval, az öregisten a jezsuiták rendfőnökével, Zénó ezredes pedig magával, Appendix? Mi?

APPENDIX: A kisasszony, nyilván szándéka ellenére, igen megtisztelő szerepet juttat nekem kiváló parancsnokom oldalán.

KAMILLA: No persze. Csak nem az oldalán. Mondjuk... a cipőtalpa szintjén.

BENEDIKT (vihorászva): Az óriás melett a kiválóak is eltörpülnek — amíg az óriás él.

APPENDIX: Tábori jogtanácsos úr sokallja, hogy az ezredes még él? (Előveszi revolverét.)

BENEDIKT (sikítva-huhogva): Már hogyan sokallnám, hadsegéd úr, hogyan sokallnám?! Micsoda blaszfémikus gondolkodásmódja van méltóságodnak.

KAMILLA: Tegye el azt a revolvert, mert bizonyisten hasbarúgom, maga paprikajancsi! Magát meg Benedikt, fenéken, ha nem áll helyt.

APPENDIX: A kisasszony túlbecsüli tábori jelentőségét. A kisasszony engem nem rúghat hasba. (Elteszi a revolverét.)

KAMILLA: Nem? (Megcélozza a lábával; Appendix félreugrik.) Pucolunk, kisöreg, egy elragadó női rúgás elől?

3.

Belép Zénó ezredes és hatalmas hahotára fakad.

A két másik férfi meggyárvultan vele heherészik, Kamilla azonban kitart harcias pozíciójában.

A főparancsnok nagydarab, karcsú, erőteljes, kitűnő mozgású férfi, tüneményes egyenruhában. Nem visel fegyvert, csak egy aranyfogantyús, hosszú, vékony nádpálcát, amellyel — amikor nem csapkod vele — mutatósan hadonászik. Megjelenésében semmi sincs a Göring-karikatúrák már-már bocsánatos komikumából; Zénó félelmetes külsejű férfi, aminek teljes tudatában van, és amit adott pillanatban szuggesztíven hasznosít.

ZÉNÓ (pedagógiai büszkeséggel nézi Kamillát): Na mi az, cicám, mire vársz? Miért nem rúgod hasba? Nem vagyok én felmentő csapat! (Hahotázik.)

KAMILLA (elfordul): Így nem kell. Ha itt a garancia, semmi örömöm nem telik a majmod rugdalásában.

ZÉNÓ: Óriási szerencséd van velem, Appendix; már másodszorra mentelek meg attól, hogy lerúgjanak.

BENEDIKT (kiváncsian): Másodszor?

APPENDIX (Benedikthez, fenyegetően): Először, amikor az ezredes úr kimentett a katonai börtönből, ahová erős fel-

indulásban elkövetett gyilkosságért zártak. Pusztá kézzel elkövetett emberölésért.

ZÉNÓ: Hát ez óriási, gyerekek! Ez tiszta kabaré! (*Hirtelen iszonyút csap nádpálcájával az asztalra.*) De most elég legyen, az anyátok istenit, mert ha mi itt elszörakozzuk a történelmet, sose lesz háború. Mars ki, Benedikt, de maradj a közelben, mert láncra veretlek, te kutyá! Te is légy szíves felszívódni, Kamilla, mert bizisten viszket a tenyerem.

KAMILLA: Kéremalásan. Hova szívdójam?

ZÉNÓ: Felölem a pokolba! (*Más hangon, szentimentálisan*): Hogy még oda is utánad menjek, gyönyörűm.

KAMILLA: Hogy összeverj.

ZÉNÓ: Tiszta sor.

KAMILLA: Boldog vagyok, hogy jó formában látlak, ezredes. Már aggódni kezdtém, hogy megszelídülsz. (*Úgyesen elsiklik a feléje suhintó nádpálca elől, és kimegy, nyomában a lesunytt fejjel menekülő Benedikkal.*)

4.

ZÉNÓ: Na, fiam. (*Leül az íróasztalhoz, kezébe veszi a szájharmonikát, gondosan letörölgeti, aztán valamilyen slágeret cincog rajta hosszan, nagy buzgalommal. A hadsegéd vigyázállásban nézi és felkészülten kapja el a szájharmonikát, amit az ezredes, játékát félbeszakítva, hirtelen hozzávág.*) Mi kell?

APPENDIX: Sürgős, fontos jelentést tennék.

ZÉNÓ: Pihenj! Ki vele.

APPENDIX: Ófelsége kormánya királyi biztost küldött Gábriel államminiszter személyében a hadgyakorlatra, hogy kivizsgálja az állítólagos túlkapásokat.

ZÉNÓ (*hosszan füttyent*): Nofene! Végre hogy eszükbe jutottunk! Az államminiszterrel találkoztam már a palotában, különböző fogadásokon. Okos fiú, de persze csupa gőz. Állítólag kiugrott kispapként lett liberális, elvégezte az orvosit is, Schweitzernél praktizált Afrikában, a marha. Ezekről nem lehet élni és háborúzni. A kormány egész jól választott, amikor az ő aggályos idealizmusára bízta a vizsgálatot. Szerencsére, megint későn ébredtek fel. (*Röhög.*) Ezúttal igazán nagyon későn!

APPENDIX: Mit parancsol, ezredes úr?

ZÉNÓ: E pillanatban hol van?

APPENDIX: Borotválkozik és átöltözik a vendégsátorban.

ZÉNÓ: Kíséretet hozott magával?

APPENDIX: Igenis. Egy titkár, egy

rádiós, egy fogalmazó és egy rendőrtiszt van vele. Meg a pilótájuk.

ZÉNÓ: Gondos előkészítés, szeretem. Hát ezeket az alakokat, mihelyt az államminiszter belép ide hozzám, tüstént letartóztatod, és biztos helyre csukod. Bár... (*elmélázik*) tulajdonképpen az se lenne rossz, ha valamilyen baleset érné őket, végül is hadgyakorlaton vagyunk. Például rálephetnének egy aknára.

APPENDIX: Mindenről gondoskodom.

ZÉNÓ: Arról is gondoskodik, hogy a sátrom előtt ör álljon, amíg csevegünk a miniszter úrral. Senkit se eressen be — megértetted?!

APPENDIX: Parancsára.

ZÉNÓ: Na, akkor lódulj, és ha befejezte a cicomáját, vezesd ide. Aztán tűnj el te is.

APPENDIX: Igenis. (*Tiszteleg, távozik.*)

5.

ZÉNÓ (*feláll az asztal mellől, feszülten gondolkodik, miközben aprókat csapkod a pálcájával, majd hirtelen elhatározással kiszól az egyik ajtón*): Hívják ide Kamilla kisasszonyt. Azonnal itt legyen!

Kis szünet

KAMILLA (*lihegve*): Na végre, hogy hivattál, te monstrum!

ZÉNÓ: Most hagyjuk a cicázást, öregem, nem a szerelem mián hivattalak.

KAMILLA: A fene egyen meg.

ZÉNÓ (*vésztfőlölan felemeli a nádpálcát*): Kiskutyám!

KAMILLA (*legyint, leül*): No, monddad.

ZÉNÓ: Pillanatok múlva itt a királyi biztos, akit a kormány a nyakamra küldött, széjjelcézni a hadgyakorlaton. Bizonyára híre ment az újításoknak. A pasas Gábriel államminiszter, elég érdekes fickó, nem bánám, ha sikerülne megpuhítani, és megtarthatnám a szolgálatomban. Én most kimegyek innen, aranyom, és téged hagylak itt, hogy illendőképpen fogadjad.

KAMILLA: Mit csináljak vele, Zénó?

ZÉNÓ: Főzd meg, kicsi bimbó; az se baj, ha némi áldozatot hozol érte. Elég jóképű fiú, még az is lehet, hogy a kedvedre való. A fő, hogy jól érezze magát nálunk, és egyelőre ne kíváncsozzék haza. Ígérethetsz, kóstolót is adhatsz. Ha már jutottál vele valamire, küldjed utánam az őrt. Világos?

KAMILLA: Mint a nap. Ital van itt?

ZÉNÓ: Van. *(Elővesz az íróasztalából egy üveg konyakot és két poharat. Évőd-ve):* Zene is kell? Vagy hangulatvilágítás?

KAMILLA: Egyelőre még tudok anél-

kül is. Ha nem vetted volna észre, te nagy rohadék.

ZÉNÓ *(homlokon csókolja):* Emlékszem, öregem, emlékszem. De azért légy ügyes. *(Kimegy.)*

6.

Kamilla felfrissíti aikán a festéket, rendbehozza a haját, majd kifogástalan tittkárnoi ábrázattal leül a gépírőasztalka mellé. Ezúttal nagyon decens jelen-ség. Appendix hangja, kívül: „Erre méltóztatásékn”, majd belép Gábrriel. Az államminiszter előkelő, megfontolt tapintatú árasztó, halkszavú férfi. Kis ba-juszkója némi kedélyt kölcsönöz fiatalos, komoly ábrázatának.

GÁBRIEL *(rendkívül meglepve, hogy egy nőt talál a sátorban):* Pardon! Bocsa-nat kisasszony, azt hiszem, valami téve-dés. Én a főparancsnok urat keresem.

KAMILLA *(elbájolóan):* Nagy megtisz-teltetésemre, nem tévedés. Zénó ezredes engem kért meg, próbáljam türelemre bírni az államminiszter urat, amíg ő visszatér. Váratlanul az útegekhez hívták.

GÁBRIEL *(elmosolyodik):* Hát ez na-gyon figyelmes a főparancsnok úr részé-ről. Nagyon üdítő fogadtatás, nagyon biz-tató! Nem mertem remélni, hogy ebben az oly aggasztóan hírhedt hadgyakorlati táborban egy ifjú hölgyre bukkanok... egy ilyen bájos ifjú hölgyre.

KAMILLA *(pukedlizik):* Én vagyok itt a béke angyala, államminiszter úr.

GÁBRIEL: Igazán? Hát akkor máris imádom magat.

KAMILLA *(szenvelegve):* Ó! *(Más han-gon):* Megkinálhatom valami itallal?

GÁBRIEL *(a csúcsra érkező turisták örömeivel):* Hogyne kérem, a legnagyobb örömmel innék valamit. Elég barátságta-lan út volt. *(Miközben Kamilla mindket-tőjüknek tölt):* És eléggé lehangoló hely ez a tábor is; már amennyire láthattam eddig. Amit hallani lehet, az is eliszonyítja az embert.

Bombarobbanás

KAMILLA *(gyermetegen):* Megszoktam. Az ősember nyilván az autóbuszdörmögéstől is félt volna.

GÁBRIEL *(boldogan):* Autóbusz dörmögéstől? Hol tanult meg ilyen bú-bájosan metaforizálva beszélni?

KAMILLA *(ártatlanul):* Ó, a mesés-könyvekből. Imádom a meséskönyveket.

GÁBRIEL *(még boldogabban):* Igazán? Még most is?

KAMILLA: Még most is. Resteltem, hogy ilyen gyerekes maradtam — de hát ilyen vagyok.

GÁBRIEL: Hát ez elragadó!

KAMILLA: Maga nős?

GÁBRIEL: Nem.

KAMILLA *(naiv lelkendezéssel):* Ez is elragadó!

GÁBRIEL *(nevet; a lány annyira fel-villanyozta, hogy szinte meg is feledke-zett küldetéséről):* E pillanatban én is örülök neki. *(Elkomorulva):* Nem min-dig örülök neki.

KAMILLA *(résztvevően, bensősége-sen):* Biztosan nagyon magányos!

GÁBRIEL *(őszintén):* Nagyon. Nagyon nagyon.

KAMILLA: Borzasztó! *(Más hangon):* De én örülök neki!

GÁBRIEL *(felderülve):* Maga örül ne-ki? Miért?

KAMILLA: Tetszik tudni, a magam-fajta szegény lány mindig reménykedik.

GÁBRIEL *(boldogan):* Miben?

KAMILLA: Hát hogy egyszer majd meg-érkezik egy férfi... aki nem egészen fiatal... de mégis... aki nem egy akár-ki... észrevesz...

GÁBRIEL *(odavan):* És aztán?

KAMILLA *(ábrándosan):* És aztán ta-lán megtetszem neki...

GÁBRIEL: És aztán?

KAMILLA: És aztán elvisz engem ma-gával... egy fehér szobába, fehér bú-torok közé... és... *(Szemérmesen szája elé kapja a kezét.)*

GÁBRIEL *(egészen odavan):* És az-tán? *(Lefejti a lány kezét, szorongatja, miközben hosszan a szemébe néz, és csókra készül.)*

KAMILLA *(édesen nyöszörög, aztán más hangon):* Előbb persze véget kell érnie a háborúnak!

GÁBRIEL: *(felocsúdik a varázslatból, rádöbben képtelen helyzetére, elengedi a lány kezét, és megkísérel ismét korrek-t modorába visszasiklani):* Pardon! De mi-féle háborúnak, kisasszony? Hiszen béke van!

KAMILLA: Vagyis a hadgyakorlatnak. Az ugyanaz.

A távolból iszonyú üvöltés

GÁBRIEL (*megdöbbenve*): Mi volt ez?

KAMILLA: A hadgyakorlat. Vagyis a háború.

GÁBRIEL (*felháborodva*): De mi történik itt hadgyakorlat címen? Hiszen itt emberek szenvednek!

Kívül sikoltás

KAMILLA: Csak gyakorolják a szenvedést. De a különbség szinte semmi. Éppen úgy faj, noha nem gondolják amúgy igazából.

Kívül röhögés, sivalkodás

GÁBRIEL (*dermedten*): Hát ez elképesztő! Ez honnan hallatszik?

KAMILLA: A hadgyakorlati kórházból. A sebesültek szórakoznak az ápolónőkkel, szegények.

GÁBRIEL (*felháborodva*): A sebesültek! Miféle sebesültek? Miképpen sebesültek?

KAMILLA: Hát ahogy az már a harc-tereken szokás. Golyótól, aknatűztől, lányszórótól, nádpálcától.

GÁBRIEL (*magából kikelve*): De hiszen ez nem harctér! Itt vaktöltéssel hadakoznak! Ez hadgyakorlat, itt semmi sem igazi!

KAMILLA (*hirtelen átfonja Gábriel nyakát. Olvatagon*): Csakugyan semmi sem igazi?! Semmi sem? — Gábriel államminiszter úr...

GÁBRIEL (*teljes zavarban; kínosan keresztgéli a szavakat*): Dehogynem... kedvesem... kisasszony... már megbocsáson... én nem veszek részt a hadgyakorlaton... és végül is maga sem...

KAMILLA (*eltávolodik tőle; komoran*): De. Én részt veszek a hadgyakorlaton.

GÁBRIEL: Hogyhogy részt vesz? Mint micsoda vesz részt?

KAMILLA (*lesütött szemmel*): Mint nő.

GÁBRIEL: Mint gyors- és gépirónő?

KAMILLA: Mint jó nő.

GÁBRIEL (*elképedve*): Mit beszélsz?

KAMILLA (*tökéletesen mimelt naivitással*): Mint jó nő. Az ezredes kijelentette, hogy neki szüksége van itt egy jó nőre, és elrendelte az áthelyezésemet a hadgyakorlatra.

GÁBRIEL: Hallatlan! Honnan helyeztette át?

KAMILLA: A csillagszóró- és szaloncukor-gyárból.

GÁBRIEL (*fájdalmasan*): Szóval kitépte magát a nyájas gyermeki álmok gyertyafényes világából, és idehurcolta az ádáz katonák közé, ahol ki tudja, milyen sorsra jutott!

KAMILLA (*megettörtén*): Én tudom. (*Csendesen zokog.*)

GÁBRIEL: Megszakad a szívem magáért! (*Erélyesen*): Ezt én nem fogom annyiban hagyni!

KAMILLA (*könnyek között*): Nem fog itthagyni engem... ezek között a vadállatok között?

GÁBRIEL: De nem ám! El fogom vinni magát innen... mihelyt lehet... és addig...

KAMILLA: Addig itt marad velem! (*A nyakába ugrik, megcsókolja.*)

GÁBRIEL (*a csók után, megrettenve a szituációtól*): Meg fogom próbálni, kedvesem... meg fogom próbálni... jóllehet nem tudom, hogy éppen most... miképpen tehetem meg, hogy magával maradjak...

KAMILLA (*sírva*): Hát máris el akar hagyni? Hát becsapott! Áruló! Áruló! (*Kirohan a sátorból.*)

7.

Gábriel utána akar rohanni, de az ajtóban útját állja a hatalmas termetű Zénó ezredes.

ZÉNÓ (*hibátlan udvariassággal*): Üdvözlöm, államminiszter úr! Elnézést, hogy megvárakoztattam. Remélem, Kamilla kellemesen szóval tartotta.

GÁBRIEL (*elfúlva*): Kamilla?

ZÉNÓ (*furcsállva*): Igen, a gépirónőket Kamillának hívják. Nem mondtotta meg a nevét államminiszter úrnak?

GÁBRIEL: Nem. Erről megfeledkezett.

ZÉNÓ (*méltatlankodva*): Hallatlan! Ezek a mai lányok!

GÁBRIEL (*védelformázóan*): No nem, szó sincs róla, a kisasszony igen szívélyes volt hozzám.

ZÉNÓ: Hála istennek. Már attól tartottam, barátságtalanul viselkedett a kis vadóc.

GÁBRIEL: Dehogy. Igazán elragadó teremts.

ZÉNÓ: Örvendek, ennek nagyon örvendek.

GÁBRIEL: Én is. Mondhatom, én is.

ZÉNÓ: Hát akkor talán ülünk le.

Leülnek

Kis szünet

GÁBRIEL (*mereven*): Táborparancsnok úr talán értesült róla, hogy Ófelsége kormánya engem bízott meg...

ZÉNÓ: Hogyne kérem, mindent tudok. Ne feledje, hogy információs szolgál-

tom a legjobb az országban, — sőt, világviszonylatban is versenyképes.

GÁBRIEL (*komoran*): Tudom, ezredes, tudom, Jöllehet effőltt érzett büszkeségében nem osztozom.

ZÉNÓ: Természetesen; hiszen önnek semmi érdeme a szolgálat működésében.

GÁBRIEL: Nyugodt lehet, nem is lesz.

ZÉNÓ: Nyugodt vagyok. Sokkal nyugodtabb vagyok, mint gondolná, államminiszter úr.

GÁBRIEL: A nyugalom többnyire idegrendszer, nem lelkiismeret dolga.

ZÉNÓ: A nyugalom mindig bizonyos erőviszonyokat tükröz.

GÁBRIEL: Hogyne. De nem ritkán tévesen; amikor valakinek vérmesebb elképzelései vannak önnön erejéről, mint azoknak, akik felruházták vele.

ZÉNÓ (*nevetve*): Hát akkor talán igyunk.

GÁBRIEL (*pillanatig feszülten farkasszemet néz vele, aztán könnyedén*): Nem bánom, igyunk.

Isznak

ZÉNÓ: Javasolom, ne kerüljessük a forró kását — hiszen ez katonai tábor, nem diplomáciai értekezlet. Mi szél hozta ide, királyi biztos uram?

GÁBRIEL: Az ön kiválóságáról elhírhedt információs szolgálata bizonyára erről is tájékoztatta már, Zénó ezredes.

ZÉNÓ: A fiúk nem mindig tudják kelőképpen felmérni, miben sántikál egy ilyen magas beosztású hivatalnok, mint ön.

GÁBRIEL (*rezdületlen arccal*): Pedig a szimatoláshoz némi logika is tartozik.

ZÉNÓ: A kopók a szagot követik, nem az értelmét.

GÁBRIEL: Azt hittem, emberekkel dolgoztát.

ZÉNÓ (*nevetve*): Hadnagy koromban én is azt hittem!

GÁBRIEL: Mindenesetre, nincs szándékomban pillanatig sem félrevezetni küldetésem célját illetően.

ZÉNÓ: Hát ez nagyon derék dolog, államminiszter úr. Egy civiltől meg egyenesen meglepő.

GÁBRIEL (*mosolyogva*): Tudom, a történelem során katonáink nagy zavarban voltak, amikor bizonyos összefüggéseket kellett volna áttekinteniük.

ZÉNÓ (*most először dühösen*): Mit mond?

GÁBRIEL (*derűsen*): Addig is, amíg visszanyeri nyugalmát, csak annyit, hogy még ihatnánk.

ZÉNÓ (*méltányolja ellenfele ríposztját*). Brávó! Igyunk!

Isznak

GÁBRIEL: Hogy a tárgyra térjek: Öfelsége kormánya — az ön egyedüli főhatósága — aggodalommal értesült, hogy az ön parancsnokságával zajló hadgyakorlatokról meghökkentő hírek keríngenek.

ZÉNÓ (*viogyorogva*): Ez abból származik, hogy — igen költséges és oktalan módon — két külön információs szolgálatot tartunk fenn.

GÁBRIEL: Legnagyobb sajnálatomra, úgy látszik, nem fölöslegesen.

ZÉNÓ: De hiszen látja, milyen aggodalmakat okoznak az eredmények Öfelsége kormányában! Vigan sörözhetnének és halászhatnának hétvégén, efféle aggodalmak nélkül. (*Fanyarul*): A nemzetnek is nagyobb szolgálatot tennének vele, mint az ostoba aggodalmaikkal.

GÁBRIEL (*élesen*): Pardon. Mielőtt minősítenők a kormány aggodalmait, talán vizsgáljuk meg ténybeli tartalmukat.

ZÉNÓ: Csak nem kételkedik, államminiszter úr, hogy olyan aggodalmak, amelyek nevében éppen önt rendelik ide te-repszemlére — valós aggodalmak?

GÁBRIEL: Fájdalom, nem kételkedem bennük.

ZÉNÓ (*nevetve*): Hát akkor a vizsgálatra semmi szükség.

GÁBRIEL: Amennyiben, belátásom szerint, ön csakugyan őszintén jellemzi nekem a hadgyakorlaton uralkodó állapotokat...

Kívül iszonyú ordítás

GÁBRIEL (*nehezen fegyelmezi magát, hogy ne reagáljon az ordításra*): ... nekem nincs szándékomban ellenőrizni az adalékokat.

ZÉNÓ: Megtisztelő. Hát erre talán igyunk. Ha még bírja.

GÁBRIEL (*újból farkasszemet néz vele*): Téved. Bírom. (*Iszik.*)

ZÉNÓ: No, akkor... (*rettentőt csap nádpálcájával az íróasztalra, majd lágy hangon*): Méltóztassék nekilátni a faggatásnak.

GÁBRIEL (*undorodva a nádpálcára pillant*): Nem tenné félre ezt a néptanítói fenyítőeszközt?

ZÉNÓ: Eszem ágában sincs. Nem tudok nélküle koncentrálni.

GÁBRIEL: Jellemző. Magának a hatalom érzetére van szüksége, hogy gondolkodni tudjon.

ZÉNÓ: A hatalom érzete nélkül a gondolkodás meddő agytorna csupán.

GÁBRIEL (*gúnyosan*): Szegény Kant!

ZÉNÓ (*tárgyilagosan*): Szegény Kant.

GÁBRIEL: Hegel, mi?

ZÉNÓ: Á, Hegel!

GÁBRIEL: Hát akkor Nietzsche!

ZÉNÓ: Á, dehogyan Nietzsche!

GÁBRIEL: Hát akkor ki a kedvenc filozófusa?

ZÉNÓ (*elegánsan*): Nem árulhatom el. (*Bizalmasan*): Indexen van.

GÁBRIEL: Ez is jellemző.

ZÉNÓ: Ez is jellemző. Sőt: Kamilla is jellemző.

GÁBRIEL (*megdöbbenve*): Kamilla?!

ZÉNÓ (*élvezi, hogy telibe talált*): Igen, Kamilla. De maradjunk a tárgynál.

GÁBRIEL (*ráébred, hogy beugrott*): Ön itt abszolút hatalmat gyakorol, ezredes.

ZÉNÓ: Hajaj! De még milyet!

GÁBRIEL: De mi, vagyis a kormány, önt nem ruháztuk fel abszolút hatalommal, hanem szigorúan korlátozott hatáskörrel.

ZÉNÓ: Önöknek egy lakájra van szükségük a hadsereg élén?

GÁBRIEL: Nem. De est modus in rebus.

ZÉNÓ: Téved. Non est.

GÁBRIEL: Hát én pedig azért jöttem, hogy megkísérleljem visszavezetni önt a liberális jogállamunkban érvényes törvényes keretek közé. És hogy figyelmeztessem: ellenkezése esetén megfosztjuk önt a hadsereg parancsnokságától.

ZÉNÓ: Vagy én fosztom meg a kormányt a hadseregétől. Mert ez is egy lehetőség.

GÁBRIEL (*ajkába harap*): Nem hittem volna, hogy ön ily brutálisan előhozakodik államellenes fenyegetésével.

ZÉNÓ: Márpedig, ha kényszerítenek rá, előhozakodom vele. (*Vigyoroqva*): Nem vagyok olyan finom lélek, mint ön, államminiszter úr.

GÁBRIEL: Veszem észre. Amivel viszont valamennyire megkönnyíti a feladatodat.

ZÉNÓ: No lám! Hát akkor...

GÁBRIEL: Hát akkor először is... (*bomborobbanás*) igyunk.

Isznak

ZÉNÓ: Ha akarja, elébe is vághatok kérdéseinek. Ez a hadgyakorlat, az én hadgyakorlatom csakugyan merőben különbözik a szokványos manőverektől.

GÁBRIEL: Amily szokványos manőver parancsnoklására felhatalmaztuk önt.

ZÉNÓ: Amely felhatalmazás lehetővé tette, hogy jobban végezzem a dolgomat, mint képzeltek.

GÁBRIEL (*fanyarul*): Jobban? Mondjuk talán: szélsőségesebben.

ZÉNÓ: Felőlem mondja, ahogy jól-esik. A lényeg az, hogy a z én hadgyakorlatom kísérleti háború — bizonyos mozzanatait tehát a megszólalásig hasonlatosak a háborúhoz.

GÁBRIEL: A megszólalásig? Az elnémulásig!

Kívül panaszkiáltás

ZÉNÓ: Az elnémulók előzőleg üvöltöttek. Barátságatlanul hangzik — de mit tegyünk? Ma már senki se tud szó nélkül meghalni, mint a rómaiak.

GÁBRIEL: A z ön hadgyakorlata tehát emberáldozatokat követel.

ZÉNÓ: Mint a háború. Minden kísérlet bizonyos anyagi áldozatokat követel. A kísérleti robbantásokat sem dióval és mákkal végzik.

GÁBRIEL: Az más.

ZÉNÓ (*kiabál*): Miért volna más? Az ön véleménye szerint egy hadgyakorlat amolyan jelmez, ahol a katonaurak az egyenruháikat mutatják be?

GÁBRIEL (*nyugodtan*): Ha valóban a személyes véleményem érdekli, elárulhatom, hogy részemre a hadgyakorlat költséges és technikailag merőben fölösleges operettelőadás, amire pusztán külpolitikai okokból, vagyis erőfitogtatás miatt van szükség. (*Bizalmasan*): Hangsúlyozom, hogy ez a magánvéleményem; Őfelsége kormánya, túlnyomó többsége szerint, rajong az erőfitogtatásért.

ZÉNÓ: De magának mindez suviksz?

GÁBRIEL: Abszolút suviksz!

Kívül üvöltés

ZÉNÓ: De ez, ugye, nem?

GÁBRIEL (*komoran*): Ez nem.

ZÉNÓ (*nagyot csap pálcájával az asztalra, majd pedig nevetve*): Hát akkor egydetértünk. Mivelhogy a konvencionális hadgyakorlat nekem is suviksz — ez viszont, mármint a tényleges, vagyis a háború: nem.

GÁBRIEL: Ki ellen folytat ön itt háborút, ha szabad kérdezniem?

ZÉNÓ: Bámulum, milyen rosszul kérdez. Egy katonára számára tökéletesen mindegy, ki ellen folytat háborút.

GÁBRIEL (*indulatosan*): De nekünk nem mindegy! Egyáltalán nem mindegy! A civilizáció játékszabályait semmibevevő céltalan háború barbár és oktalan tö-

megmészárlás!

ZÉNÓ: Ne bonyolodjunk világnézeti vitákba kérem, mert azt még a színpadon is unom.

GÁBRIEL: Kérem. Mivel ön nem is igen látszik alkalmasnak, hogy vitapartnerem legyen valamely világnézeti eszmecsereben, maradjunk a ténymegállapításnál.

Kívül géppuskasorozat

Például mi volt ez?

ZÉNÓ (*ártatlanul*): Egy jó kis géppuskából kilőttek egy sorozatot. Ennyit még egy civil is tudhatna.

GÁBRIEL: De ki lötte ki és kire?

ZÉNÓ: Mint hagyományosan: katonák — katonákra.

GÁBRIEL: A mieink — a mieinkre?

ZÉNÓ: Szó sincs róla. Ezen a hadgyakorlaton a mieink sárga, az ellenség zöld karszalaggal harcol.

GÁBRIEL: Kérem, nem a karszalag számít!

ZÉNÓ: Egy hadgyakorlaton csak a karszalag számít. Különbön össze-vissza keverednének, mint később, a tömegsírokbán.

GÁBRIEL: Monstruózus! Tehát ön élessel lövet a mi katonáinkra — a hadgyakorlaton?

ZÉNÓ: A hadszíntéren is élessel lőnek. Abszurdum, hogy a hadgyakorlaton vakoltással lödözzenek!

GÁBRIEL: Eszerint az ön hadgyakorlata emberáldozatokkal jár?

ZÉNÓ: Viszonylag csekélyel. Mindkét oldalon körülbelül minden tizedik katonára esik el, és csak minden harmadik sebesül meg. A kivégzéseket persze nem számolom.

GÁBRIEL (*elhűlve*): A kivégzéseket? Dehát kiket végeztet ön ki?

ZÉNÓ: Nyugodjék meg, nem a zsidókat. Természetesen az útközetben meghátrálókat, a szökevényeket és a defetistákat.

GÁBRIEL: A defetisták persze azok, akik az ön sajátos értelmezésével a hadgyakorlat lényegével nem értenek egyet.

ZÉNÓ: Remekül vág az esze, fiatalember. Még bírja az italt.

Tölt

GÁBRIEL: Még bírom. Az italt még bírom. Magát viszont kezdem nem bírni. (*Iszik.*)

ZÉNÓ: Merő előítéletből. Mi voltaképpen jóbarátok lehetnénk, miniszterkém! Maga derék fiú, nem is buta, és ha egy

kis puskaport szagolna, egész jól segítségre lehetne.

GÁBRIEL: Én — magának? Maga nincsen eszénél, Zénó ezredes!

ZÉNÓ: Nagyon is eszémnél vagyok. Maga politikus, kedves Gábiel, tudnia kell, hogy nem érdemes vesztett ügyeket szolgálni.

GÁBRIEL: Az én ügyem a nemzet ügye.

ZÉNÓ: Hát éppen erre utaltam. Hogy a maga liberális koncepciójával kormányzott nemzet ügye vesztett ügy. De szerencsére itt vagyok én, aki majd megmentem a nemzetet...

GÁBRIEL: A demokráciától! A törvénytől! A szabadságtól!

ZÉNÓ: Tiszta sor. Először is a lomtári kellékeket fogom kirámolni a nemzet életéből!

GÁBRIEL (*kiabál*): Csakhogy én nem fogom hagyni magát, tisztelt Zénó ezredes! Nem fogom hagyni!

ZÉNÓ: Nekem már előbb eszembe jutott, hogy ne hagyjam magát engem bármi is megakadályozni.

GÁBRIEL (*felugrik*): Hogy érti ezt? Tudtommal jogállamban élünk, és ön hatalmi tébolyában is tisztában van vele, mit képvisel a személyem.

ZÉNÓ: Természetesen. Éppen ezért fogom ártalmatlanná tenni, ha nincs kedve csendesen megülni egy sátorban Kamillával és további néhány üveg jó itallal.

GÁBRIEL: Kamillával?

ZÉNÓ: Hogyne. Kölcsönadom magának Kamillát, hogy ne unatkozzék, amíg nekem szükségem van az ön ártalmatlan itt-tartózkodására. Higgye el, soha nem tettem még senkinek ilyen kedvező ajánlatot...

GÁBRIEL (*felháborodva*): Vérlázító! És Kamilla belemenne ebbe a szörnyű alkuba?

ZÉNÓ: Nincs kizárva. Sőt: nagyon is valószínű. Maga elég jóképű fiú — meg aztán Kamilla tudja, hogy ronggyá verem, ha ellenkezik.

GÁBRIEL: Maga bántalmazza a titkárnőjét?

ZÉNÓ: No, nemcsak bántalmazom. De időnként azért alaposan ellátom a baját.

GÁBRIEL (*sápadtan*): És ő mit szól mindehhez?

ZÉNÓ (*legyint*): Boldog. Ilyenek a nők! Igyunk.

GÁBRIEL: Nem iszom.

ZÉNÓ (*csodálkozva*): Nem iszik?!

GÁBRIEL: Tudja mit — mégis iszom.

Isznak

ZÉNÓ: No lám! Értelmes gyerek maga, Gábrriel! Meg fogunk mi egyezni.

GÁBRIEL (*földhöz vágja a poharát*): Nem fogunk megegyezni! E pillanatban jogállamban élünk, és én gondoskodom róla, hogy Ófelsége kormánya önt minden hatalmatól megfosssa!

ZÉNÓ (*belefúj a szájharmonikájába, aztán megpróbálja eljátszani rajta a Kék Duna keringőt.*)

8.

Belép Benedikt, vigyázzállásban megáll Zénó íróasztala előtt.

BENEDIKT: Parancsára, ezredes úr.

ZÉNÓ (*Gábrrielhez*): Ez itt Benedikt, a tábori jogtanácsosom. Mihelyt a Kék Duna keringőt játszom a biedermeier léleknek, itt terem. Ez a feltételes reflexe. De ezúttal azért is fújtam, hogy megjelenjék. Pihenj, Benedikt. Ihatsz is egy pohárral.

BENEDIKT: Köszönöm, főparancsnok úr, nem élek vele.

ZÉNÓ: Tulajdonképpen kivel élsz te, Benedikt? Az államminiszter úr előtt megvallhatod, hiszen ő, mint civil, úgy se számít.

BENEDIKT (*szemérmesen*): Az álmaimmal, táborparancsnok úr.

ZÉNÓ (*nevet*): Az álmaiddal? Vagy egy bizonyos visszatérő álmoddal?

BENEDIKT (*pirulva*): Eggyel.

ZÉNÓ (*Gábrrielhez*): Kamillával. Ettől a bestiától mindenki esztét veszti.

GÁBRIEL (*keserűen*): De aztán magához tér.

ZÉNÓ: Dehogy! Nézze meg Benediktet! Úgy jár utána, mint egy kankutya.

GÁBRIEL: Engedékeny ítéletű jogtanácsos lehet.

BENEDIKT: Kérem, én lelkiismeretes jogász vagyok.

ZÉNÓ: Mindjárt be is bizonyíthatod. Légy szíves szakszerűen, az adott körülmények biztos mérlegelése alapján, válaszolni néhány kérdésemre, amelyek az államminiszter urat különösképpen érdeklik.

BENEDIKT: Parancsára.

ZÉNÓ: Ki ennek a hadgyakorlati tábornak a jog szerinti parancsnoka?

BENEDIKT: Ön, akit a kormány megbízott a hadgyakorlat vezetésével.

ZÉNÓ (*Gábrrielhez*): No lám! (*Benedikthez*): Ki dönti el tehát, mi történjék és mi ne történjék ebben a táborban?

BENEDIKT: De jure ön, de facto szintén.

ZÉNÓ: Remek. Namármost: mi a teendőd, ha valamilyen zavaró körülményt észlelek, amely fontos tevékenységemben akadályoz?

BENEDIKT: Elhárítani.

ZÉNÓ: Minden eszközzel?

BENEDIKT: Minden lehetséges eszközzel.

ZÉNÓ: És mi történik, ha teszem azt, egy ilyen súlyosan zavaró körülmény bizonyos államminiszter személyében testesül meg?

Szünet, miközben Benedikt hol Zénóra, hol Gábrrielre pillantva felméri az erőviszonyokat

BENEDIKT (*immár tájékozottan*): Kiküszöbölni.

ZÉNÓ: No lám!

GÁBRIEL (*Benedikthez*): Ön egy alamszuzi, hitvány, becstelen talpnyaló, uram!

BENEDIKT (*jegyvez*): Becsületsértés. Ezredes úr a tanú.

GÁBRIEL (*ordít*): Ön egy pofoznivaló hazaáruló, aki sárbatiporja demokratikus jogszolgáltatásunk nemes eszményeit!

BENEDIKT: Konkrétan tetszik érteni azt, hogy pofoznivaló?

GÁBRIEL (*ordít*): Konkrétan, maga piszok alak!

BENEDIKT: Testi fenyegetéssel való fenyegetőzés és erkölcsi presszió! Ezredes úr a tanú.

Zénó hahotázik

Kívül sikoltozás, jajgatás, sortűz

GÁBRIEL: És azt, ami odakinn történik, miként minősíti, jogtanácsos úr?

BENEDIKT: Háborúnak. Tudvalevőleg a zsákmányolt fegyverek eltulajdonítását sem szokták háborúban lopásnak minősíteni.

GÁBRIEL: Ez minden, amit a szeme láttára folyó oktalan tömegpusztításról mondani tud?

BENEDIKT: Dehogy, de nem kívánom fásasztani a jogászai szempontok sűrű szövevényével.

GÁBRIEL: És a kivégzések?

BENEDIKT: A kivégzéseket a tábori véstörvényeszk szakszerű ítéletei nyomán foganatosítjuk, a legnagyobb mértékben szabályosan. A halálraítéltek papot is kapnak.

ZÉNÓ: No lám! Ezt nem is tudtam!

BENEDIKT (*önérezetesen*): Nem is az ön dolga, táborparancsnok úr. Hűséges munkatársai mindenről gondoskodnak.

GÁBRIEL: Förtelem! Maga egy ször-

nyeteg kis házi szörnyetegje, jogianá-
csos úr.

BENEDIKT: Én egy beosztásból faka-
dó kötelességeit végző tisztviselő vagyok
csupán, semmi több.

ZÉNÓ: Helyes. Mehetsz, Benedikt. Szép
álmokat — ugyanarról.

*Feléje suhint a nádpálcával.
Benedikt elsiet.*

9.

ZÉNÓ: Nos, Gábiel?

GÁBRIEL: Itt, a táborban, úgy látszik
valóban győzött — ... Zénó.

ZÉNÓ: A győzelem villámgyorsan ter-
jed.

GÁBRIEL: Ha meg nem akadályozzák.
(Feláll.)

ZÉNÓ: Hova-hova? Csak nem megaka-
dályozni?

GÁBRIEL: De bizony, igen. Eszmece-
rénk további folytatásának semmi ér-
telme.

Zénó indulót játszik szájharmonikáján.
Belép az Ór.

ZÉNÓ: Kérlek, fiam, vezesd az urat a
szomszéd helyiségbe, és kezeld a szokott
módon.

ÓR: Igenis, ezredes úr. *(Megragadja
Gábielt.)*

GÁBRIEL: Mit jelentsen ez? Nyers
erőszak?

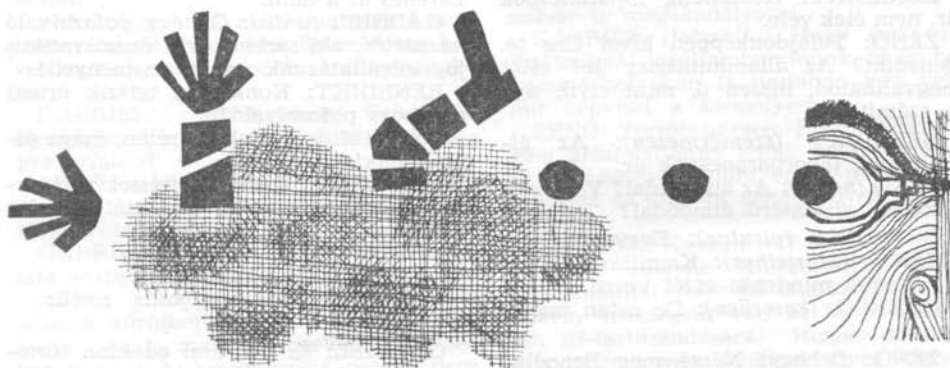
ZÉNÓ *(derülten)*: Ha egyszer kényszer-
rít rá! Sajnos, mindenféle erőszak előbb-
utóbb eldurvul. Indulás!

Az Ór kivonszolja a dulakodó Gábielt

ZÉNÓ: Huszonötöt fiam, huszonötöt!
De csak a fenekére.

*Hallatszanak a korbácsütések, miközben
Zénó ismét fújni kezdi a szájharmoniká-
ját.*

F ü g g ö n y

MÁSODIK FELVONÁS

*Gábiel a baloldali priccsen hever, hason fekve, arccal a rivalda felé; Balthazár a háttérben, nem rács védi, csak néhány tessék-lássék keresztbeszögezett léc. A lécek, feliratuk szerint, szétvert heringes ládákból származnak. A jobb- és baloldali fal mentén, az előtérben egy-egy priccs; ez minden berendezés. A bejárati vasajtó Balthazár priccse mögött, a jobboldali falon nyílik. A mennye-
zeten hangszóró, amely időnként tánczenét közvetít.*

1.

*Gábiel a baloldali priccsen hever, hason fekve, arccal a rivalda felé; Balthazár a magán, ugyanígy. A felvonás kezdetén a hangszóróból keringő-muzsika
árad, aztán hirtelen félbeszakad.*

BALTHAZÁR: Azért szép volt ez a
muzsika, nagyságos úr.

GÁBRIEL *(búskomoran)*: Szép.
Balthazár felkel a fekvőhelyéről. Tagba-

szakadt, életvidám arcú parasztlagény.
Megtépázott bakaruháját viseli, öv és
vállpánt nélkül; a csizmanadrágjához gyé-
kénypapucsot.

BALTHAZÁR: Nem tetszik akarni egy cigarettát, nagyságos úr? Gondúzó az is.

GÁBRIEL: Köszönöm. Adj egyet, ha nélkülözheted.

Rágyújtanak. Balthazár az ágyán ül, Gábrriel fekje marad.

GÁBRIEL: Hanem idehallgass, Balthazár: ne nagyságosuraz te engem a siralomházban! Ha valahol, hát itt mindnyájan egyformák vagyunk. Szólíts csak Gábrrielnek.

BALTHAZÁR: Isten őrizz! Már hogy volnánk egyformák nagyságos úr? A nagyságos urat mint államminisztert kötik fel, engem mint bakát. Az más!

GÁBRIEL: Miért volna más? Én azt hiszem, egyremegy.

BALTHAZÁR: Azt csak úgy tetszik most gondolni, mert itt rossz az úrnak, meg az ülepe is fáj. *(Részteveően):* Fáj-e még?

GÁBRIEL: Fáj bizony.

BALTHAZÁR: A kivégzésig még lelohadhat, ha kímélni tetszik magát.

GÁBRIEL: Mivégre kíméljem? A férgek kedvéért?

BALTHAZÁR: Az Úristen kedvéért. Hogy odafönn délcegen megállhasson Öszentfelsége trónusa előtt, ha beszólítják az angyalok.

GÁBRIEL: Nem szólítanak azok be engem, Balthazár.

BALTHAZÁR: Már mért ne szólítanak? A nagyságos úr nem volt gazember, meg aztán a Joisten irlalmas.

GÁBRIEL: Nem. Gazember nem voltam, de nagy marha voltam, Balthazár, azt mondhatom neked.

BALTHAZÁR: Ejnye be csúful tetszik magát tönkresilányítani előttem, szegény buta parasztember előtt.

GÁBRIEL: Jó gyerek vagy te, Balthazár. De sose sajnálj engem.

Szünet

Közben élvezettel pöfékelnek

GÁBRIEL: Te, mondd csak, tulajdonképpen miért dezertáltál?

BALTHAZÁR: Nem dezertáltam én, nagyságos Gábrriel úr, csak megpróbáltam hazamenni az asszonyhoz. Még az uniformist sem váltottam vasárnapi gúnyára.

GÁBRIEL: Aztán miért volt olyan sürgős neked a hazamenés? Nem tartott volna örökké ez a hadgyakorlat.

BALTHAZÁR: A hadgyakorlat, az nem. Hanem a halál, nagyságos úr, az bizony majdnem hogy örökké tart. Mert

azt nem lehet tudni, hogy a feltámadást mikor fúvatják meg.

GÁBRIEL: Nem, testvér, azt bizony nem lehet tudni. De miért kellett volna neked meghalnod ezen a hadgyakorlaton? Nem vagy te miniszter.

BALTHAZÁR: Mivelhogy én, tetszik tudni, zöld karszalagos voltam. És a Zénó ezredes már az elején minden zöld karszalagost halálra szánt, mivelhogy mi vagyunk az ellenség. Csakhogy hiba van a számításban!

GÁBRIEL *(feiderülve)*: Miféle hiba? Sajnos, itt mindent jól kikalkuláltak. Vagy nem?

BALTHAZÁR *(diadalmasan)*: De nem ám! Mert, tetszik tudni, kérдем én: ha én mint zöld karszalagos az ellenség vagyok — akkor miért nem örvendezett Zénó ezredes, hogy futásnak eredtem? És akkor, ha már elkaptak, miért nem vagyok én hadifogoly? Miért vagyok én halálraítélt katonaszökevény? Hadifogolynak lenni sokkal jobb; a legjobb dolog a világon!

GÁBRIEL: Gondolod?

BALTHAZÁR: Hát a legjobb dolog persze otthon lenni, az asszonnyal, az erdőn, és dolgozni meg mulatni, jóféle borral. De ha már azt nem lehet, a legjobb mégiscsak hadifogságban.

GÁBRIEL: Miért jó az, Balthazár? A hadifoglyot sem tartják kacsasültön.

BALTHAZÁR: Elsősorban is, mivel a hadifogoly mindig megszökhet, nagyságos úr. Ha mi ketten most hadifoglyok volnánk, hajnalra bottal üthetnék a nyomunkat, és holnap már otthon lennénk, én az asszonnyal, a nagyságos úr meg Öfelségénél, a királynál.

GÁBRIEL: Hát az szép lenne! *(Más hangon)*: És mit gondolsz, innen nem szökhetnék meg?

BALTHAZÁR: Nagyon sajnós, nagyságos úr, de nem. Mert az igaz ugyan, hogy az ablakot csak az a néhány szál deszka zárja — azt persze elfújhatnám, mint a pihét. Viszontag az is igaz, hogy az ablakot háromóránként váltott géppisztolyos őr tartja szemmel, az meg, ha csak mozdul is valami, lő. Hát ezért nem lehet innen megszökni. *(Leül.)*

GÁBRIEL: Kár. Nagy kár.

BALTHAZÁR: Kár biza. Én hazamennék az asszonyhoz — a nagyságos úr meg elintézhethetné a királynál Zénó ezredes. Elintézné? Mert az a nagyságos úrnak kötelessége volna a nemzet iránt.

GÁBRIEL *(elszántan)*: Tudom én azt, Balthazár. El is intézném.

BALTHAZÁR: Felköttené?

GÁBRIEL. (*felugrik. Tajtékozva*): Hogy felköttetném-e? Kerékbe töretném, karóba húzatnám, fejét vétegném, vízbe fullasztatnám, máglyán ögettetném meg, kínpadra vonatnám, halálra pofoznám!

BALTHAZÁR: (*szomorúan*): Hát mindezt nem lehet egyszerre. De kár, hogy nem lehet.

GÁBRIEL. (*leforrázva*): Kár. Még külön-külön se lehetne, Balthazár.

BALTHAZÁR: Már miért ne lehetne? Külön-külön igenis lehetne.

GÁBRIEL: Nem lehetne. Nem lenne törvényes.

BALTHAZÁR: Már miért ne lenne? Hiszen a Zénó ezredes úr egy tömeggyilkos.

GÁBRIEL: Erkölcsi szempontból valóban az. A történelem is így ítélné meg. De mi, a kormány, elkövettük azt a megbocsáthatatlan hibát, hogy mi neveztük ki Zénó ezredest főparancsnokká. A hatalmat mi adtuk neki, ő csak visszaélt vele.

BALTHAZÁR: Lehet hogy egy másik ezredes is visszaélt volna vele.

GÁBRIEL. (*keserűen*): Két nap óta én is úgy látom. Lehet, hogy egy másik ezredes is visszaélt volna vele...

BALTHAZÁR: Dehát akkor kinek kellene vezetnie a hadgyakorlatot, nagyságos úr?

GÁBRIEL: Senkinek. Nem kellene hadgyakorlatot tartani.

BALTHAZÁR: Hát ha nem kellene, az bizony dicséretes dolog volna, Istennek is tetsző, meg az asszony is örvendene neki.

GÁBRIEL: Na látod.

BALTHAZÁR: És akkor, ha mi most leléphetnénk innen, és a király Ófelsége megtudná ezt a disznóságot, ami itt van, mit tetszik gondolni, mi történne a Zénóval?

GÁBRIEL: Nyugdíjaznák, öregem, nyugdíjaznák.

BALTHAZÁR: Nyugdíjaznák? De hiszen az jó neki! Nekünk, parasztoknak éppen ez az egy hiányzik legfőképpen, nagyságos úr, a nyugdíj! A Zénó csak örvendhetne, hogy nyugdíjazzák.

GÁBRIEL: Nem örvendene, Balthazár. Dühöngene.

BALTHAZÁR. (*felháborodva*): Hát akkor nincs igazság a földön, ha ekkora bitangot nyugdíjjal büntetne a kormány!

GÁBRIEL. (*szomorúan*): Nincsen, Balthazár, igazság nincsen.

BALTHAZÁR: És a nagyságos Gábrriel miniszter úr nem is tenne semmit, hogy legyen? Azok után se, hogy huszonötöt vertek a jobb napokat látott fenekére?

GÁBRIEL: Megpróbálnám én, hogy tegyek ellene, de aligha sikerülne.

BALTHAZÁR: Miért? Ha egyszer próbálná!

GÁBRIEL: Mert mi civilizált jogállamban élünk, Balthazár. Törvény szerint. A törvény pedig nem engedné, hogy Zénó ezredes méltó büntetésben részesüljön, mert a hatalmát ő is a törvényes kormánytól kapta.

BALTHAZÁR. (*dühösen*): Hát akkor mire jó az a vacak törvény, ha az ilyen bitangokat nem lehet felköttetni — magunkfajta becsületes alattvalót pedig lehet?

GÁBRIEL: Isten tudja, mire jó. Én se tudom már, mire jó.

2.

Klasszikus zárscikordulás, majd a szélesre táruló ajtón belép Zénó és Benedikt.

ZÉNÓ: Jó reggelt, néhai államminiszter úr, jó reggelt!

BENEDIKT: Alázatos szolgája ex-excellenciádnak!

Mindkét rab a fekhelyén marad és szótlanul mered a jövevényekre.

ZÉNÓ: Csak nem tettek némasági fogadalmat? (*Nádpálcájával ráver a fekvő parasztleányra, aki mintegy automatikusan talpraszökken.*) No lám, csak az olajozás hiányzott.

GÁBRIEL: Szadista bitang. Magának bizonyára a reggeli megalázás hiányzik. (*Benedikt felé*): Ennek a patkánynak a megalázása nyilván semmi elégtétellel nem jár; ezen már nincs mit megalázni.

ZÉNÓ: Téved, Gábrriel barátom. Van. Nem kell olyan finnyásnak lennünk. Mindenkiiben akad még, amit meg lehet alázni. A világ ezért csupa kísértés.

BENEDIKT: A nagy emberek számára.

ZÉNÓ: Még a kisebbek számára is. Itt van például ez a deli parasztleány. Hogy is hívnak?

BALTHAZÁR: Balthazár.

ZÉNÓ: Ez a Balthazár. Ez az ökör hazaszőkött volna a feleségéhez, hogy a maga bizonyára szeretetre méltó módján megalázza. Az ágyban. Még hozzá valószínűleg sötétben, amilyen primitív. Igaz-e Balthazár?

Balthazár hallgat.

ZÉNÓ: Azt kérdem: sötétben mászoló a feleségedre, vagy nem?

(Útésre emeli a pálcáját.)

BALTHAZÁR. (*sötétben*): Igenis.

ZÉNÓ: No lám. Biztosan nem is láttad még világosságban a feleséged mellét meg a hasát.

BALTHAZÁR: Nem láttam.

ZÉNÓ: Hát aztán, ha idehivatnám az asszonyt, a kedvemért nem másznál-e rá világosságban is? Felelj, mert ütök.

BALTHAZÁR: Nem.

ZÉNÓ: Akkor sem, ha cserében futni hagynálak?

BALTHAZÁR (*másodpercnyi habozás után*): Akkor sem.

ZÉNÓ: Mert megharagudna az asszony?

BALTHAZÁR: Mert megharagudna az Isten.

ZÉNÓ: Az Isten? Az ugyan miért?

BALTHAZÁR: Mert csúfot üznénk a kegyelméből, amelynek köszönhetőleg szeretjük egymást.

GÁBRIEL: Ebben a fiúban mintha csak megmenekülne az emberség, ami magában elveszett, Zénó.

ZÉNÓ: Én is látom, hogy veszélyes fickó. No, majd gondoskodunk róla, hogy ne meneküljön meg. Benedikt, hogy áll a fiú vádirata?

BENEDIKT: Kamilla most gépeli, ezredes úr. Délután összeül a vésztörvényszék, hajnalban kivégezhetik.

GÁBRIEL (*Benedikthez*): Aljas hóhérség!

BENEDIKT: A személyem ellen elkövetett becsületsértések jegyzékébe ezt is fölvenném, ha lenne mód az eljárás lefolytatására.

ZÉNÓ: Hagyjuk most a piszkálódást, Benedikt, nem azért látogattunk be az ex-államminiszter úrhoz. Ellenkezőleg.

GÁBRIEL: Ellenkezőleg? Balsamot akarnak csöpögtetni megkorbácsolt ülepemre? Mert azt nem bánnám.

ZÉNÓ (*nevet*): Sajnos, minden balzsamkészletünket elhasználtuk, csizmatakarításra. De ha kívánja, ideküldhetem Kamillát, hogy borogassa azt a ráncba szedett ülepet.

GÁBRIEL: Köszönöm, nem kívánom.

ZÉNÓ: Hát ezt elég rosszul teszi. No de talán, majd később meggondolja magát. Hanem most térjünk a tárgyra.

GÁBRIEL: Figyelmeztetem, minden további alkudozás hiábavaló.

ZÉNÓ (*nevet*): Eszem ágában sincs alkudozni. Tegnap este óta ugyanis maga megszűnt mint partner, akivel alkudozni lehet.

GÁBRIEL: Igazán? Holttá nyilvánított?

BENEDIKT: Eltűnté. Még tegnapelőtt. Amikor a kormány értesítettük, hogy kíséretével együtt eltűnt az aknamezón.

GÁBRIEL: Mi történt a kíséretemmel?

ZÉNÓ: Csakugyan eltűnt az aknamezón. Történetesen odairányították őket, amikor keresték magát.

GÁBRIEL (*feszülten*): Maga irányította őket oda, Zénó?

ZÉNÓ (*nevet*): Dehogy! A katonáim. Én semmi szín alatt nem vagyok szándékos emberléssel vádolható. Igaz, hogy ma már nem is lenne, aki vád alá helyeztesen — de az akkurátusságom még ilyen szuverén körülmények között is gondoskodik a helyzetemnek megfelelő jogi körülményekről. Igaz-e, Benedikt?

BENEDIKT: Hibátlanul, ezredes úr. Ha ad absurdum, lenne még valaki, aki vizsgálatot folytathatna ezredes úr ellen, ön tökéletesen fedezve lenne: mindenért más felel.

ZÉNÓ (*nevetve*): Hát nem vagyok akkurátus?

GÁBRIEL: De, valóban az. Csak nem értem, miért zárja ki egy esetleges további vizsgálat lehetőségét. Mert engem eltűntnek nyilvánított?

ZÉNÓ: No nem, annyira nem becsülöm túl ex-államminiszter úr néhai szerepét. De éppen azért jöttem, hogy új helyzetét a tegnapi óta megváltozott körülmények fényében világítsam meg.

GÁBRIEL: Miért fontos ez magának — velem szemben, aki már semmi se vagyok?

ZÉNÓ: Hja, emberek vagyunk, Gábrriel, esendő emberek! Nem tudom magam megfosztani az elégtételtől, hogy mielőtt eltávozna az élők sorából, ne ismerje fel kellőképpen a koncepcióim gyakorlati horderejét. Hiú vagyok, öregem, hiú vagyok: ez, úgy látszik, a lángelmék gyöngeje.

GÁBRIEL: Hát ez megható. Hogy akadnak gyöngei, amelyekkel humanizálni akarja magát. Azért maradt magában valamiféle liberális erkölcsi konzervatívizmus, Zénó. Ez vigasztaló! Nem képes elszakadni a hagyományos humanista értékrendtől!

ZÉNÓ (*dühösen*): Fészkés fenét! Maga, verbéli szalonfilozófus létére addig csürcsavarja a valóságot, amíg olyan íze lesz, mint a humanista limonádéjának! Hát vegye tudomásul, fiatal barátom, hogy tegnap óta nemcsak felfogásom, de hatalmam szerint is szakítottam a hagyományos renddel.

BENEDIKT: Mondhatom?

ZÉNÓ: Mondhatod. Mondd csak!

BENEDIKT: Tegnap déli 12 óra óta Zénó ezredes államvezéri címmel átvette az országban a hatalmat. Ófelsége a király házi őrizetben van, a kormány tagjai a börtönben várják a vésztörvény-

szék ítéletét. Zénó államvezér saját személyében látja el az államfői, a kormányfői, a hadügyminiszteri, a külügyminiszteri, a belügyminiszteri és a művelődésügyi jogkört.

ZÉNÓ (*Gábrrielhez*): Na, fiam?

GÁBRIEL: Hát igen, ez már valami. Sajnos, hogy ez megtörténhetett, ezért én is felelős vagyok.

ZÉNÓ: A limonádé, Gábrriel, a limonádéné! A filozófiai lélötty! Nem ismerte fel a helyzetet.

GÁBRIEL (*keserűen*): Nem ismertem fel. És mivel mint államminiszter nem ismertem fel, tulajdonképpen nem is érdemelek jobbat a kötélnél.

ZÉNÓ: Kötélről pedig szó sincs a maga esetében, fiam. A kötelet hagyjuk ennek a marha Balthazárnak, ha ugyan nem hívhatja mégis ide az asszonykáját. Magát, Gábrriel, a legrosszabb esetben főbelövetem. De sokkal szívesebben venném, ha előzékenyebb lenne, és beállna hozzám — mondjuk, állami főügyésznek. Úgy tudom, jogvézgett is.

BENEDIKT (*sértődötten*): Hát nem én leszek a főügyész, államvezér úr?

ZÉNÓ (*nevetve*): Nem. Te az igazságügyminiszter leszel, Benedikt.

BENEDIKT (*sugárzó arccal*): Jó lesz az is. Megírhatom a kinevezésemről szóló közleményt?

ZÉNÓ (*végigver rajta a pálcával*): Megírhatod, te ökör. Addig ex-államminiszter úrnak, akit láthatólag egészen megreszegített az élet ígérete és a nem várt megtiszteltetés, adunk egy kis gondolkodási időt.

GÁBRIEL: Főlősleges, nem vállalom. Akasztasson föl.

ZÉNÓ: Maga csak ne vegye el az én örömet. Nekem sokkal jobban esne magát kompromittálni, mint fölakasztatni.

GÁBRIEL: Azt elhiszem.

ZÉNÓ: Hát akkor jelenlegi, elhamarkodott válaszát figyelmen kívül hagyva, fenntartom a maga számára a gondolkodási idő pazar lehetőségét. Aztán majd visszajövök a végleges választ ért. Uraim!

Tiszteleg, és Benedikkal együtt kivonul. Kulcseskikördülés a zárban.

3.

BALTHAZÁR: Hát itt baj van, nagyságos úr.

GÁBRIEL: A mi helyzetünk nem változott, Balthazár. Bennünket úgyis kivégeznek.

BALTHAZÁR: Tetszik tudni, mégiscsak más lett volna azzal az érzülettel állni a bitófa alá, hogy az utolsó pillanatban még odaérkezhet Ófelsége, a király, megfuvathatja a harsonákat, és arany bicskájával levághatja a hurkot a nyakunkról. De, most, hogy Ófelsége is ül, akárcsak mi ketten — igaz, hogy ő hermelinpriccsen ül — most már csak a Jóisten segíthetne. De őt már ismerem, ő nem ér rá.

GÁBRIEL: Bizonyos vagy benne, hogy nem ér rá?

BALTHAZÁR: Úgy gondolom. Mert rengeteg dolga van szegénynek. És szerte a nagyvilágon annyi nyakon szorul a hurok, hogy annyi hurkot még az Isten sem ér rá levagdosni.

GÁBRIEL: Hát akkor legjobb lesz, ha búcsút is mondunk egymásnak és a világnak, mert nem maradt semmi remény.

BALTHAZÁR (*huncut mosollyal*): Azt már nem, nagyságos Gábrriel úr, azt már nem! Remény az maradt!

GÁBRIEL: Hiszen te mondtad az imént, hogy Isten sem ér rá segíteni.

BALTHAZÁR: Mondtam hát. De amikor az Isten nem ér rá segíteni — hát akkor az ember maga segít magamagán!

GÁBRIEL (*fáradtan*): Hát akkor segíts magadon, ha tudsz.

BALTHAZÁR: Segítek én a nagyságos úron is, ha megígéri, hogy szabadulás után egy vasárnapi napon ellátogat hozzám a faluba, és ott ebédel az én asztalomnál.

GÁBRIEL (*mosolyogva*): Szíves-örömmel, Balthazár! Ha kedved tartja, vacsorára is ott maradok.

BALTHAZÁR (*meghatva*): Hát ez igazán szép a nagyságos államminiszter úrtól, hogy nem nézi le az én paraszti ebédemet! No, akkor meg is ígérem, hogy kimentem ebből a pácból!

GÁBRIEL (*mosolyogva*): Te — engem? Miképpen mentesz ki engem, öcskös?

BALTHAZÁR: Kimentem én innen mind a kettőnket. Méghozzá igen egyszerűen.

GÁBRIEL: Tréfálsz, Balthazár? Jó természeted van, az Isten áldjon meg.

BALTHAZÁR: Dehogy is tréfálok. Majd meglátja.

GÁBRIEL (*elunja a beszélgetést*): Bolond vagy te, Balthazár! Rászállt a halálfélelem az agyadra. (*Falnak fordul a priccsen és megpróbál aludni.*)

Balthazár dűnnyög magában és egyre vidámabb ábrázattal mered a mennyezet felé, ahol megszólal a hangszóró és a Carmen nyitányát közvetíti. Félperc múlva erre a zenére toppan be Kamilla, csábos hálóingben, kibontott hajjal.

4.

KAMILLA: Ez az a kanketrec, ahol az édes kicsi Gábiel sínylődik?

A férfiak csak a fejüket emelik fel fektükben és szóttanul vizsgálják a lebilincselő jelenséget.

KAMILLA (Balthazárhoz): Hát te ki vagy, te deli legény? Áruhás királyfi?

BALTHAZÁR: Dehogy. Én vagyok a Balthazár.

KAMILLA (nevet): A Balthazár? Hát te olyan közismert személyiség vagy, hogy belőled csak egy van, te gyönyörű?

BALTHAZÁR (felül az ágyán; fenyegetően): Itt, ehelyt csak ez az egy Balthazár van, mármint a személyem. De annyit mondhatok, hogy ha a kisasszony itt, a halál országának küszöbén gúnyt akar űzni ebből az én keserves bánatú személyemből, én olyat verek arra a világgá mutogatott pucér fenekére, hogy szétfolyik, mint a hólé!

KAMILLA (kigyulladó, szerelmes szemmel méregeti Balthazárt): Hát te ilyen erőszakos vagy, te barbár, te édes? (Leül az ágyára.)

BALTHAZÁR (felkel az ágyról): Én bizony szelid ember vagyok, a nagyságos államminiszter úr a megmondhatója, amíg fel nem bősztítenek. De ha egyszer engem egy ilyen békahúsú fehérszemély kihoz a békettűrésemből, pláne, hogy a Zénó szeretője, hát én nem állok jót magamért!

KAMILLA (a nyakába ugrik): Igazán? Hát akkor verj meg, te édes, tépd le rólam ezt a rongy hálóinget és gyötörj véresre!

BALTHAZÁR (lefejtí magáról Kamilla karját és egy gyöngéd tisztítással elölki magától. Gábielhez): Bolond ez a nő, Gábiel nagyságos úr?

Gábiel nem felel

KAMILLA (elomlik az ágyon; esdekelve): Hát nem kellek neked, Balthazár, te dúvad?!
BALTHAZÁR: Kell a fenének. Hagyjon nekem a kisasszony békét!

KAMILLA: És miért nem kellek neked, te bölénybika?
BALTHAZÁR: Van énnekem feleségem, nagysám, szebb is, jobb is, fino-

mabb is, mint maga. Meg aztán egyéb gondom van nekem most, mint a szerelmes incselkedés!

KAMILLA: Hát megverni sem akarsz engem, szűzies Hippolytosz?! (Balthazár lába elé veti magát.)

BALTHAZÁR: Maga tisztára kolontos, Kamilla nagysám! (Félrehúzódik.)

KAMILLA (Gábielhez): Hallja ezt Gábiel? Nem kellek neki!

GÁBRIEL (undorodva, de némi elégtétellel): A gyermek meg báj úgy látszik jobban sikerült magának, mint ez a mazochista póz!

KAMILLA (feláll. Józanul): Ez nem póz, Gábiel. Ez nem póz. Én csakugyan ilyen vagyok, amióta Zénó ilyené tett.

GÁBRIEL: Az erőszak tenyészetete. Benediktból egy patkányt nevelt — magából meg ezt.

KAMILLA (ábrándosan): Maga mellett talán egészen más emberré fejlődtem volna, Gábiel.

GÁBRIEL (szíven találva): Gondolja?

5.

Belép az Őr, aki olyan, mint egy Őr.

ŐR: Balthazár fogoly, kövess engem.

BALTHAZÁR (riadtan): Hová kövessellek, pajtás?

ŐR (elmosolyodik): Ne izgulj, őcsém. A feredőbe.

BALTHAZÁR: Mit csináljak én ott, halálom küszöbén?

ŐR: Hát feredj! Mi a fenét csinálnál a feredőben?

BALTHAZÁR: Nem vagyok én piszkos!
ŐR: Az nem számít, őcsém. Baka vagy, ezért feredned kell.

GÁBRIEL: Én nem fürödhethnek meg?

ŐR: A nagyságos ex-miniszter úr, nem. Arra nincs parancsolat.

GÁBRIEL: Miért nincs? Tiltakozom!

ŐR: Ne tessék velem dühösködni, nagyságos úr, én nem tehetek róla.

GÁBRIEL: És mit gondolsz, engem miért nem küldenek fürödni?

ŐR: Hát mert úrnak tetszik lenni. Az úr úgysis tisztá, ha fürdik, ha nem; hiszen úr. (Balthazárhoz): Na, gyerünk, mert kihül a víz.

Kimennek.

GÁBRIEL (*dühösen*): Még ezt se! Zénó még a fürdőt is sajnálja tőlem!

KAMILLA: Azt hiszem, maga igazságtalan velem, Gábiel. Zénó úgy intézkedett, hogy maga meg én egyedül maradjunk a cellában. Ezért kell most a szegény Balthazárt erőnek erejével megfürösztetni.

GÁBRIEL: Szóval újabb trükk.

KAMILLA: Hát persze. Ezért kellett nekem is hálóingben jönnöm látogatóba. Ezek Zénó örült ötletei. (*Lesimítja térdén a hálóinget.*)

GÁBRIEL: Hogy tud maga egy ilyen monsterral élni, Kamilla?

KAMILLA (*vállat van*): Megerőszkolt, mint szüzlányt. Aztán felvilágosított, hogy ezek után másnak úgysem kellek.

GÁBRIEL (*felháborodva*): Aljas liliomtipró! (*Más hangon*): Azért magának nem kellett volna a szabadulás — egy tisztább, emberibb élet reményét feladnia!

KAMILLA (*tökéletes alakoskodással*): Nem volt erőm a meneküléshez — egyedül.

GÁBRIEL (*gyengülőfélben*): Egyedül, Kamilla?

KAMILLA: Egyedül, Gábiel... Amikor maga megjelent itt, és... úgy vettem észre... érdeklődést tanúsított irántam... valamilyen reménység csillant meg előttem... noha én modern entellektüel vagyok, tehát pesszimista...

GÁBRIEL (*megrendülve*): Szóval, maga... maga nem színészkedett velem, amikor olyan... gyermekes volt... olyan üde...?

KAMILLA (*tragikus könnyek között*): Nem, Gábiel. Én akkor színészkedem, amikor a cinikusát játszom — hogy ne váljak nevetségessé is... szégyenteljes helyzetemben...

GÁBRIEL: És nem is mazochista?

KAMILLA (*vállat von*): Nem tudom. Nem tudom már, mi vagyok; lehetséges, hogy egy mindörökre elzüllött és aberrált lány vagyok... (*Sír.*)

GÁBRIEL (*lovagias hévvel*): Én ezt nem hiszem, Kamilla, esküszöm magának, hogy nem hiszem! Az én ösztönöm megsúgta nekem, hogy magában tisztá lélek lakozik!

KAMILLA (*egy pillanatra kiesik a szerepéből; mohón*): Ezt súgta az ösztöne?

GÁBRIEL: Esküszöm, Kamilla, ezt!

KAMILLA (*felujjong*): Ó! Hát akkor segítsen élnem, Gábiel, segítsen!

GÁBRIEL (*megettörtén*): Én már senkin sem segíthetek, Kamilla. Kivégeznek.

KAMILLA: Nem végzik ki... ha hajlandó értem egy picit... egy icipicit... megbarátkozni a körülményekkel...

GÁBRIEL (*gyanút fog*): Zénóval, mi? Hát erről van szó?!

KAMILLA (*drámai zokogással*): Számomra nem erről van szó — az Isten szerelméért, számomra nem! De hát, mit tegyünk? — ha nem megy másképp... egyelőre...

GÁBRIEL (*ismét ellágyulófélben*): Ne sírjon kedvesem, ne sírjon. A maga sorsa még jóra fordulhat...

KAMILLA (*könnyek között*): Maga nélkül nem fordulhat jóra, maga nélkül nem fordulhat... Maga nélkül minden így marad... ez a szegény... ez a megáláztatás... (*kéjesen*): ez a buja pokol...

GÁBRIEL (*elkínzottan*): Még eljöhét egy másik férfi... aki szeretni fogja magát...

KAMILLA (*hisztérikus kitöréssel*): Eljöhét... hogyan... hogy egy másik pokolba hurcoljon magával... akinek úgy kellene, amilyen most vagyok... akit a cinizmusom vonz... akiben nincs meg a maga tisztasága... nemes férfiasága... etikája... pedig én... (*elcsukló hangon, de azért hangsúlyozottan*): filozófiát hallgattam... és esztétikát...

GÁBRIEL (*mámorosan*): Filozófiát! És esztétikát!

KAMILLA (*más hangon*): És lélektant!

GÁBRIEL: Ó, Kamilla! (*Könnyezik, eltakarja a szemét.*)

KAMILLA: És Zénó miatt most... itt... így... ki tudja meddig...

GÁBRIEL (*felkapja a fejét; kissé józanabbul*): És hogyan gondolja, hogy Zénó ezredes... csak úgy átengedné magát nekem?

KAMILLA (*egy pillanatra zavarba jön, aztán megkockáztatja a rögtönzést*): Hát... talán... már... szabadulni akar tőlem... (*Sír.*)

GÁBRIEL: Szabadulni magától? Azt nem lehet! Ez a romlott vén kéjenc... ez a szadista tébolyult... ez a hóhér... nem akarhat szabadulni az egyedüli tisztaságtól, ami magában megtestesül körülötte!

KAMILLA (*diadalmasan*): Nem akarhat szabadulni? Gondolja, hogy nem

akarhat? *(Más hangon, rutinosan):* Egy idő után minden férfi szabadulni akar... minden nőtől...

GÁBRIEL *(aki maga szeretne érveket találni az elképzeléshez):* A tény, hogy ideküldte... kétségtelenül arra enged következtetni, hogy... nem ragaszkodik magához túlságosan...

KAMILLA *(őszinte gyűlölettel):* Gondolja, hogy azt jelenti?

GÁBRIEL *(tapintatosan):* Már megbo csáson... de előfordulhat... Hiszen épp az imént mondtotta...

KAMILLA *(visszatálal a szerepéhez):* Látja, igazam van. És ő mondta, hogy így jöjjen ide *(felhúzza térdén a hálóinget)*... egy szál ingben... *(leszáll Baltházár ágyáról)* ami ráadásul még átlátszó is... *(mutatja, hogy átlátszó)* úgyszólván meztelenül... *(Gábrriel fölé hajol)* kibontott hajjal... *(Ráborul. Hosszú csók.)*

GÁBRIEL *(kibontakozva):* De én nem maradhatok veled, Kamilla... — ezen az áron!

KAMILLA *(zokogva):* Nem maradhatok? Hát van neked szíved?

GÁBRIEL *(heroikusán):* Nem maradhatok. Nekem meg kell hálnom, hogy a liberális jogállam eszméjét ne érje szégyenfolt.

KAMILLA: És mi lesz velem? *(Egy végső nekifutással):* A szerelmeseddel?

GÁBRIEL: Hát... te szegény... látod, nem adatott meg nekünk a boldogság...

7.

Kulcsescikordulás, aztán belép Baltházár, fürdőköpenyben.

BALTHAZÁR: Tényleg megferesztettek.

KAMILLA *(Gábrrielre pillant, aztán reménytelenül legyintve felkel az ágyáról és korábbi mohóságával fordul Baltházár felé):* Akkor te most nagyon jószagú lehetsz, Baltházár, gyere ide, hadd szolgáljalak meg!

GÁBRIEL *(megrökönyödve):* De Kamilla... hogy beszélpsz?

KAMILLA *(bizalmasan):* Zénó bármelyik pillanatban beléphet... értsd meg...

GÁBRIEL *(kelletlenül beleegyezve):* Vagy úgy.

BALTHAZÁR: Hanem maguk itt jól összemelegedtek, amíg én a feredőben voltam! *(Átható tekintettel vizsgálgatja őket.)* Látom, hogy jól összemelegedtek!

GÁBRIEL *(megrövérolag):* Ne izetlenkedj, Baltházár, ne izetlenkedj! Kamilla kisasszony megbántódik, ha így beszélpsz!

BALTHAZÁR *(nevetve):* Hát csak nem lett időközben olyan finommá a kisasszony, amikor még csak az imént rám akart mászni?

GÁBRIEL *(dühösen):* Fogd be a szád, mert megharagszom!

KAMILLA *(választékosan):* Nem bírom tovább ezt a tónust, Gábrriel. Ne haragudj, én most elmegek. *(Indul.)*

GÁBRIEL *(haragos pillantást lövell az elámult Baltházár felé):* Na látod, te vad-zsamár!

KAMILLA: Majd később igyekszem visszajönni... ha majd nyiratkozni visszik ezt a gorillát... *(Hármat koppant az ajtón, amely kinyílik, és tovalebber.)*

8.

BALTHAZÁR *(értetlenül):* Hát most már semmit sem értek!

GÁBRIEL *(kioktatólag):* Hallgass ide, Baltházár! Két napja már, hogy veled vagyok ebben a cellában, ahonnan a vesztőhelyre kerülünk mind a ketten. Én itt megkedveltelek téged, mint jóérzésű, romlatlan lelkületű legényt és őszinte vonzalmat tápláló irántad. De ez nem jelenti azt, hogy friss barátságunkat durván lábbal tiporva, beletaposs az én legszentebb érzéseimbe!

BALTHAZÁR *(elképedve):* Már hogy én... a Gábrriel államminiszter úr legszentebb érzéseibe? Hogy is tetszik rólam ilyet hinni? Nem akarok én bántani egy olyan derék és igazságszerető nagyságos urat, mint a nagyságos úr!

GÁBRIEL *(még mindig megbántva):* No látod! Hát akkor miért üzöl gúnyt az én legszentebb...

BALTHAZÁR *(a homlokára csap):* Magasságos Úristen, Szűzmáriám, Szentlélek! Csak nem tetszett beleszeretni a Kamilla kisasszonyba?!

GÁBRIEL *(kissé zavartan):* De igen, Baltházár, beleszerettem.

BALTHAZÁR *(hitetlenkedve):* És ő is... a nagyságos Gábrriel úrba?!

GÁBRIEL *(önérzetesen):* Úgy tűnik, ő is belém. *(Megbántva):* Miért? Te olyan különösnek véled, hogy egy... bájos fiatal hölgy... nekem ajándékozza a szívét?

BALTHAZÁR: Hát... ha egy tisztességes leányzó megszeretné a nagyságos ál-

lamminiszter urat... van is a falumban egy pár igen derék jószág... de mit is beszélek itt össze-vissza... szóval, ha egy jóra való, becsületes hajadon szívbéli vonzalmat érezne a Gábrriel nagyságos úr iránt... azt nem csodálnám... De hogy egy ilyen mocskos, rosszvérű szuka, mint a Kamilla!...

GÁBRIEL (*felpattan; magánkívül*): Megtiltom neked, hogy így beszélj a kis-asszonyról! Érted? Megtiltom!

BALTHAZÁR (*teljes zavarban*): Hát... ha a nagyságos úrnak nem tetszik az én őszinte beszédem... (*megbántva*): akár hallgathatunk is... a vesztőhelyig. (*Lefekszik a pricesére, falmak fordul.*)

Szünet

GÁBRIEL (*békülékenyen*): Nem akarok én veled összeveszni, testvér!

BALTHAZÁR (*örvendező arccal*): Én se akarnék összezördülni a nagyságos úrral... ha már ilyen jól megbarátkoztunk Isten országának előszobájában!

Felállnak, kölcsönös hátbaveregetés közben megölelik egymást

9.

Belép Zénó ezredes; a kezében most zöld szattyánból fonott kutyakorbácsot fogat.

ZÉNÓ: Osztálybéke, uraim? Népfrent? (*Balthazár lábára csap a korbácsával.*) Mars a helyedre, te szelindek!

Balthazár fogcsikorgatva a fekvőhelyére ül.

GÁBRIEL: Szegény Zénó ezredes! Borzasztó lehet, ha az ember ilyen törpe, és kénytelen folytonosan megalázni a jobbakat, hogy elviselje önnön törpeiségét!

ZÉNÓ: Most hagyjuk a mélylélektant, Gábrriel, én is tanulmányoztam. Én azért jöttem, hogy egy újabb, legeslegutolsó kísérletet tegyek a maga megmentésére. Ha sikerül jobb belátásra bírnom, nyilván hasznosabban értékesítheti lélektani tudását a nemzet érdekében, mint itt, a börtönben, a kivégzés árnyékában, ahol a humanista szószátyárkodás oly kínosan semmitmondó.

GÁBRIEL: Kamilla bizonyára jelentette, hogy semmilyen áron...

ZÉNÓ: Kamilla leforrázva jött hozzám, vérbeli kis ringyó létére, akinek ezegyszer valami nem sikerült, és tüstént attól tart, hogy már nem szép és nem

fiatal. (*Szünet.*) Ami, nyilván, túlzás?! Csodálom, hogy lovagias férfi létére miképpen alázhatott meg egy ilyen nagyreményű hajadont, Gábrriel!

GÁBRIEL (*gyűlölettel*): Kamillát sem én, sem más nem alázhatja meg többé; még az idő sem, amely előbb-utóbb mindenkit megaláz. Maga úgy tönkretette, olyan semmivé nyomorította ezt a szerencsétlen lányt, hogy nyoma sem maradt benne a büszkeségnek... legfeljebb a fájdalomnak.

ZÉNÓ (*hahotázva*): Mit hallok? Kénytelen vagyok védelmemre megemlíteni, hogy Kamilla mára virradó éjjel még nagyon hálásnak, nagyon lelkesnek bizonyult ennyi szenvedés közepette. Maga úgy látszik elvesztette az arányérzékét, Gábrriel!

GÁBRIEL (*tompán*): Lehet.

ZÉNÓ: Ideje, hogy restauráljuk kissé. Nézze fiam, nekem most nincs időm továbbra is foglalkozni magával — épp elég bajom származik abból, hogy egyelőre kénytelen vagyok az egész országot innen, a hadgyakorlati táborból irányítani, amíg a fővárosban nincs egy szál katonna sem. (*Vigyorogva*): Mert az államsíny előtt természetesen gondoskodtam róla, hogy ne legyen. (*Más hangon*): Szóval én igazán nem érek rá továbbra is vacakolni magával, Gábrriel. Döntson: akar-e az újjászületett állam főügyésze lenni? Megkapja Kamillát, akiből nekem már elegendő van, magának viszont még nincs; megkapja a volt miniszterelnök villáját és megkapja a Baziliszkus-rend nagykeresztjét. Ha mindez magának nem kell — azonnal agyonlövötem.

A mennyezeti hangszóróból gyászinduló.

GÁBRIEL (*sápadtan*): Nem árulhatom el sem az eszményeimet, sem a nemzetet, Zénó; nem adhatom el Balthazárt és az övéit.

ZÉNÓ (*röhög*): Nagy számár maga, Gábrriel! Bizony a nemzet és hű fia, ez a hatökör Balthazár habozás nélkül eladná magát némi kárpótlásért. (*Balthazárhoz*): Ügye, te hatökör? Ha például ötévi kényszermunkára változtatnám ítéletedet, Balthazár, ugye hajlandó lennél most mindjárt ezzel a szép zöld korbáccsal újabb huszonötöt verni a Gábrriel úr ránkba szedett ülepére? Mi?

BALTHAZÁR: Tessék ideadni azt a korbácsot.

GÁBRIEL (*halálra válva*): Balthazár!

BALTHAZÁR (*mosolyogva*): Legyen

meg, aminek meg kell lennie, nagyságos úr.

ZÉNÓ (hahotázik): Na látja, Gábrriel!? Nesze, Balthazár, itt a korbács! De aztán ne kíméld az erődöt! (Odaadja a korbácsot.)

BALTHAZÁR: Bizza csak rám, Zénó úr, nem kímélem.

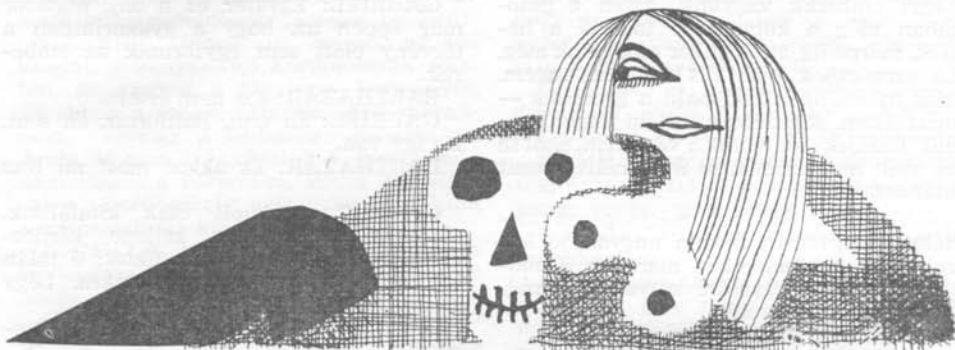
Gondosan, lassan megvizsgálja a korbácsot, elégedetten kifeszíti, mintegy kipróbálva a teherbírását, aztán egy

virtuóz mozdulattal szempillantás alatt Zénó nyaka köré tekeri és addig szorítja, míg az ezredes teste megszűnik vonagolni.

GÁBRIEL (aki mindeddig szólni sem tudott a megdöbbenéstől): Mit tettél, Balthazár?!

BALTHAZÁR (elengedi a holttestet, eldobja a korbácsot): Ezegyszer én is politizáltam, nagyságos úr.

F ü g g ö n y

HARMADIK FELVONÁS

Az I. felvonás színhelye. A nénai Zénó ezredes korbácsgyűjteménye eltűnt, a Napóleon-szobor még látható — a papírkosárban. Az egyik sátorfalon most a Király élelnagyságú arcképe díszel; a másikon Cicero-idézet: „Cedant arma togae”, kartonból kivágott betűkből.

Két nappal a II. felvonásban történtek után, estefelé.

1.

Gábrriel, ismét nagyon elegánsan, a főparancsnoki íróasztalnál ül. Az újdonság bakaruhába bújtatott Balthazár előtte álldogál.

GÁBRIEL (gonderheiten): Nem, Balthazár, sajnálom, de ma még nem engedhetlek haza. Előbb valamiképpen rendbe kell hoznunk a szénádat, öregem.

BALTHAZÁR: Hát, a kitüntetéssel ráérnek még, nagyságos úr. Nekem nem olyan sürgős, hiszen nem azért tettem.

GÁBRIEL: Elvette az eszed a szabadság, Balthazár! Ki beszél itt kitüntetésről?

BALTHAZÁR (önérzetesen): Én! Végére is én mentettem meg a nemzetet attól a bitang Zénótól, nem a... (zavarba jön)... nem a kormány.

GÁBRIEL (mosolyogva): Persze, hogy te mentetted meg, Balthazár, nem is én.

És engem is te mentettél meg a haláltól, testvér. Ezt tőled én el nem vitatom, de még büszke is vagyok rád érte — ha már magamra nem lehetek büszke.

BALTHAZÁR: Nem úgy van az, Gábrriel nagyságos úr! Ha a nagyságos úr nincs ott és nem erősíti meg a szívemet a maga derekasságával, nem tudtam volna én holtta politizálni azt a nyomorult fenevadat! Hanem így, hogy mellém tetszett állni a székenben és szomorúságban, elbánhattam volt vele.

GÁBRIEL (szeretettel): Nem is válunk mi el többé, Balthazár! Nincs nekem a világon más barátom, csak te.

BALTHAZÁR (sugárzó arccal): Iga-

zán? Hát én ezt nagyon meg fogom ám becsülni, nagyságos úr.

GÁBRIEL: Eljössz majd hozzám a palotába, Balthazár, magaddal hozod az asszonyt is, aztán ott lesztek körülöttem, mint az én legközelebbi bizalmasaim.

BALTHAZÁR (*elkomorulva*): Hát én szívből sajnálom, nagyságos barátom uram, de mi a városba bizony nem költözünk, még annak a legesudálatosabb palotájába sem.

GÁBRIEL: Nem?

BALTHAZÁR: De nem ám. Mert mi, én meg az asszony, tetszik tudni, olyan hegyi emberek vagyunk, aztán a palotában még a kutyám se találná a helyét, márpedig attól akkor sem válok meg, ha ezredesnek tetszik is kinevezni engem. Meg aztán, ha jönnek majd a gyerekek — mert Isten segedelmével jóni fognak — mit kezdjek én velük a városban, ahol se lő, amit megüljenek, se madárfütty, amit utánozzanak?

GÁBRIEL: Hát ezt mélységesen sajnálom, Balthazár, nekem nagyon jó lett volna, ha a közelemben maradsz. (*Gondterhelten*): De egyelőre súlyosabb gondjaim vannak miattad.

BALTHAZÁR: Miattam-e?

GÁBRIEL: Bizony miattad, testvér. Mert valamiképpen most formát kell találnunk arra, hogy megölted Zénót.

BALTHAZÁR (*önérzetesen*): Ítélet és megbocsátás az Úristen dolga, nagyságos úr. Az ő trónusa előtt pedig majd tisztázom én magam becsülettel.

GÁBRIEL: Jól van, Balthazár; de én nem akarnám, hogy túl korán kerülj a Mindenható ítélőszéke elé.

BALTHAZÁR: Majd, amikor rendeli Őszentfelsége.

GÁBRIEL: De én nem akarom, hogy idelenn az emberek elébevágjanak az Úristen szándékainak; már ami a te sorsodat illeti.

BALTHAZÁR: Mit érdekelnek engem az emberek, nagyságos Gábrriel úr? Én a juhokból meg a kecskékből élek, azok engem nem fúrnak.

GÁBRIEL: De hogy békén visszatérhess jámbor barmaidhoz, ahhoz itt előbb biztosítani kell a büntetlenségedet.

BALTHAZÁR (*hüledezve*): A büntetlenséget?

GÁBRIEL: Azt. Hogy ne kelljen a törvény betűje miatt bűnhődnöd Zénó haláláért.

BALTHAZÁR (*felcsattan*): Még hogy én bűnhődjek azért a gazemberért? Én, aki megszabadítottam tőle a hazát?

GÁBRIEL (*mélabúsan*): Jézus is szabadító volt, és még neki is bűnhődnié kellett.

BALTHAZÁR (*megdöbbenve*): Ez igaz.

GÁBRIEL: Na látod. Ki kell találnunk valamilyen jogi megoldást, tudod, olyasvalamit, amibe a bíróság is belenyugszik; ami biztosítja, hogy nem indítanak ellened bűnvádi eljárást, emberölésért.

BALTHAZÁR (*dühösen*): Nem volt az ember, nagyságos úr!

GÁBRIEL: A törvény előtt, forma szerint, minden ember egyforma.

BALTHAZÁR: Elég baj az!

GÁBRIEL: Egyszer ez a baj, másszor meg éppen az, hogy a gyakorlatban a törvény előtt sem egyformák az emberek.

BALTHAZÁR: Ezt nem értem.

GÁBRIEL: Én sem, Balthazár, én sem. De így van.

BALTHAZÁR: És akkor most mi lesz velem?

GÁBRIEL: Valamit csak kitalálunk.

(*Elgondolkozva*): Meg kellene kérdeznünk azt a patkány Benediktet; ő talán fog tudni orvosságot a bajunkra. Légy szíves, Balthazár, hívd ide.

BALTHAZÁR: Nem hívom én! (*Hun-cutul*): Hozom! (*Kimegy*).

2.

Kis szünet

Aztán belép Kamilla, nagystélyiben, pompásan felékszerezve.

GÁBRIEL (*valósággal megrettenve Kamilla szépségétől*): Máris ilyen estélyi készütségben, kedvesem?

KAMILLA: A tisztek már kezdenek begyülni az étkezdébe, Gábrriel. Jó lenne, ha te is készülödnél.

GÁBRIEL: De nekem még van valamilyen fontos elintéznivalóm a bankett előtt, Kamilla.

KAMILLA (*sokatmondóan*): Velem? Nem bánom, előbb menjünk át hozzám. Ott kényelmesebb.

GÁBRIEL (*elpirul*): Nem, szerelmem, sajnos nem arról van szó.

KAMILLA: Nálam mindig arról van szó... amióta te vagy velem, Gábrriel.

GÁBRIEL (*boldogan*): Igazán? (*Gyanakodva*): Csak azóta?

KAMILLA (*nevet*): Hát persze! Végre én erőszakolhatok, nem engem erőszakolnak. El se tudtam képzelni, milyen jó... ez is.

GÁBRIEL (*gondterhelten*): Sajnos...

KAMILLA: Semmi sajnos! Elég a melankóliából! (*Más hangon, negédesen*):

Hanem a tisztakar előtt, kérlek, jelentsd be, hogy eljegyeztük egymást, Gábrriel. (*Rátartian*): Nem szeretném, hogy azt gondolják, a szeretőimet váltogatom.

GÁBRIEL (*sugárzó arccal*): Természetesen, kedvesem — nekem is kínos volna, ha ilyen híredet költénék.

KAMILLA: Végül is egy államminiszter leendő hitvesének vigyáznia kell a jóhírére, nem igaz?

GÁBRIEL: Sőt: a férjének a jóhírére is! (*Meghittén*): Segítesz majd nekem, drágám?

KAMILLA: Nyugodt lehetsz, egy év alatt miniszterelnököt faragok belőled!

GÁBRIEL (*fanyarul*): Sajnos, ez idő szerint, a kényszerítő körülmények folytán, én vagyok a tényleges kormányfő. És ebben a rohadt táborban kell maradnom, nehogy a hadsereg fellázadjon. Amíg át nem irányítottuk a megbízható hadtesteket a fővárosba. Pedig gyűlölöm ezt a sátort, amely még most is mintha a megaláztatás kínjait hirdetné.

KAMILLA (*nevetve*): Ne légy olyan irodalmias, Gábrriel! A sátornak nincs szaga.

GÁBRIEL: Alig várom, hogy megérkezzék végre a kormány, és átadjam a hatalmat. Különbén is, kérni fogom, mentse nek fel államminiszteri megbízatásomtól. Majd vállalom a művelődésügyi tárcát.

KAMILLA: Megbolondultál, Gábrriel? Kezedben a hatalom, és ki akarod adni a kezedből?!

GÁBRIEL: Elég nekem, hogy téged kell majd kormányoznom, kedves.

KAMILLA (*baljós hangon*): Azért nem ajánlom, hogy minden ambíciódat belém helyezd. (*Titokzatosan*): Hátha nem is vagyok olyan kormányozható — két napja, amióta felszabadítottál, Gábrriel.

GÁBRIEL (*mosolyogva*): No, akkor majd kölcsönösen kormányozzuk egymást.

KAMILLA: Nem lesz-e ez a családi birodalom túl kevés, túl könnyen kormányozható?

GÁBRIEL: Nekem?

KAMILLA (*nevetve*): Nekem.

GÁBRIEL: Majd igyekszem lázadozni olykor, hogy kellőképpen érvényesíthesd a hatalmad, Kamilla.

KAMILLA (*könnyedén*): Már látom, hogy rendszeresen verni foglak, Gábrriel.

GÁBRIEL (*megdöbbenve*): Már megint az erőszak, Kamilla? Hát nem volt eleged az erőszakból?

KAMILLA (*őszintén*): Aki megszokta, hogy az erőszak légkörében túrja és élveze az életet, talán sohase fogja beérni a pusztá szabadsággal.

GÁBRIEL: A pusztá szabadsággal? A szabadság maga a gazdagság, Kamilla! Az erőszak az, ami sivár és unalmas.

KAMILLA (*főlényesen*): Ezek előítéletek, drágám! Ha az erőszakban semmi se lenne vonzó, nem lenne sikere.

GÁBRIEL (*rosszat sejtve*): Hát szerinted sikere van?

KAMILLA: Óriási sikere, Gábrriel! A szabadság sose lehet olyan mámorító, mint az erőszak. (*Kéjesen*): És olyan mély, olyan aljas, olyan emberi!

GÁBRIEL (*felháborodva*): Az erőszak — emberi? Te nem vagy normális, Kamilla!

KAMILLA (*rejtélyesen*): Nem, Gábrriel, szerencsére nem vagyok. Sokkal több vagyok.

GÁBRIEL: Az élet...

KAMILLA (*szavába vág; hevesen*): Ó, az élet! A halál, Gábrriel, a halál! Az élet, amelyet pillanatonként beoltunk a halál csodálatosan izgató mérgeivel, a félelemmel, a megaláztatással és a természetellenes gyönyörökkel — ez az igazi élet! A többi, a „normális“: ténfergés, lebzselés — undorodom tőle!

GÁBRIEL: Kétségbeejtesz, Kamilla!

3.

Appendix. A fegyelmezett tiszt benyomását kelti, aki most új fölöttesének engedelmessé válik, nem csekélyebb buzgalommal, mint ennekelőtte.

APPENDIX: Államminiszter úrnak alázatosan jelentem, percek múlva megérkezik Öfelsége, a Király.

GÁBRIEL (*elképedve*): Mit beszél? A Király? Személyesen?!

APPENDIX: Személyesen, államminiszter úr. És úgyszólván rangrejtve, mivel szokott kísérete ezúttal nincs velem.

KAMILLA: A királynő sincs velem, Appendix? És a szeretője sem?

APPENDIX (*fagyosan*): Senki, kérem, csak a helikopter pilótája, aki tudvalevőleg néma.

GÁBRIEL (*még mindig megrökönyödve*): De hiszen én a miniszterelnököt vártam ide és a kormány tagjait! Mi van velük? Hol vannak?

APPENDIX: Erről e pillanatban még az információs szolgálatnak sincs tudomása.

KAMILLA: Ez most nem is fontos. Soha jobb alkalom, hogy... (észbe kap): Van még valami jelentenivalója, Appendix?

APPENDIX (sötéten): Nincs több jelentenivalóm. De mint a hadgyakorlati tábor ez idő szerinti katonai parancsnoka, gondolom, jogom és kötelességem részt venni Ófelsége fogadtatásán.

GÁBRIEL (szórákozottan): Természetesen, főhadnagy úr, természetesen. Ön maradjon itt, hogy együtt fogadjuk Ófelségét.

KAMILLA: És én? Én is maradok itt?

APPENDIX: Kamilla kisasszonynak, amíg társadalmi helyzete nem kerül egyértelműbb megvilágításba, nézetem szerint, semmi keresnivalója itt Ófelsége fogadtatásakor.

KAMILLA: Nos, akkor feltétlenül itt maradok. Amitől társadalmi helyzetem máris előnyösebb megvilágításba kerül.

GÁBRIEL (mosolyogva): A dolgokat talán nem kell olyan szigorúan megítél-

ni, főhadnagy úr. Végül is, ez még mindig csak egy közönséges hadgyakorlati tábor és Ófelsége be sem jelentette a látogatását. A menyasszonyomat, ha nem is a protokoll, de e különleges helyzet természetete szerint megilleti, hogy jelen legyen a Király érkezésekor. Ófelsége amúgy is jovialis öregúr; hiszen ismerjük.

APPENDIX (irigyen): Én nem ismerem Ófelségét, tehát szükségképpen tisztellem.

KAMILLA: Én sem ismerem — tehát szükségképpen nem tisztellem.

GÁBRIEL: Azt hiszem, felesleges ilyen izgalomban lennünk. A Király jól mulatna, ha hallana, milyen nagy feneket kerítenek — az ő nagy fenekének... (Nevet)

APPENDIX: Engedelmmükkel, távozom, hogy valamennyire azért előkészítsem a fogadtatást.

Kifelé indul

4.

A kilépő Appendixbe beleütközik a belépő Király. Egy Falstaff — előkelőbb kiadásban. Civilben van, a gomblyukában fehér szegfű, afféle idős kávéházi gavallérnak is nézhetné az ember.

KIRÁLY: Pardon, tisztecském, pardon! Az ördög bűjjék ezekbe a sátrakba — nem lehet kopogtatni az ajtajukon!

Beljebb kerül és rövidlátóan szemügyre veszi a jelenlévőket. Appendix alázatosan hátrál, Gábiel szívélyesen elébe siet, Kamilla mosolyogva, de mozdulatlanul a helyén marad.

GÁBRIEL: Felséges uram...

KIRÁLY (felderülve): Á, Gábiel! Na végre, egy ismerős arc!

(Megpillantja Kamillát): Hát ez a kicsike kicsoda?... *(Közelebb lép hozzá):* ...egyem a szívét... jó kis nő... prima kis nő... ezt már szeretem... szeretem...

KAMILLA (némán meghajol)

GÁBRIEL: A menyasszonyom, Felséges úr, Kamilla. Eddig ő volt itt a tábori gyors- és gépirónó.

KIRÁLY: Gyors- és gépirónó?! Egy ilyen tündér?! Egy ilyen enniváló kis szöke tündér?... Micsoda vállak, mily termemet... *(Elragadtatva dűnnyög, de további helyrajzi megállapításai nem érthetőek.)*

KAMILLA: Boldog vagyok, Felség, hogy üdvözölhetem.

KIRÁLY: A hangja is milyen kellemes! Már azt hittem, néma, mint a pilótám. *(Gábielhez):* Volt eszed, Gábiel fiam, volt eszed, hogy nem akartad itthagyni

tábori gyors- és gépirónónek ezt az izgató virágszálat... ennek nem itt a helye... hanem nálunk, a palotában, hehehe... nem állunk olyan jól gusztyos káderek dolgában... azok a tyúkmellű udvarhölgyek... *(elfintorítja magát)* hát ez nagyszerű... ennek örvendek... jó fogás, Gábiel fiam, jó fogás... megér egy hadgyakorlatot! *(Hirtelen Appendixre pillantva):* Ez ki? Ezt nem ismerem!

GÁBRIEL: Egyelőre ő az új táborparancsnok. Pillanatnyilag nem akadt más; ő volt Zénó legközelebbi munkatársa, ismerte az adatokat...

KIRÁLY: Zénó legközelebbi munkatársa? *(Derüsen):* Akkor maga nagy lökötő lehet, barátocskám, nagy lökötő!

APPENDIX: Lelkes, fegyelmezett tiszt vagyok, Felséges uram, többszörösen kitüntettek...

KIRÁLY: Kitüntették? Hajaj! Micsoda lökötő lehet, ha Zénó ezredes kitüntetésre javasolta! Az csak a börtöntöltelkeket szerette. Nem volt már maga is a dutyiban, fiacskám?

APPENDIX *(vérvörösén):* Vizsgálati fogságban voltam, Felség, tiszti becsülettem nem ütköző cselekményért.

KIRÁLY *(beavatottan):* Tiszti becsületbe nem ütköző cselekményért? Szóval őt.

APPENDIX (megsemmisülten): Öltöm, Felség.

KIRÁLY (nevetve): Fel a fejjel, fiam, fel a fejjel! Gyilkosok ellen sohase volt kifogásom. Mit kezdjen egy király gyilkosok nélkül? A Shakespeare királyai is

azért voltak olyan nagyok, mert egy se-
reg elsőrangúan edzett gyilkossal vették
körül magukat. Számíthat rám, fiam, szá-
míthat rám! Ha igazán ölt, lendíteni fog
a tekintélyemen, hehehe...

Mind nevetnek, csak Appendix vág átszellemült arcot.

5.

Belép Balthazár, hóna alatt a kézzel-lábbal kétségbeesetten kapálódzó Benediktet.

BALTHAZÁR: Elhoztam a patkányt, nagyságos úr! Egy heringes ládában bujkált — érzik is a szagán. *(Ledobja Benediktet a szőnyegre.)*

GÁBRIEL *(alig tud beszélni a nevetéstől)*: Felséges uram... ez itt a szőnye-
gen... a heringszagú... Benedikt doktor
úr... tábori jogtanácsos... Zénó munka-
társa volt... *(Nevet.)*

APPENDIX *(belerűg Benediktbe)*: Fel-
állni, nyomorult! Ófelsége, a Király!

KIRÁLY *(fuldoklik a nevetéstől)*: A
tábori jogtanácsos? Óriási! *(Röhög.)*

GÁBRIEL *(Balthazárra mutatva)*: Ez
meg az én barátom és fogolytársam, Bal-
thazár közlegény, aki egymaga szabadít-
totta meg a királyságot a zendülő ezre-
destől.

KIRÁLY: Derék, derék! Aki a király-
ságot bármitől is megszabadítja, az az én
emberem. Te paraszt vagy, közlegény?

BALTHAZÁR: Paraszt vagyok, Felsé-
ges Királyom, egy életem, egy halálom!
*(Mesébe illő meghajlást végez az ural-
kodó előtt.)*

KIRÁLY: Igazi paraszt, vagy múpa-
raszt? Földműves vagy balett-táncos?

BALTHAZÁR: Igazi paraszt, jelentem
alásson. Birka- és kecsketenyésztő.

KIRÁLY: Igazi paraszt? Hát ez óriá-
si! Soha nem láttam még igazi parasztot!
Mind balett-táncosok voltak! Már azt
hittem, nincsenek is igazi parasztok,
már csak szakszervezeti tagok vannak!
(Gyanakodva): Nem vagy te mégis szak-
szervezeti tag, közlegény — hogy is hív-
nak?

BALTHAZÁR: Az én becsületes nevem
Balthazár, szakszervezeti tag pedig nem
vagyok, csak házasember és borívó, Fel-
séges uram.

KIRÁLY: Házasember? *(Komoran)*:
No, az se jobb, fiam, az se jobb. *(Pana-
szosan)*: Én is házasember vagyok, a fe-
ne egye meg. *(Észbe kap)*: Persze, nem
ófelségében, a királynéban van a hiba,
hanem az intéstióban. Én ugyan elég
konzervatív vagyok — mit csináljak ké-

rem? Király vagyok: konzervatív va-
gyok, hát nem? — de azért a házasságot
speciel elavultnak vélem, túlon túl el-
avultnak, kínosan elavultnak, hajaj! *(Le-
huppan egy fotelbe.)*

GÁBRIEL *(mosolyogva)*: Én viszont,
Felség, amint látni méltóztatik, éppen
most döbbsentem rá a házasság időszerű-
ségére.

KIRÁLY *(újra felfedezi Kamillát)*: Hát
ez a kis nő! Hogy hívják, drága?

KAMILLA: Kamilla, Felség.

KIRÁLY: Ja, Kamilla. Szép név, olyan
borogató név, az embernek elmúlik tőle
a fogfájása, hehehe! De hogy maga mi-
lyen szép, kicsikém, maga milyen szép!
Miért kell magának azért férjhez men-
nie Gábrrielhez, hogy ott legyen a köze-
lemben, a palotában? Ahogy maga ki-
néz, kicsikém, az nekem elég, bejut ma-
ga azzal is, nem kell hozzá a Gábrrielt
is tönkre tennie, nem igaz?

KAMILLA: Amikor igent mondtam
Gábrrielnek, még nem részesültem abban
a megtiszteltetésben, hogy felkeltsem
Felséges úr legmagasabb figyelmét.

GÁBRIEL *(elpirul)*: A menyasszonyom
alighanem attól tart, hogy Felséges úr
kitüntető rokonszenve esetleg alábbhagy
majd a pusztta tény miatt, hogy a felesé-
gem lesz...

KIRÁLY *(hahotázik)*: Akkor te ma-
gyarárd meg neki, Gábrriel fiam, hogy
nagyon téved, abszolute téved a kicsi-
ke, hiszen volt rá éppen elég példa,
hogy...

GÁBRIEL *(komoran, Kamillához)*: Ófel-
sége, a Király természetesen tréfál, ked-
vesem.

KIRÁLY: Hogy? Mi? Hogy én tréfá-
lok? *(Észbe kap)*: Na persze, hogy tréfá-
lok, nagyon helyes Gábrriel, hogy felvilá-
gosítod a kicsikét, meg ezeket... az
alattvalókat... akik még nem ismerhetik
a személyi varázsom különleges minemű-
ségét...

GÁBRIEL: Rendkívül hálás lennék, ha Felséges úr a maga részéről szíveskedne engem... valamennyiünket tájékoztatni, minek köszönhetjük a rendkívüli megtiszteltetést, hogy saját királyi személyében szemléli meg ezt a tragikus hadgyakorlati tábort... *(Élesen)*: És hogy mire végre nélkülözzük még mindig öxcelenciája, a miniszterelnök úr, valamint a kormány tagjainak oly életbevágóan fontos jelenlétét?

KIRÁLY *(ravaszskán)*: Amint tudod, Gábrriel, Zénó ezredes, az a csibész összeesküvő, becukkatta a miniszterelnököt és a kormány tagjait.

GÁBRIEL *(feszülten)*: Hogyne, tudom.

KIRÁLY: Ó csukatta be őket, édes fiam, nem én — de én vagyok az, aki nem eresztem ki őket a dutyiból! *(Óriási hahotára fakad.)*

Kamilla, Appendix, Benedikt lelkesen vele nevetnek, de Gábrriel kővé mered döbbenetében és Balthazár gondterhelten vakargatja a fejét.

GÁBRIEL *(fagyosan)*: E pillanatban képtelen vagyok megérteni, miért — Felség.

KIRÁLY: Pedig te okos fiú vagy, Gábrriel, okos fiú vagy. *(Kamillára pillantva)*: Meg az izlésed is kiválónak bizonyul. Hát tudod, miniszterkém, azt gondoltam, ha már úgyis be vannak zárva, a főnököd meg a kollégáid, annak a bitagnak a jóvoltából — egyelőre semmi értelme nincs, hogy én szabadon bocsássam őket.

GÁBRIEL: De Felség, az alkotmány!

KIRÁLY *(dohogva)*: Az alkotmány, az alkotmány! Az alkotmány szerint, ha a kormány megbukik, az új miniszterelnököt én nevezem ki.

GÁBRIEL: De a kormány nem bukott meg, Felség!

KIRÁLY: Egy kormány, amelyet bedutyiztak, nem bukott meg?! *(Hahotázik.)*

BENEDIKT *(hivatalos hangon)*: Mint jogász, kénytelen vagyok elismerni, hogy egy kormány, amely teljes mértékben elvesztette cselekvőképességét, alkotmányos szempontból megbukott.

APPENDIX: Ehhez nem férhet semmi kétség!

KAMILLA: Ófelsége elgondolása kézenfekvő és éppen ezért zseniális!

KIRÁLY *(diadalmasan Gábrrielre pillant)*: Na látod, Gábrriel fiam, na látod! Még ezek a pillanatnyilag jelentéktelen beosztású alattvalók — a nép egyszerű gyermekei is felismerik elképzelésem történelmi horderejét!

GÁBRIEL *(villámlo szemmel)*: Felséges uram, a parlamenti demokrácia...

KIRÁLY: Ugyan Gábrriel, hogy lehetsz ilyen maradi, ilyen reakciós! Kinek kell még a parlamenti demokrácia politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális és erkölcsi zűrzavara! A parlamenti demokrácia fölött eljárt az idő!

GÁBRIEL *(szigorúan)*: A parlamenti demokrácia legveszélyesebb ellensége, Zénó ezredes, mindenekelett annak alkotmányos biztosítékát, a királyság intézményét akarta felszámolni. És ha Balthazár közlegény, az én kiváló bátorságú fiatal barátom, jogos felháborodásában nem végez vele — ön e pillanatban már nem király, Felség!

KIRÁLY *(homlokát ráncolva)*: Hogy? Ez a baka ölte meg a kormány által kinevezett katonai főparancsnokot?

BALTHAZÁR: Én tettem, uram király!

KIRÁLY *(ordít)*: Hát mi van itt? Zendülés? Anarchia?! Hogy egy baka egyszerűen kinyírja a monarchia legfőbb katonai méltóságát?! Hát te azt képzeld, nyavalyás, hogy amiért te nem vagy szakszervezeti tag, neked minden meg van engedve? Nagyon tévedsz, csirkefogó, nagyon tévedsz! Ilyen precedenseket nem fogunk eltűnni! Azonnal üljön össze a vésztörvényszék és ítélkezzeék fölötté példás szigorral! Követelem!

BENEDIKT: Az ehhez szükséges előkészületeket a magam részéről már bártorkodtam is előkészíteni, Felség! A vésztörvényszék tagjai csak arra várnak, hogy megjelenjenek Felséged színe előtt.

KIRÁLY: Nagyszerű, maga heringszagú, nagyszerű! Mi volt maga? Tábori jogtanácsos? Na, e perctől fogva udvari jogtanácsos — vagyis valóságos belső titkos tanácsos. Ilyen expeditív emberekre van szükségem most, az új szituációban!

GÁBRIEL: Felség, kötelességemnek tartom kifejezni legmélyebb felháborodásomat, hogy az alkotmány semmibevételével, önhatalmulag kegyeskedik intézkedni a kormány jogkörébe tartozó államügyekről.

KIRÁLY: Majd belenyugszol, Gábrriel fiam, majd belenyugszol, vagy pedig... — ki most a táborparancsnok itt?

APPENDIX: Ideiglenesen én, Felség.

KIRÁLY: Szóval maga az, fiam. A Zénó embere volt és dutyiban ült emberölésért. Helyes, helyes, most nem lehet finnyáskodni, nekem most elszánt emberekre van szükségem. Elégé elszánt maga, fiam?

APPENDIX: Mindenre elszánt, Felség, mindenre elszánt!

GÁBRIEL: Egy mindenre elszánt közbűnöző, aki osztozik a bestiális hadgya-

korlat során végbement tömegmészárlásért való felelősségben!

BALTHAZÁR: Egy nagy disznó az Appendix, uram király, egy nagy disznó.

KIRÁLY (*Balthazárhoz*): Te fogd be a szád, te véreskező anarchista, téged úgyis felkötnek még ma! Ez az Appendix igenis a helyzet által megkívánt férfiú. E pillanattól kezdve, Appendix fiam, maga a katonai főparancsnok, punktum!

GÁBRIEL (*tajtékozva*): De Felség, a katonai főparancsnokot...

KIRÁLY (*erélyesen*): Én nevezem ki, fiam, mert most én vezetem ezt a megbillent egyensúlyú, rákfenéktől mardósított országot. És ha neked nem tetszik a dolog...

GÁBRIEL (*sápadtan*): Nem tetszik, Felség. Utolsó csepp véremig tiltakozom ellene!

KIRÁLY (*fenyegetően*): Hát akkor kénytelenek leszünk az utolsó csepp véreddel elapasztani benned a tiltakozás

hullámaid — ugye Appendix főparancsnok?

APPENDIX (*sötéten*): Felséged iránti hűségem nagyobb akadályok elhárítására is alkalmassá tesz!

BENEDIKT: A megfelelő jogi formások kidolgozása természetesen gyerekjáték, Felséges úr.

KIRÁLY: Na látod, Gábiel, na látod! Ha nem akarod, hogy ez az édes kicsi Kamilla megözvegyüljön, mielőtt még férjhezmenne, a legjobb lesz, ha gyorsan alkalmazkodol az új körülményekhez!

Az Őr bedugja a fejét az ajtón, odahívja Benediktet és súgva, néhány szót szól hozzá.

BENEDIKT: A vésztörvényszék beboctatást kér, Felség!

KIRÁLY: Jöjjenek csak fiam, jöjjenek. Járjunk végére ennek az anarchista merényletnek!

6.

Belépnek a vésztörvényszék tagjai és félkörben elhelyezkednek Benedikt körül. Valamennyien fekete kánzsában vannak, a fejüket csuklya borítja.

BENEDIKT: A tárgyalás ügyésze én vagyok. (*Meghajol.*)

KIRÁLY: Nagyon helyes, tanácsos úr, nagyon helyes! A heringszagától most eltekintünk.

BENEDIKT: Vádlott! Balthazár közlegény! Felszólítom, álljon ide a vésztörvényszék elé!

BALTHAZÁR: Álljon a rosseb! Én itt állok, ahol állok, és akinek nem tetszik, hogy igen messze vagyok tőle, hát csak kerüljön a közelembé.

BENEDIKT: Vádlott magatartását javasolnám súlyosbító körülménynek tekinteni, ha esetében súlyosbító körülmények egyáltalán felmerülhetnének még.

A vésztörvényszék tagjai bölintanak.

A törvényszék tagjainak egyetértését köszönöm és felséges urunk magas figyelmébe ajánlom!

GÁBRIEL: Tiltakozom! Törvényességi óvást emelek! A vésztörvényszéknek nincs meghatalmazása az alkotmányos kormánytól a tárgyalás lefolytatására.

KIRÁLY: Elhallgass, Gábiel fiam, elhallgass, mert megbánod az okvetetlenkedést!

APPENDIX: Ha államminiszter úr zavarja a katonai vésztörvényszék munkáját, kénytelen leszek kivezetetni a sátorból.

KAMILLA (*nyafogva*): Igazán, Gábiel, hagyj már abba! Nem látod, hogy csak zavarasz?

BENEDIKT: Balthazár vádlott! Igaz-e, hogy szantszándékkal fojtotta meg Zénó ezredest, a királyság néhai katonai főparancsnokát?

BALTHAZÁR (*büszkén*): Nem is véletlenül. Ezzel a két kezemmel.

BENEDIKT: Tehát beismeri. Vádlott a szándékos emberölés tényét beismeri.

A vésztörvényszék tagjai bölintanak.

BENEDIKT: Igaz-e továbbá, hogy az emberölés pillanatában Balthazár vádlott vizsgálati fogságban volt, Zénó ezredes viszont szolgálati feladata teljesítése közben?

BALTHAZÁR: De igaz, hogy én fogságban voltam, de a Zénó csak privát heccelődésből sanyargatott minket.

BENEDIKT: Szóval beismeri.

A vésztörvényszék tagjai bölintanak.

Volt-e vádlotton kívül még valaki jelen a gyilkosság elkövetésekor?

BALTHAZÁR: Tudja maga azt nagyon jól, patkány úr, hogy velem volt a Gábiel államminiszter nagyságos úr.

KIRÁLY (*megrövélag*): Szóval te is ott voltál, Gábiel, te is ott voltál!

GÁBRIEL: Ott voltam, Felség. Mint az alkotmányos kormány által kiküldött királyi biztos, akit Zénó ezredes erőszakkal fogvatartott és megkorbácsolatott, huszonötösör.

KIRÁLY: Huszonötöt veretett — a fenekedre?

GÁBRIEL: Igen.

KIRÁLY (*hahotázik*): Hát ez egy óriási alak volt, ez a bitang Zénó, azt meg kell adni! Miért is nem velem csinálta az államcsínyét?

GÁBRIEL: Mert bizonyára még annak a hitvány bitorlónak is jobb véleménye volt Felségedről, semmint hogy feltételezze, a király készségesen szövetkezett volna az alkotmányos rend megdöntésére.

Most Balthazár hahotázik.

BENEDIKT: Vádlott, megtiltom, hogy nevéssen!

A tárgyalást folytatjuk.

Balthazár közlegény, mit tett Gábrriel államminiszter, hogy megakadályozza magát a katonai főparancsnok meggyilkolásában?

BALTHAZÁR: Mire a Gábrriel nagyságos úr felocsúdott meglepetéséből, meg volt az már halva, annak rendje és módja szerint.

BENEDIKT: Szóval semmit sem tett és semmit sem szólt?

BALTHAZÁR: Tenni nem tett semmit, de szólni szót. Azt kérdezte: „Mit tettél, Balthazár?” Mire én mondtam, hogy ez egyszer én is politizáltam.

BENEDIKT: Felhívom a véstörvényszék figyelmét két fontos körülményre. Először: hogy Gábrriel államminiszter nem próbálta megakadályozni a katonai

főparancsnok meggyilkolását, tehát a tettes cinkosának minősül!

A véstörvényszék tagjai újra bölintanak.

Másodsor: Hogy maga Balthazár vádlott politikai gyilkosságnak minősíti tetteit, amely ily módon kimeríti a hazaárulás fogalmát is.

A véstörvényszék tagjai bölintanak.

Mindezek alapján javasolom: Balthazár vádlottat ítéljék halálra.

A véstörvényszék tagjai bölintanak.

Javasolom továbbá: Gábrriel államminisztert politikai gyilkosságban való cinkosság miatt ítéljék életfogytiglani kényszermunkára.

A véstörvényszék tagjai bölintanak.

A tárgyalást befejeztük, az ítélet jogerős.

A véstörvényszék tagjai kivonulnak.

KIRÁLY: Brávó, titkos tanácsos úr, brávó! Ezt nevezem expedítív eljárásnak! (*Kezet szorít a meghalt Benedikttel.*)

APPENDIX: A mi nevelésünk, Felség, a hadgyakorlati táboré!

KIRÁLY: Akkor magának is brávó, fiam, magának is brávó!

Hanem most éhes vagyok. (*Kamillához*): Nem mennénk vacsorázni, drágám?

KAMILLA: Pár perc múlva követem, Felség, az étkezdébe. Addig engedje meg, hogy elbúcsúzzam Gábrrieltől.

KIRÁLY (*joviálisan*): Jól van, kis-lány, úgy is kell! Az udvariasság mindenkor helyénvaló!

A Király, Appendix és Benedikt kíséretében kivonul.

7.

KAMILLA (*leül*): Te most azt gondold magadban, Gábrriel, hogy én szemrebbenés nélkül rákapcsolok a királyra, téged pedig sorsodra hagylak.

Gábrriel némán, mereven nézi.

Hogy a kalandornő most végső, tulajdonképpeni alakjában mutatkozik meg.

Szünet

Nem vagyok sem olyan hiú, sem olyan ostoba, hogy ne vallanám be: a tények látszata szerint neked van igazad.

Szünet

Mert én, természetesen, nem fogom el-

szalasztani a rendkívüli alkalmat, hogy meghódítsam a Királyt. (*Mosolyogva*): Bizonyos értelemben, azt hiszem, ez meg is illet engem. Az is nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között nincs módom és nincs is kedvem melletted maradni, Gábrriel. (*Nevetve*): Mert, hogy a szabadlábba helyezéseted, és (*Balthazárra pillant*) talán ezét a kedves dűvadét is még ma este elintézem a Királynál — ehhez persze nem fér semmi kétség. Praktikusán szólva, nincs semmi akadálya a jövőben, hogy veled is éljek és a Királyt is megtartsam magamnak — a veled járó összes előnyökkel. Ha én csak az a számító kalandornő lennék, akinek a te szememben látszom, bizonyára így tennék. Elvétetném magam veled feleségül, mi-

niszterelnökké tennélek és élvezném a Király szeretőjének örökös előjogait. De nem szabad, hogy ilyen primitíven ítélj meg, Gábrriel. És nekem sem szabad a te primitív elképzeléseid szerint megtestesülnöm. Ez egy egész jó alkalom, hogy idejekorán elszakadj tőlem, Gábrriel, aki egy más világ jövevényeként vendégeskedtél csupán a sorsomban. Lehet, hogy a te világod, a nemes gondolatok és klasszikus álmok világa szebb, mint az enyém — de én az erőszak teremtménye vagyok; nekem őshazámhoz, az erőszakhoz kell hűnek bizonyulnom, nem hozzád, hogy azzá legyek, aki vagyok. A gonoszság, úgy találom, éppoly meghitt otthonra lel az erőszakban, mint a jóság

8.

Amint Kamilla eltűnik, Gábrriel mintegy ülve összeroskad, kezébe temeti a fejét. Balthazár egy ideig tanácstalanul nézi, miközben a hangszóróban megszólal a Kék Duna-keringő. Aztán Balthazár odalép Gábrrielhez, megérinti a vállát.

BALTHAZÁR: Fel a fejjel, nagyságos barátom uram, mert itt az indulás pillanata.

GÁBRRIEL (álmélkodva felpillant): Az indulásé, Balthazár?

BALTHAZÁR: Azé hát. Vagyis az el-lépésünké. Csak tessék most fűrgén utánam jönni, aztán meg sem állunk a falumig!

GÁBRRIEL: Mit kezdjél te ott velem, testvér? Csak a terhedre lennék. Nem értek én semmihez a világon. Meg aztán

Balthazár csendesen kimászik az ablakon, Gábrriel követi. Aztán Balthazár visszamászik a sátorba, odalép a király arcképéhez, fejjel lefelé fordítja, s mint aki jól végezte dolgát, végképp eltűnik.

A keringő felerősödő hangzatai közben

FÜGGÖNY

a szabadságban, Gábrriel. Hát isten veled — és veled is, markos Balthazár, te bájos dalia; majd elintézem, hogy ép bőrrel szabaduljatok.

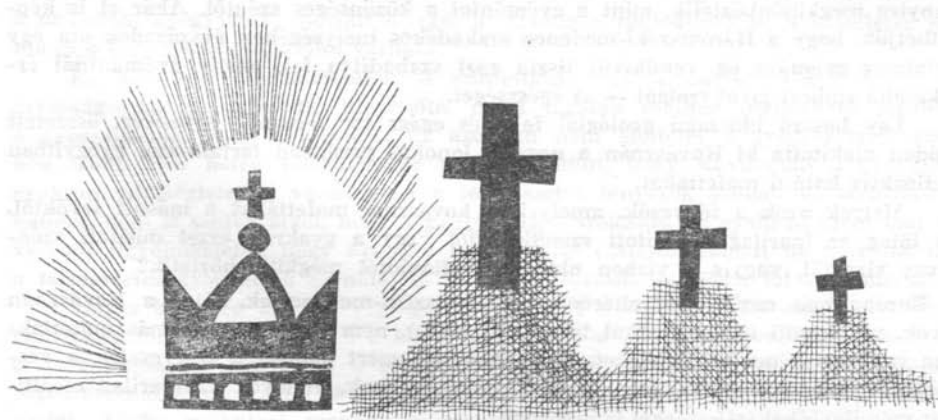
BALTHAZÁR: A Kamilla nagysám nekünk ne intézzen semmit; nincs nekünk arra szükségünk, még a bitófa alatt sem. És ha már így tönkre tetszett sanyargatni ezt a becsületes nagyságos urat, hát én most azt ajánlanám, tessék szíves lenni tüstént eltűnni innen, de aztán azonnal, mert kitekerem a nagysám nyakát is, azt a hamvasat! *(Egy lépést tesz felé.)*

KAMILLA: Ahogy akarjátok, gyerekek. Hát akkor — szép halált! És majd imádkoztatok érettem — odafönn. *(Kimegy.)*

fel is tűnne, hogy ott vagyok és lefülenének mindkettőnket.

BALTHAZÁR (nevetve): Az erdön? No már azt nem hiszem. Majd kitanítom én a nagyságos Gábrriel urat vadásznak, építünk egy jó kis házacskát a hegyen, ott aztán el nem kapják! És ha mégis oda-tévednének az Appendix katonái: hát majd lövünk, élessel mi is. A karszalagot is feltehetjük.

GÁBRRIEL: Hogy a küzdelem véres legyen és mulandó, mint ez a különös hadgyakorlat. *(Feláll.)*

Surány Erzsébet illusztrációi

Gyémánt ég a mélyben Kovásznán...

A világhíres Larousse-féle egyetemes szótárban a *gyémánt* címszó alatt a következőket olvashatjuk: „Szénből tisztán kristályosodott drágakő. A legfényesebb, a legkeményebb, a legátétszöbb ásványi anyag. Változatosságával és ragyogásával tűnik ki mint luxustárgy és ékkő.“ Ám egyetlen gyémánttulajdonosnak sem fordulna meg a fejében a gondolat, hogy ezt az ékkövet elégesse. Ha ez mégis megtörténne, akkor a legbanálisabb és legelterjedtebb természetes gáz, széndioxid keletkeznék, gáz, amely állandóan jelen van környezetünkben, az atmoszférában bármely nemes vagy kevésbé nemes széntermék égésének vagy állat és növény biológiai égésének kétségtelen eredményeként.

A nemes szén, a gyémánt tehát égésekor ugyanúgy viselkedne, mint bármely más széntermék. De lehet, hogy csak látszólag, mert a tiszta szén egyesülése az oxigénnel nemesebb széndioxidot hozhat létre, tisztábbat, különleges minőségűt, amely megkülönböztetett figyelmet érdemel, akárcsak a gyémánt a közönséges szénnel szemben. Ez a szokatlan, nemessé váló, hatékony tulajdonságú természetes széndioxid megérdemelné mélyebb fölkutatását és messzebb menő értékesítését.

Több száz éve immár, hogy Erdély lakosai megfigyelték a székely medencékben áramló gáz csodálatos hatását. A föld mélyéből széndioxid tör fel, s ennek olyan sajátos gyógyhatása van, amilyennel a felszíni vagy iparilag gyártott közönséges széndioxid nem rendelkezik.

A *széndioxid-mofetták* eléggé ismertek és elterjedtek, de a kovásznai mofettákat a szokványosaktól eltérő, rendkívüli, ritka jelenségként tartják számon, s olyannyira megkülönböztetik, mint a gyémántot a közönséges széntől. Akár el is képzelhetjük, hogy a Háromszéki-medence szakadékos mélységében évszázadok óta egy hatalmas gyémánt ég, rendkívül tiszta gázt szabadítva fel, amely gyémántról értékesebb emberi javat szolgál — az egészséget.

Egy hosszú időszakú geológiai fejlődés egész sor tényezőt egyesítve, összetett módon alakította ki Kovásznán a negatív ionokat gazdagon tartalmazó, gyógyítóan radioaktív hatású mofettákat.

Melyek azok a tényezők, amelyek a kovásznai mofettákat a másutt levőktől, de főleg az iparilag előállított széndioxidtól vagy a gyakran ezzel dúsított szén-savas vizektől, vagyis a vízben oldott széndioxidtól megkülönböztetik?

Európa más mofettáitól eltérően, a háromszéki-medenceiek, főleg a Kovásznán levők, rendkívüli tisztaságukkal tűnnek ki (98%), nem tartalmaznak más mofettákban szokásos kénes vegyületeket. A széndioxid ismert hatását a szervezetre, a vérkeringésre azonban más tényezők is növelik, olyanok, amelyek az iparilag előállított széndioxidból teljességgel hiányoznak.

E tényezők egyike az emberi életéhez fiziológiailag szükséges, a szervezet enzim-

tevékenységét hatékonyan fokozó természetes *radioaktivitás*. Mindehhez hozzátehetjük még az eléhez föltétlen szükséges negatív ionok növekvő mértékű jelenlétét az atmoszférában, sokoldalú, összetett hatással a vérkeringésre, a légzőszervekre és más életfunkciókra.

A tiszta radioaktív nemes széndioxiddal történő természetes kezelést kiegészítik a gazdag ásványvízforrások, amelyek gyógyfürdőt és gyógyvízkúrát is biztosítanak. Kovászna éghajlata is jelentős tényező az egészség helyreállításában. Az Egészségügyi Minisztérium ajánlásában ez így szerepel: „A fürdőhely erdős hegyektől övezett szélmentes völgyben fekszik. Magasság: 564 m. Szubalpin éghajlat, hűvös nyárral és nem nagyon zordon téllal” — egyszóval — „kíméletes klíma”...

Éghajlat és táj egyesül itt, hogy teljessé tegye a mélyből feltörő széndioxid gyógyító hatását. Ezt az itteni lakosok évszázadok óta ismerik. Az ásványvízforrások és a mofetták a kezdetleges berendezések ellenére is évek óta több ezer embert vonzanak. Itt, ahol — képletesen szólva — égő gyémánt rejlik a mélyben, ékszerre kellene változtatni ezt a fürdőhelyet.

Korunkban az összetett társadalmi fejlődés, az orvostudományi haladás eredményeként a ragályos betegségek már megszűntek az elhalálozás fő okai lenni; kezdenek azonban helyükbe lépni és tért hódítani a szív- és érrendszeri megbetegedések, az érlemeszesedés, a trombózis, a gangréna. A kovásznai mofetták jelentősége éppen abban rejlik, hogy Európában egyedülálló gyógyhatással szünteti meg a szervezet károsodását.

A gazdag tevékenységű szakorvosi testülettel rendelkező és tekintélyes tapasztalatokra alapozott kovásznai szanatórium vitathatatlan eredményekkel bizonyíthatja az elmondottakat. Szigorú és aprólékos — gyakran szkeptikus — kutatók során tanulmányozták a vulkáni működés kis hőfokú utófázisa, a száraz széndioxid sokoldalú gyógyító hatását. Bukarest, Kolozsvár, Marosvásárhely orvosi intézetei és klinikai egyre inkább felfigyelnek Kovásznára. Különösen kiemelkedőek az itteni források tanulmányozásában Miltiade Filipescu akadémikus rendkívüli értékű tudományos munkái. A kutatások lehetővé tették olyan dokumentáció összehozását, amely a Háromszéki-medencében e mofetták körül egy *gyógyközpont és üdülőtelep* távlati fejlődését igazolhatják.

A szanatórium orvosi kara — élén Benedek Géza igazgató főorvossal — éveken át egyre szélesedő körben érvényesítette sajátos alapelvét, amely szerint a betegek kezelésében, sőt a legsúlyosabb esetekben is a gyógyulás mindenekelőtt a mofetták, gyógyvizek, ionizált levegő, a stimulens radioaktivitás, a kíméletes klíma és a táj együttes hatásától várható.

Itt, ebben a szanatóriumban a szintetikus vagy kivonatolt vegyi anyag, az orvosság csak másodrendű, kiegészítő, de a legtöbb esetben mellőzhető járuléka a gyógyításnak és gyógyulásnak. Ez azonban nem előítélet a gyógyszerrel szemben. Több ezer beteg vizsgálatakor ugyanis kitűnt, hogy Kovásznán a gyógyszer gyakran szükségtelenné válik, mert a természetes tényezők jobban és tartósabban hatnak, nem is szólva arról, hogy a gyógyszernél szokásos, de gyakran szem elől tévesztett figyelmeztetés, hogy *Primum non nocere!* („Mindenekelőtt ne károsítson!”), a természetes gyógyszerjű széndioxid- és borvízforrások esetében fel sem merülhet.

Súlyos betegség az alsó végtagok érrendszeri károsodása. Ilyenkor az oxigénellátottság elégtelenné válik, s a kór előrehaladtával gangréna következik be. Gyógyítása rendkívül bonyolult, a gyógyszerek és más természetű gyógymódok valószínűsége arzenálját sorakoztatják fel, hogy leküzdjék vagy legalábbis lassítsák a folyamatot. Aligha nélkülözi azonban a gyakorlati értéket az a megállapítás, hogy a Kovásznán kezelt betegek közül még a legsúlyosabb állapotban lévő sem szenved

dett gangrénát. Egy másik, ugyanesak általános érvényű megállapítás a magas vérnyomásra vonatkozik (ha az nem valami más betegség következménye): minden esetet kezelni lehetett, tartós sikerrel, csakis a mofetták segítségével, minden más gyógyszer közbeiktatása nélkül. A nem személytelen kezelést a szakorvosok testülete kiterjeszti az öregedés folyamatával összefüggő más betegségekre is (reuma, érrelmeszesedés, idegkimerültség).

Hosszas, aprólékos és figyelmes munkával készítették elő a feltételeket Kovászna jövőbeni fejlődésére, az általaaj értekeinek gazdagabb föltárására. Tudományos kutatóintézetek, geológus-csoportok, különböző szakorvosok, városrendezők és építészek, közigazdászok és mérnökök a dokumentációs és tervező munkálataik befejező fázisához közelednek; mappákban és iratrendezőkben, tervrajzokban és költségvetésekben véglegesítik konkrétan a tennivalókat, biztosítva annak a gyógyhelynek a felvirágzását, amely már most is törekszik beírni nevét a nemzetközi hírnevű fürdők sorába. Ezt a törekvést gyógyhatás és gyógyászati koncepció egyaránt igazolja és érvényesíti.

A jövő Kovásznáját a gyógytelepek modern megszervezésének alapelve szerint alakítják, amelyet Dr. Dino Scalabrino professzor, a híres montecatini üdülőhely vezetője így fogalmazott meg a *Revue de l'Académie Internationale de Tourisme* 1967. 2. számában: „Egy gyógyászati szempontból hatékony hőforrás megléte még nem indokolja a fürdőhely elnevezést; a forrásérték kihasználásának feltételein kívül ugyanolyan mértékben szükséges az egészségügyi és turisztikai alépítmény is, hogy mindez együtt szerves egészet alkosson.“

A *gyógyhely-turisztika* jelenlegi tudományos fejlődésének szintjén is változatlanul érvényben maradt a szakemberek e viszonylag régi jelmondata: „Egy gyógyfürdőt nem szabad kizárólag csak betegeknek szánni.“ E jelmondat a kovásznai tervek nyelvére átültetve azt jelenti, hogy a legkorszerűbben felszerelt szanatóriumok mellett lesznek majd szállodák, járóbetegeknek orvosi kabinetek. Gyógykezelést nem igénylők számára üdülésre, a szabad idő eselekvő kihasználására (változatos kirándulások, szabadtéri fürdőzés, napozás, sportok), művelődésre (színelőadások, mozi, népi együttesek, múzeumok) is széles lehetőségek nyílnak, s minden igényt kielégítő kereskedelmi, vendéglátóipari és penzió-hálózat, kozmetikai intézet és hasonlók létesülnek.

A kidolgozott és még kidolgozandó tervek alapján Kovászna néhány év múlva nagy befogadó képességű fürdőhellyé válik, alkalmassá szív- és érmegbetegedésben szenvedő több ezer ember gyógykezelésére. Egyidejűleg fel kell készülni Kovászna nemzetközi népszerűsítésére. E fürdőhely jelentőségére máris jellemző az az érdeklődés, amelyet a külföld tanúsít műszaki-tudományos együttműködés útján történő fejlesztése iránt. Mindehhez hozzátehetjük még azt az erőteljes és széles körű akciót, amely e gyógyhely sajátosságainak és elért eredményeinek az ismertetéséért folyik legismertebb szaktudósaink körében. Külföldi balneológusok, szívspecialisták és reumatológusok, valamint klinikai küldöttségek meghívása is hozzátartozik az előkészítés fázisához, ami a széles körű nemzetközi érdeklődést a források leghatékonyabb értékesítése érdekében tovább gyűrűzteti.

Az évszázadok óta ismert kovásznai értékes „gyémántgáz“ megérdemli, hogy lelőhelyét végre a gyógyulni óhajtók legkeresettebb gyógyállomásává, legkedveltebb tájegységévé varázsolják. Az elkövetkező évek meghozzák több száz szakember tudással, tapasztalattal es szenvedéllyel végzett kutató- és tervező munkájának eredményét; új ékszeret alakítunk ki országunk fürdőhely-gyöngyei sorában: *gyémánt Kovásznát!*

Mircea Opreșan

Déryné erdélyi fellépései

„Hozzá hasonlót századok szülnek“ — írta Dérynérol a Honművész egyik 1837-es száma, amikor a művésznő pályafutásának már a delelőjére érkezett. Az ugyanebben az évben megnyílt Pesti Magyar Színház első előadásainak színlapjain még ott találhatjuk nevét, s még vissza-visszatér erre a színpadra, de már meg kell elégednie másodrendű szerepekkel, mert az elsőrendűeket a fiatal riválisok: operában a kolozsvári származású Schodelné Klein Rózsi, az egykori tanítvány, prózában az új csillagok: Lendvayné, majd Laborfalvi Róza vagy később Prielle Kornélia tölti be. Így nem marad más hátra, mint előszedni a vándorbotot, felkeresni azokat a vidékeket, amelyek a huszonhét éves pályaszakazon annyi dicsőséget és megbecsülést hoztak. A vidék nem hálátlan, most is hódolni tud a nagy művésznőnek, nem veti szemére a gyorsan szálló éveket, mint ahogy a nagytekintélyű pesti kritikus és színházi direktor, Bajza József tette, s még bőven kijut a lelkesedésből, az ünneplésből akkor is, amikor a művésznő már inkább csak visszatekinthet hallatlanul gazdag, élményekben dús színészi múltjára.

De szükség is itt volt rá nagyobb: míg a fővárosi állandó színház magához vonzotta a fiatal tehetségeket, a vidéket jórészt másod- és harmadrangú erők szórakoztatták, olykor hitelét rontva mindannak, amit a nagy elődök, az első úttörő színészek alkottak. Déryné s mellette az ugyancsak vidékre szorult nagy tragika, Kántorné Engelhardt Anna, ahol megjelent, új fénye csillant meg a színjátszásnak, a gyenge vagy gyengélkedő előadások egyszerre megnemesedtek a magyar színpad e két kitűnőségének remekléseivel. Szívesen vállalta a vándorlás olyan romantikus, kalandos, de sok nélkülözéssel, fáradtsággal, hányatottsággal járó nehézségeit. S Magyarországról főleg Erdélybe jön át, ahol már mindenütt ismerik nevét, ahol különleges élményt jelent minden fellépése. Nehéz volna követni szeszélyes útvonalait: de Máramarosszigettől Brassóig, Zalatnától Nagyszebenig, Kolozsvártól Enyeden át Marosvásárhelyig, sőt még tovább: Kézdivásárhelyig, Csernátonig mindenütt megfordul, ahol igénylik a színművészetet, vagy ahol meg akarják ismerni a művészetnek azt az ágát, amely még ezidőben is helyenként ellenkezést, rosszallást, támadást váltott ki a lakosság egyes rétegeiből. De ahol ő megjelenik, a színháznak nyert ügye van, mert Déryné Széppataki Róza játéka, koloratúr-hangja egyre több hallgatót szerez a színpártolásnak.

Naplója megejtő bájjal, matrónakorban is haláláig tartó lelkesedéssel emlékezik vissza az erdélyi portyázásokra, az első deputációra, amely még 1823-ban arra kérte a művésznőt a kolozsvári közönség nevében, hogy jöjjön

el Erdély fővárosába, ahol a színpártolásnak országos híre és régi hagyománya van, de ahol még mindig hiányzik az opera... Nem tétovázik, havas időben, zötyögő szekérral tizennégy napos hosszú út után érkezik meg, s Kolozsvárt ettől az időtől kezdve egyre gyakrabban csendülnek fel az operaáriák, Mozart, Weber, Rossini és mások halhatatlan melódiái. De felcsendülnek ott is, ahol a technikai feltételek meglehetősen szűkösek, vagy éppen hiányoznak: csűrökben, hirtelen átalakított istállóknak, hordókra állított „deszkaszínpadokon.“ Valahányszor Kolozsvára jön, vagy vidékünkön megjelenik, futótűzként terjed el a híre, s a gazdasági nehézségek ellenére a nézőtér megtelik lelkes közönséggel.

Mikor végül is elköszön a színpadtól, már állandó szintársulatok és megsaporodott vándorszíntársulatok végzik művészetterjesztő munkájukat. A színház, a színjátszás polgárjogot nyert, s bár állami támogatásban most sem igen részesül, legalább már nem firtatják létjogosultságát.

Ez nem utolsósorban az úttörő színészek, köztük elsősorban Déryné érdeme, aki egy évvel a kolozsvári színház megalakulása után született, vagyis éppen 175 éve.

Enyedi Sándor

Miért ne?

A részeg nem tágitott az asztal mellől, hiába is szólt rá Farkas Árpád, hogy „értsen meg, jóuram, beszélgetünk, a színházról beszélgetünk“, ő csak ágált, s hadovált a háládatlan kispincérről; nem értettük a szavunkat.

Nem dönthettük el a vitát.

A szót a véletlen hozta. A ravaszkodó hátsógondolatos kérdés — hogyan is álltok az ünnepi játékkal? —, a leplezett aggodalom: még elvitatják tőlünk.

Pedig a garast mi tettük le előbb.

A véletlen: ennél az asztalnál, ugyanebben az időben, csak éppen március dereka táján aranyat érő ötlettel hozakodott elő Kányádi Sándor: rendezzük meg megyénkben, a hat erdélyi magyar színház részvételével, a nyári szabadtéri színjátszó napokat, teremtsünk hagyományt!

El is „adta“ az ötletet, köszönetért és becsszóra, hogy megírjuk.

Ha már úgy lelkesedünk érte.

Kijelöltük a helyet, hol a hat színház „erőt összemérni“ fellépne, a természet-adta amfiteátrumot, s az időpontban is megállapodtunk. A szezon végén, a könnyű darabok s a siker reménye nélküli bemutatók évadján rendeznők, amikor teljében az idegenforgalom...

Balázs András pendítette meg a lapban (Hargita, 1968. április 20.), visszhangtalanul, mert nem ért rá vagy nem mert senki odafigyelni.

S mivel senki nem harapott rá, kinek szívügye a szellemi élet csíráztatása Hargita megyében, Kányádi Sándor „visszavásárolta“ tulajdon ötletét. Mint a galambász, kihez visszaszállt az egyszer már túladdott galamb — nyesse le szárnyát, míg megszokik, vigyázzon jobban rá —, úgy tett: újra eladta.

Megírta Ő. Másnak.

A Megyei Tükörnek (1968. június 22).

Jól tette.

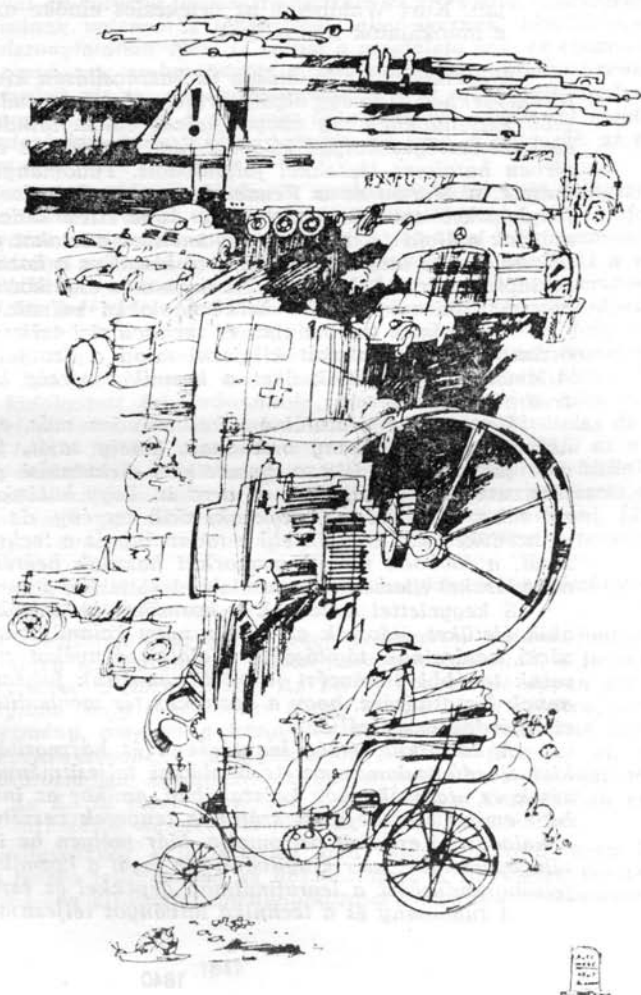
Az aggodalom: rövid hétre sem lesz Csikban „állandó” színházunk.
Miért is lenne?

Hát hol van az előírva, hogy minden valamire való ötletből — legyen bár országos jelentőségű is! — lesz is valami?

De miért ne legyen színházunk? Hiszen „a területi-közigazgatási átszervezés újabb lendületet ad a megyék gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésének”.

Nem irreális, nem valótlan a szabadtéri játékok gondolata Hargita megyében! Kéri ezt a helyi szikkadt szellemi élet megelevenítésének szüksége, kéri a hat erdélyi magyar színház (sőt: hetedikül a magyar opera!) teljesítményeinek összevetéséből származó jó, kéri a... A részegre rá kell szólnunk még egyszer: „Igazán, uram, értsen meg, beszélgetünk, a színházról beszélgetünk...”

Miklós László

Arkossy István:
Autó-mese

Kozmikus kutatások haszna

74 ország 13 nemzetközi szervezetének 600 képviselője vitatott meg a világuő békés célú kutatásával és békés felhasználásával összefüggő fontos kérdéseket az Egyesült Nemzetek Szervezetének bécsi konferenciáján. Kurt Waldheim, az értekezlet elnöke az alábbiak szerint értékelte a munkálatok fontosságát.

A kozmikus tér kutatásán és hasznosításán kívül talán nincs is az emberi törekvéseknek még egy olyan területe, amelyen tudomány és technológia az elmúlt esztendőkbén oly nagyot haladt volna. Mindössze tizenegy év telt el az első mesterséges bolygó kilövése óta. S azóta az ember haladása a kozmikus térben hatalmas léptekkel folytatódott. Tudományos célokát szolgáló űrhajók messze, a Marsig és a Venusig jutottak el; mások megkerülték a Holdat, s fényképeket továbbítottak eddig ismeretlen oldaláról. Kozmikus járművek szálltak a Hold felszínére, s tudományos adatokat gyűjtöttek összetételéről. Az űrkutatás első úttörői űrhajójukból kiszállva a kozmikus térségbe léptek, s úgy keringtek már a Föld körül. Az űrkutatás és a kozmikus technológia gyakorlati alkalmazásai mindinkább hétköznapiakká válnak.

A hatalmas tudományos és technológiai teljesítmények áttekintésekor illő ószinte jókívánásainkat kifejezni mind a Szovjetunióknak, mind az Egyesült Államokknak: csodáljuk őket a kozmikus térség kutatásában elért nagyszerű eredményeikért.

Ugyanakkor gratulálnom kell minden más, e téren — Franciaországhoz hasonlóan — tevékeny országnak, amely saját, független kozmikus programot fogadott el, illetve nemzetközi űrkutatási programok végrehajtásának résztvevője. S jó alkalom ez arra is, hogy hálánkat kifejezzük minden nemzet sok-sok tudósának, azoknak, akik szerény, de fáradhatatlan munkájukkal nemzedékek óta készítik elő a tudomány és a technika mai csodálatos kivirágzását, a jövőben remélt gyakorlati hasznok beérését. Szárnyaló képzeletüket, odaadásukat illesse hála.

S kegyelettel adózunk a kozmikus kutatások azon pionírjai emlékének, akik életüket áldozták az ember nagy kalandjában a megismerés és a civilizáció határainak tágításáért. Haláluk árnyékot vetett sikereinkre; de áldozatuk további ösztönzést jelentett munkánk folytatására, szent kötelezettséget annak biztosítására, hogy a kozmikus tér meghódítása végül is az egész emberiség érdekeit szolgálja.

A kozmikus térség kutatásának és hasznosításának első évtizede gazdag kiemelkedő tudományos, technológiai teljesítményekben. Akárcsak a felfedezések és utazások nagy korszakában, amikor az intuíciónak és ügyességének bízó ember szembe mert szállni a tengerek veszélyeivel, ma ismét a tudás és a haladás új erődjeit ostromolja. Már mélyen be is hatolt a naprendszerbe, a világegyetembe; már kinyilvánította jogát a kozmikus térségre, s bebizonyította felsőbbrendűségét a legrafináltabb gépekkel és eszközökkel szemben.

A tudomány és a technika látványos teljesítményei érthetően a kozmikus

térség kutatására összpontosították figyelmüket, néha el is homályosították azokat a földi gyakorlati hasznokat, amelyeket a kutatások egyidejűleg lehetővé tettek, pedig igen jelentős szerepet játszhatnak a nemzetek elé tornyosuló gazdasági és társadalmi problémák megoldásában.

Mihelyt konkrétan szólnék a hasznokról, fontosságuk minden ország, de kiváltképpen a fejlődő országok szempontjából nyilvánvalóvá válik. Éppen ezért minden okunk megvan annak feltételezésére, hogy az űrkutatás második évtizedét a gyakorlati hasznosság kidomborítása fogja jellemezni. A gyakorlati alkalmazások áldásait közvetlenül élvezheti majd a világ minden országa, s ezek az alkalmazások gazdasági és társadalmi problémáik megoldásának elősegítésével hozzájárulnak ama szakadék áthidalásához, amely az előrehaladott országok és a fejlődő nemzetek között tátong. A lehetőségek ugyanis ígéretesek.

Új koncepciókat és megoldásokat igényel a távközlésben a nemzetközi és interkontinentális hírközlés állandó fejlődése. A műbolygók alkalmazása új korszakot nyitott az atlanti- és csendes-óceáni távközlésben. Az átfogó hírközlési műbolygó-rendszer rejtett lehetőségei oly hatalmasak, hogy gyümölcsöztesük minden tevékenységi ágban közvetve vagy közvetlenül rendkívül hasznosnak bizonyul majd. Vonatkozik ez mindenekelőtt a fejlődő országokra: a hírtovábbító műbolygók használata nagymértékben előmozdíthatja ott a korszerű hírközlő eszközök meghonosítását, s ezzel jelentősen hozzájárulhat a nevelés, a gazdasági és társadalmi élet gyors fejlődéséhez.

A meteorológiai műbolygók időjárásregisztráló és előrejelző rendszerekben történő hasznosításának potenciális lehetőségei sokat ígérnek, kiváltképpen a fejlődő országok viszonylatában. Nem is szólva a megfelelő idő- és vihar-előrejelzéssel megmenthető sok emberéletéről, a meteorológiai műbolygó-rendszer hihetetlen lehetőségeket tár fel a mezőgazdaságban és a vízgazdálkodásban. A szakemberek kiszámították, hogy a rendszer bevezetéséből adódó évi megtakarítások a mezőgazdaságban önmagukban fedezik, sőt még is haladják az egész műbolygó-rendszer előállítási költségeit.

Nagy reményeket fűzünk a műbolygók navigációs célra való felhasználásához. Az interkontinentális és az óceánokon át lebonyolódó légi- és hajóforgalom gyors növekedése során már 1970-ben elérni a jelenlegi háromszorosát. A forgalom növekedésével egyidejűleg szüntelenül növekszik a hajók és a repülőgépek mérete. Néhány esztendő múlva már gigászi repülők, szuperszonikus közlekedési eszközök fedlőzetére szállhatunk. Éppen ezért még szükségesebbé válik a biztonság növelése a máris zsúfolt tengeri utakon és légi folyosókon.

Miután a távközlési, meteorológiai és navigációs műholdak minden bizonnyal hatalmas hatással lesznek majd az emberiség jövőbell életmódjára, egy mostanában kidolgozott felmérő-műhold, amely alkalmas a Föld természeti kincseinek felmérésére és az adatok rögzítésére, szintén kivételes és közvetlen fontosságú lesz a fejlődő országok számára. Beszédese példája ez a modern tudomány és technológia haladása gyors ütemének, s megerősít hitünkben, hogy képesek leszünk az űrkutatás és technológia lehetőségeit az összes nemzetek sürgető problémái gyorsabb megoldásának szolgálatába állítani, függetlenül a hasznélvező nemzetek tudományos, műszaki és gazdasági fejlettségének fokától.

Valóban biztatók a kilátások. Valóra válásuk megköveteli az őszinte nemzetközi együttműködés légkörét.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete jókor felismerte, milyen fontos feladatokat várnak e téren rá. Parancsoló szükségességgé bizonyult a fegyverkezési verseny megelőzése a Kozmoszban. Az ENSZ közgyűlése éppen ezért ismételten hangsúlyozta, hogy a kozmikus térség csakis békés célokra használható. Az az egyezmény, amelyet a közgyűlés az államok kozmikus égitesteken folytatott tevékenységének szabályozásáról 1966-ban fogadott el, messzemenő elővigyázatossággal korlátozta az űrben folytatható katonai jellegű tevékenységeket. Az ENSZ ezzel jelentősen hozzájárult a Kozmoszban előfordulható politikai surlódások nemzetközi okainak a kiküszöböléséhez.

Az ENSZ erőfeszítéseit e tekintetben arra összpontosította, hogy biztosítsa a kozmikus térség feltárásának és hasznosításának törvényes kereteit. A közgyűlés már 1962-ben elfogadott egy nyilatkozatot a kozmikus tevékenységeket

rendező törvényes alapelvekről. A világűr békés célú felhasználásának előmozdítására hivatott bizottság alapos tárgyalásai során készítette elő ezt a nyilatkozatot. Tavaly a közgyűlés a bizottság előterjesztése alapján újabb egyezményt fogadott el, amely az asztronautáknak nyújtandó segélyről, az asztronauták visszatéréséről és az űrbe felröpített tárgyak visszaszolgáltatásáról intézkedik.

Az ENSZ tehát megtette az első lépést annak érdekében, hogy a törvény hatalmát a kozmikus térségben is biztosíthassa. Az ENSZ jelenleg hasznos dialógust kezdeményez a kozmikus és a nem kozmikus hatalmak között, hogy az űrkutatás és technológia gyakorlati eredményei minden nemzet s főként a fejlődő országok számára hasznosíthatóvá váljanak. Ez a bécsi értekezlet legfőbb célja.

Minden ország jól felfogott érdeke megkívánja, hogy a tudás, a hozzáértés minél szélesebb körben terjedjen, s az űrkutatás eredményei az összes államok közkincsévé váljanak. A kozmikus kutatások és alkalmazásai természetüknél fogva mindenkit érdekelnek, s még nagyobb mértékben megkövetelik az összes nemzetek együttműködését.

Azok a kis országok, amelyeknek jelenleg nincs anyagi lehetőségük önálló űrprogramok végrehajtására, már eddig is jelentősen hozzájárultak a kozmikus tudomány haladásához. Nem kétséges, hogy — ha megfelelő lehetőségeik lesznek — ezek az országok a közös űrkutatási tervek keretében még nagyobb mértékben kibeszik majd részüket a kozmikus térség technológiai meghódításában is.

Mindannyiunk hő vágya, hogy a kozmikus térség kutatása és hasznosítása az egész emberiség érdekeit szolgálja, hogy e nagy emberi törekvés gyümölcsein minden nemzet osztozzék, függetlenül gazdasági és műszaki fejlettségétől.

Kurt Waldheim

Az űrkutatás tizenegy éve

Bátran mondhatjuk, hogy az elmúlt 11 esztendő évezredek féltve melengetett álmát valósította meg. 1957 október 4-én az ember kiszabadult a Föld börtönéből, s megnyitotta az űrkutatás nagyszerű korszakát.

Tizenegy év szinte csak egy pillanatnak lűnik, ha az emberiség történelmét vizsgáljuk, de olyan gazdag megvalósításokban, hogy szinte hihetetlen. Hiszen ezalatt az alig több, mint egy évtized alatt a mesterséges holdak, űrhajók, űrszondák, mesterséges bolygók, egyszóval mesterséges égitestek százait indította útjára az Ember. Ma már fel sem figyelünk, ha a rádió bejelenti, hogy egy újabb mesterséges hold sikeresen pályára állt, pedig még nem is olyan rég milyen óriási szenzáció volt egy-egy újabb, emberkéz alkotta égitest kiröpítése. Hamarosan hozzászoktunk a csodákhoz, s izgalommal várjuk az új csodát, az ember leszállását a Holdra, ami a jelek szerint nem is késik sokáig.

Az első sikeres űrkísérllet lényegében nemcsak az űrkutatás kezdetét, hanem a hosszú és fáradságos előkészítő munka sikerét is jelentette. Ahhoz, hogy pályára állítsanak egy mesterséges égitestet, a technikai vívmányok egész légióját kell felhasználni. Mindenekelőtt le kell győzni a Föld vonzóerejét, vagyis megfelelő erővel kell kiröpíteni a műholdat, hogy az olyan sebességre tegyen szert, amivel kirepülhet a bolygóközi térbe. Ez az óriási tolóerő többlépcsős rakétával érhető el. A rakéta számára megfelelő üzemanyagról kell gondoskodni. A közönséges földi tüzelő-

anyagok elégséges aránylag kis energiát szabadítanak fel, így a rakéták számára különleges keveréket dolgoztak ki. Eddig leggyakrabban a folyékony oxigén és kero-gén keverékét használták, de kisebb rakétáknál szilárd tüzelőanyag is elégséges volt.

A klasszikus kémiai tüzelőanyagok azonban elég nagy súlyúak, és aránylag kicsi a teljesítményük. Így új energiaforrásra van szükség a távolabb repülő raké-ták számára. Sokféle lehetőség áll előttünk: energiává alakítható át a Nap sugár-zása, felhasználható a maghasadás, vagy a magfúzió idején felszabaduló energia. Egyes becslések szerint az atommag-reakció felhasználása révén plazma-rakétával óránként félmillió kilométeres sebesség érhető el. Bár képzeletünk számára már ez is hihetetlennek tűnik, mégsem elégséges ahhoz, hogy a Naprendszeret elhagyjuk vele, és felkeressük a csillagokat. Az ilyen sebességgel halado űrhajónak évezre-dekig kellene vándorolnia, amíg eléri a legközelebbi csillagokat. A jövő szakembe-reinek tehát még hatékonyabb hajtóanyagról kell gondoskodniuk.

A hajtóanyag-probléma természetesen csak egyike a rakétatechnika nagy prob-lémáinak, melyek még kísérletezés alatt állnak és megoldásra várnak.

A rakéta azonban csak eszköz, mellyel a mesterséges égitestet pályára állítják a Föld vagy a Nap körül. Ezek szerkezeti felépítését a kísérlet célja határozza meg. A mérés célja és módja, az átvitel megoldásának lehetőségei döntik el, hogy a mesterséges holdba milyen áramforrásokat, ellenőrző műszereket építenek be. Persze az elsőrangú korlátozást a hajtómű teherbírása jelenti.

A kísérlet céljának megfelelően változik a műhold alakja is. A hírközlésben használt *Echo*-holdak például óriási, 30—40 m átmérőjű gömbök, hogy minél na-gyobb legyen a visszaverő felület. A meteoritsűrűség mérésére használt *Pegasus*-holdat spanyolfalszerűen alakították ki: a hordozórakéta utolsó fokozatának orrában teljesen összehajtogatva helyezték el, majd miután pályára állították, beépített karok segítségével szétterítették. Így az induláskor $2,13 \times 2,41$ m alapterületű és 5,28 m magas köteg 29 m feszítávolságú, összesen 214 m² területű hatalmas felületté nyílt szét.

A mesterséges égitesteknek is fontos problémájuk az energiaforrás biztosítása, hiszen a rádió és tévé adó-vevőnek, az orientációs, a vezérlő egységeknek mind biztosítani kell a működésükhöz szükséges energiát. Megállapították, hogy — a súlyt tekintve — több akkumulátort és szárazelemet küldtek fel, mint amennyit a mérőműszerek és az emberek nyomtak. Igen gazdaságos a napelemek használata, amikor is a Nap energiáját alakítják át elektromos energiává. Elég jó teljesítményt nyújtanak a fűtőanyag-cellák, melyek közvetlenül, „hideg égéssel“ állítják elő a villamosenergiát, valamilyen tüzelőanyag és oxidálószert keverékéből.

A mesterséges égitesteknek — energiaforrásai mellett — stabilizáló, vezérlő, mérő rendszerre, rádióberendezésre, adattovábbító (telemetrikus) rendszerre is szüksége van. Ha mindezt figyelembe vesszük, rájövünk, hogy a mesterséges holdak, rakéták, űrhajók nagyon költséges tárgyak: egy kg mesterséges hold drágább, mint egy kg arany! Ezzel magyarázható, hogy az űrkutatást szinte kizárólag a világ két vezető állama, a Szovjetunió és az Egyesült Államok engedheti meg magának. A meg-osztottság oda vezet, hogy ugyanazt a feladatot két különböző oldalról kell megkö-zelíteni és megoldani. Így két különböző irányzat alakult ki az űrkutatás terén; ezek természetesen rengeteg hasonlóságot is mutatnak.

Lássuk nagy vonalakban a két űrkutatási program eddigi megvalósításait:

A Szovjetunió 1957. október 4-én az első mesterséges holddal (*Szputnyik—1.*) kezdte meg az űrkutatást, majd egy hónapra rá a *Szputnyik—2.* már élőlényt is (Lajka kutya) vitt az űrbe. A szputnyikokat a szputnyik-űrhajók követték, melyek már az ember űrrepülésével kapcsolatos alapvető technikai és élettani problémá-kat tisztázták.

Az amerikai űrkutatók első sikeres mesterséges holdjai az *Explorer* (kutató) nevet kapták. E családon belül különböző osztályok vannak, melyek tagjait bizonyos céllal küldték a világűrbe (magaslégköri és geodéziai kutatások, sugárzás-mérés).

Az *Explorer*-holdakat a *Vanguard*-, majd a *Discoverer*-család követte, de utóbbiak sorozatos kudarcai miatt végül is az *Explorer*ek jutottak döntő szerephez. A *Discoverer* műholdakat *Thor-Agena* típusú hordozórakétával juttatták pályájukra, s ezek a *Mercury*-űrhajókísérletek előkészítésére szolgáltak. A *Discoverer*—13. — mint ismeretes — 1960. augusztus 10-én sikeresen visszajuttatta a Földre műszertartályát.

Ilyen pontos és céltudatos előkészítés után kerülhetett sor 1961. április 12-én az ember űrrepülésére. Juriy Gagarint a *Vosztok* űrhajóval küldték a világűrbe. *Vosztok* elnevezéssel az együléses űrhajókat jelölik, melyek gömb alakú űrkabinból és egy műszerrekeszből állnak. Súlyuk megközelítően 5 tonna. Ilyennel repült Tyitov és Tyereskova is.

Az első amerikai űrhajó a *Friendship* volt, melyet 1962. február 20-án indítottak útnak, fedélzetén Glennel. Ez lényegében a *Mercury*-kísérletsorozathoz tartozott. Ugyancsak ennek a programnak a keretében indították 1963. május 15-én Gordon Cooper-t is, aki huszonkétszer kerülte meg a Földet.

1964. november 12-én került sor az első *Voszhod* fellövésére (ez az elnevezés többüléses űrhajókat jelöl), mellyel Komarov, Feoktyiszov és Jegorov űrpilóták utaztak. A *Voszhod*—2-t 1965. március 18-án indították. Ez alkalommal Leonov ezredes elhagyta a kabint, s végrehajtva az első űrsétát, szabadon tartózkodott a világűrben, természetesen megfelelő védőöltözetben. Az űrhajó kézi kormányzással ért földet.

A kétüléses amerikai űrhajók a *Gemini* elnevezést kapták. Ezek célja műszaki és űrélettani problémák vizsgálata, űrséta és űrrendevő megvalósítása. Az első *Gemini*-fűlkét, melyben ember is volt, 1965. március 23-án indították. Összesen 12 fülke felbocsátását vették tervbe, ebből kettőt személyzet nélkül. A *Gemini*—12 második utasa, Aldrin, 2 óra 9 percreg volt kint a világűrben, és a tervezett kísérleti programot maradéktalanul végre is hajtotta.

Az amerikai hold-expedíciós program középpontjában a háromüléses *Apollo* űrhajó áll. Ezzel egy hónapig tartó űrrepülés bonyolítható le. Az *Apollo*-űrkabint ember nélkül 1966. február 26-án próbálták ki.

Az űrkísérletek, sajnos, áldozatokat is követeltek. Az említett *Apollo*-fülke tervezett három első utasával 1967. január 28-án váratlanul felrobbant az egyik földi próbán. A szovjet *Szozjuz*—1 űrhajó 1967. április 23-án indult útjára Komarov vezetésével. A bonyolult feladatok sikeres elvégzése után az ejtőernyő nem nyílt ki, s az űrpilóta lezuhant.

Az űrkutatói program egyik fő célja a Hold és a szomszédos bolygók felderítése, megismerése. A Venus és a Mars nemcsak azért érdekesek számunkra, mert a legközelebb vannak, hanem azért is, mert nagyságuk, a Naptól mért távolságuk, légkörük miatt az egész Naprendszerben ezeken a legvalószínűbb, hogy élet létezik.

A Szovjetunió a *Szonda*-család 3 tagját lőtte ki a bolygóközi térbe, melyek részben a Mars, részben a Venus felderítésére voltak hivatva. Az adóberendezések meghibásodása miatt céljukat csak részben érték el. A Venus-rakéták közül négyet indítottak útnak, melyek közül az első három a kísérlet végső stádiumában beszüntette a jelek továbbítását. A *Venus*—4. 1967. októberében sikeresen leszállt a Venusra, s becsapódása pillanatáig rádiójeleket küldött a Földre.

Az Egyesült Államok űrszondái a *Pioneer*-családba tartoznak. Céljuk a bolygóközi térnek, a Föld mágneses terének, a Nap hatásának vizsgálata. A *Pioneer*—8. 60—90 millió km távolságból közölt adatokat, s a naptevékenység előrejelzésével nagymértékben hozzájárul a Hold-repülés előkészítéséhez.

A két szomszéd bolygónk vizsgálatára fellőtt amerikai mesterséges égitesteket a *Mariner*-családba sorolják, a *Mariner*—2-t, és a *Mariner*—4-et a Mars felé indították, s mindkettő sikeresen teljesítette feladatát. 1967. június 4-én indították a Venus felé a *Mariner*—5-öt, mely 3000 km távolságban haladt el a bolygó mellett, s értékes adatokat közvetített a Földre.

A Szovjetunió a *Luna* holdrakétákkal, az Egyesült Államok a *Ranger*-, a *Surveyor*- és a *Lunar Orbiter*-család tagjaival igyekszik felderíteni a Hold rejtélyeit.

A *Luna*—1. 1959. február 1-én indult útnak, a Hold mágneses terét mérte. A *Luna*-program nagy sikere volt az 1966. június 31-én startoló *Luna*—9., mely simán, zökkenőmentesen érte el a Hold felszínét, s onnan rádiójeleket küldött a Földre. Az 1968. április 7-én indított *Luna*—14. holdszputnyik egy teljes holdfogyatkozást figyelt meg és közvetített földi megfigyelőinek.

Az amerikai *Surveyor*-program a Holdra való sima leszállást igyekszik megvalósítani. A *Surveyor*—1. nem kevesebb, mint 11 150 képet közvetített a Hold felületéről. E felvételek felbontóképessége olyan jó, hogy 1 m távolságról 1 mm-es tárgyak is kivehetők. 1968. január 7-én a *Surveyor*—7. sima Holdra szállásával befejeződött e program. Ez a műszer a Tycho-kráter közelében mintát is vett a Hold kőzetéből.

A *Luna Orbiter*ek lényegében a Hold holdjai, tehát a Hold körül keringő mesterséges égitestek. Céljuk képközvetítés a Holdról, a gravitációs térnek, a sugárzásnak, meteoritok sűrűségének a mérése. Ezen adatok közvetítésével hozzásegítik a kutatókat a legjobb leszállóhely megtalálásához.

Az 1968-as év az *Apollo*- és *Kozmosz*-kísérletek sorozatával a Holdra repülés előkészítésének az éve volt. Az április 4-én fellőtt *Apollo*—6. repülése lényegében a Holdra küldendő rendszer kipróbálása volt. 1968. április 15-én megvalósították a *Kozmosz*—212. és *Kozmosz*—213. összekapcsolását, majd szétválasztását. Az űrrendevű sikeres megoldása nagy lépést jelent a holdkutatás szempontjából. A *Szonda*—5. és az *Apollo*—7., majd ez év decemberében az *Apollo*—8. felrepítése — a Hold műszeres, majd emberrel való megkerülése és visszahozása a Földre, jelenti az utolsó lépést az ember Holdra szállása előtt.

Az eddigiek alapján az olvasóban felvetődhet a kérdés: szép, hogy a Holdat és a bolygókat kutatjuk, de milyen közvetlen haszna van az emberiségnek a mesterséges égitestekből? Bátran felelhetjük, hogy rengeteg. Gondoljunk csak a meteorológiai, a geodéziai, távközlési, sugárzásmérő, navigációs holdakra. A szovjet *Kozmosz*, *Elektron* és *Proton* holdak, az amerikai *OGO*-, *OSO*-, *RAO*- és *Pegazus*-holdak rengeteg érdekes adatot közvetítettek a tudósoknak a Föld mágneses teréről, a naptevékenységről, a felhőzet alakulásáról. A rádió-hírközlést és a tévéközvetítést nagymértékben megkönnyítették a távközlési mesterséges holdak. Az amerikai *Telstar*, *Relay*, *Sincom*, *Intelsat* holdak, a szovjet *Molnyija*-sorozat a nagy távolságra való rádió- és tévéközvetítést biztosítják. Az 1968-as mexikói olimpia gyönyörű képei a holdak nélkül sohasem érkezhettek volna hozzánk — egyidőben a versenyek lebonyolításával.

A két tudományos nagyhatalommal együttműködésben fejlődik a francia, olasz, angol és kanadai űrkísérleti program. Elég sajnálatos, hogy az űrkutatás megosztva, két egymástól független programmal folyik. Képzelnék el, milyen óriási eredményeket érhetnének el egyesített erőfeszítéssel.

Hangsúlyoznunk kell, amit már jó néhány szovjet és amerikai tudós is hangsúlyoztatott, hogy az űrkutatók nem időre futnak. Nem helyes, hogy valamiféle versenypszichózis vesz erőt az űrkutatás irányítóin. Az űrkutatás ma már messze túlnőtt a katonai rakétatechnika területén, és az átfogó, harmonikus tudományfejlesztés egyik fontos tényezőjévé vált. A modern emberben néha nehéz küzdelemre kelnek a humanista álmok és a technikai civilizáció kötöttségei és kötelezettségei. Idejét és energiáját meg kell osztania vágyai és a megvalósítás bonyolult lehetőségei közt. Az űrkutatás jó példa arra, hogy csak a kettő egysége, a teljességre törekvés vezet eredményre.

Az ókor Ikarosza az a reneszánsz Leonardója jelzi a miakacsul felrepülni vágyó örök álmat, melyet azonban csak a technizálódott modern ember tud valóra váltani. Ehhez azonban éppúgy szükséges a szerteágazó szakosodás, mint a sokféle részlet egybeszervezése. A teljes megoldás talán éppen attól a végső összhangtól függ, melyet elősegíteni hivatott.

Váro Zsuzsánna

Gandhi és a passzív ellenállás

Születésének közelgő 100. és halálának 20. évfordulójára

A második világháború még nem robbant ki, de az Oxford fölött éjszaka elhúzó repülőgépek, a váratlan részleges vagy teljes *black-out*-ok, elsötétítések, az egyetemi hallgatók kötelező katonai gyakorlata és háborús hangulata, az újságoknak szinte naponként megjelenő különkiadásai már félreismertetetlenül előrevetítették közeledő félelmetes árnyékát. A béke utolsó iskolai évének harmadik szemeszterében, a fasizmus szörnyűségeitől indítva, a college történelemprofesszora az erőszak történelmi szerepéről tartotta előadásait, és arra a következtetésre jutott, hogy az erőszak, bármilyen kegyetlen is, csak időleges lehet, csak ritkán szolgálja a haladást, és a zsarnokság napjait maga az erőszak számlálja meg.

Az egyik előadás után idősebb évtársam, egy sötétbőrű, sovány hindu fiatalember, Gandhi volt titkára, S. K. George — akinek családja a páriáörökség nyomasztó súlyától úgy szabadult meg, hogy keresztényé lett — meghívott a lakására, ahol megajándékozott egy kicsi könyvecskével, megjegyezvén: terjesztése Angliában tilos. A könyv Mahatma K. Gandhi *Hind Swaraj or Indian Home Rule* című műve volt, melyben India felszabadításának eszmei alapjait fejté ki.

Most, amikor Gandhi halálának huszadik évében vagyunk, amikor a passzív ellenállás politikai gyakorlatát leginkább megvalósító Martin Luther King az erőszak áldozata lett, méltán idézhetjük fel Gandhi munkásságát és alapvető művét.

Gandhi élete és politikai tevékenysége

Gandhi, aki később a *Mahatma*, azaz a Nagy Lélek melléknevet kapta, 1869-ben Porbandarban született gazdag, művelt családból. Egyetemi tanulmányait Indiában végzi, majd 1892-től Bombay-ban ügyvédeskedik. Talán éppen gyakorlati tapasztalatai vezetik annak megállapítására, hogy „az ügyvédek döntötték rabszolgaságba Indiát, kiélezték a hindu—mohamedán ellentéteket, és megszilárdították az angol uralmat”. 1893-ban átmegy Dél-Afrikába és lelkesen küzd annak a 150 000 hindunak az egyenjogúsításáért, akiket kevéssel korábban telepítettek be. E küzdelem során alkalmazza először teljes sikerrel a passzív ellenállás politikai módszerét. Ekkor dolgozza ki e

harci forma alapelveit, s így születik meg 1908-ban Londonból való visszatértek a gujarati nyelven írott *Hind Swaraj or Indian Home Rule*, melyet később angolra is lefordított, 1914-ben visszatér Indiába, ahol az első világháború alatt 1919-ig lojális magatartást tanúsít az angolok iránt. Ebben az évben azonban, az áprilisi vérengzések után, meghirdeti a megszállók elleni erőszakmentes harcot. Ennek során párthívei kettős taktikát alkalmaznak: egyrészt megtagadják az együttműködést, bojkottálják a kormány iskoláit, nem fogadják el polgári vagy katonai állásokat, másrészt követelik a *svadesh-t*, azaz az ország függetlenségét.

Gandhit nemsokára perbe fogják, és 1924-ig bebörtözzik, de az ellene indított perből mint „szent” és hős kerül ki. 1930-ban újra tömegharcot indít az angol uralom ellen, mire ismét bezárják, de Lord Irwin, az alkirály közbelépésére nemsokára kiszabadul, és részt vesz a londoni kerekasztal-értekezleten. Főkövetelése India függetlensége, amit az angolok visszautasítanak. Ezért 1932-ben ismét meghirdeti a passzív ellenállást, és többszörös éhségsztrájk-tal gyakorol erkölcsi nyomást a megszálló hatalom képviselőire. Megint bebörtözzik, de most már az egész világhírvélemény mellette áll. Kiszabadulása után néhány évre (1934—1939) visszavonul a politikai élettől, de megtartja befolyását a függetlenségi mozgalomra. A második világháború alatt, 1942-ben, újra bezárják, és csaknem a háború végéig börtönben sánylődik. A háború után részt vesz azokon a tárgyalásokon, melyeknek eredményeként 1947. augusztus 15-én India elnyeri függetlenségét.

A függetlenség egyelőre csak iszonyú vérengzéseket hoz magával: a mohamedán többségű területeken a hindukat, a hindú többségűeken a mohamedánokat gyilkolják. A kölcsönösen rendezett vérfürdők Gandhit végtelenül elkeserítik, ezért visszavonul mindaddig, míg a hindukat rá nem veszi az üldözések megszüntetésére. Már-már sikerül a célja, a szembenálló felek testvérekként tárgyalnak, amikor egy fanatikus bráhmán 1948. január 30-án meggyilkolja. Hamvait ősi szokás szerint a Gangeszbe szórták.

Mahatma Gandhi

Gandhi és az erőszakmentesség új formája

Gandhi új politikai harci forma — a passzív ellenállás, az erőszakmentesség — első nagy teoretikusa és alkalmazója, noha az erőszakmentesség módszere már korábban is ismert a történelemben. Felmerült az ókorban bizonyos vallásos és filozófiai csoportoknál. A palesztinai esszénusok és ebioniták például hasonló magatartást tanúsítottak az erőszakkal szemben. A közép- és az újkorban is mindegyre felbukkant.

Ezen előzmények ellenére Gandhié az érdem, hogy először dolgozta ki a passzív ellenállás elméletét. Maga a fogalom is az ő „találmánya”, vagyis az *ahimsa* szó, melynek angol tükörszava a *non-violence*. Magyarra passzív ellenállásnak, erőszakmentességnek, erőszak nélküli politikai harcnak fordíthatjuk. Elméletét Gandhi az anarchisták elleni harcában dolgozta ki, akárcsak késői tanítványa, Luther King, aki a *black-power*-rel való összecsapá-

sai alapján fejlesztette tovább. Mindkettőjük tanítása két alaptételen nyugszik. Az egyik az, hogy az elnyomottak szabadságát nem az erőszak, a fegyverek, belháborúk, gyilkosságok és vérengzések útján, hanem békés eszközökkel: felvonulások, tüntetések, bebörtönzöttestések, bojkottok, éhségsztrájkok, a politikai, gazdasági és társadalmi életben az együttműködés megtagadása révén kell elérni. Vagyis az elnyomottak erkölcsi fölényét, Gandhi szavaival a „lelkierő“-t, a *satyagrahát* állítják az erőszakkal szembe, és az ellenfél erkölcsi megszegényítésével akarják kicsikarni a politikai egyenjogúságot, vagy az ország függetlenségét. A részvétel első feltétele a töretlen bátorság és mindenfajta félelem kiküszöbölése. Ezért Gandhi a passzív ellenállók számára a következő főerényeket tartja szükségeseknek: önmegtartóztatás és önfegyelmzés, szegénység, az igazság szolgálata, bátorság és a félelem legyőzése.

Tanításuknak második alaptétele a felszabadult társadalom minőségi megváltozásának elkerülhetetlen szükségessége. Gandhi ugyanis elveti a nyugati civilizáció hagyományait, új, mindenekelelt erkölcsi alapokon nyugvó társadalmat akar. Ezért a *home rule*, a hazai kormányzat nem egyszerű felszabadulás, a megszállók elűzése, hanem a megváltozott új ember és ennek következtében létrejött új társadalom. Gandhi ugyanis úgy véli, hogy a nyugati civilizációért nem érdemes küzdeni, mert ez az élet céljának egyedül a testi jólétet teszi meg. „Európa népei ma jobb házakban laknak, mint száz évvel ezelőtt — mondja —, és ezt a civilizáció jelének tekintik.“ Ennek azonban — szerinte — kevés köze van az igazi civilizációhoz. Felfogása szerint a civilizáció az a mód, amely kijelöli az ember számára a viselkedés ösvényét. A kötelességteljesítés és az erkölcsiség követése egymással felcserélhető fogalmak. Az erkölcsiség követése annyit jelent, mint uralkodni lelkünkön és szenvedélyeinken. Így cselekedve megismerjük önmagunkat. A gujarati nyelvben a civilizáció szó megfelelője: *a jó magaviselet*.

Gandhi számára tehát az igazi cél nem az anyagi jólét megvalósítása, hanem a „jómagaviseletű“, tiszta erkölcsű társadalom kialakítása.

Gandhi gépellenessége

Ezzel elérkeztünk Gandhi elméletének sokat vitatott, erősen sebezhető pontjához: gépellenességéhez. Mintha a XIX. század géprombolóinak elképzelését elevenítette volna fel, mert ő is a gépekben látja a társadalom minden rákfénéjét. Mintha Oswald Spenglert akarná igazolni, aki a fausti civilizáció hanyatlásáról beszélve azt állította, hogy „a színes ember számára a technika nem lelki szükséglet“. Gandhi álma olyan India, amelyben a rossz fertőző csatornái: a nagyvárosok, a gépek, vasutak, a modern élet többi jellemző megnyilvánulásai eltűnnek, és az ország visszatér a falusi települések, a földművelés, a kézművesség és a háziipar tiszta, patriarhális, emberséges légköréhez, amelyben mindenki saját becsületos munkájával keresi kenyerét, önfegyelmében és boldogan él.

Honnan ered nála ez a XX. században csak naivnak és haladásellenesnek tartható felfogás? Tagadhatatlan, egyik forrása a hagyományos hindu vallásos gondolkodás. Gandhi ugyanis fájdalmas nosztalgiával tekint a múltra, amely vallásos, tiszta életével egyenesen az elveszett paradicsomot jelenti számára. A másik forrás az a kiábrándulás, melyet Gandhi a nyugati civilizáció, a kapitalizmus torzító életformájával szemben érez. Végül nem kis része van benne a tolsztoji műveknek, hiszen vallási és politikai felfogása nagymértékben éppen Tolsztoj hatása alatt formálódott ki. Gandhi magát demokratának és szocialistának vallotta; szocializmusa azonban nem a marxí tanításokra épült, nem gazdasági alapokon nyugszik. Innen adódik nem is védhető gépellenessége. Ezen nem sokat változtatnak egyes későbbi megjegyzései sem. Amikor 1924-ben megkérdezték tőle, vajon ellene van-e mindenfajta gépnek, ezt válaszolta: „Hogyan lehetnék, amikor tudom, hogy testem is a legfinomabb gépdarab. A fonókerék gép, egy kis fogpiszkáló is gép. Ami ellen vagyok, az a géporület és nem a gép mint olyan. Az azért való örület, amit munkamegtakarító-gépnek neveznek. Munkát takarítanak meg, mialatt ezer és ezer embert az utcára dobnak, hogy éhenhaljon. Én nem az emberiség egy töredékéért, hanem *mindenkiért* akarok időt és munkát megtakarítani. Azt akarom, hogy a

vagyon ne a kevesek, hanem mindenki kezében halmozódják fel. Ma a gép csupán arra szolgál, hogy a kevesek a milliók hátán lovaoljanak. Az ösztönző erő nem a munkamegtakarítás filantrópiája, hanem a kapzság.“

Gandhit a vagyoni és társadalmi egyenlőség kérdése csak másodsorban érdekelte. Eseményképe olyan társadalom kialakítása volt, melyben az igazság plátói eszméje válik valóra: „Az igazság, mondotta, akkor is megáll, ha nyilvánosan nem támogatják. Önmagában létezik... A földön senkitől sem félek, csak Istentől. Senki iránt nem viseltetem rosszul. Az igazságtalanságot igazsággal győzöm le, és azáltal, hogy ellenállok az igazságtalanságnak, diadalt aratok minden szenvedésen.“ A társadalomban az igazság megvalósítása, Gandhi szerint, csak egyféleképpen lehetséges, az *ahimsa*, a passzív ellenállás útján.

Gandhi hatása és tanításainak értékelése

Gandhi tanítása elvont, idealista, a társadalmi valóság és a vallásos eszmék keverékéből szintetizált elmélet. Kidolgozójának becsületessége, az általa felállított erkölcsi mérce hősokeket kívánó igénye azonban nemcsak hazájában, hanem a világon mindenütt, ahol elnyomottak élnek, óriási hatással volt az emberekre. Minthogy pártbíveinek többsége gépelenségét sohasem vette komolyan, s legtöbbször a Nagy Lélek megbocsátható gyengeségének, mosolyt fakasztó vesszőparipájának tekintette, Gandhi erőszakmentes mozgalma nagymértékben hozzájárult India felszabadításához, és hatása világszerte szüntelenül nőtt. A második világháború előtt és után főként a békemozgalomban volt óriási szerepe; hatására a békeharcosok ezrei, sőt milliói emelték fel szavukat az elnyomás, kizsákmányolás, erőszak és a háború ellen.

Mozgalma sok helyen, de főként az Egyesült Államokban újraéledt. Itt Luther King nyíltan Gandhi tanítványának vallotta magát, és a passzív ellenállás jelszavával állt az egyenjogúságot követelő négerek élére. Az indiai és az amerikai mozgalomban sok a hasonló, de sok az eltérő vonás is. Gandhi és King népeik szabadságáért harcoltak, olyan erőkkel szemben, amelyeket fegyverek útján, erőszakkal legyőzni nem lehetett. Csakhogy míg Gandhi a többséget vezette harcba a számbeli kisebbség ellen, King a számbeli kisebbség oldalán a többség ellen küzdött. Mindketten elvetették az erőszakot, és nemcsak az elnyomók, hanem azok ellen is síkraszálltak, akik a szabadságot erőszakkal akarták kiharcolni. Mindketten magasabb erkölcsű, új társadalom kialakulásáért küzdöttek, és mélységesen hitték az emberben. Mindkettőjüket az a vallásos meggyőződés hatotta át, hogy a háború a legfőbb rossz. „Személy szerint inkább meghalnék, mintsem, hogy öljek“ — jelentette ki Gandhi.

Éppen Gandhi és King erőszakos halála veti fel a kérdést: van-e jövője a passzív ellenállásnak? Sokan úgy vélik, ez a harci forma már születésekor elavult, az erőszakot csak erőszakkal lehet megtörni. Ezért vált Carmichael, az egykori King-tanítvány, a *black-power* harcos képviselőjévé, és ezért lobogtak annyi városban a néger zendülés tüzei a King halálát követő napokban. Ezért kezdik egyes történészek kétségbe vonni a passzív ellenállás érdemeit India felszabadításában, és azzal a váddal hozakodnak elő, hogy Gandhi ún. „társadalmi forradalma“ nem elősegítette, hanem hátráltatta India függetlenségét.

Mégis, a passzív ellenállás eredményei olyan nagyok, hogy azokat pusztá kézlegintéssel elintézni nem lehet. Nemrégén a jól ismert angol katonai író, B. Liddell Hart érdekes cikket írt a második világháborúban szerzett német tapasztalatokról. A német tábornokok perén kiderült, hogy ott, ahol a népi mozgalmak nem rendelkeztek hatalmi erőkkel, a passzív ellenállás sokkal hatékonyabb, nehezebben megtörhető volt, mint a nyílt, erőszakos harc. Ez volt a helyzet például Dániában, Hollandiában és Norvégiában.

Az sem kétséges, hogy az Egyesült Államokban a négerek harcát távlatilag nem a *black-power*, hanem — a „jó pásztor“ halála után is — a King kezdeményezte *non-violence* eszméje befolyásolja. Ha a történetek után a mozgalom időlegesen el is lanyhult, ismét új erőre kapott. Ha ideológiájukkal nem is érthetünk egyet, el kell ismernünk, olyan emberek fegyvere ez, akiket az erkölcsi meggyőződés, a mélységes humanum hat át, és nagy társadalmi célok vezetnek.

Az alábbiakban Gandhi *Hind Swaraj or Indian Home Rule* című művének XVII., a passzív ellenállásról szóló fejezetét adjuk magyar fordításban. Megjegyezni kívánjuk, Gandhi stílusa egyszerű, képek, hasonlatok és azonos szavak gyakori ismétlésével igyekszik hatni olvasóira. Könyvét párbeszéd formában írta, két személy, az olvasó és a szerkesztő állandó szerepeltetésével.

PARBESZÉD A HIND SWARAJ-BÓL

OLVASÓ: Van-e valamilyen bizonyíték arra, hogy az, amit Ön lelkierőnek, vagy az igazság erejének nevez, sikert aratott volna a történelemben? Nekem úgy tűnik, nem ismerünk olyan példát, amikor valamely nép a lelkierő által emelkedett volna fel. Én még mindig azt hiszem, hogy a gonosztevők testi büntetés nélkül nem hagynának fel gaztetteikkel.

SZERKESZTŐ: Tulcidas, a költő ezeket mondta: „A vallás gyökere a könyörület és a szeretet, a testé viszont az önzés.“ Azért, míg élünk, a könyörületről nem szabad lemondanunk. Az én szememben ez tudományos igazságnak tűnik. Éppen annyira hiszek benne, mint abban, hogy kétszer kettő négy. A szeretet ereje egyenlő a lélek vagy az igazság erejével.

Bizonyítékunk van rá, hogy a szeretet minden lépésünkben munkálkodik. A világegyetem elpusztulna, ha ez az erő nem létezne. Ön azonban történelmi bizonyítékot kér. Ezért azután szükséges tudnunk, hogy mi is a történelem. A szó gujarati megfelelője: „*igy történt*.“ Ha a történelem jelentése ez, akkor bizonyítékot is bőven hozhatok fel. De ha a történelem a királyok és a császárok cselekedeteit jelenti, akkor az ilyen történelemben a lelkierőre vagy a passzív ellenállásra bizonyítékunk nincsen. Nem találhatunk ezüstércet önbányában. A történelem, ahogyan azt mi ismerjük, a világ háborúinak feljegyzése. Az angoloknál egy közmondás is keletkezett: „Az a nemzet boldog, amelynek nincsen történelme“, vagyis nincsenek háborúi. Hogyan üzték kis játékaikat a királyok, hogyan váltak egymás ellenségeivé, hogyan gyilkolták le egymást, a történelem mindezt gondosan feljegyzi, de ha csak ennyi történt volna, akkor a világnak már régen vége szakadt volna.

Ha a világegyetem története háborúkkal kezdődik, ma már egyetlen ember sem élne. Azok a népek, amelyek ellen a háború folyt, eltűntek, mint például Ausztrália bennszülöttei, akik közül a betolakodók alig néhányat hagytak életben. Kérem, ne felejtse el, hogy ezek a bennszülöttek önvédelmükre nem a lelkierőt használták, és nincs szükség nagy előrelátásra annak megállapítására, hogy az ausztráliaiaknak ugyanaz lesz a sorsuk, ami áldozataiké volt. „Aki kardot ránt, kard által vész el“. A mi közmondásunk szerint: akinek foglalkozása az úszás, az sírját a vízben leli.

Az a tény, hogy a világon még mindig annyi ember él, azt mutatja, hogy a világ nem a fegyverek, hanem az igazság és a szeretet erején alapul. Ennélfogva eme erő győzelmének legnagyobb és legkevésbé kétségbe vonható bizonyítéka abban áll, hogy a világ a háborúk ellenére is tovább él.

Ezer, sőt tíz- és százezer ember élete éppen ennek az erőnek cselekvő munkálkodásától függ. A millió és millió család mindennapi életében felmerülő kis perpatvarok megszűnnek, ha ezt az erőt gyakoroljuk. Száz és száz nép él békében egymással. A történelem ezt nem jegyzi fel és nem is jegyezheti fel. A valóságban a történelem annak számontartása, hogy a szeretet vagy a lélek egyetlen munkálkodása hányszor szakadt meg. Két testvér összevész egymással: az egyik megbánja, felébred benne a szunnyadó szeretet és ismét békében élnék. Ezt senki sem jegyzi

fel. De ha a két testvér az ügyvédek közbelépésére vagy más okból fegyvert ragad egymás ellen, vagy törvényre megy — ami a nyers erőszak másik megjelenési formája —, cselekedetüket azonnal közli a sajtó, róluk beszélnek a szomszédok, és valószínűleg bekerülnek a történelembe. Ami áll a családra, a közösségekre, az igaz a nemzetekre is. Nincs semmi okunk azt hinni, hogy külön törvénye van a családnak és külön a nemzeteknek. A történelem tehát a természet folyásában beálló megszakadás feljegyzése. Minthogy a lelkierő természetes valami, a történelemben nincsen feljegyezve.

OLVASÓ: Amit Ön mond, abból az derül ki, hogy a passzív ellenállás példái a történelemben nem keresetők. Talán szükséges lenne azért, hogy alaposabban megismerjük a passzív ellenállás lényegét. Az lenne tehát a leghelyesebb, ha e kérdésben nézeteit bővebben kifejtené.

SZERKESZTŐ: A passzív ellenállás olyan eljárás, amikor jogainkat egyéni szenvedés által biztosítjuk: ezért a fegyveres ellenállás ellentéte. Amikor nem vagyok hajlandó az cselekedni, amitől lelkiismeretem iszonyodik, akkor a lelkierőt használom. Például az éppen uralmon lévő kormány valamilyen törvényt hoz, amely rám is vonatkozik. Én azonban a törvényt nem tartom megfelelőnek. Ha erőszakot használok azért, hogy a kormány visszavonja, akkor én ahhoz folyamodom, amit fizikai erőszaknak lehetne nevezni. Ha azonban nem engedelmeskedem a törvénynek, és megszegéséért vállalom a büntetést, akkor lelkierőt használok. Ez önmagunk feláldozását jelenti.

Mindenki elismeri, hogy önmagunk feláldozása mérhetetlenül nagyobb dolog, mint mások feláldozása. Ezenkívül, ha az ilyen erőt igazságtalan ügy szolgálatában használjuk, akkor csak az szenved, aki használta. Másokat nem hoz olyan helyzetbe, hogy az ő hibájáért szenvedjenek. Az emberek múltjukban sok olyan dolgot cselekedtek, amelyről később kiderült, hogy nem volt helyes. Senki sem léphet fel azzal az igénnyel, hogy az igazság teljes mértékben az ő oldalán áll, vagy hogy bizonyos dolog azért helytelen, mert ő annak képzeli, számára azonban mindaddig nem helyes, amíg ez róla az ő megfontolt véleménye. Ennélfogva úgy illik, hogy ne cselekedje azt, amit helytelennek tart, és elviselje ennek következményét, bármi is történjék. Ez a kulcsa a lelkierő használatának.

OLVASÓ: Tehát Ön figyelmen kívül hagyja a törvényeket — márpedig ez ki-mondott hűtlenség. Minket mindig törvénytisztelő nemzetnek tartottak. Úgy látszik, Ön túltesz a szélsőségeseken. Ők ugyanis azt mondják, hogy a törvényeknek engedelmeskedni kell, de ha a törvények rosszak, akkor még erőszakkal is el kell üznünk a törvényhozókat.

SZERKESZTŐ: Hogy túlteszek rajtuk vagy nem, az most egyikünk szempontjából sem fontos. Egyszerűen azt akarjuk, hogy kiderüljön, mi a helyes, és aszerint cselekedjünk. Megállapításának, miszerint törvénytisztelő nemzet vagyunk, igazi értelme az, hogy mi passzív ellenállók vagyunk. Ha egyes törvények nem tetszenek, nem törjük azért be a törvényhozók fejét, hanem szenvedünk és nem engedelmeskedünk a törvényeknek. Hogy a törvényeknek, akár jók, akár rosszak, engedelmeskednünk kellene, ez csak olyan mostani elképzelés. A régi időkben az ilyesmi nem fordult elő. Az emberek az olyan törvényeket, amelyeket nem szerettek, nem tartották tiszteletben, a törvényszegésükért készek voltak elviselni a büntetést. Nem méltó emberi mivoltunkhoz, hogy lelkiismeretünk ellenére engedelmeskedjünk a törvényeknek. Az ilyen tanítás ellentmond a vallásnak és szolgasághoz vezet. Ha a kormány azt kérné tőlünk, hogy ruhátlanul járjunk, vajon úgy jár-

nánk-e? Ha passzív ellenálló vagyok, a válaszom az volna, semmi közöm a kormány ilyen törvényeihez. De annyira megfélemlítettük önmagunkról és oly megalkuvók lettünk, hogy a megalázó törvényekkel mit sem törődünk.

Aki tudatában van emberi mivoltának, és csak Istentől fél, az senki mástól nem fog félni. Az emberalkotta törvények rá nézve nem lehetnek kötelezőek. Ilyesmit maga a kormányzat sem vár tőlünk. Hiszen nem azt mondják: „ezt és ezt csináld“, hanem „ha nem teszed ezt, még fogunk büntetni“. Olyan mélyre süllyedtünk, hogy kötelességünknek, sőt egyenesen vallásunknak képzeljük azt cselekedni, amit a törvény előír. Mihelyt azonban belátjuk, hogy az igazságtalan törvényeknek engedelmeskedni nem méltó az emberhez, akkor nincs olyan zsarnokság, amely minket szolgáskorba tudna dönteni. Ez a kulcsa az önuralomnak vagy a hazai kormányzatnak.

Balítélet és istentelen dolog azt hinni, hogy a többek határozata kötelező a kevesebbekre. Sok példa felhozható arra nézve, hogy a többség határozatai helytelenek, a kisebbségéi pedig helyesek voltak. Minden reform annak köszönheti eredetét, hogy a kisebb szám ellenállt a nagyobb számnak. Ha a rablóbanda tagjainak a lopás ismerete kötelező, vajon a becsületes ember magáévá teheti-e ezt a kötelezettséget? Amíg fennáll az a balhiedelem, hogy az igazságtalan törvényeknek engedelmeskedni kell, addig a törvények rabszolgasága is fennmarad. Csupán a passzív ellenálló szabadulhat meg az ilyen előítélettől.

A nyers erőszak, a puskapor használata ellenkezik a passzív ellenállással, mert azt jelenti, hogy ellenfelünket erőszakkal annak végrehajtására akarjuk rávenni, amit mi óhajtunk ugyan, de ő nem. Ha az erőszak ilyen alkalmazása elfogadható, akkor nyilvánvaló, neki is joga van hasonlóképpen cselekedni velünk. Ennélfogva sohasem tudnánk megegyezni. Akik azt hiszik, hogy lelkiismeretükkel ellenkező törvényeknek nem kötelesek engedelmeskedni, azok számára csak egyfajta gyógy mód marad: a passzív ellenállás. Minden más elkerülhetetlenül pusztuláshoz vezet.

OLVASÓ: Szavaiból azt veszem ki, hogy a passzív ellenállás kiváló eszköz a gyengék számára, hogy amikor erősekké válnak, igazi fegyvereket ragadhassanak.

SZERKESZTŐ: Ez durva tudatlanság. A passzív ellenállás, vagyis a lelki erő páratlan. Fölötte áll a fegyverek erejének. Hogyan lehetne csak a gyengék eszközeinek tekinteni? A testileg erős ember nem ismeri azt a bátorságot, amely a passzív ellenállót jellemzi. Ön azt hiszi, a gyáva ember képes volna arra, hogy ne engedelmeskedjék az olyan törvénynek, amely nem tetszik neki? A szélsőségeseket általában mindig a nyers erőszak híveinek szokták tekinteni. Ha ez így van, akkor miért beszélnek a törvénytiszteletről? Én nem hibáztatom őket. Másról nem tudnak beszélni. Ha sikerül majd kiűzniük az angolokat, és a kormányzók ők maguk lesznek, azt akarják majd, hogy Ön és én engedelmeskedjünk törvényeiknek. Ez olyan dolog, amely megfelel alkotmányuknak. A passzív ellenálló azonban azt fogja mondani, hogy lelkiismerete ellen egyetlen törvénynek sem engedelmeskedhetik, még akkor sem, ha ágyúcső elé állítják, és darabokra szaggatják.

Mi a véleménye? Mihez szükséges a bátorság — ahhoz, hogy ágyú mögül darabokra tépjünk másokat, vagy mosolygó arccal közeledjünk az ágyúhoz és magunkat tépessük szét? Ki az igazi harcos? — az-e, aki a halált mindig mindig kebelbarátjának tartja, vagy az, aki mások életével rendelkezik? Higgycs el nekem, akiben nincsen bátorság és emberi méltóság, az sohasem lehet passzív ellenálló.

Azt azonban állítom, hogy a testileg gyenge ember is az ilyen ellenállást képes kifejezni. Egyetlen ember éppen annyira képes erre, mint a milliók. A passzív ellenállásba egyaránt belevethetik magukat a férfiak és a nők. Nem kíván a

katonasághoz hasonló kiképzést, nincs szüksége dzsiu-dzsicura. Csupán lélekjelenlétre van szükség, és ha ezt valaki elérte, szabad, mint az erdők királya, és már pusztá tekintete elsorvasztja az ellenséget.

A passzív ellenállás kétélű kard: használható bármely élével; megáldja azt is, aki használja, és azt is, aki ellen használják. Anélkül, hogy egyetlen csepp vért ontana, nagy eredményekre vezet. Sohasem rozsdásodik be, és sohasem lehet ellopni. A passzív ellenállók számára a kardvívás nem kimerítő. A passzív ellenállás kardjának nincs szüksége hüvelyre. Valóban különös, ha Ön az ilyen fegyvert csak a gyengék fegyverének tartja.

OLVASÓ: Azt állította, hogy a passzív ellenállás India különlegessége. Hát Indiában sohasem használtak ágyúkat?

SZERKESZTŐ: Úgy látom, hogy az Ön véleménye szerint India egyet jelent India néhány hercegével. Szerintem azonban azokat a milliós tömegeket jelenti, akikről a hercegek és a mi életünk is függ.

A királyok mindig a maguk királyi fegyverét használják. Az erőszak számukra mindennapi eledel. Ők parancsolni akarnak, ám akik parancsaiknak kellene hogy engedelmessé legyenek, azok nem akarnak puskát. Márpedig ezek a többséget jelentik az egész világon. Nekik vagy testi erőre, vagy lelkiere erőre kell szert tenniük. Ahol az előbbire tesznek szert, ott mind azok, akik uralkodnak, mind pedig azok, akik engedelmessé válnak, olyanok, mint megannyi örült, de ahol a lelkiere erőre tesznek szert, ott az uralkodók parancsai nem érnek tovább kardjuk hegyénél, mert az igazságtalan parancsokat az igaz emberek semmibe veszik. A parasztokat karddal sohasem győzték le, és nem is fogják. A kardot nem tudják használni, de nem rémülnek meg, ha mások használják. Az a nép nagy, amely fejét úgy hajtja halálra, mint a párnájára. Aki dacol a halállal, az már minden félelemtől megszabadult. Akik az erőszak megtévesztő bűvöletében fáradoznak, e képet nem tartják majd túl élesnek. Tagadhatatlan tény, hogy Indiában a nemzet általában az élet minden szakaszában rendszerint a passzív ellenállást használta. Ha uralkodóink már nem tetszenek, akkor nem vagyunk hajlandók velük együttműködni.

Emlékszem egy esetre, amikor egy kis hercegségben a falusiakat sértették a herceg bizonyos rendelkezései. A falusiak azonnal elhagyták a falut. A herceg ideges lett, bocsánatot kért alattvalóitól és a rendelkezéseit visszavonta. Indiában sok hasonló eset található. Igazi önkormányzat csak ott lehetséges, ahol a nép irányító ereje a passzív ellenállás. Minden másfajta uralom idegen uralom.

OLVASÓ: Ön szerint azt állítja, hogy testünk edzése nem fontos.

SZERKESZTŐ: Én bizony semmi ilyesmit nem mondok. Nehéz passzív ellenállónak lenni, ha nem edzett a testünk. Ha a lélek a túltáplálás miatt elpuhult testben lakik, akkor rendszerint maga is gyenge, és ahol hiányzik a testi erő, ott a lélek sem lehet erős. Testi alkatunkat azáltal kell javítanunk, hogy elkerüljük a korai házasságot és a fényűző életet. Ha egy rozogatestű embert arra kellene kérnem, hogy álljon az ágyú torka elé, akkor saját magamat nevetném ki.

OLVASÓ: Amit mond, abból az tűnik ki, hogy passzív ellenállónak lenni nem kicsiny dolog. Ha ez így van, akkor arra szeretném kérni, magyarázza meg, miképpen lehet valaki passzív ellenálló?

SZERKESZTŐ: Passzív ellenállónak lenni könnyű is, meg nehéz is. Ismertem egy 14 éves ifjút, akiből az lett; ismertem beteg embereket, akik szintén azzá vál-

tak. Ugyanakkor ismertem olyan testileg erős, különben elégedett embereket, akik egyszerűen képtelennek bizonyultak arra, hogy magukévá tegyék a passzív ellenállást. Hosszú tapasztalat után az a véleményem alakult ki, hogy aki a haza szolgálatáért akar passzív ellenálló lenni, annak teljes mértékben meg kell tartóztatnia magát, el kell fogadnia a szegénységet, az igazságot kell követnie, és le kell győznie magában mindenfajta félelmet.

A megtartóztatás az önfegyelem egyik legerősebb formája, nélküle a lélek nem tehet szert megingathatatlan szilárdságra. Aki testét az állati szenvedélyeknek engedi át, az semmilyen nagy erőfeszítésre nem képes. Ez számtalan példával bizonyítható...

...Amennyire szükséges az önmegtartóztatás, olyan mértékben kívánatos a szegénység. Az anyagi ambíciók és a passzív ellenállás nem egy úton járnak. Akinek pénze van, nem lehet azt várni tőle, hogy kidobja, de *elvárható*, hogy közömbös legyen iránta. Készen kell lennie arra, hogy inkább minden fillérét elveszítse, mintsem feladja a passzív ellenállást

Beszélgetésünk során a passzív ellenállást úgy írtuk le, mint amely igazsággal teljes. Ezért azután az igazságot szükségképpen mindenáron követni kell. Ebben az összefüggésben az olyan akadémikus kérdések, vajon életünk megmentéséért nem hazudhatunk-e, felmerülhetnek, de csak azok számára, akik a hazugságot akarják igazolni. Akik arra törekszenek, hogy mindig az igazságot kövessék, azok nem kerülhetnek ilyen zavaros helyzetbe; de még ha ide is kerülnének, még akkor is mentesek a hamis vallomástól.

A passzív ellenállás bátorság nélkül egy lépést sem tehet. Ösvényén csak azok járhatnak, akik megszabadultak a félelemtől, legyen az a vagyon, a hamis hírnév, a rokonaik, a kormány, a testi sérelmek, vagy a halál félelme.

Ezek a parancsolatok nem hagyhatók figyelmen kívül azzal az ürüggyel, hogy megtartásuk nehéz. A természet az emberi kebelbe ültette azt a képességet, hogy bármilyen nehézséggel vagy szenvedéssel megbirkózzék, amely rázúdul, anélkül, hogy okozója maga lett volna. Jó, ha ezek a tulajdonságok még azokban is megvannak, akik nem akarják a hazát szolgálni. Ne essünk tévedésbe: e tulajdonságokra többé-kevésbé még azoknak is szükségük van, akik a fegyverek használatára akarják kiképezni magukat. Csupán a vágy senkit sem tesz harcossá. A leendő harcosnak önmegtartóztatást kell gyakorolnia, meg kell elégednie az osztályrészéül jutott szegénységgel. Bátorság nélkül harcos el sem képzelhető. Talán valaki azt gondolhatná, nem szükséges feltétlenül, hogy tökéletesen igaz ember legyen. Ám ez az erény az igazi bátorságból ered. Ha valaki feladja az igazságot, végeredményben mindig a félelem miatt teszi. A felsorolt négy tulajdonság nem kell hogy megijesszen senkit. E helyen arról is szólhatunk, hogy a testileg erős embernek sok olyan más, hasznavehetetlen tulajdonsággal kell rendelkeznie, amelyekre a passzív ellenállónak soha sincs szüksége. A tapasztalat azt mutatja, hogy ha például egy vívónak külön erőfeszítést kell kifejtenie, ez a bátorság hiánya nála. Ha azonban a vívó maga a bátorság, akkor a kard azonnal kihull kezéből. Segítségére nincs szüksége. Akiben nincsen gyűlölet, annak kardra sincs szüksége. Egy ember, akinél bot volt, váratlanul szembekerült egy oroszlánal. Fegyverét önvédelemből ösztönösen felemelte. Abban a pillanatban belátta, hogy addig csak fecsegett a bátorságról. Mihelyt eldobta a botját, azonnal úgy találta, hogy megszabadult minden félelemtől.

A bevezetőt írta és a szöveget angolból fordította Bodor András

Mustkóstoló

Olvasónapló*

Fiatal írónak lenni — ha a hangsúly egyformán esik a jelzőre és a jelzett szóra — olyan szépség, mint a tavaszi virágzásban gazdag termést ígérő almafa, és legalább akkora érték, mint egy akó decemberi csípős must! Aki pedig ért az itallokhoz, nagyobb örömet leli a jó bort ígérő decemberi mustok kóstolgatásában, mintha holmi öreg vinkókat kortyintgatna. Pedig a csípős decemberi must nincs megsűrve, derítve sincsen, és előfordulhat, hogy hűsvétra olyan vinkóvá eceteseedik, amitől kinyílik a bicska az ember zsebében. De amíg ígérlet a must, szívesen csípünk be zavaros levétől, s nem botránkozunk meg, ha egy-egy fogunk közé akadt magot, héjat is ki kell köpnünk.

S ha Domokos Eszter *Szárnyas bokával* című novelláskötetéről ilyen elkésve szólok, ez csak annyit jelent, hogy a Forrás-sorozat folyamatos olvasgatása közben éppen most jutottam ehhez a kötethez, amelyet a legalkalmasabbnak tartok, hogy ennek kapcsán egy-két, magános óráimat nyugtalanító gondolatot felvessek arról az irodalomról, főleg prózáról, amelyet fiataljaink művelnek. Szóval, nemcsak Domokos Eszter prózairó művészetéről szólok, ámbár elsősorban arról, és nemcsak a fiatal írók látásmódjáról, hanem a fiatalokról úgy általában is. Persze, nem szociográfiai pontossággal, hanem az olvasónapló szubjektivitásával, de őszinteségével is. Tudom, hogy a fiatalok olyan hiba, amely napról napra javul, vagy ha erény, akkor olyan, amely egyre fogy...

Őszülő halántékkal már csak úgy szólhatunk az ifjúságról, hogy közben a magunk fiatalkorára emlékezünk:

Valljuk meg őszintén: akár harminc-harmincöt évvel, akár tizenöt-húsz évvel ezelőtt is mást vártunk a fiatal prózairóktól. Amit fiatal írónk manapság gyakran művelnek, akkoriban a *valóságtól való elfordulásnak tekintettük*, sőt nem is olyan régen még ilyennek *bélyegeztük*. A társadalmi hátterezés és megalapozás ugyanis legalább százötven éve szakadatlan követelmény, amelyet világviszonylatban (nyugatról kelet felé haladva) csak az utóbbi húsz-huszonöt év prózairodalma tört meg bizonyos mértékben. Az olvasó tudni akarja, hogy honnan, milyen társadalmi rétegekből származnak az írás hősei, mert úgy tudja és úgy hiszi, hogy ez határozza meg tetteiket, gondolataikat, sőt konfliktusaikat is, és felemelkedésük vagy bukásuk jellegét is. Ma már tudjuk, hogy e szemlélet eltűlése, napi céloknak történő alárendelése — főleg átlag-írók tollán — a szürke sablonosságba, a fehér-fekete neoromantikájába és a pózokba merevedett „pozitív hősök” panoptikumába degenerálódott. Csakhogy az embernek mint társadalmi lénynek az ábrázolása ezáltal nem diszkreditálódott! Társadalmi lénynek lenni pedig azt jelenti, hogy a kor meghatározta valamely osztály, nép, nemzet, hit stb. kötöttségeihez tartozunk. A hősök embersége e társadalmi formációk negatívumaival való szembenállásban s a pozitívumokat képviselő formációkkal, azok hitével, céljával és küzdelmeivel való azonosulásban teljesezhetik ki a történések forgatagában.

Hinni abban, hogy ez így van, egészen más dolog, mint ezt a hitünket kánonná tenni vagy éppen dogmává merevíteni!

* *Dáné Tibor cikkét, melynek több megállapításával nem értünk egyet, vitára bocsátjuk. A SZERKESZTŐSÉG.*

Ha a fiatal írók többsége — közöttük Domokos Eszter is — más síkokon keresik mondanivalójuk kibontását, jóg szerint teszik. Nekünk viszont kötelességünk elmondani, hogy a hősök társadalmi háttérnélkülisége általában csak távlat-nélküliségbe torkolthat. A tett pedig — ha ilyen egyáltalán létrejön — céltalan anarchia, amely a természeti erők önrobbantó és önromboló vakságával egy semmihez sem kötött, semmit sem képviselő igazságot állít maga elé eszményül.

Jakab, a koldus egyértelműen demonstrálja, hogy ez mennyire így van! Mert például: Ki D. Péter? Ki Mariann-Marika? Ki Jakab? Csak annyi derül ki róluk, hogy diákok, s egyik-másik nem az egyetemi városban lakik. Jakabnak ki kell intrikálnia D. Pétert az eljövendő egyetemi tanárségédi vagy gyakoronoki posztjából, holott D. Péter javítóvizgázik (!). Mariannt szintén, aki pedig öreg „pasasok” után futkosó, szintén javítóvizgázó félprostituíált — sajnos, erre nincs más kifejezés!

Engedtessek meg, hogy feltegyük a kérdést: ezeknek a fiataloknak nincs családjuk? Nem tartoznak semmilyen társadalmi réteghez? Otthonról nem hoztak magukkal semmilyen béklyót és semmilyen szárnyakat? Ösnemzés útján lettek ifjak és főleg diákok, fiatal intellektüelek? S pusztán szerencse dolga, hogy ki lesz közülük karrierista, ki lesz öreg palik után futkosó kurvanc, és ki anarchista suhanc? S ezek közül bárki lehetne tanárségéd, egyetemi tanár stb.?

Honnan hova tartanak Domokos Eszter hősei, nem tudjuk. Csak annyit látunk, hogy sokat töpregenek, küszködnek önmagukkal, és nagyon keveset a világgal, amelyben élnek. Ez pedig generációs tünet!

Ráadásul, ha ennek a nemzedéknek van valamilyen határozottan körvonalazható öntudata, az a generációs tudat, Domokos Eszter hősei is kizárólag csak az idősebb generációval szemben harcos, kemény kiállású fiatalok, például *pregnansan* a *Száguldó Csillagokban*.

Persze, ez sem volna baj! Csak azt szeretnénk tudni, hogy mit mivel állít szembe az író? Mert ugyebár az őszülő halántékú „pasas” Wartburgjára az udvarlója szemelättára felkérezkedő Anna, mikor feljelenti a gázoló úrvezetőt, akit ő hergetett fel, akkor inkább áruló cinkos vagy a bőrét mentő patkányfióka, de nem az erkölcsi bíraskodásra jogosult hős. Ez Domokos Eszter könyvében a legkirívóbb példa, de az etikai mérce végig labilis. És ez is a társadalmi megalapozatlanságra vezethető vissza...

Lelkük mélyén Domokos Eszter hősei mégis-mégis kedvesen szárnyaszegett hősök. Mintha tizenhat-tizenhét évtizedet alvó csipkerózsikák támadnának új életre. Wertherék és Fannyk, akik valamely csoda folytán belepottyantak egyik egyetemi városunk (Kolozsvár?) kellős közepébe: presszóban konyakoznak, feketéznek, feljárnak a fiúk lakására, ahol legtöbbször „nem történik semmi”, fiatalon, bohém házasságokat kötnek, de egymás mellett az ágyban is azon keseregnek, hogy őket senki sem érti meg, még az ágyastársuk sem.

Persze, azt már megtanulták, hogy a szentimentalizmus cseppet sem modern dolog. Ezért néha jassz nyelven, néha csak könnyed nyegleséggel nosztalgiaíznak olyan érzemények után, amelyben nyakig lubickolnak.

De ez egy cseppet sem baj! Sőt az egyedüli dolog, amit őszintén cselekedhet bizonyos korhatáron alul az ember, még akkor is, ha történetesen író.

Domokos Eszterre és sok más fiatal íróra Camus és a nyugati novellisztika és próza látszólag nagy hatást gyakorol. Felületességen, látszaton túl viszont az az igazság, hogy csak nagyon távoli közülük van a verbéli nyugati prózához, amelynek filozófiai alapja általában az egzisztencializmus!

A mi fiatal íróink közül egy sincs, akinek hősei valóban elidegenedtek volna a világtól, inkább azon keseregnek, hogy a világ idegenült el tőlük, hogy az ő fájdalmaikat nem érti meg még az sem, akit szeretnek vagy szeretni tudnának. És azt hiszem: szerencsésebb dolog, hogy a Werther örökébe léptek, mintha Camus keleti epigonjai lennének. Szerencsésebb és főleg fiatalosabb!

A mai fiatal írók legnagyobb része a kamuflált érzelmességű, de leszűkített láthatárú térben nagyon otthonosan mozog! Domokos Eszter ezen túlmenően, sajátos, csak reá jellemző hangvétellel beszéli el mondanivalóját, és hőseinek ellentmondásos tetteit mindig törekszik valamilyen magasabbrendű humánus égisze alá helyezni, anélkül, hogy hősei a humánumbeli többletet öntudatosan valamely általánosabb eszmény vagy világnézet alapján vállalják. Ők nem meggondolt tetteiknél, hanem öntörvényüknél fogva tiszták, mint a forrásától csak imént kiszaladó csermely, amelynek kristályosságán mit sem változtat, hogy egy-egy varangy vagy tarajos

göte lubickol a vízben, és kígyói is csak ártatlan siklócskák. Ezt persze nem mindig sikerül elhíttetni az olyan olvasóval, aki az irodalmat erkölcsi mércével is méri.

Az igazi hegyi patak folyásában derűs, szinte idilli tájak váltakoznak mohos szakaszokkal, olyanokkal, amelyek valami infernót idéznek emlékezetünkbe. Például felejthetetlen kortörténeti dokumentum a kötetnek az a másfél oldala, amelyben az írónő felvillantja az abortuszra váró asszonyok sorsát s az orvosi rendelés szinte embertelenné futószalagosított „menetrendjét”. Ő, ha több helyen is sikerült volna ennyire korszerű dokumentumot állítania a világról, amelyben élünk!

Különös dolog, de ha egy-egy novella után behunyjuk a szemünket, és próbáljuk magunk elé képzelni Domokos Eszter hőseit, ez csak vázlatosan vagy sehogyan sem sikerül. Viszont arról, hogy mit gondolnak magukról, úgyszólván minden lényegeset tudunk. A szenzualitásnak ez a külső ábrázolásbeli hiánya lehet, hogy alkotói módszer, de inkább mintha fogyatékoság volna... Mindenesetre aláhúzza a társadalmi háttérnélküliséget és azt, hogy bizonyos absztrakt módon általánosított fiatalokkal és főleg diákokkal van dolgunk, akiknek problémái intimitásuk ellenére inkább tipizáltak, mint egyénisítettek. A kötet végén szinte nalljuk az „Ecce homo!”-szerű felkiáltást. „Ime, a mai fiatalság!”

Ez az önkítárulkozóan általánosságra törekvés is szép, fiatalos vágy. Gyakran el is hihető, mert művészi megfogalmazottságában a maga sajátos világában meggyőző. Varázsával, ha nem is lehet mindig azonosulni, de bele-beleélni magunkat nem nehéz.

A szerző női mivolta írói többlet. Azt hiszem, a férfi olvasó különös élvezetét leli a sok nőiesen finom meglátásban, megfogalmazásban, bájosan logikátlan asszociációban és a gyakori indiszkrécióban, amelyet a szerző saját nemével szemben elkövet. A férfi olvasó, ha van tehetsége a szerelem játékos szépségeihez, a kötet elolvasása után értőbbé és megértőbbé válik a szabálytalanságok iránt. Különös módon — de milyen igazán! — Domokos Eszter férfi hősei mindig valamilyen szabályt törekszenek bevinni a szerelmi játékba, amelyet rendszerint a hősnők borítanak fel. Kár volna, ha e kandi kotnyeleség tudatosulna az írónőben, mert tudatosan talán elromlana...

Hiszem, hogy Domokos Eszter — jóval átlag feletti — tehetsége pozitív irányban bontakozik ki. Prózája megőrzi finom lélektani árnyaltságát, mondatai pedig az eseményeket követő ritmusukat, belső zengésüket.

Ó, a mondatok!

A szobrásznak kötelessége számot vetni anyagával, mást mondhat el kőben, márványban, fában vagy bronzban, de az írónak anyaga: az írásbeliség fölé kell emelkednie. Az írásnak úgy kell szólnia, mintha nem is volna közvetítő szerepe az író és olvasó között. Ez az alapvető írói mérce, és Domokos Eszter felette áll ennek a mércének, ezért *íróművész*. Remélem, hogy írói világa, mondanivalója túljut a wertheri szakaszon, valóban korszerűen lesz általános és mégis újszerűen egyéni, ő maga pedig teljes értékű tanújává válik a kornak, amelynek ma még csak finoman, eléggé zártkörben problémázó művészembere.

Dáné Tibor

Mit művelnek a fiatalok?

Válasz Dáné Tibor olvasónaplójára

Azt hiszem, mindnyájunk örömeire szolgálhat az a tény, hogy még egy olyan jelentős írónk is, mint Dáné Tibor, magányos, tépelődő óráiban képtelen szabaddulni a fiatal írók hazajáró „szárnyasbokájú” lelkétől, s ilyenkor úgy érzi, feltétlenül el kell mondania, világgá kell beszélnie fejcsóváló aggodalmait. S furcsa mód: most ez egyszer örvendezhetünk ezen aggodalmak tudomásulvételekor is, mert hála

a műsáknak s a fiatal írók tehetségének, ezek az aggodalmak egytől egyik alaptalanok.

Hol is van a hiba?

Mindenekelőtt a hiba ott van, hogy már ismét — Allah tudja hányadszor és miért — pontatlanul beszélünk. Mert ha Dáné Tibor ilyen fiataljavító gondolatokra adta a fejét, akkor legelőször is azt kellett volna tisztáznia: ószerinte ki a fiatal író, és ki nem az? Így aggodalmaj is igazságosabbá és megszívlelendőbbé válhatnak volna. Dáné Demokos Eszterről beszél a legtöbbit, de ejt egy pár szót — csöppet sem hízelgő szavakat — „a fiatal írók látásmódjáról“ úgy általában is. Én ilyenkor a Forrás-nemzedék íróira szoktam gondolni, de igazán jó, fiatalosan jó írónak tartom például Páskándi Gézát is.

Namostmár: ha jól értem, Dáné elmarasztalja azt, amit „fiatal írónk manapság művelnek“, mondván, hogy hiányzik műveikből a társadalmi „hátterezés“ (szép szó, engem a „kárpitozásra“ emlékeztet), valamint a „megalapozás“, ami már legalább százötven éve követelmény az irodalomban.

*

Végiggondoltam még egyszer a Forrás prózaíróit, s arra a következtetésre jutottam, hogyha most itt, a szemem láttára kiderül Bálint Tibiről (akit lassan már európai mércével illik mérni), Kocsis Pistáról (aki annyi beleérzéssel és találóan szólaltatja meg éppen a fiatalok gondjait, vágyait, küszködéseit), Pusztai Janóról (aki majdhogynem kegyetlen őszinteséggel próbálja föltárni a munkások életét), Vári Attiláról (akinél az abszurdításokban bővelkedő kisvárosi létforma jelenik meg sokat ígérő, művészi igényű ábrázolásban) — nos, ha most kiderül ezekről a srácokról, hogy hőseik és ők maguk is „lőgnak a levegőben“, semmilyen osztályt, réteget, társadalmi csoportot nem képviselnek cselekedeteikkel, gondolkodásmódjukkal, akkor én kénytelen leszek nyilvánosan — mondjuk a Fötéren valami emelvényen — lenyelni saját nemlétező fővegemet.

Persze ne legyek igazágtalan: lehet, hogy Dáné Tibor nem csupán ezekre az írókra gondolt. De akkor kire? És akkor főntebb-említették már öreg írók? Lehetséges az is, hogy én rosszul értem Domokos Eszter novelláit, melyek valóban fölviláncoltanak bizonyos hiányosságokat. Lehet, nem tudom.

Ellenben az ilyen kérdések: „ezeknek a fiataloknak (mármint Domokos Eszter hőseinek) nincs családjuk?“ — legfőbb egy anyakönyvi hivatalt érdekelhetnek. Hány Hemingway-novella van, melyből szintén nem derül ki a hősök családi helyzete, s az írás mégis kitűnő. Pedig a Papa igazán nem mondható hazai fiatal írónak.

Tréfán kívül: jó volna, ha Dáné Tibor részletesen megmagyarázná és példákkal is illusztrálná: hol van fiatal prózaíróink műveiben az a rengeteg olyan tett, amely bizonyos „semmit sem képviselő igazságot állít maga elé eszményül“. Mert ha jól tudom, ilyen igazság — legalábbis gyakorlatilag — nincsen, s ennél fogva nem állhat eszményként fiatal írónk előtt.

Azt, hogy a fiatal írók hősei (sőt maguk az írók is) Werther örökébe léptek volna, nem tudom eldönteni, majd az irodalomtörténet. De így ahogy utánagondolok, eléggé huszadik századi Wertherek ezek az emberek ahhoz, hogy tetteikkel, vágyaikkal, szorongásaikkal alig-alig utaljanak érzelmes — majdhogynem férfiatlan — őszükre.

*

Dáné azt mondja: szereti a fiatalokat, s azt is „amit művelnek“. Ennek örülhetünk. S elképzelem, mekkora lenne az örömünk akkor, ha Dáné a maga szellemességét, néhol kölcsönzött, néhol saját maximáit arra használná, hogy értőbben, s főleg rossz vért szülő általánosítások nélkül szóljon a fiatalokról, még akkor is, ha ezek a fiatalok — Dánéhoz hasonlóan — írók.

Király László

A faj fogalmának meghatározatlanságáról

Nem véletlen, hogy napjainkban, a természettudományok iránt tanúsított megkülönböztetett érdeklődés korában az élőlényekről alkotott ismereteink fogalmi tisztázásának kérdései egyre követelőbb igényességgel jelentkeznek, hiszen csak így juthat el az általános biológia is a fizikában már elért számottevőbb eredményekig. A legidősebb problémák egyike a biológiai faj fogalma, amelyről ugyan már a múlt században felismerték, hogy léte a természettudomány számára nélkülözhetetlen fontosságú, mégsem sikerült a mai napig egy tömör és általánosan elfogadható meghatározás keretei közé beszorítani. Megkísérlem bemutatni azokat az okokat, amelyek látszólag eleve kizárják az egyértelmű definiálást lehetőségét, és ezzel indokolatlanul antagonisztikus ellentétet hoztak létre a különböző állásfoglalású tudósok között.

A civilizáció történetének kezdeti szakaszában empirikus úton alakul ki az állatok és növények faji elkülönítése objektív létezésük és szembeötlő jellegzetességeik alapján; ezeket az elkülönítő kritériumokat a természettörténet leíró korában, a Linné Károlyt követő időkben, általánosították, és kiterjesztették az összes élőlényekre. Főként a külalakban felismert eltérések nyújtottak lehetőséget arra, hogy a különböző fajok egyedeit egymástól elválasszák, és a további tudományos vizsgálatok alapjául szolgáló rendszert létrehozzák. A korai leíró rendszertanban a fajok határozottan állandóak, az örökletes tulajdonságok konzervatív hordozói. Ekkor azonban a tudományos haladás megszüli az élőlények eredetéről és fejlődéséről szóló evolucionista elméletet, melynek kiindulópontja a fajok szüntelen változásának és átalakulásának feltételezése.

Ebből az ellentmondásból adódott azután a faj fogalmának apóriája*, melyet röviden így fejezhetünk ki: ha elfogadjuk az élővilág folyamatos átalakulásával kapcsolatos tanítást — és ezt annál is inkább meg kell tennünk, minél jobban növekszik a megcáfolhatatlan bizonyítékok tekintélyes halmaza —, akkor a faj fogalmának definiálása eleve elháríthatatlannak tetsző nehézségekbe ütközik; ha viszont a fajok állandósága mellett fogalunk állást, akkor nyilvánvaló, hogy az evolúciós elmélet alapjai hibásak. Habár e kérdést szakkönyvekben sokszor finoman elsimítják, máskor óvatosan megkerülik, mégis szüntelenül napvilágra jut. S azt, hogy ez az ellentmondás nemcsak látszólagosan megoldhatatlan, semmi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy a John Ray (1676) első próbálkozásától Zavadskij (1963) összefoglaló munkájáig eltelt közel háromszáz év alatt a megfogalmazást tárgyaló művek száma könyvtárakat kitevően meggyarapodott, bár nagy többségük csak szellemes hasonlatokig vagy csupán a fogalom találó körülírásáig jutott el. A szélsőséges álláspontúak szerint vagy az evolúció tényét, vagy a faj objektív létezését tagadni kell. Érdekes, hogy Darwin óta csak az utóbbi „megoldásnak” akadnak hívei (Davidson, Burma és mások). Kompromisszumos javaslatokkal sem sikerült enyhíteni az ellentmondást, hiszen az, hogy a „faj” szót egy másik kifejezéssel helyettesítjük, még nem viszi előbbre a tudományt.

A század elején végrehajtott, a „tisza faj” kimutatását szolgáló kísérletek azután végleg belesodorták a természettudományt a faj fogalmi válságába. Akárcsak a fizikában az első atomromboláskor, úgy párologtak el a biológiában is a faj mesterséges felbontásakor a hagyományos és bizonyára régiségüknel fogva megbízhatónak ítélt alapfogalmak. John Bernal, a jeles angol békeharcos-fizikus joggal emeli ki, hogy a biológiai tudományok további előrehaladásához elkerülhetetlenül szükségessé vált a régi természettörvények körültekintő tisztázása és az elért fejlődés fényében való átfogalmazása. Nagyon fontos figyelemmel kísérnünk Zavadskij álláspontját, aki — miután háromszáz-egynéhány lapon részletesen foglalkozik a faj elméletével — beismeri, hogy a megfogalmazást nem sikerült még megtalálni, többek között azért, mert a rendszertan, amely az élőlényeket hozzávetőlegesen állandónak tekinti, és önkényesen megválasztott tulajdonságok alapján beskatulyázza, nincs tekintettel az ún. biológiai fajra, melyet az evolucionisták alkot-

* *Aporia* — egy kérdés megoldásának kilátástalansága

tak meg és amely széles határok között történeti fejlődésben fogja át az élőlény dinamikusságát.

Ezek után joggal kérdezhettük: faj van-e vagy evolúció? Mert bár a szisztematikuskor legnagyobb része meggyőződéses evolucionista, éppen a rendszertani faj szigorú elhatárolásával mégis tagadják az átalakulást. Az evolúciós álláspont híve hasonlóképpen belátja a faj elismerésének szükségességét, anélkül, hogy bármilyen egyértelmű megfogalmazás elfogadására hajlandó volna, hiszen ez éppen alapjában ingatná meg nézeteit. Különben a fizika is átélt egy hasonló időszakot, mikor el kellett döntenie, hogy természetere nézve a fény részecske-e vagy hullám, és hála a jelenség kettős természetének, a döntést sikerült úgy meghoznia, hogy a tapasztalati tények egyik oldalról sem szenvedtek csorbítást. Vajon nem áll-e fenn egy ilyen lehetőség a mi esetünkben is?

Válaszunk természetesen igenlő! Hiszen nem ismerünk egyetlen olyan megbízható cáfolatot sem, amely az evolúció vagy a faj objektív létezését külön-külön kétségbe vonná. Csakis fogalompárrá való összekapcsolásuk után jutunk el az ellentéthez. Ez a kettősség azonban nem zárja ki, hanem inkább lehetővé teszi, hogy az ismereteink nyújtotta határokon belül igazoljuk azt, amit már az eddigiek során is bemutatunk: olyan különös esettel állunk itt szemben, amelyben a fogalompár összetevői egymással értékül tekintetében látszólag fordított arányban állanak. Hol a faj, hol az evolúció kerül a felszínre, a másik valamelyest háttérbe szorul.

A faj kétségbevonhatatlan létezését mindaddig fenntartás nélkül elfogadjuk a szemlélő, amíg mit sem tud az evolúció tényéről, ha állításait csupán gyakorlati megfigyeléseire alapozza, lévén ismeretlenek számára az átadási leletek nyújtotta bizonyítékok, és embrionális vizsgálatokat vagy vérrokonossági kapcsolatokat kimutató kísérleteket nem végez. Mindezek azonban összekuszálják állításainak hitelességét, hiszen rövid idő alatt felsorakoztatják előtte a faj százmillió éves múltjának főbb stádiumait, s a gyakran fellelhető folyamatos átalakulás a faj határaiba vetett hitét ingatja meg. Az elmondottak alapján világossá válik, hogy a megfigyelő véleménye mindig a megfigyelés milyenségétől függ, és minden különösebb fenntartás nélkül tulajdoníthatjuk a faj fejlődéstörténetét egy vonatkoztatási rendszernek, a szemlélő megfigyelési folyamatát pedig egy másik vonatkoztatási rendszernek. Nincs semmi okunk arra, hogy a természettörvényeket különböző rendszerekben eltérőnek tartsuk, és ezért keressük az okozati összefüggést eljárásunk módszerében. Hiszen a fajról és evolúcióról mindeddig nem vettük tekintetbe, hogy az egyik a szemlélő közvetlen megfigyeléséből, a másik pedig összetett fejlődéstörténeti kutatásokból vált az emberiség számára ismeretessé.

A relativitás elmélete indokoltan arra figyelmeztet bennünket: minden általános természettörvénynek olyannak kell lennie, hogy pontosan azonosan szóló törvénybe menjen át, midőn az eredeti vonatkoztatási rendszer tér- és időváltozói helyébe egy másik rendszer koordinátáit vezetjük be, oly módon, hogy a két rendszer változói között fennálló matematikai összefüggéseket a Lorentz-transzformáció fejezze ki. Márpedig az átalakítást elvégezve, akár a megfigyelő életkorát hosszabbítjuk meg a faj sokmillió éves történetéhez, akár az utóbbit rövidítjük úgy, hogy a megfigyelő előtt filmszerűen peregjen le, mindig csak az evolúcióval állunk szemben, és csupán a megfigyelt élőlény egyedeiről mutathatjuk ki a fajbeli hovatartozást. Itt világosan jelentkezik a faj és az evolúció értelmezésének dualizmusa, melyet akár az indeterminizmus Heisenberg-féle elvével is kifejezhetünk: ez eleve kizárja a faj elkülönülő határainak és az átalakulási folyamatnak egyidejű kifejtését. Ezzel azonban még nem jutunk el a faj objektív létezésének tagadásához, hiszen különös esetünket csakis az átalakulási időszak feltárásával kapcsolatban tartjuk helyénvalónak, vagyis abban a konkrét esetben, amikor az emberiség által évszázadok során összegyűjtött ismerethalmaz rendelkezésünkre áll.

Bogdan Stugren (1965) szerint a faj fogalma ma még csak az absztrakt felismerés, és korántsem a konkrét-eszmei megismerés szakaszában van. Az ellentmondásmentes faj-definíció pedig csak akkor jöhet létre, ha a kutatásokon serkenő felismerés megalapozza újszerű természettörvényeit a mélyen meggyökeresedett, de mégiscsak megszokáson alapuló felfogások ellenére.

Nagy G. Károly

„Terméketlen spekuláció”

Balázs Sándor *Spekuláció vagy alkotó gondolkodás?* című jegyzetében (*Korunk*, 1968. 8.) vitatja *Termékeny spekuláció* cím alatt megjelent írásunkat (*Korunk*, 1968. 3). Válaszunkban e jegyzet ürügyén igyekszünk a filozófia sajátosságainak néhány vonására is felhívni a figyelmet.

*

Balázs Sándor minden gondolatunkat a formális logikába akarta gyömöszölni, de mit tehetünk: itt is, ott is kilógunk belőle.

Nézzük Balázs egyik kulcsmegállapítását, amelyben az idézett tekintélyek véleményét összekapcsolja saját mondanivalójával: „E kis filozófiatörténeti szemelgetés arra enged következtetni, hogy a különböző korokban elhangzott s egymástól merőben eltérő filozófiai nézeteket vallók véleménye nagyjából azonos: spekuláción általában a gyakorlattal, tapasztalattal kapcsolatban álló, valóságos tartalommal rendelkező elmetevékenységgel szemben — a tapasztalattól és gyakorlattól elszakadt (nemcsak eltávolodott!), a gondolkodás tárgyától önmagát függetlenítő, sőt végső fokon a gondolkodás tárgyát kieszelő, nem valóságos gondolatokat és gondolat kifejtést értik.”

Előzetesen: Balázs, úgy látszik, annyira utálja még a spekuláció fogalmát is, hogy ellenvéleményének gondolatmenetét sok helyen kusza hálónvá csomózza ez az érzelmi viszony.

Bizonyítás:

1. „... a tapasztalattól és gyakorlattól elszakadt”. Ami a tapasztalattól elszakadt, az még nem szakadt el feltétlenül a gyakorlattól: a két fogalom köre különböző: csak premarxista filozófiákban estek egyértelműen egybe. A tapasztalat passzív, a gyakorlat aktív, a tapasztalat túlnyomóan az érzéki tárgyra, a gyakorlat túlnyomóan a tárgyi és viszonyvilág átalakítására vonatkozó tevékenység. A tapasztalat tárgyairól okoskodni a tapasztalattól elszakadva — nem szabad. A tapasztalatról okoskodni a tapasztalat tárgyaitól elszakadva — igen. Descartes-nak igaza van: kiagyalni semmit sem szabad a józan ész ellenére: a „józan ész” ugyanis a tárgyi-érzéki világra irányul, azt pedig meghamisítani nem szabad. De ha a gondolkodás nem a tárgyi-érzéki világra vonatkozik, hanem a fogalmakban már megragadott világra?

2. „... a gondolkodás tárgyától önmagát függetlenítő” gondolat. Mi ez? A „tisztá” gondolat gondolata? Ha benne csak a tárgytól való függetlenség bár jelen van, akkor nem tisztá. Ha nem tisztá, akkor hogyan lehet a gondolat gondolata? Ha mégis ez a gondolat gondolata, akkor a gondolatnak nem lehet gondolata: mert van benne valami: a „függetlenítés”. Értelmetlen, de dühös megállapítás. Vagy azért értelmetlen, mert dühös?

3. „... a gondolkodás tárgyát kieszelő” gondolat. Miért ne eszelné ki? Eszelje, ha tudja! S ha kieszelte magát, akkor hogyan függetleníti önmagától, amit kieszelt? Vagy azt eszelte ki, hogy függetleníti önmagától tárgyát, amit kieszelt?

4. „... nem valóságos” gondolat. Ha gondolat, akkor miért nem valóságos? Nem valóságos: vagyis nincs. A nincs — mint önmaga: ez a valóságos semmi. Hegelnél a semmi csak mint a tiszta lét megfordítása képzelhető el. Balázsnál önmagában is létezik a semmi. Csak akkor már valami: mert léte van. Vagyis nincs önmagában semmi. Csak valami van. A spekuláció is valami: akkor is, ha Balázs számára semmi.

5. A saját maga találta idézeteket elolvasta? Kant, akit idéz, elég világosan megmondja, mi a filozófiai spekuláció: „Elméleti ismeret *spekulatív*, ha olyan tárgyra vagy tárgyról való fogalmakra vonatkozik, amelyhez semmi tapasztalatban nem juthatni.” Hol itéli el Kant az ilyen spekulációt, hol beszél „nem valóságos”, „önmagát tárgyától függetlenítő” gondolatról?

6. A Feuerbach-idézet a *Filozófiai Füzetek* nyomán szerepel, de szerzőnk azt már nem említi, hogy Marxékra való utalásában Lenin a spekulációt mint kifejtési módot bírálja, akár Marx és Engels „*A szent család*”-ban. A „dolgot megragadó ábrázolás” helyett Hegel gyakran spekulatív módon ábrázol, írják a Balázs hozta idézetben. Másutt is ilyen értelemben használják a spekuláció kifejezést. Vagyis az *exkluzív dedukciót*, a már Descartes-nál is bírált középkori, de az új, sőt legújabb korba is átmentett skolasztikus eljárást részesítik méltó kritikában. Nem a dedukciót, hanem a szubjektíven felhasznált dedukciót. A spekuláció itt olyan intellektuális tevékenység, amelyben a szubjektíven eltorzított szubjektivitás nem felel meg többé az objektív mozzanatnak, a reálisnak.

7. A kérdés tehát az: a szubjektív önkénnyel közelítő szubjektivitás képes-e az objektív világot megragadni? Az idézetekből kiderül, hogy nem képes. Ezzel egyetértünk — nem Balázssal, hanem azokkal, akiket idéz.

8. Mi azonban nem az exkluzív dedukció mellett kardoskodunk. Világosan le-
szögeztük: adott kor tudományos fösszeredményei a filozófiai spekuláció kiindulópontját képezik. Erről a talajról fogalmazza meg a filozófia azt a totalitásmo-
dellet, amelyben jelen van az ismert világról az ismeretlenre való ugrás: a végtelenre való kiterjeszkedés. Vagyis a véges megismerésében kialakult következtetési formák alkalmasak-e arra, hogy bennük a végtelen struktúrája megmutatkozzék?

9. Véleményünk szerint — nem. Írásunkban azt bizonygattuk, hogy a filozófiában van a következtetésnek egy olyan sajátos formája is, amelyet spekulációnak nevezünk. Balázs erről nem vesz tudomást: ő csak az exkluzív dedukció értelmében hajlandó a spekulációról beszélni, s azt a következtetési formát, amelyről mi írunk, Balázs csak az „alkotó gondolkodás” névvel hajlandó illetni.

10. De mi nem vagyunk hajlandók szemantikai vitát folytatni azzal, aki az „alkotó gondolkodás” publicisztikai aklába tereli a tudományos, művészeti és filozófiai alkotó gondolkodás egymástól alapjaiban eltérő módozatait, csak azért, hogy elkerülhesse a specifikumok megállapításának buktatóit. Véleményünk: a világ az emberi intellektusban három szinten épül újjá:

- a) az egyes → különös szintjén a tudomány, a maga konkrét modelljével,
- b) a különös szintjén a művészet, a maga intuitív modelljével,
- c) a különös → általános szintjén a filozófia, a maga totalitás-modelljével.

11. Vagyis a következtetés 3 típusát különböztetjük meg:

- a) a formális logikait (indukció, dedukció, hipotetikus),
- b) az analogikust,
- c) a spekulatív következtetést.

Lehet mindhárom „alkotó gondolkodás”-nak nevezni. De nem a filozófiában. A filozófia sajátosságának ilyen tagadása — filozófia-ellenes.

12. Még akkor is, ha idézetekkel próbálják igazolni. Pláne, ha úgy járnak el, ahogy Balázs. Mert a következő idézete is furcsa átalakulást mutat. Egy egyénien oldott szövegről van szó, ugyancsak „*A szent család*”-ról. Idézzük Balázst: „Ugyanakkor egy *tisztán* — tehát minden *valóságos* tartalmat nélkülöző (B. S. aláhúzásai) — spekulatív gondolkodásról megjegyzi, hogy — és itt már Balázs Marxékat idézi — »nála a spekulatív konstrukció minden zavaró járulék, minden kétértelmű burkolat nélkül, pucér szépségében tárul a szem elé« — és most ismét önmaga Balázs következik — „s megmutatkozik az is, hogyan teremti meg a spekuláció látszólag szabadon önmagából *a priori* (B. S. aláhúzása) a tárgyát”.

De mit írnak Marxék? Íme: „Szeliga úrnál ragyogóan megmutatkozik az is, hogyan teremti a spekuláció egyrészt látszólag szabadon önmagából *a priori* a tárgyát, másrészt azonban, éppen mert a *tárgytól* való ésszerű és természetes függőségét szofisztikával el akarja vitatni, hogyan esik a legésszerűtlenebb és legtermészetellenesebb *szolgátságba* a tárgynak, amelynek legvégtelenebb, legegységibb meghatározásait abszolút szükségességnek és általánosnak kénytelen megkonstruálni.”

a) Hol van itt az a bizonyos Balázs-féle „*tisztán*”, tehát minden *valóságos* tartalmat nélkülöző spekulatív gondolkodó”? Szeligának inkább az a baja, hogy túlságosan valóságos a tartalma — a balázi terminológiához alkalmazkodó megfogalmazásban.

b) Vagyis ha a rossz spekuláció Szeliga véletlen tartalmait is szükségszerűnek tünteti fel, akkor a kiagyalt gondolatmenet következménye nem egy, a világtól elrugaszkodott általánosság, hanem az általánosság teljes tagadása, vagyis filozófia-ellenesség.

c) Az exkluzív dedukció következménye az általánosság megszüntetése. Balázs saját gondolatmenetén belül ezt nem látja, mert még Marxékat is elfogultan olvassa: megváltoztatja. Nem veszi észre, hogy a kiagyalt gondolatmenet, a rossz spekuláció azért rossz, mert a látszat ellenére a dolgok közvetlen meghatározásaiba fullasztja a gondolatot. Tudja, hogy az ellentétek átcsapnak egymásba — de úgy tetszik, nem érti meg.

d) Nyilván nem érti azt sem, amit Engels a *Feuerbachban* mond: a hegeli módszer (spekuláció) nem azért elvetendő a marxisták számára, mert spekuláció, hanem mert olyan spekuláció, mely egy *zárt rendszer* igényével lép fel, és ennek megfelelően következtetéseiben bennt ragad a konkrétban, igazolja a konkrétat. Vagyis a hegeli kiindulópont, a spekulatív princípium formájában fellépő axióma („A tiszta lét a kezdet...”) azért elfogadhatatlan, mert szükségképpen magában foglalja már a végpontot is, a következtetések világát, és formáinak szükségszerűségét és ezzel igazolásukat-elfogadásukat is. De nem azért, mert létezik egy kiindulás, mert létezik egy spekulatív axióma!

13. Balázs utolsó idézete „újabb keletű” műből való (*Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, 1960). Mi egy még „újabb keletű” műből idéznénk (*Dictionary de la langue philosophique*, par Paul Foulquié avec la collaboration de Raymond Saint-Jean, Presses Universitaires de France, 1962). A 699. lapon F. Gonseth alapján ez a mű megállapítja: „La recherche scientifique oscille entre ce deux pôles, qu'on ne peut concevoir l'un sans l'autre: la spéculation et l'experimentation.” A spekuláció meghatározásában pedig, miután a pejoratív értelmű felfogást tisztázza, ezt írja a spekulációról: „Spéculation est corrélatif d'action et synonyme de théorie.”

Már a Balázs idézte műben nincs szó a spekuláció tiszta, „valóságos tartalmat” nélkülöző, „a priori” jelentéséről, de itt még kevésbé. Sőt, kiderül belőle, hogy a spekulációt még a tudomány sem nélkülözheti.

14. Inkább értünk egyet Gonseth-tel és — amint a következőkből kiderül — Lucian Blagával, mint Balázssal. Blaga kimutatja ugyanis, hogy Lorentz és az ő nyomán Einstein egy új gondolatstílust honosítanak meg a fizikában: hipotézisük a fizikai látszatek „ellenére” jön létre, a kísérleti bizonyítékok, amelyekkel alátámasztják, *nem döntő* jelentőségűek vagyis *az új fizika spekulatív*. Ebben az értelemben írja: „Noul fizician sieste natura sa accepte incheieturile gindirii. »Natura« însăși devine, așa zicînd, o creație matematică...”

15. A filozófia találkozik a tudománnyal abban, hogy maga is tudományos értéket képvisel, nem logikait. A kettő különbségét Tóth Imre végig gondolta, Balázsról viszont ez nem állítható. Tóth Imre írja: „A tudomány életének és történelmének elemi megfigyelése arra az eredményre vezet, hogy a tudomány testét alkotó elemi részek kétféle értékelésnek vannak kitéve: az egyik a *logikai érték*, amely lehet igaz vagy hamis, esetleg *hiányozhat* teljesen is. Ez a *logikai érték* lényegében... a gondolat és a lét viszonyára vonatkozik...” (*Korunk*, 1968. 9. 1272). „A tudományos érték nem a tudományos állítás és a valóság viszonyára vonatkozik, hanem az *állítások egymás közötti viszonyaira*, és elvileg *közömbös* a kérdéses tétel tárgyi tartalma, illetve a valósághoz való viszonya iránt” (uo. 1273).

16. Ami persze nem jelenti a logikai érték kiküszöbölését a filozófiából: a logikai értékek rendszeréből indul ki a filozófia, de a tudományos értékek teszik lehetővé számára rendszerének kialakítását. A filozófiai érték az állítások viszonyainak elvi szintézise, amely közömbös az állítások egymás közötti viszonyainak logikai értékére vonatkozóan.

17. Mert logikai értéke van a viszonyok logikai kapcsolatának is: a filozófia számára értéktelen a kijelentések logikája, a viszonyok logikája. A filozófiai érték a viszonyok viszonyaira vonatkozik. Ebben a szintetikus értékben jelen van a lét és a gondolat viszonyának problémája mint kiindulópont, a viszonyok logikája mint építkezési anyag, és a viszonyok viszonyának a logikája mint a totalitás modellje. A hangsúly, a specifikum ez utóbbira esik. A spekuláció szerepe éppen az, hogy egy gondolatkoordináta kijelölésével rendező elvet biztosítson a viszonyok viszonyait tanulmányozó filozófiának.

18. Mert a filozófiának a legáltalánosabbat kell megragadnia: ezért filozófia. Nem pusztán absztrakcióktól absztrakciókig vezet a filozófia útja, ahogy Balázs szerint haladnia kellene, hanem az absztrakciós soron keresztül az absztrakció egy különleges, csak a filozófiában fellelhető formájáig: ebben nemcsak a megismert világ tényeinek lepárlása, hanem a meg nem ismertnek, tehát a *tény hiányának* absztrahálása is jelen van. Vagyis: formális logikai művelettel itt sem azonosítható a filozófia.

19. Nézzük meg azt is, hogyan „védi“ meg tőlünk Balázs az alkotó gondolkodás egyik büszkeségét, az extrapolálást. Így ír: „Az alkotó gondolkodás egyik büszkeségét, az extrapolálást, a mélységben alaposan megismert részizgazság érvényének megengedett kiterjesztését az egészre szintén a spekuláció bélyegével látják el.“ Mi ezt tesszük vele, de mit csinál Balázs? Ő is extrapolál: ismereteit kiterjeszti a filozófiára. Mi lesz így a filozófiából? Formális logika! Absztrakció, általánosítás, extrapolálás — és semmi sem abból, amit ma nemzetközileg is elismernek a filozófiáról: hogy a totalitás tudománya.

20. Végül megveregeti a vállunkat: „Hagyjuk el a szerzők egész levezetéséből a keretet — azt, hogy a *spekulációt* akarják rehabilitálni —, fogjuk fel a spekuláció fogalmába sorolt és általuk vizsgált jegyeket a termékeny *antispekulatív* gondolkodás jellemzőiként, s megtaláljuk ebben az írásban az *alkotó ráció* (rehabilitálásra egyáltalán nem szoruló) vonásainak remek elemzését.“ Vagyis: tisztelgünk a formális logika előtt, nevezzük eljárásait alkotó rációnak, és hagyjuk abba a hőbörgést. Evviva, megszabadultunk a gondoktól; megszabadultunk a filozófiától is.

21. De miután Balázs elméletileg „leszámolt“ a spekulációval, vajon közben jómaga megszabadult-e a spekuláció kísértésétől? Idéznők egyik újabb keletű, *Élő dialektika* cím alatt megjelent cikkét (*Igazság*, 1968. október 29), amelyből nem ez derül ki. „A marxi—lenini dialektika egyik alap gondolata — írja Balázs —, hogy a fejlődés szükségképpen strukturális változások formájában jelentkezik, a magasabbrendű fejlődési fokok mindig új szerkezeti felépítést mutatnak...“ Vagyis: Balázsnak is van „alap gondolata“, egy axiómája, ha éppen kell neki. Ha nem kell, akkor nincs. Íme, cikkének folytatása, ahol már nem kell neki: „A társadalom strukturáltsága, illetve e szerkezet változása mélységesen dialektikus jellegű, ugyanis a különböző szerkezeti egységek egymásra hatnak, kölcsönösen befolyásolják egymást.“ Itt már nem kell neki. Itt nincs a dialektikának egy „alap gondolata“, itt mélységes dialektika van; amikor volt még alap gondolata (egy bekezdéssel feljebb), ott „új szerkezeti felépítés“-ről volt szó; most, hogy már csak mélysége maradt, *egyazon* szerkezet „különböző szerkezeti egységeinek“ változásáról beszél. Ahol általános a megfogalmazás, ott van a kísértés, amit szerencsére már a következő bekezdésben legyőz Balázs: másról kezd ugyanis beszélni. Mert amiről nem beszélünk, az nincs — az ő számára.

22. Jegyzetében Balázs Engelsre hivatkozva figyelmeztet: ha a cipőkefét be is soroljuk az emlősök osztályába, attól még nem fog tejmirigye nőni; a spekulációt hiába festjük a falra, attól még nem lesz ördög. Mégis megtettük, sőt, magunkban is spekulatív rációt képzelünk: brr... nőnek már a tejmirigyünk: s bár cipőkefe vagyunk, az emlősök osztályába tartozunk. De Balázs? Se cipőkefe, sem emlős? Mégcsak nem is ördög? Irigyeljük... leginkább talán azért, mert olyan jól tudta mindig, mi az alkotó gondolkodás, és a saját gyakorlatában mindig olyan hűségesen szolgálta

Bretter György — Rác Győző

Tanulás és személyiség

A tanulás eredménye, a tudás jól meghatározható személyi és környezeti tényezők erőterében alakul. A személyi és környezeti tényezők összefüggéseinek ismerete hozzásegíthet a tanulási tevékenység s a tanuló egész viselkedérendszerének tudatos önirányításához, a zavarok csökkentéséhez és a tanulási teljesítmény fokozásához.

A műszaki és tudományos ismeretek rohamos növekedése s a nagytömegű információ lassúbb ütemű feldolgozása az oktatás keretei között a tanulás kérdését világviszonylatban az érdeklődés homlokterébe állította. Az egyik utóbbi UNESCO-értekezleten derült ki, hogy a mai iskolából kikerülő tanulók átlagban 15—20 évvel maradtak el a tudomány valóságos fejlődésétől. Ez a meggondolkoztató tény nagy történelmi-társadalmi kérdést takar, melynek erőviszonyait a népek egyenlőtlen fejlettsége, a gyarmati és nemzetiségi állapotban élő tömegek, társadalmi osztályok és foglalkozási rétegek szerep- és helyzetbeli különbsége s nem utolsósorban hatalmi alakulatok versengése magyarázza. Az UNESCO megállapítása a természettudományi és műszaki ismeretekre céloz. Bonyolítja a helyzetet a korszerű humán és ideológiai műveltség tekintetében fennálló sokkal nagyobb méretű fáziskésés. Összemberi szempontból is sorsdöntő ez a lemaradás, mivel az ember viselkedésrendszerén belül a kollektív cselekedetek indítékainak forrásvidéke nagyrészt a humán kultúrközeg területére esik. Az emberiség napirenden levő kérdéseit nem oldhatja meg egy olyan világ, amely korszerű műszaki műveltséget biztosítana ugyan, de ezt a műveltséget olyan cselekvések hasznosítják, amelyeknek indítását, megtervezését és végrehajtását a cselekvő személyétől idegen hatalmi érdekek vezérlik. Ilyen körülmények között az elidegenedés és elembertelenedés folyamata még akutabbá lobosodhatik.

A problémák megoldásának egyik útja az oktatás ütemkésésének megszüntetése. Korunknak ez az alapvető társadalmi szüksége sürgeti a jelenlegi alacsony hatásfokú oktatás helyett egy nagyobb hatásfokú oktatási rendszer kiépítését. A pedagógia a lélektannal, szociológiával, kibernetikával és egyéb tudományokkal karöltve a kérdés megoldását több oldalról közelíti. A didaktika a tudomány logikai rendjébe igyekszik beilleszkedni, az oktatási munka nagyobb hatékonysága érdekében az alkotó gondolkodás fejlesztése, az értelmi tevékenységek algoritmizálása, a programozott tárgyi modellezés, a tanulási és oktatási folyamatok programozása és gépesítése kezd előtérbe kerülni. Elméleti és gyakorlati elgondolások tömege jelzi, hogy a kérdésköteg egyik döntő láncszeme a tanulás.

Lazított formában a tanulási tevékenységre alkalmazva W. R. Ashbynek a szellemi képességerősítőkre vonatkozó elvét, emberi szempontból a tanulás szerepe különleges hangsúlyt kap. Az ember minden olyan alkalommal fokozza lehetőségeit, amikor valamilyen módon képességeit erősíti. Ashby testi (power-amplifier) és szellemi (intelligence-amplifier) képességerősítőket különít el. Az előbbieket csoportjába tartoznak az eszközök, szerszámok és a gépek. Ezekre épül eddigi civilizációnk egésze. Ashby szerint elérkezett az ideje, hogy olyan eljárásokat és gépeket gondoljunk ki, amelyek szellemi képességeinket fokozzák s amelyeknek történelmi értéke a fizikai képességerősítőkkal ér fel. Ezek az erősítők adott esetben évmillióid időmegtakarítást is jelenthetnek. A tanulás az állat és az ember viselkedérendszerében eltérő szinten ugyan, de képességerősítő rendszerként működik, s az erősítőknek mintegy élő mintája. Már Bacon megállapította, hogy a tudás hatalom, azt pedig, hogy a tudás tanulás következménye, a közgondolkodás is jól tudja.

Zárt és nyitott rendszerű tanulás

A tanulás útján megvalósuló képességfokozódás arculata más az állatnál és más az embernél. Állati szinten a tanulás zárt és ismétlődő viselkedési rendszerben történik. A belső indítékok és külső feladathelyzetek változásai túl kicsik ahhoz, hogy az így előállott dinamikai szint szétfeszítse az egy helyben mozgó zárttságot. Ezért van az, hogy az állat kiszolgáltatottsága a természettel szemben napjainkban is ugyanolyan mértékű, mint a távoli múltban.

Az embernél ez a függőségi viszony lényeges változást mutat. A sajátos közösségi gyakorlatban felhalmozott tapasztalattömeg a belső indítékok és külső feladatok szorítása folytán adott szakaszban olyan dinamikai szintet ért el, hogy alapul szolgálhatott egy nyitott, önmagát fokozó és időben fejlődő tanulási cselekvéssornak. Az ember úgy tevékenykedett, hogy feldolgozott tapasztalatai alapján termelt, felfedezett és feltalált, egy szóval: alkotott. Önmaga lehetőségeit felfokozó munkájában természeti törvényeket ismert meg, s ennek arányában szabaddá és függetlenné vált, de függő és felelőségi viszonyba került önmagával és társaival szemben. Úgy is mondhatnánk, hogy a tanulás eredménye, a tudás az embernek nemcsak szabadságot biztosított, de kötötte és ennél fogva kötelezte is.

A tanulás így vázolt alakulására vonatkozólag dialektikus mélységeket tár fel az információelméleti megközelítés. A tanuló emberösből kell kiindulnunk, akinek ideganyagában fejlődése folyamán strukturált, dinamikus sztereotípiák állandósultak. Ezek a magas szinten szerveződött ideganyagi közegben kondicionálódó szerkezetek működésre kész szerkezetek voltak és alkalmasak információk betáplálására, illetve feldolgozására, tárolására és felhasználására. Ezeknek a működéseknek és szerkezeteknek a keletkezése, állandósulása és fejlődése információhalmazódással függött össze. A gyarapodó információ egyrészt a fennmaradást segítette elő, másrészt a fejlődést mutatta.

Az információk felhasználásában a minta elődöktől örökölt. az alkalmas minták mögött pedig sikeres választások végtelen sorozata áll. Az alkalmasnak bizonyult tapasztalatok működésre kész képességekben örököltöttek. Változott környezeti feltételek esetén az alkalmatlannak bizonyult eddigi képességek a tárolt információk tartalékaiból erősödtek fel és igazodtak az új helyzethez. A fajtában tárolt tapasztalat ilyenformán képességerősítőként épült bele minden egyedbe, egyedi és környezeti feltételektől függően működtek, s az esetleges haladást is elősegítették.

Az állatnál az információfelhalmozódás s ennek felhasználása képességerősítőként nem volt rendszerbontó erejű. Az embernél viszont mind az információátörölődési, mind pedig a képességerősödési folyamat robbanásos természetű lehetőségeket hordozott s láncreakciószerűen fokozódó erejű lett az egyén feletti társadalmi közegben egymást erősítő társadalmi szerepkörökben.

A tanulás emberi státusa

A természeti környezettel szemben álló emberi ős emberréválásának határánál a frontáttörés lehetőségét a közösségi gyakorlat talaján halmozódó tanulási cselekvéssorok hordozták. A tanulás képességerősítő pilléreire át megvalósuló frontáttörés állattól emberhez aláhúzza és kiemeli ennek a viselkedésrészlegnek embertani jelentését. Azóta is a felfelé ívelő emberi spirál-fejlődés lépcsőfokainak megépítését, az egyre terebélyesedő társadalmi gyakorlat függvényében, tanulási cselekvéssorok végtelen sokasága előfeltételezte, egyre inkább fokozva az ember lehetőségeit.

A mindenkori mába beleszülető egyén élete folyamán ugyancsak tanulási cselekvésekben sajátítja el az elődök felhalmozott viselkedésrepertoárját, s a tanulás meddőülését kizárva, szerzett tudását személyi és környezeti körülményeitől függetlenül magasabb szintre emelheti. A tanulás képességerősítő lehetősége nagymértékben fokozódik a társadalom munkamegosztásos körülményei között: társadalmilag létrejött erősítők növelik, a nyelv, az írás, a könyv, találmányok és műalkotások s ezek felerősítője: az intézményesített oktatás, illetve a pedagógus. A tanulás egyéni szerepe a közösség által felhalmozott tapasztalatok egyéni birtokbavételének a lehetőségében áll.

A szülő és a gyermek viszonyán túl az ember társadalmilag gondoskodik a tanulási lehetőségek fokozásáról. Ez indokolt is, hiszen az egyén a mindenkori társadalom követelményrendszerébe tanulás útján tagolódik, s elsajátított tudása mennyiségileg s esetleg minőségileg is növelheti a közösség képességeit. A jelenlegi megosztott érdekeltsgű világban nem is annyira a természettel szemben tanúsított biztonsági megfontolás, hanem inkább az osztályok, társadalmi rendszerek, államok, nemzetek és népek között érvényesülő hatalmi versengés készlet a tanulás képességerősítő lehetőségeinek fokozására. Egyetlen nép számára sem lehet közömbös kérdés a kiművelt fők hiánya, a szaktudósok, politikusok mennyisége és minősége, a műszaki és humán ismeretek tömeges elsajátításának színvonala, a nevelők szaktudása és elhivatottsága vagy tudományos és oktatási intézményeinek profilja. Ezen a téren egyes hatalmi csoportok államokkal, népekkel és osztályokkal szemben új típusú képességyengítő politikát érvényesítenek („agycsapolás“, szakembermegvásárlás, anyanyelvi korlátozás), más csoportok pedig fejletlen vagy gyengén fejlett népeket segítenek a korszerű anyanyelvi tanulási lehetőségek színvonalára. A tanulás társadalmi szerepe ezekben és sok egyéb tényben mutatkozik meg, s úgy tűnik, hogy a tanulóval és eredményével, a tudással kapcsolatos intenzív emberanyag-gazdálkodás minden nép életében egyre fontosabb politikai tervtétellé válik.

A cselekvő személyiség modellje

A tanulás dinamikája eleven valóságban a konkrét személyiség viselkedésrendszerében ragadható meg. Ezért szükséges a cselekvő személyiségmodell vázolása.

A pszichológia története számon tartja E. Toulouse francia pszichológusnak egy, a XIX. század utolsó éveiből származó érdekes vállalkozását. Lélektani vizsgálatok alapján Zolának pszichológiai arcélét próbálta megrajzolni (E. Toulouse: *Emil Zola*, 1896). A tudományos vállalkozás mai szemmel lesújtó eredménnyel zárult:

Zola egyéniségének méretei, minősége és dinamikája semmitmondó megállapításokba zsugorodott; percepcióit megbízhatóknak, emlékezetét erősnek, de kihagyásosnak találta, kevésbé sugalmazhatóknak, érzelmi életét betegesnek észlelte, akarati vonatkozásban a kitartás emberének, a maga egészében pedig szenzitív-aktívnek minősítette. A kor fogyatékos pszichológiai ember-, illetve személyiség szemlélete, a társításvivő személyiségmodell bosszulta meg magát Toulouse felmérésében.

A pszichológia története a személyiség megközelítésének számos más változatát is nyilvántartja. A különböző tipológiák a személyiséget statikus képletként kezelik, a szellemtudományos irányzatok pedig irracionális útvesztőkbe terelik. A kibontakozás útját a különféle dinamikus személyiségelméletek képviselik. Már polgári szinten jelentős a hozzájárulása ehhez a pavlovi eredményekre támaszkodó régi és új behaviourizmusoknak (Y. Watson, E. L. Thorndike, B. F. Skinner), a P. Janet kezdeményezte s mélységeiben J. Piagetnál és H. Wallonnál kibontakozó cselekvéseméletnek, a freudizmusnak, W. Stern perszonalizmusának, a K. Lewin-féle dinamikus személyiségelméletnek, Nagy László érdeklődéstanának vagy H. Schiller motivációs elméletének.

Magasabb szinten a dialektikus materialista szemlélet birtokában először közelíti a kérdést L. S. Vigotszkij s mélyíti tovább pszichológusok hosszú sora: A. N. Leontyev, P. I. Galperin, A. R. Luria, D. B. Elkonyin, S. L. Rubinstein, Garai László és mások. Cselekvésemélet ez is, mely Pavlov eredményeit is hasznosítva munkaközpontú, és kibernetikai kategóriák (kooperáció, eszköz, vezérlés, visszacsatolás, kommunikáció) alapján tudományos aprólékossággal dolgozik a személyiség különböző vonatkozásainak feltárásán.

A kortársi tudományos lélektan eredményeinek a fényénél az emberi személyiség *önvezérlő* rendszerként értelmezhető, melynek viselkedése saját szervezetének s környező rendszereknek: a természetnek s a társadalomnak függvényeként alakul. Rendszerszerűsége a pszichikai szerkezetek és működési folyamatok törvényszerű összefüggését jelenti, önvezérlő jellege pedig a személyiség alapvető létformájának, a *cselekvésnek* önmagá által történő irányítottóságában áll. Az így értelmezett személyiség biológiai és társadalmi kontextusban a belső feltételek összeműködő egysége, melyen a külső hatások átszűrődnek, s mint prizmán a környező rendszerek hatásai, megtörve érvényesülnek. Cselekvéses viszonyban környezetével, a pszichikai személyiség a külső tárgyi világot egyrészt *tükrözi*, másrészt kellő tájékozódás útján *vezérli* is a cselekvést. A tükrözés révén az alanyban kialakul a tárgyi világ ismerete és az érzelmi-törekvéses akarati viszony a tárgyi világ iránt. A tükrözött valóság tárgyai ugyanis érintik a személyiség szükségleteit, érdekeit és törekvéseit, éppen ezért *magatartásilag* intencionálja, illetve *értékeli* azokat.

A konkrét személyiség mindig *képességek* alapján, *feladatok* jegyében, kilátásában és ráhatásában szerveződik a feladatot realizáló cselekvés *indítására* (szükséglet, törekvés, érzelem, akarat), *tájékoztatására* (érzékelés), *cselekvéstervezésre* (gondolkozás) és *végrehajtására* a történelmileg és társadalmilag kialakult kommunikációs jelrendszer felhasználásával egyéni közti kooperációban adott szerepkörben.

A személyiség viszonylag zárt rendszerébe a hatásokat információként az érzékszervek útján táplálják be. A betáplált információs anyagot magasabbrendű szervezési szintek dolgozzák fel (gondolkozás), értékelik (magatartás) és tárolják (emlékezés) további cselekvések programjaként.

A tárgyi világot tükröző és önmagá cselekvéseit vezérlő pszichikum életfeladatai folyamán környezetét *alakítja*, közben önmagá is minden ízében éri, illetve *alakul*. A személyiség önvezérlése és fejlődő irányú alakulása nem volna lehetséges, ha nem történnék meg a mindenkor cselekvésben adott tárgyi, eszmei és tár-

sadalmi vonatkozások különböző szintű kódolása *jelekbe*, társadalmi szinten a *nyelv* rendszerébe, s ha a cselekvésekben nem érvényesülne *visszacsatolás*, retroinformáció. A visszacsatolás folyamatában kerül mérlegre a cselekvés eredményessége, az az *utóhatás*, ami tájékoztató jelleggel jelzi a változás pozitív vagy negatív voltát, amihez a vezérlésnek *magatartásilag* (társadalmi összefüggéseiben: felelősségtudat, kötelességtudat) igazodnia kell, s amely utóhatás a *tanulásban* jut kifejezésre.

A tanulási tevékenység

A tanulás a személyiség viselkedésrendszerének egészében biológiai és társadalmi kontextusban érthető meg.

A pedagógia hosszú időn át elsősorban a nevelési tevékenység oktatási oldalával foglalkozott, s napjainkig elhanyagolta annak másik részlegét, a tanulást. A kísérleti lélektan zömmel az állati tanulást kutatta, s volt igazság abban a némi éllel hangoztatott megjegyzésben, hogy az emberpszichológiai laboratóriumokban erős patkánybűz terjeng. Az emberi tanulással kapcsolatos kísérletek ugyanis mennyiségileg messze elmaradtak az állati tanulási kísérletek mögött. Tanulásszociológiai vonatkozások először az oktatásszociológiai keretben bukkannak fel A. Busemannnál, E. Durkheimnál, de neves korai magyar művelője is akad Nemes Lipót (*A kültereki gyermek élete és jövője*, 1913.) és Nagy László (*A háború és a gyermek lelke*, 1916.) személyében. A tanulás személy- és társadalomformáló szerepe Ebbinghaustól (1885) és Thorndike-től a fiziológus Pavlovon keresztül napjainkig mindegyre fokozta a pszichológusok érdektődését. Pszichológiai értelmezése lényeges változáson ment át. Kezdetben a pszichológia az emlékezet keretében az asszociációs lélektan alapján elemzi, feltárja egyes törvényeit, majd személy-, illetve cselekvéslélektani szemlélettel közelíti, s élénkülő figyelmet tanúsít a tanulás személyi dinamikája, illetve a tanulási magatartás és motiváció iránt (J. Piaget, H. Wallon, L. S. Vigotszki, A. N. Leontyev).

Legmegalapozottabb fiziológiai megközelítése a pavlovi reflexológia kategóriáiban adott (időleges kapcsolat, serkentés—gátlás, megerősítés, dinamikus sztereotípiá, analízis—szintézis, jelzés). Pavlov a tanulásban olyan tevékenységet lát, amely lehetővé teszi a szervezet és környezete közötti egyensúly kialakítását. Ennek az egyensúlynak a megteremtésére szolgáló mechanizmust a feltételes reflexben jelöli meg: a legtökéletesebben alkalmazkodó mechanizmusnak mondja, amely a szervezet számára lényeges jelenségekre a legérzékenyebben válaszol, mivel a világnak minden jelensége csak jelzésein keresztül jelenik meg. A behaviouristák (például R. S. Woodworth) szerint a tanulás változás, amely a szervezetben sokfajta tevékenység közben jön létre. Ez az értelmezés azért felületes, mert nemcsak a tanulásra vonatkoztatható, s mert kimarad belőle a tanulás döntő mozzanata, az elsajátítás.

A lényegre tapint Leontyev felfogása. A tanulásban Piaget nyomán cselekvéses elsajátítási folyamatot lát. Ennek eredménye a történetileg kialakult emberi sajátosságok, képességek, viselkedési módok egyéni felidézése, olyan folyamat, amelyben a fajfejlődés eredményeit az egyén átveszi. Az elsajátítás folyamatában döntő szerepe van a tárgyi tevékenységnek, amely az elsajátítás eredményeképpen eszmei cselekvéssé alakul. D. B. Elkonyin és W. W. Davidov algebrai anyaggal folytatott oktatási kísérletei bizonyítják, hogy a tanulás végső fokon mindig tárgyi tevékenységek strukturális összefüggéseinek reprodukciója eszmei tevékenységi szinten. Éppen ezért például a matematikai összefüggések elsajátítását nagymértékben megkönnyíti, ha az összefüggéseket objektíváló tárgyakat iktatunk be a gyermek élet-

korának megfelelő tevékenységébe oly módon, hogy a tevékenység strukturális összefüggései a megfelelő matematikai összefüggéseket reprodukálják.

Magunk részéről a tanulásban a képességerősödés mozzanatát hangsúlyozzuk, ami személyi és társadalmi kontextusban valósul meg, és itt is kap értelmet. Képességerősödés abban nyilvánul meg, hogy mind személyi, mind társadalmi vonatkozásban a tanulási cselekvés teljesítményével, a tudással, értéknövekedés áll be. Tudáson nemcsak elméleti ismereteket kell értenünk, hanem mindenfajta gyakorlati, tárgyi és eszmei cselekvési készséget.

Az eredményes tanulási tevékenység általában három szakaszra tagolódik: a tanulási teljesítményt megvalósító szakaszra, a reprodukálás szakaszára és e két szakasz közötti időközre. Az így tagolódó tanulás eredete tekintetében lehet alkalmi és társadalmilag tervszerűsített. A közfelfogás és a pedagógiai irodalom a tanulás fogalmát az utóbbi értelemben használja. Pszichológiai kritériumok alapján különíthető el a mozgásos, érzékszervi, szóbeli szándékos és önkéntelen, értelmes és gépies tanulás. Mindegyik esetben a tanuló számára a tanulás *feladatként* jelentkezik: *probléma* vagy *lecke* formájában. A tanulási feladat társadalmi fogantatású, s ezért objektíve indokolt a folyamat társadalomtudományi vizsgálata is.

Szociológiai megközelítéssel tisztázható többek között a tanulási tevékenység helye a más társadalmi tevékenységek sorában, társadalmi meghatározottsága és társadalomformáló szerepe. Minden emberi tevékenység, ha áttételesen is, a munkatevékenység kontextusában kap értelmet, annyiban válik jelentőssé, amennyiben a munka érdekerületén teljesítményfokú, illetve teljesítménycsökkentő hatást vált ki. Ez a munkaközpontúság faj- és egyedfejlődésileg is objektív adottság. Ezen az alapon meghatározható az egyes tevékenységek funkciója s elkülöníthetők munka előtti, munkabeli, munka utáni, munka feletti, munkán kívüli és munkaellenes osztályokra. A tanulási munka előtti tevékenységek osztályába tartozik abban az értelemben, hogy a játék után következik, s megelőzi a munkát. A beállítódás szerint a munkához van közelebb: a tanulás esetében is feladatot kell megoldani és fegyelmezettnak kell lenni. Nem ösztönös, hanem a társadalmilag szervezett oktatási folyamat egyik oldala. Társadalmi funkcióját illetően a társadalmi integrálódás alapformája, előfeltétele a tényleges munkatevékenységnek. Mint ilyennek, szolgálatában állanak a személyi viselkedés indító, feldolgozó, irányító és végrehajtó tényezői, ami más szavakkal azt jelenti, hogy a tanulási tevékenységben az egész személyiség érdekelt: úgy is, mint annak alakítója s úgy is, mint annak hatása nyomán alakuló rendszer.

Társadalompszichológiai megközelítésben a tanulási tevékenységnek azok a vonatkozásai kapnak hangsúlyt, amelyek a személyközi kapcsolatok, a szerep vagy státus, a kommunikáció, a csoport mikrostruktúrája és a makrostrukturális képződmények (közvélemény, előítélet, divat) oldaláról érintik a tanulás menetét.

Paradoxon a megoldás útján.

Napjainkat sokfajta ellentmondás mozgatja. Egyesek látszólagosak. Ilyen művelődési téren az információtorlódás és az oktatás alacsony hatékonysága közötti vonatkozás. A látszat mögött ugyanis az oktatás részéről társadalmi mélyáramok által táplált fáziskésés áll fenn. A kérdés megoldását egyesek kívülről mennyiségi elgondolással közelítik s műszaki megoldást, az oktatás gépesítését ajánlják, mások a hagyományos pedagógiai technika felfokozott működtetését, s csak kevesen gondolnak az információs anyag korszerű kiválogatására és sűrítésére. Az első megoldás az oktatás személytelenítésének, dehumanizálásának veszélyét hordozza magában, a

második visszautasítja az emberi személy, a humánum teljesítőképességének műszaki segítséggel történő felfokozását, a harmadik viszont történelmileg kialakult értékebeállítódások ellenállását kell hogy legyőzze.

A paradoxális helyzetből kivezető út logikai lépcsői adva vannak a kortársi tudományos pedagógia és segédtudományai idevágó törekvéseiben. A pedagógia során levő feladata, hogy egységes logikai rendszerbe szervezze a tanulás- és oktatás-szociológia, az oktatás és tanuláspszichológia, a kortársi pedagógiai technika, illetve a pedagógiai kibernetika idevágó eredményeit s ezáltal az optimális tanulási teljesítmény determináló csatornáit a pedagógiai gyakorlat számára vezérlés alá vonja. Annak érdekében, hogy kibontakozhassék a megfelelő hatásfokú oktatás, amely képes felzárkózni az információnövekedés üteméhez, az oktatásnak mindenekelőtt el kell kerülnie a kizárólagosság buktatóit. Ebben a követelményben nem eklekticizmust, inkább dialektikus szintézisigényt kell látni. Azt, hogy a materialista személyiségpszichológia s a szocialista iskola koordinátaiban a pedagógiának és pedagógusnak a korszerű pedagógiai technika alkalmazása mellett minden helyzetben meg kell látnia s tudnia kell mozgósítani azokat a tartaléke energiákat, amelyek a tanuló egyéni, egyéni és csoportdinamikájából adódnak.

Ez a szemléleti és elvi alap szocialista viszonyok között egyik logikai lépcsőfokát alkothatja a paradoxális helyzetből kivezető útnak.

Információtorlódás és optimális pedagógiai helyzet

A gyakorlat talaján, a biológiai és társadalmi kontextusban alakuló gyermeki személyiség tanulásra kényszerül. Kimutatták, hogy egy 12 osztályt végzett ifjú tanulmányai során közel 15 ezer tanórán, tehát szervezett pedagógiai szituációban kénytelen részt venni. Túl azon a tényen, hogy az ifjú ontogenetikai és társadalmi állapotánál fogva is információnálisan telített, korunk információtorlódása rendkívüli módon növeli ezt a telítettséget. Úgy tűnik, hogy *a kérdés megoldása a szervezett pedagógiai helyzetek optimalizálásán dől el.* A kortársi pedagógia a társtudományok (fiziológia, lélektan, szociológia, pedagógia, kibernetika, iskolaegészségtan, pedagógiai meteorológia, ergonómia, oktatásgazdaságtan) hozzájárulásával közel áll ahhoz, hogy vezérlés alá vonja az optimális tanulás csatornáit. A kérdés nemcsak a pedagógián múlik, mivel a pedagógiai tevékenység is társadalmi mélyáramok függvénye. Ettől függetlenül azonban az eredményes tanulási teljesítményt a tanuló optimális működése dönti el, illetve a tanuló személyisége pedagógiai implikációinak tiszteletben tartása. Ezek közül a következők tűnnek bizonyosaknak:

Az oktatás közvetett irányítású tevékenység, a tanuló önzérlését is érvényesítő munka. Éppen ezért nincs előnyös tanulási helyzet a tanuló személyiségének konkrét ismerete nélkül, beleértve egyéni és társadalmi dinamikájának vonatkozásait.

Az oktatási helyzet nem merülhet ki csupán információközlésekben. Optimális szintre csak akkor emelkedhetik, ha az elsajátíttatás útján formál és alakít is a szocialista embereszmény és értékrend jegyében.

Antropológiai tartozéka minden embernek az információkat áthagyományozó és hordozó természetes jelrendszer, az anyanyelv. Az anyanyelvi tanulás előnyeinek lélektani, szociológiai, ergonómiai és antropológiai indokai magyarázzák a szocialista humanizmus idevágó álláspontját. A tökéletes bi- és polilingvizmus lehet egyes kiváló tanulók intellektuális bravúrja, de általánosítása a valóságban egyet jelent a gyermek többnormás terhelésével, az információfeldolgozás színvonalának leromlásával s a túlterheléssel együttjáró személyi zavarok tömegessé válásával.

Demény Dezső

Fényszórás New Yorkban

Amikor a Boeing — 707-es alászáll az égből, a novicius ijedten felkiált: „ez nem lehet igaz!” Alattunk fénytenger és csillogás: éjjel félegy van — s ilyenkor csak a fények látszanak. A 12 milliós város-ország még nem alszik. Talán sohasem alszik — ki tudná ezt megmondani. Az alatt a nyolevan perc alatt, ameddig a 220 személyes gépmadár engedélyt kap a leszállásra, keringünk, egyre csak keringünk. A J. F. Kennedy International Airport légitereében egyszerre hetven gép kér bebozósítást. És New York fényei szórják a színekép minden árnyalatát: világ a Broadway és a 42-ik utca; Manhattan reklámjai az eget ostromolják.

De valahol ott a Greenwich-Village művésznegyede egyik mellékutcájában a Courant Institute 22 emeletes üveg és rozsdamentes acél-palotája már várja vendégeit. A szilárd testen szóródó laser-sugár legújabb problémáit megtárgyalni hivatott nemzetközi fizikuskongresszus megnyitása órák kérdése csupán.

Most egy éve találkoztunk utoljára a Villa Monastero ősrégi falai között Olaszország egyik bájos és csendes mini-üdülőjén. Most a világ másik végén, Varenna antipólusán régi és új barátok üdvözlik egymást egy röpké „hallo“ vagy meleg kézszorítás kíséretében. A „tojásfejűek“ egyik népes csoportja adott itt találkát egymásnak, hogy az „En-Váj-Ju“ (New York University) rendezte találkozón kicserélje gondolatait.

Tizennyolc nemzet fiai — hatvankét külföldi és százhetven amerikai meghívott méri, méricskeli egymást a Warren Weaver Hall légkondicionált folyosóin, és az idegenek egyelőre nem tudják, mihez kezdjenek. Hol van már a Comoi-tó csöndje és hangulata? Odakint 88 fok Fahrenheit pörköli az embereket, idebenn egy szót sem lehet érteni a Downtown (Alsóváros) hadaró slangjéből.

Es akkor, mintha elvágták volna, a chairman beleordít a mikrofonba: „Kérem vegyék le a zakójukat“, a hangulat mindjárt feloldódik. A tagok kényelembe helyezkednek a narancssárga polivinil fotelekben, a rejtett, de éles neonvilágítást valami halványzöld lumineszcencia váltja fel, a pódiumon kigyúl a jelzőlámpa, s már csend is van; megkezdődött a kongresszus.

Ilyen még nem volt, mert ez az első. Amerikai házigazdáink ta-

valy határozták el, hogy vállalják egy olyan nemzetközi fizikustalálkozó rendezését, ahol a sugárzás és szilárd test kölcsönhatásának határproblémáit boncolgatják, s ha minden jól megy — ígérték akkor —, talán hagyományá válnak majd e találkozók.

Az eredmények máris azt mutatják, hogy e hagyomány valóban megteremtődött. Pedig jaj de nehéz az Újvilágban hagyományról beszélni. Hiszen ha „régii“ templomot akarnak mutogatni, az is legfeljebb kétszázéves — vagy talán még annyi sem. A Societa Italiana di Fisica kis harangja pedig ott Varennában — hogy valamely hasonlattal éljek — már tavaly is hétszázötvenkilenc éves volt. És mégis, a fények itt is ugyanazok.

Már mint a belső izzó, ragyogó gondolatok — és én csak ezek szóródásáról akarok ma írni — mert New York reklám-neonjainak csillogásáról már sokan írtak, mások. A Warren Weaver Hall belső fényeiről azonban még nem. Ezek ugyanazok, mint a világ minden táján, ahol fizikusok, szakemberek, barátok vetik össze munkájukat.

A pódiumon K. K. Rebane, a tartui akadémikus beszél. A gégemikrofonhoz távkapcsolt és feléd irányított plafon-hangszóró útján hozzád érkező intim, félszeg, kissé akadozó angol szavak, de még inkább a fluoreszcens vásznon és a rejtett reflektorokkal megvilágított táblán megjelenő képletek összefűzik őt a hallgatósággal. És a taps itt nem sokat jelent. Ezt udvariasságból mindenki megkapja — de a vitát már nem. Ahhoz mondani kell valamit, hogy a megengedett 15 perc után a chairman jövőtől elvonulhass egy másik terembe, s ott akadjon, akivel vitatkozni lehet. És a mi esetünkben sokan akadtak.

Messze van New York, és a szocialista országokból csak ketten voltunk jelen.

Óráig vitatkoztak velünk — fizikáról; és a skóttal meg japánnal, a franciákkal és az indussal; és ők egymás közt — amerikaiak. Vágták, csépeltek és dicsérték a munkákat. Nem kímélték senkit — csak azt, ami jó.

New York belső fényei azóta szerteszóródtak a világba. A laser-sugár, úgy látszik, csodákra képes. Öt napi kemény munka elegendő egy életre szóló barátsághoz. Mert itt nincsenek ellenségek — még ellenfelek sem; csak a „tojásfejűek“ nagy családja; fizikusok reggeltől estig — beleértve a lunch idejét is, és estétől reggelig, valahol a Chinatown sikátorai közt barangolva (apró férgek, csigák, rákok és langusz-ták inycnc falatai között turkálva) vagy az East-Side Yppie barlangjait méregetve — tisztas távolságból.

Persze itt nincsenek kvantumokkal fűszerezett úszólecek a Comói tóban vagy az ősi cisztercita kolostor narancsfigeteinek porondjába firkált Heisenberg-egyenletek, de akadnak szalvéták és gyufásdobozfedelek mindenütt és a „Light Scattering Spectra of Solids“ (szilárd testen szóródó fényspektrum) művelése nem kényes a külsőségekre.

Öt napig voltunk együtt — mondom — szeptember 2. és 6. között, hivatalosan reggel 9-től este 6-ig. S amikor vége volt — sajnáltuk mindannyian. Még elbúcsúztunk egymástól egy kedves estélyen, azután ki-ki ment a maga útjára. Annnyival azonban tartozom olvasóimnak, hogy elmondjam a búcsúest kedves jelenetét. Amerikai házigaz-

dáink — nem tudom, honnan, de — szereztek tizenhét sajtófélét a 18 résztvevő országból, és mindegyikre kitűzték a jelenlevő küldöttek nemzeti zászlaját. Sok sajtó fogyott akkor este — de a román sajtó mindenkinek ízlett... El is fogyott az utolsó morzsáig, és utána még tapsoltak is ezek a kedves, nagy gyerekek. Ez úton is köszönetet mondok, meleg, közvetlen „informal” kedvességükért.

És voltam vendég is New Yorkban. Meghívtak kollégák, „week-endre”, „light és family-dinner“-re. Az egyik olyan, hogy állva kezded, s valahol a kertben a fűvön ülve órákig folytatod — ha van miről beszélgetni veled; ha nincs, el is mehetsz; senki sem kínál, senki sem tartóztat. A másik már intimebb, családi körben, asztalnál foglalkozhatsz a házigazda gyerekeivel. Ők aztán elvisznek futballozni vagy a gyerekszobába fehéregereket tanulmányozni. De a living-room vagy study esendjében később újból előkerülnek a függvények, és ilyenkor a háziasszony esemetéivel diszkrétan elvonul.

Találkoztam tehát „magánemberként” is velük meg egyes külföldi vendégekkel. Mit is mondhatnék minderről? Azt, hogy egy vasoraért 5 (öt!) órát utaztam vonattal (nem vicinálison) s még autóval is egy felet utána. Vagy azt, hogy négy nyelven beszélgettünk (összesen hatan voltunk), amíg valahogy megértettük egymást, mert amerikaiul csak a házigazda tudott, a többiek csak azt hitték, hogy az angolt beszélik — de ez senkit sem zavart. Vagy azt, hogy éjjel kettőkor alig akartunk elválni egymástól és még a mandolin és hegedű is előkerült a fizika mellett. Mindez úgysem tudná hüen érzékeltetni azt a légkört, amely körülvelt bennünket — külföldieket — ebben a számomra oly távoli más világban, mely a maga bajaival és gondoljaival, rohanó életével, magas technikájával és még magasabb életszínvonalával — lényegében mégis sokban hasonlít a mi élni akaró, dolgozó és gondolkozó társadalmunkhoz.

És amikor mindennek vége volt, útnak eresztettek — s én megint repülőre ültem, hogy eleget tegyek néhány meghívásnak: előadásokat tartottam Pittsburgh és Baltimore egyetemem. Új emberek, új barátok fogadtak és... nem kíméltek. A memória-probléma érdekelte őket.*

Pár hónappal ezelőtt az *Új Élet* munkatársa egy interjúban azt kérdezte tőlem: miben látom e munkám jelentőségét? Akkori, félszeg válaszom ma talán már bizonyosság. A memória-függvények bevonulában vannak a szilárd test elméletébe, és a jövő fogja megmutatni, mit tudunk még kicsiolni belőlük.

Most újra a dolgozós hétköznapiak következnek, és New York belső fényei szerteszóródva a világon, érlelik a jövő találkozók új eredményeit.

* Az, hogy mennyiben „emlékszik” az élettelen anyag — egy kristály például — arra, hogy valamikor kölcsönhatásba került egy sugárzással. Mert hogy korreláció áll fenn közöttük, az ma már matematikailag is igazolható.

Emil Petrovici és a magyar nyelvtudomány

krónika

A modern román nyelvtudomány Emil Petrovici halálával egyik legjelesebb képviselőjét veszítette el. E megállapítás nem szokványos közhely. Talán nem is mond eleget.

A világnyelvek mellett Közép- és Délkelet-Európa valamennyi nyelvét beszélte. Egyetemi hallgató korában Kolozsvár, majd Párizs egyetemén bámulatos elméje pontos és mérhetetlenül nagy ismeretanyagot raktározott el, majd tudományos műhelyének kohójából a nyelvtudomány mesterdarabjai kerülnek ki. Mindig újat mond, minden írása minőségileg gazdagítja a szakirodalmat. Márpedig az értékelésben ez, és egyedül ez a döntő kritérium. Harmadfélszáz írása időt álló, az elkövetkező nemzedékek nem nélkülözhetik.

Európa e részének nyelvi alkataból, valamint nyelvismeretéből következett, hogy a román nyelvi tények magyarazata, interpretálása kapcsán az együtt-élő nemzetiségek és a szomszédos népek nyelvére is kiterjedt vizsgálódási köre. Széles látókörü tudós volt, s már fiatalon felismerte e nyelvek összevetésének szükségességét. Fő kutatási területe a szlavisztika meg a román nyelv fonetikája és fonológiája. Természetszerűleg a román nyelv történetének kutatása mellett a világhírű szlavistát mindenekelőtt az ósláv és a ma beszélt sláv nyelvek (orosz, ukrán, cseh, szlovák, lengyel, bolgár, szerb-horvát, szlovén, macedon) tanulmányozása, valamint ezeknek a románra gyakorolt hatása, illetve a nyelvi kölcsönhatás kötötte ugyan le, de ez utóbbi jelenség kapcsán foglalkozott a román és magyar nyelv kölcsönhatásából adódó kérdésekkel is.

Emil Petrovici magyar nyelvi vonatkozású munkássága, noha tudvalevőleg nem esett fő kutatási területének irányába, mégis jelentős és maradandó értékű. A teljesség igénye nélkül e kérdésnek csupán egy-két vonatkozását érintjük.

1. Az időrendi sorrendben és módszerét tekintve világviszonylatban is az elsők közé tartozó Román Nyelvtanulmányok (*Atlasul lingvistic român II.*) elég gyér ponthálózatába 3 olyan helységet is beiktatott, ahol a kérdőívet magyar anyanyelvű adatközlőktől kérdezte ki. Magyarbikal, Kovászna és Gyimesbükk magyar népnyelve így már 1928—38 között nyelvföldrajzi gyűjtőmunka eredményeit gyarapította. Emil Petrovici magyar gyűjtése nemcsak abból a szempontból rendkívül értékes, hogy a Román Nyelvtanulmányok térképlapjain a román népnyelvi adatok társaságában együtt találjuk a román—magyar kölcsönhatás bizonyító adatait, hanem a magyar népnyelv ismerete szempontjából is. Kiváló ismerője lévén a magyar nyelvnek (szép bihari hangletéssel beszélt) 30—40 évvel ezelőtt már olyan finom kiejtési árnyalatokat rögzített, mint amilyeneket a romániai magyar nyelvjárások kutatói csak a fonetikai jelölésmód

● A Gazeta literară helyét új irodalmi hetilap, a România literară foglalta el, címében idézve Vasile Alecsandri 1855-ös, Liviu Rebreanu 1932—33-ban szerkesztett és Cezar Petrescu 1939-ben megjelentetett lapjait, de azok szellemét is, törekvését a román irodalom legjobbjainak tömörítésére, tollal, leírt szóval a nemzet felemelkedésének szolgálására.

Az új lap terjedelmében, tartalmi változatosságával is több, mint elődje, s talán nem fölösleges az indulás alkalmával irányját magának a szerkesztőségnek a szavait közvetítve jellemezni: „A România literară elsődleges feladatai nyilvánvalóan abból a lényegbevágó azonosulásból fakadnak, amelyet az összes írók, a művészet és a kultúra összes munkásai tanúsítanak a nemzeti újjászületés ama mély és ébresztő folyamata iránt, amelyet nem elégszegen megcsupán tükrözni és dicsérni, hanem kötelességüknek érzik teljes hűséggel és lelkesedéssel támogatni, alkotó hathatóságának lényegében...” A hazai valóság iránti elkötelezettség és szellemében a lap vállalni kívánja az irodalmi életben mutatkozó egészségtelen jelenségek elleni harc feladatát, a szocialista eszmeiségből fakadó írói módszerek és eljárások alkotói egységbefogását, s ugyanakkor célul tűzi ki, hogy „a barátság és az együttműködés hidjait építse ki minden irányba, s természetesen elsősorban barátaink és szomszédaink, a szocialista országok felé”.

A lap első számaiban e célok szellemében találkozunk már a régebbi nemzedékek kimagasló alkotói mellett a második és a harmadik generációból való írókkal, költőkkel, kritikusokkal. Geo Bogza, Demosthene Botez, Victor Efti-

krónika

miu, Vladimir Streinu, Șerban Cioculescu, Geo Dumitrescu, Marin Preda, Titus Popovici, Alexandru Andrițoiu, Alexandru Ivasiuc, Nichita Stănescu, Cezar Baltag és mások neve is jelzi, hogyan értelmezi a szerkesztőség saját célkitűzéseit, és mennyire pozitív fogadtatásban részesül az alkotók részéről. Ezt jelzik az eddigi számokban megjelent Szemlér Ferenc-, Páskándi Géza-, Hervay Gizella-versek száza gazdag anyag, mely valóban biztosítja a hazai román olvasó világirodalmi kitekintését.

◆ Az etimológia elvét követő angol írás, bonyolultsága miatt nemcsak az idegeneknek, hanem az angoloknak is sok fejtörést okoz. Bernard Shaw végrendeletében jelentős összeget hagyományozott egy 40 jelből álló fonetikus írásrendszer bevezetésére, azzal, hogy „Anglia semmit sem ért a fonetikához, gyűlöletes számára minden oktatás, de pénzért mindent megtesz”. Azóta is ezt az örökséget sokan a nagy író öregkori bolondos gyengéjének tartják. A végrendelet szerint erre a célra 367 000 fontot hagyományozott, azzal, hogy 21 évig az írásrendszer megreformálására használják fel, azután pedig a fennmaradó összeget három, általa megnevezett intézménynek adományozzák. A végrendeletet ebben a formában azonban a gyámhatóság és a törvényszék nem hagyta jóvá, mert az angol törvények értelmében a hasonlóképzésnek, ha nem jótékonyági alapról van szó, meghatározott jogi személynek kell lennie. Ezért a törvényszék döntése értelmében az összeg a három intézményre szállt, ezek pedig egy 8300 fontos alapot létesítettek a fonetikus ábécé bevezetésére. Ezután a leeds-i egyetem fonetikai intéz-

mai, fejlettebb fokán észlelnék és jelölnek. Reméljük, hogy fiatal nyelvjáraskutatóink közül valaki módját ejti majd Emil Petrovici értékes gyűjtése feldolgozásának.

2. A Magyar Tudományos Akadémia meghívására 1955 őszén Budapestre utazik. Október 25-én *Egy magyar hangtani sajátosság tükröződése a román nyelv magyar kölcsönszavaiban* címen előadást tart az Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályán. Meggyőző eszmefuttatása a román nyelv egyes magyar kölcsönszavainak hangtani viselkedéséből a magyar hangtörténet egyik, csak részben ismert, de megnyugtatóan meg nem magyarázott jelenségére vetett világot. Bárczi Géza, Pais Dezső, Tamás Lajos akadémikusoknak, valamint a mai magyar tudomány más kiváló képviselőinek, így Benkő Loránd, Deme László, Gáldi László, Kálmán Béla, Bakos Ferenc nyelvészeknek az észrevételei jelzik elméletének nagyszerűségét. Idézzük Bárczi Géza szavait: „A magam részéről — ismétlem — igen nagy élvezettel és örömmel hallgattam e messzevágó értekezést, mely magyar hangtörténetünkre igen megtermekenyítőleg fog hatni elsősorban új megállapításaival, melyeknek szétágazó következményei lesznek, másrészt a módszeres eljárással, mellyel ily értékes eredményekre jutott (*Magyar Nyelv*, 1956. 12).

3. Kedvelt kutatási területe volt a helynévkutatás is. Lapozzuk csak fel munkái jegyzékét. Egyeseknek már a címe jelzi a magyar vonatkozásokat, például *Rom. Oriș, Oriș, Oriș, Orășani, Orășeni* < magh. *Varjas*. Vagy *Lingina* román helynév < m. *Lenygen*. Kutatásainak értelme az igazság keresése volt; műveit a tárgyilagosság jellemezte. Erre törekedett akkor is, amikor a romanisztika nagy mestere, W. Meyer-Lübke nyomán azt vallotta, hogy amikor eredet szempontjából a dülőnevek eltérnek a helységnevektől, az előbbieket utalnak a régebbi lakosságra.

4. Nemcsak mint alkotó tudós, de mint jelentős vezető tisztségeket betöltő, tudományos munkát szervező egyéniség is kapcsolatban volt a hazai magyar nyelvű tudományossággal. Mint a Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának elnöke és a Kolozsvári Nyelvtudományi Intézet igazgatója igen sokat tett, hogy az Intézet és a Babeș—Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvészeti tanszékének közös termunkája, a *Moldvai csángó nyelvjárási atlasz* elkészüljön. Sajnos, e munka megjelenését már nem érthette meg. Emil Petrovici kezdeményezésére és előterjesztésére iktatta Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája a kolozsvári Nyelvtudományi Intézet termunkái közé a *Romániai magyar nyelvjárások atlaszát*. Gondoskodása folytán ez atlasz gyűjtőmunkája be is fejeződött.

Gaál Gáborral együtt ő kezdeményezte, hogy a ma követelményeinek megfelelő *Román—magyar nagyszótár* az Akadémia kolozsvári Nyelvtudományi Intézetében készüljön el. Velünk együtt örült, amikor 1964-ben e szótár két nagy kötete meg is jelent. Halála előtt pontosan egy héttel munkaközösségünk minden egyes tagjával elbeszélgetett a készülő *Magyar—román nagyszótár* egyes problémáiról.

Tagja volt a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* szerkesztő bizottságának. Egy percre sem szűnt meg igényelni, követelni, hogy Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája nyelvészeti folyóiratai, beleértve az említett magyar nyelvű folyóiratát is, állandóan emeljék tudományos színvonalukat. Tudta, hogy a tudomány fejlődésének feltételei között ott van a tudományos előadások és viták biztosítása is. Ezért kezdeményezte még 1956-ban és változta valóra, hogy a keddi ülések rendjén havonként egy-egy magyar nyelvű előadásra is sor kerüljön.

Világhírű tudóst veszítettünk el, aki mélységesen szerette népét és hazáját, de figyelemmel fordult más nemzetiségek és népek felé is. Emberi nagysága tudásán kívül mély humánumban, demokratikus gondolkodásában rejlett.

Kelemen Béla

A Murgu-kutatás jelenlegi állása

1848 kutatói sokat foglalkoztak Eftimie Murgu szerepével a bánági forradalmi eseményekben. Gheorghe Bogdan-Duica 1937-ben ajándékozta meg a román történetírást az első Murgu-monográfiával, majd 1956-ban Victor Chereșteșiu *Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu* című tanulmánya a *Studii, revistă de istorie* hasábjain megnyitotta e kérdés marxista értékelésének távlatait. Az utóbbi években az 1848-as forradalomra vonatkozó bánági anyag elsősorban az Akadémia készülő 48-as okmánykiadványa számára lugosi és temesvári levéltárak újonnan feltárt irataival gyarapodott, amelyek főképp Vukovics Sebő királyi biztos levéltárából származnak (lásd. I. D. Suciu — L. Demény — E. Glück: *Arhiva Vukovics, Revista Arhivelor*, 1967). A kutatást, amely részben az Akadémia készülő 48-as okmánykiadványa számára folyt, Ion Dimitrie Suciu, Kovách Géza s e sorok szerzője kiterjesztette több egyházi intézmény, így a temesvári görögkeleti román érsekség s a Bezdin nevezetű görögkeleti szerb kolostor (Munár község, Arad megye) levéltárára is. I. D. Suciu megkísérelte részben felhasználni az új anyagot a bánági 48-as események összefoglalására (*Revoluția de la 1848—1849 în Banat*. București, 1968). Az említett források teljes elemzése, valamint bibliográfiai ismereteink szélesedése lehetővé teszi Eftimie Murgu tömegkapcsolatainak jobb megvilágítását s az eddig megjelent tanulmányok következtetéseinek továbbfejlesztését.

A bánági tisztí családból származó Eftimiu Murgu, mint ismeretes, szegedi és budapesti filozófiai és jogi tanulmányai után Iași-ban és Bukarestben tanár, s itt kapcsolódik be a moldvai és havasalföldi forradalmi mozgalmakba. A román irodalomtörténet mint Nicolae Bălcescu tanítómesterét és barátját tartja számon. Az 1840-es bukaresti összeesküvésben való részvétele miatt utasították ki a fejedelemségekből,

ménye öt éves megfeszített munkával statisztikai kimutatást készített arról, hogy hányan használják ma a hivatalos ábécét, ezek közül hányan foglalkoznak írással, továbbá milyen pénzbeli, idő-, tér- és munka-megtakarítást jelentene a fonetikus írás bevezetése. Közben egy ilyen írásrendszer kidolgozására is pályázatot hirdettek. A pályázók között 467 személy szerepelt, és a bizottság által pályadíjra érdemesített írással kinyomtatták. Shaw akaratának megfelelően, Androklész és az oroszlan című színművét. Ezek a munkálatok azután csaknem felemésztették az erre a célra szánt alapot, és a végrendelet 18. évében az író szándéka még mindig távol áll a megvalósulástól; legfennebb ma már nagyobb azoknak a száma, akik az angol írásrendszer megreformálását szükségesnek tartják.

◆ Ezelőtt 200 évvel, 1768 decemberében jelent meg a világ egyik legismertebb, legrégebb, a folytonosságot mindig megtartó enciklopédiája, az Encyclopaedia Britannica. Az első angol enciklopédiát néhány évtizeddel korábban Ephraim Chambers szerkesztette s ennek ösztönző hatására állította össze Diderot a maga híres Encyclopédie-jét. Viszont az Encyclopaedia Britannica kezdeményezői éppen annak a nagy érdeklődésnek a hatása alatt vállalkoztak egy új enciklopédia megszerkesztésére, melyet Diderot műve keltett Európa-szerte. A három alapító távolról sem tartozott a szellemi élet „hivatásos” vezető köreibez: Andrew Bell edinburgh-i vésnök, Calin Macfarquhar odavalló nyomdász volt, és szerkesztőnek a költő Burns barátját, William Smellie-t választották. Vallomásuk szerint a szerkesztésben a legfon-

krónika

tosabb szerszámuk az olló és a ragasztó volt. Nem csoda hát, ha sok megállapításuk ma már mosolyt fakaszt. Például Noét az özönvíz megszűnése után Kínába vitetik, és a kínai királyság megalapítójának teszik meg. Az első szám kétféle, egy olcsóbb és egy drágább kiadásban jelent meg, és faksimile kiadására e nyár folyamán ismét sor került. A XIX. század folyamán az enciklopédia a Black-család tulajdonában több mint kilenc kiadást ért meg. Szerkesztését az angol szellemi élet legjobb képviselői látták el, s munkatársaik között szerepelnek a kor híres politikusai, tudósai, államférfiai. Például az anarchizmusról szóló cikket Kropotkin írta. Gandhinak a passzív ellenállásról kellett volna írnia, de az indiai angol kormányzat nem kézbesítette az akkor éppen börtönben levő politikusnak a felkérő levelet. 1901-ben a Black-család csödbe jutott, s ezt az angol „nemzeti intézményt” egy amerikai pénzember vásárolta meg. Ezután többször gazdát cserélt, míg 1943-ban a főrészvényes William Benton szenátor a chicagói egyetemmel kötött egyezséget. Jelenlegi főszerkesztője Sir William Haley, de mellette több egyetemi (tokiói, oxfordi, cambridge-i, londoni, edinburgh-i) bizottság működik meghatározott munkaterülettel. A világ minden részéről toborzott munkatársainak száma 10 179.

ettől kezdve Lugoson tevékenykedett, s politikai törekvése, mellyel a román nemzeti egység megvalósítására törekedett, juttatta a Habsburg-hatalom börtönébe.

A budai börtönben raboskodó Eftimie Murgunak az 1848-as magyar forradalom adta vissza szabadságát. Két hónapig Pesten maradt s csak június elején tért vissza Lugosra. Atanasie Şandor aradi tanárnak az 1848—1849-es forradalomról szóló emlékirata, melyet kéziratban az Akadémia bukaresti könyvtára őriz, most már nyilvánvalóvá teszi, hogy Murgu már akkor elhatározta magát a Bánságban szabadelvű vezetés alatt kibontakozó román nemzeti mozgalomtól. Az 1848. május 15-i pesti román gyűlésen nem is akart megjelenni, amint távol maradt a júniusi temesvári gyűlésről is. Biztosan kevesellte programjukat, s hű maradt az általa vezetett radikális mozgalomhoz, amely már az 1842—1845-ös években behálózta főképp Krassó vármegye területét. A lugosi levéltár, valamint Bezdin kolostor adatai tanúsítják, hogy 1848 tavaszán újra a küzdőterre léptek a Krassó megyei mozgalmak egykori vezetői: Ioan Vancea, Dimitrie Popovița, Ignatie Vuia, Dimitrie Stoichescu és mások, s Murgu rajtuk keresztül érvényesítette befolyását.

Nem véletlen, hogy az 1848. május 3-án Lugoson összegyűjtött mintegy 1000 román küldött gyűlésén Nicolae Bojinca javaslatra játszik döntő szerepet, aki Murgu kiszabadításában is vezető szerepet játszott. A gyűlés minden további nélkül meg akarja szerezni a magyar forradalmi kormány hozzájárulását a román egyházi és iskolarendszer megteremtéséhez. A bizottságban, melynek feladata e kérdésben eljárni, a megválasztott világi tagok között első helyen a még távollevő Murgu szerepel. Népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a megyei bizottság megválasztása alkalmával — szintén 1848 májusában — a parasztküldöttek és a falusi értelmiség támogatása révén 917 szavazatot kapott, s a lista élére került.

Hazatérte után már másnap fogadta a községek küldötteit, akik panaszaitak előterjesztették. E megerősített kapcsolat adott alapot a júniusi választásokhoz, ahol egyedülálló győzelmet aratott. Murgut 3 kerületben választották meg, a többi krassói kerületben pedig híveinek juttatták a mandátumot, míg a román és magyar liberális vezetők semmiféle tömegtámogatást sem élveztek.

E győzelmet természetesen Murgu helyes politikai vonalvezetésének kell tulajdonítanunk. A korabeli sajtó egyöntetűen rámutat arra, hogy a román nemzeti követelések, a földosztás, az idegen főpapság befolyása megszüntetésének programja nagy visszhangot váltott ki. A lugosi levéltár újabb adatai azonban teljesebb képet adnak e választás eddig ismeretlen háttéréről.

Az 1848-as választójogi törvény szavazati jogot biztosított a legalább negyedtelkes felszabadult jobbágyoknak, 1 segédet foglalkoztató mesterembereknek, értelmiségieknek, a nemeseknek. A terjedelmes Krassó

vármegyében a mezőgazdaság tőkés fejlődésének elmaradottabb viszonyai folytán a parasztság elnyomorodása lassabban haladt előre, s így a választótestület döntő többségét a szegény negyedtelkes parasztok adták. A 14,681 főnyi, földdel rendelkező paraszt birtokosból 12 154 negyedtelkes. A nemeseknek mindössze 367 szavazatuk volt. Ezzel szemben a falusi értelmiség vezetése alatt sikerült elérni, hogy 6821 választó élt is választójogával, ami meghaladja sok megye hányadát.

De Murgu sikere nemcsak a választótestület társadalmi, hanem nemzeti összetételében is rejlik. A szavazójegyzékek bizonyítják, hogy Murgu támogatói között volt Krassó megye magyar és német népe is. Facsádon jelöltséget Krinitzky Pál ajánlotta, s a 609 választó többsége ő mellett nyilatkozott. Maxim Pascu a liberális beállítottságú iskolafelügyelő ellenében. A Murgut támogató két bizalmi férfi közül az egyik Oravetz János volt.

Oravicán a bejegyzett 1624 szavazó paraszti többsége már a választás elején Murgu nevét visszhangzotta, míg Emanuil Gojdu és Balogh László nevét csak a sátorban helyet foglaló „urak” emlegették.

Lugoson a 819 bejegyzett szavazó román, magyar és német paraszt, illetve mesterember — egyöntetűen, közfelkiáltással Murgut választotta meg.

Murgu 1848-as tevékenységének csúcspontja a június 27-i lugosi gyűlés. Ekkor nagy beszédben fejtette ki elveit, amelynek töredékeit csak Ioan Damşa feljegyzéseiből ismerjük. Alaphangja a néphűség. „Ugyanazok a fájdalmaim és gondjaim, mint nektek — mondotta —, és ugyanazokat akarom elnyerni, amiket ti is el akartok nyerni...” A gyűlés határozatai a román és magyar forradalmárok együttműködésére, a bánsági autonóm román főkapitányság, a nemzetőrség megszervezésére és a nemzeti egyház megeremtésére irányultak. Murgu a hangsúlyt egyelőre az idegen főpapság eltávolítására s a nemzetőrség megalakítására helyezte.

Murgu fegyveres erőt akart létrehozni az ellenfelekkel szemben, s távol akarta tartani a Bánáságtól a Tisza vidékén folyó véres polgárháborút. De azt is tudta, amit később a tények igazoltak, hogy a nemzetőrség a vármegyei hivatalokat kézbentartó magyar nemesség vezetése alatt nem valósulhat meg a román nép ellenállása miatt.

Ezen túlmenően ma már világosan áll előttünk, hogy Murgu segítséget akart nyújtani a havasalföldi és moldvai forradalmároknak is. 1848. július 11-én Vasile Nicolaevici, Vasile Albini és Avram Mihuş javaslatot tettek Krassó megyének egy 20 000 főnyi román nemzetőrség felállítására, amit a szorult megye el is fogadott. Teodor Poruţiu nagyzorlenci teológus (ő magát „földésznek” nevezi) emlékiratából, melyet a bukaresti Akadémiai Könyvtár őriz, tudjuk, hogy ezzel tulajdonképpen Murgu terve öltött testet. Maga a toborzás jó eredménnyel haladt előre. Mindenütt „ezt vártuk” és „éljen” kiáltásokkal fogadták a toborzókat. Lugoson a kiképzést meg is kezdték. Oravica vidékéről 7000 főnyi csapat gyülekezéséről jött hír. Alexandru G. Golescu („negru”), a bukaresti román forradalmi kormány párizsi megbízottja július végén arról értesíti Nicolae Bălcescut,

A székelyudvarhelyi Dr. Petru Groza Líceum monográfiája

Az iskolaalapítás 375 évfordulójára megjelent kismonográfia két nyelven ismerteti az erdélyi fejedelemség idején 1593-ban elkezdődött székelyudvarhelyi elemi és középfokú oktatás történetét, bemutatja az iskola régi és új épületeit, táblázatokban közli a tanárok és tanulók létszámát, s áttekintést ad az oktató-nevelő munka fejlődéséről, főleg a tudományos és pedagógiai tevékenység mai eredményeit elemelve. Megkapjuk a hajdani jeles igazgatók, köztük Sámbar Mátyás, Biró Lajos, Tompa László, valamint a régi jeles tanítványok, köztük Orbán Balázs, Tamási Aron, Tomcsa Sándor életrajzát és képét. A monográfiát szerkesztő tanári kollektíva Papp András igazgató vezetésével kiváló munkát végzett. (A Dr. Petru Groza Líceum kiadása, 1968.)

Gajo Petrovic

Marx in the mid-twentieth century

A zágrábi egyetem filozófiatanára először Marx és a filozófia viszonyát, a „fiatal” és „öreg” Marx összevetésének lehetőségét, az alkotó és dogmatikus marxizmus problémáját vizsgálja. Nem mellőzi a XX. század közepe alkotó marxizmusának nagy témáit (emberfelfogás, elidegenedés, szocializmus és humanizmus). Igyekszik megtisztítani a dogmatikus felfogás maradványaitól a filozófiai antropológia, az etika, a történetfilozófia, a társadalom- és politikai filozófia területét. A könyv befejező része főleg ismeretelméleti kérdéseket tárgyal (a gyakorlat és a lét, az igazság és a visszatükrözés, a megismerés, a mate-

téka

matika és a logika problémái). Marx eredeti gondolatai alapján. (Doubleday et Comp. New York, 1968.)

Știința despre știință

A tudományok általános fejlődésének évszázadunkban bekövetkezett exponenciális emelkedése, a gombamódra születő új tudományok társadalmi, politikai és gazdasági összefüggéseinek feltárása multhatatlannul fontossá tette egy újszerű kutatási irányzat megerősítését, melyet furcsán hangzó, de igen kifejező névvel „a tudományok tudományá”-nak neveznek. Ma már tekintélyes nemzetközi fóruma is van: a Londonban székelő „The Science of Science Foundation.” Igazgatója, M. Goldsmith (jelen kötet előszavának egyik aláírója) így foglalja össze a könyv tárgyát alkotó kutatási irányzat lényegét: a tudomány tudományán magának a tudománynak belső fejlődését meghatározó tényezők tanulmányozását értjük. A kötet J. D. Bernal korszakjelölő könyvének (The Social Function of Science) negyedszázados megjelenési évfordulójára írt emlékkönyv fordítása. A tanulmányok szerzői korunk tudományának legégetőbb kérdéseire keresik a válaszokat. (Editura politică, 1968.)

Diószegi András

Megmozdult világban

Az irodalomtörténész és az irodalompolitikus egyszerre van jelen ebben a nagy terjedelmű, érdekes tanulmánygyűjteményben. Kitűnő elemzéseket olvashatunk itt a XIX. század, főképpen pedig a századforduló halhatatlanjairól s összefoglalóan a szecesszióról és néhány kortárs portréja mellett (Illés Béla, Lengyel József, Darvas József) a korra

hogy Eftimie Murgunak a Bánságban 10 000 főnyi fegyveres ereje van, ezek készenlétben várják, hogy Olténiába bevonulhassanak, ha idegen beavatkozásra kerülne sor. Murgu a moldvaiaknak is ígért 2000 főnyi segítséget hasonló esetben. Tervei között szerepelt az is, hogy hadianyagot, ágyúöntőket és tiszteket küld Havasalföldre.

Murgu híveinek kezdeményezése azonban akkor még nem volt inyére a vezető szerepét féltő szabadelvű nemességnek, Vukovics Sebő csakhamar fel is oszlatta a szervezkedő csapatokat.

Murgu folytatta harcát, amelyben részben támogatásra talált a magyar radikálisok részéről. Az *Amicul Poporului* című lap 1848. augusztus 24-i száma arról ad hírt, hogy az Egyenlőségi Társulat augusztus 20-án megtárgyalta a románok nemzeti követeléseit, s az önálló egyház és iskolarendszer mellett foglalt állást. Az előadó, egy román képviselő — valószínűleg Eftimie Murgu — a társaság tagja volt, s pár nap múlva javaslatot nyújtott be a lugosi gyűlés ilyen irányú határozatainak törvénybeiktalására.

*

1848 kutatói még korántsem fejezték be munkájukat a bánsági levél- és könyvtárakban, s még értékes anyagot szolgáltathatnak Eftimie Murgu radikális mozgalmáról.

Glück Jenő

Egy szászvárosi forradalmár

Elkésve jutott kezünkbe Sárközi Zoltán *Brúz Lajos (1817—1856)* című különnyomata a budapesti *Történelmi Szemle* 1967. 3. számából. A múlt századbeli ordélyi szász nemzetiségi törekvésekkel már régóta foglalkozó budapesti történetész a szászvárosi Brúz Lajos forradalmár személyiségét és 1848—1849-ben kifejtett tevékenységét mutatja be, s joggal jegyzi meg, hogy „Brúz Lajost a kortárs forradalmárok főlé elsősorban a román nép, a föld népe iránti rokonszenv emeli... 1848—1849-es politikai szereplése alapján Varga Katalin és Mocsáry Lajos mellett benne is a nemzetiségi megbékélés egyik korai magyar harcosát tisztelhetjük“.

Hangsúlyozzuk a szerzővel egyetértve, hogy Brúz törekvését valójában „a román nemzetiségi törekvések megértése és támogatása“ jellemezte. Érdekes tanúsága ennek Brúz Lajos román nyelvű beszéde, melyet a szászvárosi piacra összegyűlt román parasztok előtt mondott 1848. szeptember 10-én, és melyet Sárközi egészében közöl. Számunkra érdekes a cikkben közzétett Szászváros széke románságának 24 pontban megfogalmazott beadványa. Ez a Balázsfalván megfogalmazott román társadalmi és nemzeti programot tükrözi.

(Rövid tájékoztatásunkkal arra szeretnők felhívni hazai kutatóinkat, hogy folytassuk Sárközi Zoltán munkáját és kutassuk fel részletesebben a román—magyar közös múlt elfelejtett személyiségének, Brúz Lajosnak forradalmi tevékenységét. Nem ártana utánanézni a szászvárosi temetőben, vajon nem maradt-e meg a sírja? Jó lenne azt felkutatni és ápolni, hisz ott temette el 1856. június 24-én a helybeli református pap. Szászvárosi történész tanáraink vagy Brúz tevékenysége után érdeklődők segítségünkre jöhetnek.)

Demény Lajos

Valóság, őszinteség, líra

Valószínűtlenül régen — talán tizenkilenc évesen — megcsömrőlöttem a körülöttem fortyogó-erjedő valóságtól, romantikusát gondoltam, és egy többnyire könyvekkel tömött katonaládával toronyiránt világgá mentem.

Költő akartam lenni, Petőfi-merészségű, forradalmi; őszi szántásokon haladtam, csonka napraforgószárakon a kötelező ökönyál lengett, jámboran süttött a délelőtti nap, ekét vonó marhák, lovak lépdelték a barázdákban, morogva zúgolódó, bölényalakú gépek löherét csépeltek, és én mentem a zöldrefestett, lapos ládával. (Később azzal vonultam be katonának.) Mai szememmel nézve, nagyon ágról szakadtanak látszhattam. De gyanúsnak is; miután az országútra evickéltem, hogy kényelmesebben járjak, két lovasrendőr feltartóztatott, és beleturkált a batyumba. Tíz kilométert haladhattam lelkesen, bizakodón, azután — az éhség jelentkezésével egyidőben — megroskadt az akaratom; mire való ez az egész, gondoltam. Hátam, vállam belefájult a cipelésbe. Szégyenemre, értelmetlenné vált eredeti tervem, az, hogy gyalogosan bebarangolom Erdélyt... Hosszúra szabott pihenők után, alkonyatkor értem el Erdődöt, az utamba akadt harmadik falut. Egyenesen a Petőfi-emlékműhöz mentem, jelentős szívgyorsulással néztem a gránitlapba vésett, ismert verssorokat, mohón kerestem a tavat, a szomorúfüzeket. Fákat találtam, de a tó helyén csupán sekély, fűvel benőtt gödröt láttam. Bámultam a vármaradványt, és észrevétlenül ráomlott a történelmi bánat; ültem a hidegedő alkonyban, és rájöttem: szép céloom elérhetetlen...

Kádár János könyve* csalta elő ezt a gyarló emléket; főhőse, István tanár, valamikor elszántságommal vág az ismeretlennek, persze, azzal a hatalmas különbséggel, hogy mögötte minden akadályt megszépítő-kicsinyítő erő áll, az egyetem. Végzettsége tapintható közelségbe hozza számára a célt; István tanítani megy. Vándorol, második énje ott üget

* Kádár János: *Fénycsíkok*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1967.

jellemző, egymást is kiegészítő kritikák sorakoznak (például *Illyés Gyuláról, Juhász Ferencről, Nagy Lászlóról*.) Örömmel fedezünk fel köztük egy értő Horváth Imre-elemzést is. A kötetnek talán legelőreemutatóbb tanulmánya azonban A mai regény világképe, amely összehasonlító fejtegetéseivel a kortárs irodalom tágabb, biztosabb értékelése számára törí az utat. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.)

Szemlér Ferenc

Életünk és halálunk

Hát szindarabot is ír? Igen, itt van három „optimista színjáték”-a. S bár a szerző szerint nem is kell hozzájuk sem színpad, sem színész, csupán író és olvasó „rejtelmes kapcsolat”-a, egyben színpadra képzeljük mind a hármat. Az Apellész különös kalandja ógórög jelmezben is mai tanulságot rejtő magatartás-dráma, a másik kettő azonban külsőségeiben is mai; akár az értelmiségi férje mellett egyenrangúságért küzdő munkásnő-feleség vívódása (Marci jól érett), akár az ártatlanul meghurcolt építész-család belső kohéziója (Életünk és halálunk) a téma, a jellemalakulás erkölcsi példázatát kapjuk. Vitakozhatunk arról, hol vannak itt a korszerű műfajiság fogásai, annyi mégis bizonyos, hogy az írói oktatás mindenképpen ránk fér. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

L'anthologie du théâtre français (1935—1965)

A leningrádi kiadó gondozásában megjelent, „Az 1935—1965 közötti francia drámairodalom antológiája” tizennyolc színműíróval jelentkezik. A kötet eléggé vázlatosan ismerteti az írók életét, munkásságát, rövid szemelvényt közölve végül

téka

fontosabb darabjaikból. A francia dráma olyan úttörői találkoznak itt, mint amilyen Sartre, Camus, az egzisztencializmus képviselői, vagy Beckett, Ionesco, Adamov, az abszurd, az ellen-színház kiválóságai. Mellettük több más élvonalbeli drámaíró is felsorakozik; ezek között elsősorban Giraudoux, Anouilh, Cocteau, Salacrou, Pagnol nevét említhetjük. A válogatás itt-ott kisse szűkmarkú, néha nem a legszerencésebb, de iskolai segédkönyvnek hasznos, mivel sürített képet nyújt harminc év drámairodalmáról. (Izdatyelsztvo Proszvescsenyie. Leningrad-szkoje otgyelenyje, 1967.)

Nicolae Iorga

Pagini din tinerete

Barbu Theodorescu gondozásában, az irodalmi dokumentumsorozat két vaskos kötet Nicolae Iorga fiatalkori cikkei tartalmazza. Az elsőt 19 éves korában írta, a legutolsó alatt az 1895-ös dátum szerepel. Bár e sokfelé tekintő cikkek megelőzik a román sãmãnãtorizmus ideológusának fellépését érdekességeik nemcsak a Iorga-kutatók előtt tárulnak fel, hiszen az olvasók szélesebb köreit is vonzza az a lehetőség, hogy egy enciklopédikus érdeklődésű egyéniség kalauzolásával tekintsenek be a román századforduló szellemi életébe. A kötet tematikailag csoportosított anyaga (Román irodalom, Irodalomelmélet és kritika, Világ-irodalom, Útinaplók) lehetőséget nyújt az olvasónak egy ilyen betekintésre. Számunkra külön érdekessége a kiadványnak, hogy tartalmazza Nicolae Iorga 1893-ban írott cikkét Az ember tragédiájáról, mely az első román nyelvű reagálás Madách művére. (Editura pentru literatura, 1968.)

mellette, gondolatokkal zaklatja, szomorúvá ernyedt gondolatokkal, gyermekkorával; Szamospart, malom, halak, hálók, korai férfvá éres, közben a tájon álmosan tesped a száraz ősz. Engem is hasonlóképpen fontak be életem eseményei; kaszálás, tehéngondozás, mezőn rámszakadó parázs viharok, levegő után kapcsolódás könyörtelen záporban, és mindig tudtam: erős vagyok. István is az, meri vállalni az ismeretlent, a dolog nehezét.

Vonzódom ehhez a lírai naplóhoz, hányszor elővettem már azzal a szándékkal is, hogy írok róla, de nem éreztem magam elég ihletettnek. Már az első olvasásuk hatalmába kerítette a pontos, érett stílus: „Félig van az üveg, rajta át nézem a gyenge napot, olyan, mint egy ismeretlen közlekedési jelzőtábla.” (István könyakkal vizsgáztalódik a magaválasztotta faluba vivő, kerékhasgatta úton.) Kellemetlen előérzet gyötri, és ez természetes. Különb minden természetes a kisregényben, egyetlen kép, hasonlat, epizód sem lóg ki belőle, ellentétben jó néhány fiatal (Forrás-kötetes) irodalmár műveivel, melyekben a szakmabeli számára szinte fizikai fájdalmat okozón meredeznek a hiányos nyelv- és tárgyismeretből eredően ostoba, sőt: lopott hasonlatok, akár cipőbelsőben a felelőtlenül beütött szegek.

Kádárnak, nem győzőm eleget mondani, nincsenek ilyen hibái, neki saját szeme, saját tolla van. Mindent eredetien, tisztán lát: „Hogy meg lehet ismerni az ideit töviseket az ágon. Az alsókat, ezek feketések, elkoptatták a juhok meg a szél, a felsők barnák, szépen iveltek, a hegyük átlátszik, és még hajlékonyak.” Ezek a sorok ismét testközeli hozzák hajdani kóborlásomat azzal a katonaládával; kákás, kiszáradt mélyedésbe húzódtam, néztem a kék eget, a keskeny nyomtávú vasutat, rajta az olajfreccsenés köveket, a kákán hangyák mászkáltak, felgyalogoltak a hegyéig, és onnan hirtelen visszaestek. Aztán újra neki-vágtak; ez a kitartás tetszetős, de értelmetlen volt, mint az én akkori felbuzdulásom. István tanár megy a kerékhasgatta, kutyakapros úton, zsebében a lapos konyakos üveggel, megy az örökké alkalmatlan-kodó második énjével, célja van, elérhető célja, mégis félelmek szorítják a torkát. A felelősséggel járó félelem fojtogatja; eszi magát, hogy lesz ezután, érdemes volt-e tanárrá képeznie magát, nem lett volna jobb megmaradnia gázszerelőnek, börgyári munkásnak? Elhiszem, természetesnek veszem ezt a helyzetet, mert tapasztalatom szerint is, az élet nem tejszínhab, amit alázatosan elénk tálnak, és titokban lesik, aggódnak: fizik-e? Kádár jelentős érdeme, hogy irodalmunkban eddig ő szolt legigazabbat a falura szorult tanárról, tanítóról, a falusi iskoláról. Valósággal leinti — kár, hogy ezt nem vették észre bírálói — a tanerőkről valló egyszerűsítő riportok szerzőit, akik sok esetben problémátlanra igyekeznek hamisítani a világot.

A tanár-főhős megérkezik. Íme:

„Sok a töppedt ház, mint a túlért gomba, táskás kállappal. Fonott ágkerítések szalma hófogóval, egy-egy gémeskút, sehol egy gólyafészék. Gólyátlan falu.

Hat utca torkollik egy pusztá libalegelőre. Méteres sáncok az utak szélén. Utak? Parlagon hagyott föld,

ahol járnak. Hatalmas torrensek tárják hosszába vá-
gott tölcséreiket a falura, a sár, a vadvíz bőségszarui,
és izzappal árasztják el a kerteket s a kaszálókat.
A dombok esőben biztos megindulnak.“

És a fogadtatás. Ezt a tömör-igazságot tanítani kel-
lene; bemutatkozás két kedvetlen ember részéről, a
gyaloglás végére érő tanár és az erdőről tűzifával
érkező, gumicsizmás iskolaigazgató kezét ad egymás-
nak.

„— Megjött?

— November elsején elfoglalom az állást.

— Megy?

— Evvel a kocsival.

— Vizionlátásra.“

Az igazgató zsebredugja a kezét, félrevágja a fejét,
és elrobog. Ezzel kész a fogadtatás, az ismerkedés.
Közben a kisregényből feltartóztathatatlanul, jólesőn
árad a líra; fénycsikok pásztázzák végig az egész
írást. A líra fénycsíkjai.

Fellobbannak, majd kihunynak a következő sovány
napok; a sors és a tanerő-elosztás úgy hozza, hogy
a főhős felesége más vidéken tanít, hét végén
találkozhatnak. István lakást keres, földpadlósat talál
(petróleumlámpát, legyeket, friss tapasztás szagát lá-
tom-érezem, és megdöbbenek. Ládányi, alacsony szoba,
közöny... De Kádár János tanár-alakja nem jut lej-
tőre, ő tudatosan gondolkodik a világról, helyzetéről,
tudja: elsősorban a saját lábán kell megállnia és eh-
hez óriási segítség — az optimista gondolkodáson
kívül — a líra.

A líra mindent bearanyoz, de olyanformán — és
ez az igazi írói bravúr —, hogy a nehézségek vicsor-
gó farkasai nem kapnak bárány-álarcokat. Az igaz-
ságon nem fog az aranyozás. Utazgatás, tanítás, foly-
tonos lakáskeresés, vágy a feleség után, emlékek,
emlékek. Így csordogál el az idő, legjobb, amit tehet
István, második énjével diskurál, konokul ellentmon-
danak egymásnak, és érthető, miért: ez is egyik for-
mája annak, hogy gondolatait belopja a korba, amely-
ben létezik. Második énjével mondatja, hogy neki
— Istvánnak — a dobhártya szerepe jutott, őt kíno-
zák a (társadalmi) zajok, bajok, kénytelen mindent
meghallani; ez keserves, ugyanakkor nagyszerű is,
mert adottság kell a kor sírásának, kacagásának, dü-
börgésének, csendjének a meghallásához. Csakis en-
nek az adottságnak a birtokában szerethetjük-gyűlöl-
hetjük embertársainkat; mindenkit érdeme szerint.

Visszakanyarodva Kádár János pompás ábrázoló
képességéhez, kénytelen vagyok ideírni az alábbi kis
képet:

„— Gyere ki a táblához.

Diktálok, ír, utána hibátlanul elemez a fuvaros fia.

— Tegnapelőtt hol voltál?

— A lovakkal voltam, el kellett mennem a má-
sik faluba.

— Miért nem ment édesapád?

— Nem tudott, be volt rúgva.“

A gyerek válaszai olyan erős fényt vetnek a szeke-
res apára, hogy úgy érzem, azt az embert én bárhol
látnám, felismerném. Az ábrázolásnak ez a precíz
módja az egész könyvet jellemzi, ebből adódik: feled-
hetetlen marad számomra a színhely, a falu, de a

téka

I. Crețu

Ibrăileanu — restituiri literare

A nagy román kritikus egy-
kori munkatársa újszerű mun-
kára vállalkozik. Figyelmét a
Viața românească egykori szer-
kesztőjének ama cikkei kötik
le, amelyek név nélkül, álne-
venek vagy olykor egyenesen a
folyóirat valamelyik munka-
társának neve alatt — annak
cikkét lényegesen átdolgozva
— jelentek meg. Ezek termé-
szetszerűen maradtak ki az ed-
digi Ibrăileanu-kiadásokból s
így az életművét elemző mun-
kákból is. A szerző fáradságos
aprómunkával, életrajzi, esz-
méi, nyelvi és stilisztikai érvek
sokaságát felvonultatva dönt a
cikkék esetében, s vizsgálódá-
sának eredményeként számot-
tevő anyagot „szolgáltatt visz-
sza“ Ibrăileanunak. A magyar
szövegfilológiában — mint is-
meretes — Ady Endre prózai
műveinek kritikai kiadásakor
kellett a szerkesztőknek hason-
ló felelősségteljes munkára
vállalkozniok, s így a kötet ér-
dekességét a módszerek össze-
hasonlításának lehetősége is fo-
kozza. (Editura Academiei
R.S.R.. 1968.)

Borsos Tamás

Vásárhelytől a Fényes Portáig

Bethlen Gábor fejedelem
egykori portai ügyvivőjének
iratai szándékuk és célzatuk
szertint nem tartoznak a ma-
gyar próza előzményeiként
számón tartott és oly gazdag
erdélyi emlékiratirodalomhoz.
A szándékon és alkalomhoz
kötött célon azonban diadal-
maskodik az eseményeket és
embereket kitűnő érzékkel
megfigyelő egykori marosvá-
sárhelyi főbíró tolla. Súlyos
történelmi korszak önzetlenül
hazaszerető és önnön érdekeik-
ben mesterkedő alakjait, kör-

téka

mönfont, ravasz vagy ostoba török vezéreit ismerjük meg Borsos Tamásnak a fejedelemséghez küldött leveleiből vagy emlékeztetőül készített feljegyzéseiből. Kocziány László érdeme nemcsak az, hogy az anyagot aprólékos gondnal sajtó alá rendezte, hanem hogy bevezető tanulmányában meg tudta látni és láttatni az író, akinek képességei révén érdekes és izgalmas olvasmány is ez a kötet. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Salvador de Madariaga

Portrait of Europe

Az ismert diplomata, történész és filozófus lapalji jegyzetek nélkül, gazdag élettapasztalataira támaszkodva, a háború rémeit hessegetve azzal a megvalloított céllal rajzolta meg Európa arcképét, hogy elfeledtetve az „évszázados törzsi harci kiállást”, az európai egységet, a békét szolgálja. Számára Európa olyan, mint a tisztá fény, mely csak akkor érvényesül, ha minden ablakot kitárnak előtte. E földrészt egységessé teszi földje és éghajlata, népeinek akarata és értelme, művészi ihlete, olümposzi magaslatai, hamleti tépelődése és Don Quijote-i szelmalomharcai, fausti és Don Juan-i jellege, mert ezek mind részei, szimbólumai az európai szellemnek. Majd az egységet bomlasztó feszültségekről: a „latin testvérek” ellentmondásairól, a francia, német, olasz, illetve az angol, spanyol, orosz nép kölcsönös kapcsolatairól és a többi népben keltett rezonanciákról beszél. A szellemesen, írói vénával megírt könyv valósággal lenyűgözi az olvasót, s csak miután letette, kerül ki mágnese hatása alól, s veszi észre, hogy az arcképnek csak a nagy kontúrjai rajzolódnak ki, a kis

Falu is, mely tengernyi bajával-örömeivel belefér Kádár kis könyvébe. Kádár őszinte íróhoz méltóan boncolgatja az embereket egymástól hol távol tartó, hol egymásba akasztó ellentéteket. A főhős közben egyre jobban lehiggad, idővel barát is akad, van kivel közölni, megfejteni a kérdéseket. Tél jön, azután tavasz, nyár, ősz; beszélgetések Sándorral, a baráttal — és Istvánban továbbra ott feszül a jobbra-szebbretörekvés. Sándor azt kérdi: vajon miért nyúzzák magukat a falusiak (a kisregénybeliek), mintha az éhhalál fenyegetné őket? István egyetért vele: nem becsületes dolog elherdálnunk magunkat csak azért, hogy több legyen a kamrában, közben meg elsikkad a szépség. Ez Kádár János méltatlanul kevés értékelésben részesült könyvének szemlemi vezérfonala. (Nem hallgatható el, hogy irodalombírálatunk mostohán bánik más, európai szintű művel is, hogy csak Bálint Tibor *Önkéntes rózsák Sodomában* című kisregényét említem. Nemcsak az én véleményem, hogy irodalombírálatunk nem mindig bátorodik felszínre hozni, megcsillogtatni egy-egy mű valódi mondani-valóját.) De térjek vissza a kisregényhez. Istvánban örökös a félelem, hogy megkopik, hogy feladja a világ kiigazítására szánt szándékát. Sándor azt mondja, nem félti; akinek ilyen sok a lelki nyavalyája, azt nem kell félteni a megkopástól. Igaza van.

Mit mondhatnék még a *Fénycsikokról*? Mi az, ami e könyvet a hazai magyar irodalom jelentős darabjává teszi? Ismétlem: a feltétlen őszinteség, a pompás megjelenítési erő és nem utolsósorban a líra, mely a könyv utolsó soráig friss. A főhős-tanár állandóan gondolkodik, emésztődik, de ez nem az a földhözragadt gondolkodás, emésztődés, ami például Tompa István, Tóth Mária, Orosz Irén és mások írásainak a figuráit jellemzi, Kádár hőse nem ilyen vagy olyan határozatot gondol végig (a felettesek ízlése szerint), neki az élet a fontos, s ez az ő egyéniségében az egyetemesség szintjén jelentkezik és hat. A történet, mint annyi más regényünkben, itt is idillbe torkollik; István egy faluba kerül feleségével; ezután boldogan élhetnek, míg meg nem halnak. De figyeljük meg jól ezt az idillt: földes lakás, petróleumlámpa, éjjel vederbe folyó víz... Küzdelem következik itt még a javából!

Pusztai János

Pillantás a francia színiévadra

Budapesti levél

Hiába volt a párizsi Odéon a lázongó diáknegyedi ifjak fellegvára, hiába vett részt a tavaszi háborgásban szinte az egész színész-társadalom, új korszakot remélve a színház világában is, mind a szakmai életet, mind pedig a darabokat illetően, ha egy pillantást vetünk az induló szezonra, nyoma sincs a nagy

viharnak. Igaz, Barrault-t menesztették, a régi Sarah Bernhardt Színház Városi Színház lett, és alakult egy új népszínház is a Renault-gyár mellett, de a zivataros lázongásból mi sem érződik...

Mint általában, a tavalyi idény több sikere átjött az ideire. Elsősorban az 5000. előadáshoz közeledő két kis Ionesco-egyfelvonásos: *A kopasz énekesnő* és *A lecke* a kis diáknegyedbeli Huchette Színházban; *A leszállás Párizsban* a Comédie Caumartin-ben; Barillet és Grédy, a két nálunk is ismert bulvár-színész és szerző tavalyi darabja, a *Negyven karát* a Madeleine-ben; Audiberti húszéves, de tavaly nagy sikerrel felújított műve, a *Quoat-Quoat* a La Bruyère Színházban. A kis Alpha 347 nevű montmartre-i színház, amely valaha a Grand Guignol otthona volt, felújította Beckett legkétségbeesettebb művét, *A játszma végét*. Az évek óta kibontakozó nagy Pirandello-renezánszt az ismét két darab képviseli. Átjött a tavalyi évadról a fiatal Fhni gúnyoros szatírája is a baloldali értelmiség tehetetlenségéről: *Mit csináltak novemberben?*, melyet az avantgarde-színházak egyike, a Lutèce játszik. Tovább folyik a *Pygmalion* siker-szériája az Oeuvre deszkáin, és a Michelben is folytatják Mortherlant kitűnő drámájának az előadásait: *A város, amelynek gyermeke a fejedelme*. Feydeau, az *Osztrigás Mici* minden színi hájjal megkent szerzője is évek óta szerepel a párizsi plakátokon. A Marigny az idén is tovább mulattatja polgári közönségét a *Bolha a fűben* című komédiával.

De minket most természetesen az újdonságok érdekelnek! A kritika a legnagyobb elismerés hangján szól a Jerzy Grotowski vezetése alatt álló wroclavi kísérleti színház vendégszerepléséről egy kis diáknegyedi színházban, ahol az *Akropolisz* című modern passiójátékkal kivívta a legigényesebb közönség tetszését. Kevésbé dicsérik Wesker új művét, a *négy évszakot*, amelyet a Montparnasse Színház mutatott be. Valamivel nagyobb sikere van a nálunk még ismeretlen Robin Maughan-nak, akinek *Az inas* című furcsa és kényes komédiáját — a fiúszerelemről van szó benne — a Renaissance Színház mutatta be. A montmartre-i Fontaine utcában új színház nyílt meg, Studio néven, s új szerzőt avatott Jeannine Worms személyében, akinek *Az éjszaka* című drámáját az idős és világhírű avantgarde-rendező, a brazil Cavalcanti vitte színre.

A Párizs körüli népszínházak immár jelentős sora újabb láncszemmel gyarapodott: Billancourt-ban megnyílt a Nyugat-párizsi Színház. Az ultramodern felszerelésű teremben elsőnek Strindberg *XII. Károly* című tragédiáját mutatták be. A kritika hevesen kikelt mind a választás, mind pedig az előadás ellen. Guy Dumur, a kitűnő baloldali színikritikus a darabot Shakespeare és Schiller sápadt utánzásának mondja a *Le Nouvel Observateur* hasábjain.

Nagy sikere van egy fiatal szerzőnek, Francis Verbernek, a VII. Edward Színházban bemutatott *Emberrablás* című roppant mulatságos bohózatával, amelyben egy milliárdos feleségét rabolják el. A kisése elcsépelet témát az teszi modernné, hogy úrhajós is szerepel benne. A Grammont Színház a nagybul-

népek jelenlétét csupán néhány vonás jelzi, és az író a kiválasztott elit szemüvegét használva írta meg művét. (University of Alabama Press, 1968.)

E. Cerneac

Cinci secole de război secret

Az emberiség történetében a hírszerzésnek számtalan olyan manővere zajlott le, amelyek háttéréről még ma is keveset tudunk. Ezeket próbálta időrendbe szedni és bemutatni a szerző, anélkül, hogy reneszansz-történet adná a kémkedésnek. Bepillantást nyerünk a titkos háborúk történetébe a renezánsztól az első világháborúig. Olyan hírhedt és híres személyiségekkel találkozunk, akik annak idején sokat foglalkoztatták a világ közvéleményét, mint például a Vasálarcos, Saint-Germain Cagliostro, Mata Hari, s szó esik Daniel Defoe és Beaumarchais viselt dolgairól is. A könyv vonzó mindazok számára, akik érdeklődnek az elmúlt idők kalandorai iránt. (Editura politică, 1968.)

Magyar ex libris, 1968

Az alkalmazott grafika fájának egyik örvendetesen izmosodó ágáról készült ragyogó keresztmetszet. Galambos Ferenc rövid, de tartalmas előszaván és a szereplő művészek lexikoni rövidségű életrajzán kívül mindössze húsz, eredeti dűrcről nyomott ex librist tartalmaz. Ezek a lapok azonban mindenben méltóak ahhoz a magas színvonalhoz, melyet a XII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (Como, 1968. július 11—14) és a vele kapcsolatban megrendezett nagysikerű kiállítás képviselt. Igen értékes eredménynek számít

téka

Diskay Lenke jametszetének előkelő harmadik díja ezen az igényes nemzetközi grafikusvetélkedőn, de a kis mappa lapjait forgatva egyáltalán nem tűnik meglepetésnek. (Kisgrafika-barátok Köre, 1968.)

Majtényi Erik

Betonkelepce

Kalandregény, de nem a megszokott és unott témájú könyvek közül való. Több, mint kaland, a valóságosság határán mozog cselekménye. Nem találunk benne látványos hőstetteket, sem háttorzongató történeteket, mégis izgalmassá teszik a váratlan fordulatok, feszültséggel teli helyzetek. Hősei fiatalok, akik a háborúból itt maradt titokzatos betonpiramisok felfedezésére indulnak el. Az érdekes téma, az író világos stílusa élvezetes olvasmánnyá teszi a Betonkelepce a ma technikai csodáihoz szokott ember számára is. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Bácski György

A kör

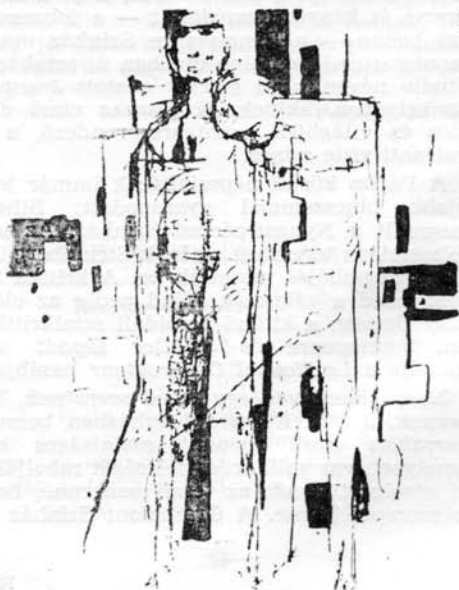
Kőműves Kelemenné balladájának irodalomtörténeti feldolgoásaiban nem egyszer történt utalás a „szkadari legendá"-ra, s most hiteles fordításban megkapjuk a híres szerb-horvát változatot. És még 28 jugoszláv költő verseinek szép magyar tolmácsolását. Mind kortársunk, s ez frissé teszi a kis antológiát. Váratlan a költő Bácski György jelentkezése. Egy-egy verse nem keltett visszhangot, de így együtt olvasva, öregek metaforák és bizonytalan stílusváltások ellenére is szívünkbe markol egy keserű ember őszintesége, csetlő-botló rimeken át is felsejlő embersége. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

váron szintén új szerzőt avat: Jean-Claude Carrière a neve, és Buñuel, a zseniális spanyol filmrendező szövegírója volt. A mindössze két szereplős darabnak *Határidőnapló* a címe, és valahol Marivaux és a mai bulvárkomédiák közt variálja a férfi és nő viszonyát. Dullin volt színházában, az Atelier-ben játszószék, sikerrel.

Külön kell említenem az avantgarde jeles szerzőjének, a Budapesten is járt Arthur Adamovnak új komédiáját, amelynek kissé különös a címe: *Mérsékelt úr*. A Mathurins-ben bemutatott új művében Brecht leghatékosabb francia tanítványa roppant mulatságosan figurázza ki a mérsékelt nyárspolgárt, aki minden szélsőségtől való irtózata ellenére is feletébb szélsőséges és komikus kalandokba keveredik. Végül egy vidéki premierről kívánok szólni: René de Obaldia, a francia avantgarde egyik legeredetibb képviselője, kinek *Vadnyugati szél* című paródiája világsikert aratott, Lyonban jelentkezett új komédiával, amelynek Oszkár nevű riadt főhőse az ókori proféták módjára egy oszlop tetejére költözik, s ott száll szembe a bolygónkat fenyegető atomveszéllyel.

Nem fejezhetem be ezt a kis krónikát anélkül, hogy ne szólnék egy eseményről: ha a tavaszi vihar ellenére a francia színiévdad nem is hozott különösebben újat, számunkra nagy újság, hogy a háború óta először, bemutatott egy élő magyar szerző darabját: a Gaité Montparnasse ugyanis műsorára tűzte Claude Roy adaptációjában Örkény *Tóték* című művét, amelyet már Lengyelországban is játszottak, s a marosvásárhelyi bemutatónak ugyancsak nagy sikere volt. Ez azért jelentős, mert Molnár *Lilioma* óta, melyet ugyancsak a Montparnasse-on játszottak a második világháború után, ez az első magyar színházi „fecske“ a párizsi színpadokon.

Bajomi Lázár Endre

TALLÓZÁS

A jog uralmáért a nemzetközi életben

(Lupta de clasă, 1968. 10.)

A nemzetközi jog kodifikálása bonyolult és hosszadalmas folyamat. Nemzetközi konferenciák, államközi tárgyalások előzik meg olyan jogszabályok alkotását, amelyeket azután az aláíró hatalmak magukra nézve kötelezőnek ismernek el. Ezzel magyarázható az is, hogy noha az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlése már 1962 decemberében több állam, köztük hazánk, kezdeményezésére határozatot hozott bizonyos nemzetközi jogelvek ajánlására, azóta sem jött létre egy ilyen értelmű nemzetközi egyezmény.

Melyik az a hét alapelv, amelyen a nemzetközi legalitás nyugszik? Radu Bogdan szakíró tanulmányában a következőképpen sorolja fel ezeket: a meg nem támadás elve; a nemzetközi ellentétek békés úton való rendezésének elve; a be nem avatkozás elve; az államok együttműködésének elve; a népek jogegyenlőségének és önrendelkezésének elve; a szuverén egyenlőség elve az államok között; a szerződésnek tiszteletben tartásának elve.

Azt is megtudhatjuk Radu Bogdan tanulmányából, hogy a szóban forgó egyezmény vagy nyilatkozat megszüvegezésére kiküldött, mintegy harminc állam képviselőiből álló bizottság már négy ízben tanácskozott legutóbb New Yorkban, s öt elv kodifikálására vonatkozóan javaslatot is készített. Nem sikerült közös álláspontot kialakítani a népek jogegyenlőségének és önrendelkezési jogának kérdésében, arra vonatkozólag pedig, hogy az államok nem fognak egymással szemben erőszakhoz folyamodni, a bizottság mindössze néhány általános formulát szövegezett meg.

A cikkíró ezután az egyes alapelvek körül lefolyt vitáról számol be, s vívmányként hivatkozik arra, hogy a bizottság már legelső ülészakán írásba foglalta az államok szuverén egyenlőségének

elvét. Ez azt jelenti — úgymond —, hogy „minden állam élvezi a teljes szuverenitásból következő jogokat, köteles tiszteletben tartani a többi állam személyiségét, területe sérthetetlen, ő maga politikailag független, szabadon választhatja és fejlesztheti politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális rendszerét, köteles teljes mértékben és jóhiszeműen eleget tenni nemzetközi kötelezettségeinek és békében élni más államokkal“. A szerző ebben a felsorolásban a nemzetközi jog két alapelvét ismeri fel. Az egyik maga a szuverenitás elve, a másik az államok közötti egyenlőség a szuverenitás tekintetében. A kettő együtt a nemzetközi kapcsolatok természetes fejlődésének egyedüli alapja.

Amennyire örvendetes a szuverenitás kérdésében mutatkozó egyetértés, annyira sajnálatos a nyugati gyarmattartó nagyhatalmak ellenkezése a népek egyenlőségének és önrendelkezési jogának elismerésével szemben — folytatja Radu Bogdan. Nem sikerült pontosan meghatározni a nép fogalmát, sem azt, hogy mit jelent a népek joga politikai, gazdasági és társadalmi rendszerük megválasztására. Nyílt kérdés maradt a gyarmatosítás törvényen kívül helyezése, a gyarmati uralommal szemben való védekezés jogának kimondása, a más állam nemzeti egysége vagy területi integritása ellen irányuló cselekményektől való tartózkodás kötelezettsége, a népek joga, hogy segítséget fogadjanak el a gyarmati iga lerázására, az államok ama kötelezettsége, hogy megkönnyítsék az önmagukkal rendelkezni kívánó népek helyzetét.

A be nem avatkozás elvének kodifikálásával kapcsolatban — amint ugyancsak Radu Bogdan írja — az ENSZ XX. ülészaka már el is fogadta a Szovjetunió javaslatát „a más államok belügyeibe való beavatkozás tilalmáról, azok függetlenségének és szuverenitásának védelméről“. A bizottság azonban nem tudott még dönteni számos ezzel összefüggő kérdésben, mint például a „beavatkozás“ fogalmi köre és a „megengedett beavatkozás“. Munkálataiból a román küldöttség is kivette részét, s az együttműködés elvének tárgyalásakor konkrét javaslatot tett a bevezetés ilyenképpen való fogalmazására: „Minden államnak, legyen nagy vagy kis állam, joga és kötelessége, hogy a többi állammal, azok politikai, gazdasági és társadalmi rendszerétől függetlenül, a nemzetközi kapcsolatok különböző területein együttműködjen, a nemzeti szuverenitás és függetlenség, a belügyekbe való be nem avatkozás és a

kölcsönös előnyök elvének alapján, hogy ezáltal fenntartsa a békét és a nemzetközi biztonságot, elősegítse a nemzetközi gazdasági stabilitást, valamint a nemzetek általános jólétét. A szocialista államok képviselői magukévá tették a román javaslatot, mások sem szóltak ellene, de az mégis kimaradt a bizottság közmegegyezésen alapuló tervezetéből.

Radu Bogdan tanulmánya arról győző meg, hogy a nemzetközi legalitás szempontjából az eddig csak erkölcsi érvényű jogelvek kodifikálása fontos.

Általános és sajátos a szocialista építésben

(*Revista de filozofie*, 1968. 9.)

A szocializmus világrendszerre terebélyesedése az elméleti érdeklődés és a gyakorlati tevékenység homlokterébe állította az általános és sajátos dialektikus viszonyának problematikáját a társadalmi fejlődés folyamatában. Erről a kérdéstről fejt ki néhány figyelemre méltó elméleti, metodológiai és gyakorlati szempontot Petre Pinzaru *Generalul și particularul în construcția socialistă* című cikkében.

A szerző négy pontban foglalja össze a marxista filozófiának az általános és sajátos viszonyára vonatkozó felfogását.

1. Az *általános, sajátos* és *egyedi* kategóriák logikai kifejezései egy olyan természeti és társadalmi valóságnak, amelyben e viszonyok a kölcsönös feltételezettség és kölcsönös függés dialektikus szövedékévé olvadnak. Gnoszeológiai szempontból objektív tartalmuk világosan körülhatárolható.

2. Ontológiai összefüggésben az általános nem létezik elkülönülten, tiszta formában, csupán a sajátosban, a sajátos révén, mint annak részecskéje, oldala, lényege. Hasonlóképpen a sajátos, az egyedi mindig hordoz magában általánost.

3. Szociológiai szempontból az általános és sajátos viszonya a társadalmi determinizmus bonyolult problematikájának szerves alkotórésze. E problematika kapcsán a szerző két fontos kérdésre keres választ: miként érvényesülnek az objektív társadalmi törvények? Milyen tényezőktől függ hatásuk eredője? Fejtegetéseinek eredményeként arra a konklúzióra jut, hogy a társadalmilag és történelmileg konkrét valóságban általános és sajátos egybeesik. Minthogy egy és ugyanazon társadalom-történeti alakulat objektív törvényei a változók nagy tömegén

keresztül mint tendenciák érvényesülnek, hatásuk eredménye a különböző országokban hasonló lesz, de nem azonos.

4. Az általános és sajátos dialektikus viszonyának egy kizárólagos sajátosság, elméleti és módszertani megközelítésére hívja fel a figyelmet a szerző, amikor rámutat arra, hogy a dialektikus és történelmi materializmus úgy tekinti ezt a viszonyt, mint elmélet és gyakorlat, eszme és lét, fogalom és valóság lényegi kapcsolatának sajátos vetületét. Az elmélet mint a jelenségekben létező egyetemes és szükségszerű kifejezője, bár önmagában véve viszonylag autonóm, mégis az állandóan változó, gazdagodó társadalomtörténeti gyakorlat feltételes funkciója marad.

Pinzaru felszíri az általános és sajátos dialektikus viszonyából adódó legfontosabb gyakorlati következtetéseket. Figyelemre méltó észrevétele a szocialista világrendszer mint *rendszer* értelmezésével kapcsolatosan. Egy adott rendszer — mutat rá fejtegetésében — nem azonos alkotórészeinek összegével, hanem, ha lehet így mondani, azok terméke. Ebből következik, hogy a rendszer, az *általános*, minőségileg különbözik összetevőitől, olyan fejlődéstörvényeknek van alávetve, amelyek nem eshetnek egybe a részek fejlődését meghatározó törvényekkel. Ez a felfogás, amely összhangban áll a tudomány mai eredményeivel, megóv bennünket attól, hogy súlyos elméleti és gyakorlati hibákat kövessünk el. Ilyen hiba, például, az a tévhit, hogy az objektív társadalmi törvények *területileg* kiterjeszthetők. A fenti alaptételből kiindulva, a szerző kimutatja továbbá a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényének a világrendszer tagországaira vonatkozó feltétlen érvényességét és ugyanakkor érvénytelenségét a rendszer egészére vonatkozóan. Ugyanez vonatkozik, például, az a demokratikus centralizmus elvére is, amely a tagországok esetében külön-külön törvényszerű, világrendszer-viszonylatban azonban alkalmazhatatlan, mert ez esetben a centralizmus kizárná a demokráciát.

Színpadiaság — színpadiság

(*Teatrul*, 1968. 10.)

Valentin Silvestri tanulmányával (*Conceptul românesc de teatralitate*) kapcsolatban mindenekelőtt magának a fogalomnak a tisztázása szükséges. A színház terminológiájában ugyanis a gyakorlatban sokszor érezhető bizonytalanság ural-

codik, s ez nem utolsósorban az utóbbi időben végbement számottevő változásokkal is magyarázható. A „teatralitás” sokáig a „hatásvadászat”-tal egyértelmű „színpadiasság” jelentésében volt használatos, és csak az újabb szakirodalomban jelentkezik ennek a fogalomnak e tanulmányban is használt jelentése. „A színpadot művészetnek tekintő felfogásból született meg — állapítja meg mindjárt tanulmánya elején a szerző — az újabb alkalmazott esztétikában a *színpadiság* fogalma, ez a dinamikus fogalom, melyre részben a stílusok fejlődése is hatott, de hatott magának e művészetnek az előretörése, hiszen egy bizonyos korszakban mind határozottabban foglalja el a helyét a színpadon vagy a színház elméletirők, de inkább a gyakorlati szakemberek gondolkodásában. Ez a fogalom megfelel a színpadi munkában bekövetkezett súlypont-eltolódásnak..., ugyanis az előadás súlypontja többé már nemcsak a színpadon vagy csak az irodalmi alkotásban helyeződik el, hanem bizonyos mértékig a színpad és a nézőtér találkozási pontjában, vagy még inkább a színház és a világ egymásba torkollásának pontján; a színpadi alkotás ugyanis csak annyiban létezik, amennyiben jelent valamit egy adott közönségnek, valamely meghatározott helyen és pontosan körülhatárolható időben.”

E fogalom-meghatározás szellemében veszi vizsgálat alá a szerző a mai román színjátszás arculatát, s próbálja körvonalazni egyéni vonásait részben a világ színi kísérleteinek, részben az utóbbi években jelentkező hazai kezdeményezéseknek a fényében.

A mai román színpadiság jellemzői: a színrehozatal stilisztikai-formai változottsága, szakítás a sematizmus és egy „transzparens realizmus” gyakorlatával, törekvés a mű mondanivalójával teljes összhangban levő s azt kidomborító formai-technikai lehetőségek megtalálására (újserű, a mondanivaló számára távlatokat kínáló színpadképek, a technika összes lehetőségeivel élő dinamikus és szuggesztív díszlet és kellék, az atmoszférateremtés sajátos eszközei stb.). Nemcsak külsőlegesen újításokról van szó, hanem arról, hogy az előadás verbális állásfoglalásától továbblépés történik a minden tényezőt magábafogláló elkötelezettség irányába. A műnek, mutat rá a szerző, nemcsak szövegében, hanem színpadiságában, annak összes lehetőségeivel, szolgálnia kell a közönséggel való kapcsolat minél teljesebb megvalósulását. Az előadás kapcsolatteremtő erő az író és a

közönség között, s e kapcsolat létrejötte nélkül megbukik, miközben színész és rendező sajnálatra méltóan hiábavaló erőfeszítés áldozata lesz.

Számottevő — és a határokon túl is visszhangot kellett — kezdeményezések mellett még sok kísérleti rész-eredmény is születik. E kísérletek azonban — mutat rá Valentin Silvestri — az íróval egyenrangú alkotó kísérletek, s színbírálatunknak nagy szerepe lehet mind továbbvitelükben, mind a közönségben való tudatosításukban.

Dózsa György — 1968

(*Népszabadság*, 1968. szeptember 22, 28, 29.)

Kósa Ferenc és Csoóri Sándor nemrégiben megjelent „filmvázlata” (*Új Írás*, 1968. 9.) a vita kereszttüzeiben áll. Mint minden értékes történelmi tárgyú mű esetében, itt sem valamiféle öncélú múltidézéssel áll szemben az olvasó, hanem olyan művel, amely a múlthoz a jelen oldaláról, a jelen szemével közeledik, amely a maga elkötelezettségét tanúsítja Dózsa György történelmi alakja felé fordulásával. Az Eötvös Józseftől Illyés Gyuláig oly sokak által látott Dózsák száma szaporodott eggyel.

Kicsoda Kósa Ferenc és Csoóri Sándor Dózsája?

Rényi Péter véleménye szerint (*Ítélet, de ki felett?*) a szerzők „... a magyar parasztforradalom legkíméletlenebb kritikáját írták meg — bizonyára eredeti szándékuk ellenére —, ítéletet a szervezetlen, a zavaros ideológiájú, a harcra fel nem készült korai lázadások felett, amelyek szükségyszerűen buktak el, és csak kritikailag értékelt tanulságaikkal vihetnek előre bennünket, utódaikat, a jelenkort.” Rényi fő kifogása, hogy a filmvázlat „glorifikálja ezt a pályát, ideológiai sugallattá emeli a maga számára, morális posztulátummá napjaink forradalmárai számára...” A mű problematikája azonban sokkal összetettebb. Ezt érzi a fenti értelmezést ingerülten elutasító Eörsi István (*Fellebbezés*), s ezt bizonyítja a maga pozitív érvelésével Tóth Dezső (*Forradalom—erőszak—humanizmus*), épp a műben rejlő problematika összetevőit mutatva ki elemzésével. Szerinte „a film nem a »tökéletes szívtelenység« jegyében, hanem az erőszakkal járó erkölcsi dilemmák egész változatrendszerét kiépítve — azon Dózsat keresztülve-rekedtetve, megkínlódtatva, megszenved-

tetve — mond igent a forradalomra. S ha a korlátlan erőszak kritikája »bal« felé, — épp ez az »igen« határolja el a filmet *jobb felé*...“ Tóth Dezső többek között épp a Rényi által kifogásolt jelenetekben mutatja ki ezt a kettősséget, s ha egyik-másik ezek közül nem is épp hézagatlan (Rényi ki is mutatja őket válaszában: *Az ítélet és ítéletei*), inkább Tóth Dezső értelmezését érezhetjük helytállóknak és a mű egészével, intenciójával összhangban lévőnek. Kósa és Csoóri Dózsjának megértéséhez az út nem az emberi magatartások elvont sémái, hanem az emberi viszonylatok konkrét tartalma és jelentése felől vezet.

Hírek szerint az *Ítélet* című filmvázlat magyar—román közös produkcióként készül majd el. Eggyel több ok rá, hogy sorsát figyelemmel kísérjük.

A mítosztalanított Odüsszeusz

(*Le Figaro Littéraire*, 1171.)

Úgy látszott, hogy a hosszú évszázadokra terjedő Homérosz-kutatás, mely csúcspontját a múlt században érte el, végérvényesen megoldotta és lezárta a homéroszi eposzok kérdését. A második világháború után, a régi írások megfejtése, de főként a régészeti és nyelvészeti feltárások eredményeként azonban egyre újabb tanulmányok jelennek meg, és új, eddig nem is sejtett irányt adnak a kutatásnak.

Az utóbbi években gyakran felmerül az *Odüsszeia* kérdése, különösen hősenek, Odüsszeusznak hosszú évekre terjedő bolyongásai és ezek helyének pontosabb meghatározása. Az eposz szerint Trója bevételét után a „legravasabb“ görög az istenek haragjából még húsz éven át bolyongott a Földközi-tengeren. A korábbi kutatások bolyongásainak irányát a következőkben állapították meg: Trója elhagyása után a thrák part kiköneszeihez érkezik, innen a Peloponnészosz Maleia fokát érintve a Kis-Szirtisz vidékének lótuszevőihöz, tőlük a Szicília nyugati partja közelében fekvő Kecskék-szigetére, majd a küklopszok hazáját keresi fel, melyet Vergilius az Aetna lábaihoz helyezett; innen a szelek királyának, Aiólosznak a szigetére megy, onnan a lesztrügonok földjére, melyet egyesek Szardíniában, mások az Északi-sarkon keresnek. A lesztrügonoktól az etruszk Terracina közelében élő Kirké varázslóhoz kerül, vagyis Itália partjára. Innen egyes kutatók elvezetik a Héraklész oszlopaihoz,

a mai Gibraltári-szoroshoz, mások csak Campaniáig és onnan a szirének sziklájához, majd Szküllát és Kharübdiszt becsapva, vagyis átjutva a Szicíliát Itáliától elválasztó Messinai-szoroson a szicíliai Taormina közelében élő naptehenek országába érkezik, onnan Ogügia szigetére Kalüpszo istennőhöz, a mai Gozoz szigetére, innen Korfura, a phaiákokhoz, majd haza Ithakába. Vagyis útirányának főbb állomásai: Trója, Dél-Görögország, Észak-Afrika, Szicília, Szardínia, Itália, Gibraltár, ismét Itália, a Messinai-szoros, Kelet-Szicília, Korfu és Ithaka.

Ezt az általánosan elfogadott útvonalat most a trapani egykori tüzérezredes, Vittorio Barrabini az *Odüsszeia* elemzése és húsz évi légi megfigyelés alapján tévesnek nyilvánítja, és kutatásainak eredményeit a *L'Odissea Rivelata* című művében fejti ki.

Barrabini az észak-afrikai partokig elfogadja a hagyományos útvonalat, innen kezdve szerinte Odüsszeusz egész bolyongása Szicília környékén folyt le. A küklopszok hazája szerinte nem az Aetna alja, hanem a sziget nyugati partvidéke, Trapani környéke volt. Aiólosz szigete, ahova a hős, Polüphemosz rászedése után érkezik, a mai Ustica, a lesztrügonok hazája pedig Szicília észak-nyugati partvidéke, a Trapani és a Palermo közötti terület. Szküllát és Kharübdiszt ő is a Messinai-szorosban látja, a Nap teheneit is Taormina közelébe helyezi, de Kalüpszo hazáját a Pantelleriákban fedezi fel, és Szicília nyugati felére helyezi Odüsszeusz hazáját, Ithakát is. Megállapítását azzal igazolja, hogy az eposzban Ithakáról két, egymástól lényegesen eltérő leírás van. Az egyikben Barrabini a mai Marettime szigetét ismeri fel, a másikban saját városát, Trapanit. Szerinte ugyanis az *Odüsszeia* két, eredetileg különálló költemény összeolvasztásából keletkezett. Az elsőben Ithaka Marettime-nak, a másodikban, amely Odüsszeusz visszatérését meséli el, Trapaninak felel meg. Nyilvánvaló tehát, hogy az *Odüsszeia* költője nem azonos Homéroszsal, helyesebben az *Iliász* költőjével, amit különben nyelvezete sok pun eredetű szava is bizonyít. Figyelembe véve a házi munkák, felszerelések, belső berendezések pontos leírását, Barrabini az *Odüsszeia* költőjét nőnek tekinti. Szerinte emellett szól a szerelmi jelenetekben megnyilvánuló tartózkodás, mértéktartás és szemérmesség is. Nauszikában pedig a költőnő saját magát rajzolja meg. E felfedezésre a szerző hosszú, megfe-

szíftett munka eredményeként jött rá. Mivel a fordítások nem adják vissza a tájak, vidékek, hegyek leírására használt jelzőket, Barrabini először újrafordította az egész eposzt, különös figyelmet szentelve a földrajzi leírásoknak. A jelzők, a szavak hangulatában felismerte a szicíliai tájak sajátos légréjét.

Barrabinnal egyidejűleg két német kutató, Hans Helmut és Armin Wolf *Der Weg der Odysseus* címen, csaknem háromszáz oldalas könyvet jelentetett meg Odüsszeusz bolyongásainak útjáról (Verlag Ernst Wasmuth, Tübinga, 1968). A két szerző kilenc évet szentelt e kérdés tanulmányozására. Az általuk megvont útvonal szintén Szicília körül kanyarog, de Ithakát hagyományos helyén, a Korfuszigettől délre hagyják. Aiólosz szigetét Máltára teszik, a lesztrügonok földjét Usticára, itt találkozik Odüsszeusz Kirkével; Bruttiumba helyezik a phaiakok földjét, és a hős innen kerül vissza vendéglátóinak vezetésével Ithakába.

A nemi szabályozás valószínű hatása

(*The Times*, 57 359.)

Ha a közeljövőben lehetségessé válik az emberi magzat nemi szabályozása, vajon ez milyen társadalmi következményekkel jár? — teszi fel a kérdést Amitai Etzioni, a Columbia Egyetem társadalomtudományi professzora. Felfogása szerint, ha a nemi szabályozás következtében férfi-többség áll elő, a társadalom alkalmazkodhat ugyan az új helyzethez, de csak nagy megrázkódtatások és szenvedések árán. Ennek elkerülése végett azt javasolja, hogy a társadalom védelmében létesítsenek egy széles hatáskörrel felruházott intézményt, mely, ha szükséges, bizonyos területeken korlátozza vagy egyenesen megtiltja a tudományos kutatást. Etzioni ugyanis a legjobb szaktudósokkal folytatott beszélgetései alapján arra a következtetésre jutott, hogy öt éven belül a nemi szabályozás kérdése megoldható.

Az Indianapolisban végzett felmérések azt mutatják, hogy a megkérdezett szülők fele teljesen közömbös születendő gyermekének nemét illetően, a másik fele közül a nőknek nem volt különösebb óhajuk, a férfiak azonban inkább fiút, mint lányt akartak. Egy másik felmérés alapján pedig arra az eredményre jutottak, hogy nagyon sok pár, ha már fiú utóda született, több gyermeket nem

akar, a lány esetében azonban igen. Etzioni úgy véli, hogy amennyiben a nemi szabályozás lehetségessé válik, akkor többen akarnak majd fiút, mint leányt, ami a nemek arányában lényeges eltérést von maga után, s számításai szerint a jelenlegi 51:49 arány 55:45-re változik, ami az Egyesült Államokban évi 350 000 fiú-többlethez vezet.

Mi lesz ennek az eltolódásnak az eredménye? Egyes demográfusok úgy vélik, hogy következtében a társadalom jobban meg fogja becsülni a nőt, és helyreáll a mostani megbomlott egyensúly. Etzioni szerint ez a feltételezés azonban helytelen, mert azok a mélyen fekvő okok, amelyek miatt az emberek inkább fiút akarnak, az arányok eltolódásával még nem változnak meg. Lélektani mozzanatok mellett sok államban azért kívánatosabbak a fiúk, mert jobb kenyérkeresők, támaszt jelentenek az öregkorban, a lányok viszont sok társadalmi kötelezettséggel járnak, például gondoskodni kell hozományukról.

Etzioni a fiú-többlet hatását a nemek közötti kapcsolatokra és a társadalmi viselkedésre vonatkozó eddigi ismereteinkből következteti ki.

A New Yorkban végzett társadalmi ankét azt bizonyította, állapítja meg Etzioni, hogy a nők többet olvasnak, több színdarabot néznek meg, mint a férfiak, viszont a bűnözésben a férfiak aránya nagyobb. A férfi-többlet tehát olyan társadalmat hoz létre, amely a peremvárosok durvaságát testesíti meg, vonja le a következtetést a professzor. Ez a nemek arányában előállható eltolódás valószínűleg nagyobb méreteket ölt a szegényebb, kevesebb bevétellel rendelkező társadalmi csoportoknál, ami — úgy mond — a társadalmi harcok kiéleződését eredményezheti. A másik valószínű következmény a házasságok időbeli kitolódása, az agglegények számának folytonos növekedése, a prostitúció és a homoszexualitás terjedése.

A nemi szabályozás ténylegesen a megvalósulás felé közeledik, de egyelőre annyira bonyolult és veszélyes műtéti beavatkozást igényel, hogy Etzioni öt éves jóslata aligha helytálló. A módszer, melyet a cambridge-i egyetem hat professzora dolgozott ki, hasznosnak bizonyulhat az állattenyésztésben, az ember esetében azonban már azért sem alkalmazható, mert az embrió megsértésével járhat, vagyis torz magzat születéséhez vezethet. De kifogásolható Etzioninak a kutatások korlátozására vonatkozó javas-

lata is. A tudományos kutatásnak szabaddnak kell lennie, mert minden újabb eredmény későbbi, előre nem látható felfedezéshez vezethet. Nem a tudománynak, hanem a társadalomnak a feladata dönteni abban, hogy milyen tudományos eredmény gyakorlati alkalmazása hasznos vagy káros.

Szegedi visszhang

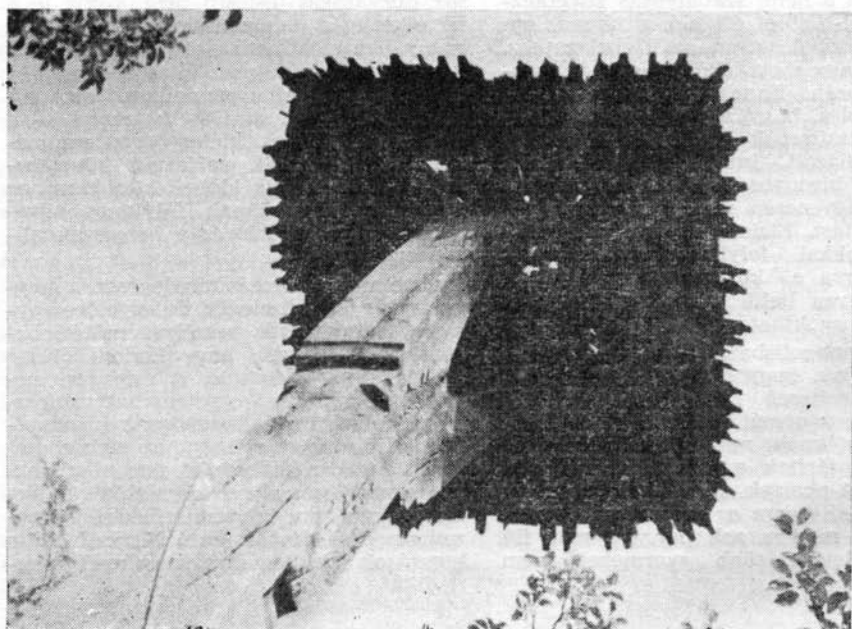
(Tiszatáj, 1968. 8. 9.)

Az Andrassy Lajos főszerkesztésével megjelenő szegedi folyóirat regisztrálja Románia irodalmi életét, s legutóbb bírálólág marasztalta el az *Élet és Irodalom* nálunk is feltűnést keltett romániai magyar irodalmi recenzióit. *Egy kritikuski főlületességről* cím alatt visszautasítja Kelemen János cinikus bírálatát *Főúr, írja a többihez* című kiadványunkról. „Bajor Andor könyve — írja a folyóirat (i) jelzésű munkatársa — nem tetszik Kelemen Jánosnak. Lelke rajta. De kritikája olvastán föltámad bennünk a gyanú, hogy Kelemen Jánosnak csak gyöngé sejtései vannak a szatíráról és humorról.“ A glosszairó kifogásolja, hogy Kelemen a napisajtó Tabi Lászlóját emelte mérceként a filozofikus humorú Bajor fölé, s leszögezi: „A külföldi magyar irodalom jobbára ismeretlen olvasóközönségünk

előtt, ez a kritikai orientálás becsapja az olvasóközönséget.“

Jólesik, hogy a lap felfigyel Gaál Gábor és Corneliu Codarcea a bukaresti *Előre* hasábjain közölt és kommentált levelezésére; tud Marosi Péter Salamon Ernő-monográfiájának munkálatairól; méltatja a *Korunk* 1968. 5. számának korszerű nyelvészeti összeállítását, s kiemeli Szabédi László posztumusz írását a finnugor nyelvhasznítás jövőjéről; egyetért Csákány Bélával a „magangol divat“ bírálatában; s végül ismerteti az *Igaz Szó* anketjét a Forrás-nemzedékről. Mindössze két szám visszhangja ez, s már ez is imponáló.

Külön illenek foglalkoznunk ama sokoldalú törekvéssel, mellyel a szegedi irodalmi folyóirat a vidék felélemeléséért, a helytörténetért, a lap címébe is foglalt Tiszatáj irodalmi kifejezéséért kiáll. A két világháború közt felvirágozott Szegedi Fiatalok-mozgalom korszerű folytatásaként a lap belemélyül a tanyavilág szociográfiájába; elemzi a Szegedi Szabadtéri Játékok műsorát; vitát nyit a vidéki könyvkiadásról; összeállít Kis Szegedi Művészettörténetet, és elkezd egy Kis Szegedi Munkásmozgalom-történetet... s mindezt a vidékiesség korszerű felszámolása jegyében. Olyan nagyvonalú kísérletezés ez, mely a vidékre rejlő népi tartalékok mozgósításával egyetemesen is tanulságos.

Harangláb (Kabay felvétele)

Az irodalmi hagyományok megőrzéséről

(Levél a szerkesztőséghez)

Kovács János az *Előre*-ben (1968. szeptember 12.) az irodalmi hagyományok megőrzésének fontosságáról értekezett, s javasolta, hogy a *Korunk* forduljon felhívással mindazokhoz, akiknek birtokában irodalmi dokumentum van; a folyóirat repertóriumszerűen közreadhatná az összegyűlt anyagot, és így lényegesen megkönnyítené az irodalomtörténészek munkáját.

A javaslatot időszerűnek találom. De irodalmi hagyatékon nem érthetünk kizárólag írói kéziratokat, leveleket, fényképeket, hanem olyan, ma már ritkán fellelhető folyóiratokat, újságcikkeket is, melyek ötvenesztendős hazai magyar irodalmunk szellemi mozgalmainak, a román nép és a magyar nemzetiség kapcsolatának jelentős mozzanatait tárják fel. Konkrét leszek: 1930 és 32 között számos kérészetű időszakos lapunk jelent meg, melyek anyagi eszközök hiányában néhány szám kinyomtatása után megszűntek. Ilyen volt többek között Bárdos László—Gábor István nagyváradi s a temesvári magánalkalmazottak szindikátusának két számot megért folyóirata.

1933-ban a hírhedt Márzescu-törvény megjelenése után kénytelen voltam sok „kompromittáló” anyagot — leveleket, lapokat — elégetni. Az 1933-as „önkéntes” könyv- és folyóiratégetést 1940 őszén újabb követte, nehogy a zöldingesek kezébe kerüljenek. Sikerült mégis megőrizni vagy újra szert tenni olyan folyóiratokra, melyek kordokumentumok. Ilyen például a Bukarestben megjelent *Stinga* című hetilap 1932. december 30-i száma, melynek hasábjain a romániai magyar irodalomról két elismerő cikk jelent meg. A bécsi *Der Kukuck* hetilapban közzétett fényképes riportom a temesvári munkanélküliek megrázó életkörülményeit ismertette (1933. március 8).

Birtokomban van egy fénykép, mely bizonyítja, hogy román és magyar írók 30 évvel ezelőtt megkoszorúzták a szabaddalusi Petőfi-emlékművet, és kiáltványt tettek közzé a bánási napilapokban. Fényképem van Fehéregyházáról, ahol 1939. július 31-én a bánási haladó magyar írók nevében kiáltványt olvastam fel. Örözm a budapesti *Magyar Nemzet* képes mellékletét, mely nyolc képből álló fényképsorozatot közölt a fehéregyházi ünnepségekről.

Vannak Gaál Gábortól, Supka Gézától, Raffy Ádámtól, Gábor Istvántól, Károly Sándortól, Szántó Györgytől, Ligeti Ernőtől leveleim. Ormos Istvántól, Dénes Sándortól, Markovits Rodiontól, Arató Andrástól, Emil Isactól könyveik belső oldalára írott baráti megtisztelő bejegyzések. És vannak már nem a szépirodalomhoz tartozó, de a romániai magyar és német újságírás múltjára vonatkozó adataim, emlékeim, melyek hangszalagra kívánkoznak (1932-től 1940 őszéig az erdélyi és bánási magyar és német újságírók egyesületének országos titkára voltam).

Az említett levelek, fényképek, folyóiratok megvannak.

Nincs meg ezzel szemben egy olajkép, melyet Arany László ajándékozott a temesvári Arany János Irodalmi Társaságnak. A kép Arany Jánost ábrázolta, és a Magyar Népi Szövetség székházának elnöki szobáját díszítette. Évek óta kutatom az irodalomtörténeti értékű arcképet — eredménytelenül. Talán egy *Korunk*-olvasó segítségével megtaláljuk!

Temesvár, 1968. október.

Kubán Endre
író

Hagyomány-ellenőrző körúton

(Levél a szerkesztőséghez)

Tavaly márciusban *Irodalmi emlékek nyomában* címmel cikket írtam a Korunk 3. számába. Bíráltam, hogy Kovászna megyében régi nagyjaink emlékének ápolását elhanyagolták. Most ismét végigjártam ezt az utat, és kötelességemnek érzem tapasztalataimról beszámolni azoknak, akik a cikk nyomán féltő szeretettel kísérték a kérdések megoldását.

Zágonban Mikes Kelemen szülőházának a helyén tavaly nyáron új emléktáblát helyeztél el a volt Kézdivásárhely rajoni műemlékvédő bizottság. Az iskolában (román és magyar tagozaton egyaránt) előadást tartottak a tanárok Mikes Kelemen életéről, munkásságáról. A községi pártbizottság és néptanács javaslatára Mikes Kelemen-szobor felállítását vették terembe a néptanács előtti téren. A szobor terveit jóváhagyás végett felterjesztették a bukaresti felsőbb szervekhez. Domokos Géza író adatgyűjtés céljából még tavaly ősszel meglátogatta Zágont, és könyvvel fog adózni a nagy tudós emlékének. A művelődési otthon tervében Mikes Kelemenről szóló előadások szerepelnek, a sepsiszentgyörgyi színház Veress Dániel Mikesdarabját mutatta be.

Csomakőrösön Csoma Sándor emlékei kezdtek élő valósággá válni. A cikk megjelenése után a volt Kézdivásárhely rajoni szervek felelősségre vonták mind a Kovászna városi, mind pedig a csomakőrösi iskolák tanári karát, hogy miért nem foglalkoztak odaadóbban Kőrösi Csoma Sándor emlékének ápolásával. Ezután az iskolában előadások hangzottak el a nagy utazó életéről és tevékenységéről. Knoth László iskolaigazgató tavaly három alkalommal diafilmes vetítőképes előadást tartott a faluban *Csoma Sándor élete és munkássága* címmel. A kovásznai református egyház emléktáblát helyeztél el a csomakőrösi templomban.

A falu lakossága azzal a kéréssel fordult a látogatóban ott levő Fazekas János elvtárhoz, a minisztertanács alelnökéhez, hogy tegyék lehetővé egy Csoma Sándor-szobor felállítását. A falu és Kovászna város értelmisége a megyei szervekkel karöltve Csomakőrösön a templom előtti téren ki is jelölte a szobor helyét. A párt és az állami szervek fáradhatatlan munkájának eredményeképpen a nagy utazó 126 évvel halála után végre hazajut szülőfalujába is.

Bereckben Gábor Áron munkásságáról mind az iskolában, mind pedig a művelődési otthonban több előadás is elhangzott. A *Megyei Tükör* hetilapban Gábor Áron érdemeit méltató cikk jelent meg. A Gábor Áron készítette tárgyak összegyűjtésével kapcsolatban Constantin Stanca, az RKP megyei bizottságának szervezési titkára felkeresett, és arra kért, hogy segítsék a még fellelhető tárgyak összegyűjtésében. A torjai Fésűs-család birtokában Gábor Áron készítette esztergapad található, sajnos, a készítési évszámot és a készítő nevét lefűrészték, hogy be tudják nyomorítani a malomház egyik sarkába. A család tagjai és öreg emberek bizonyítják, hogy még 10—12 évvel ezelőtt rajta volt a név és az évszám. Ezt az esztergapadot, ha hitelessége végleg bebizonyítható, a Kézdivásárhelyen létesítendő múzeum számára szeretnék megvásárolni. Gábor Áron érdemeinek a Kovászna megyei Művelődési és Művészetügyi Bizottság műemlékvédő osztálya szoborral szeretne adózni. A szükséges jóváhagyások megérkeztek, és így Bereck főterén rövidesen szobor hirdeti a szabadságharcos nagyságát. A Gábor Áron életével és tevékenységével kapcsolatos emléktáblákat egész Kovászna megye területén szeretettel gondozzák.

Dálnokon, Dózsa György, a nagy parasztforradalmár falujában új tábla hirdeti a szülőháza helyén emelt kopjafán: *Itt született Dózsa György...* Mind az iskolában, mind pedig a művelődési otthonban előadásokat tartottak életéről és tevékenységéről. Emlékét a falu lakossága mindig ápolta és ápolja jelenleg is. Mindenki tud róla valamit, és ezért elsősorban a falu tantestületét illeti dicséret.

Csernátonban Bod Péternek, a felvilágosodás nagy írójának szülőháza helyét a legaprólékosabb kutatással sem tudták még felfedezni. Beke Dénes, a községi ideiglenes tanács titkára, valamint Hászman Pál nyugalmazott tanító szerint valahol Felső-Csernátonban született, de hogy hol állt szülőháza, már senki nem tudja. Így nem sikerült a szülőház helyén emléktáblát elhelyezni. A nagyfokú hiányosság és

nemtörődömség a múlt helyi értelmiségének és különösen a régi tantestületnek a hibája.

Baróton cikkem megjelenése után semmi változás nem történt Baróti Szabó Dávid papköltő emlékének felkutatása körül. Ennek egyik oka a közömbösség, a másik pedig az, hogy az emlékek úgy a múltba vesztek, hogy azokat most már felkutatni alig lehet.

Kisbaconban Benedek Elek, a nagy mesemondó emlékei élénken élnek. A sepsiszentgyörgyi múzeum munkaközössége kiszállt a faluba, és elrendezte a nagy író hagyatékát. Az idén a Sepsiszentgyörgyön megalakult Benedek Elek Irodalmi Kör tervbe vette, hogy tagjai esetenként kiszállnak Kisbaconba, és a szülőház udvarát rendbeszedik. Legfontosabb esemény azonban a Benedek Elek Emlékház létesülése; a „Mária-lak“ tatarozása után terjedelmes — az eredeti bútorral berendezett gazdag könyvtári, levéltári és kép-anyaggal ellátott — múzeumi részleg nyílik a nagy író működési színhelyén.

Bőlönben Farkas Sándornak a felvilágosodáskori írónak és az iskolai reform nagy szószólójának falujában márványtáblával jelölte meg a szülőházat a hálás utókor, a cikk megjelenése óta azonban vajmi keveset tettek a községben azért, hogy minden dolgozó tudjon is valamit a falu szülöttjéről.

Nagyajtán a papi lakon fekete márványtábla hirdeti, hogy ott született Kriza János 1810-ben. A nagy székely népdalkutatóról ennek ellenére sem sokat tudtak a községben. Tavaly ősszel a művelődési otthonban előadást tartottak életéről, munkásságáról. Most már megtanulták a községben, hogy ki volt Kriza János, de vajon a község értelmiségiei megtettek-e mindent azért, hogy emlékét ismét ne lepje be a feledés homálya?

Középszajtán Benkő Józsefnek, a felvilágosodás nagy tudósának emléke — a falu tanítóságának és különösképpen Kubánda Gizella tanítónőnek jóvoltából — újra visszatért a faluba. Az iskolában és a művelődési otthonban előadások hangzottak el Benkő József életéről, munkásságáról. Az iskolásgyermekek megtisztították sírját a gáztól, burjántól, és ezentúl gondozni fogják. Hála a falu öntudatos tantesztületének, most már mindenki tud Benkő Józsefről.

Végkövetkezésképpen megjegyzem, hogy ott, ahol az értelmiség, különösképpen a tantestület, magáévá tette nagyjaink emlékének ápolását, az eredmények biztatóak és szépek. Ott viszont, ahol még el sem olvasták a cikket, és nem törődnek az emlékek ápolásával, hiába van meg minden jóakarát a felsőbb szervek részéről, a helyi eredmények elmaradnak.

Sepsiszentgyörgy, 1968. november.

Bartos Endre
tanár

Megkésett visszhang

(Levél a szerkesztőséghez)

A Korunk 1967. decemberi számában olvastam Csép Sándor *Szakmai mobilitás a Libertatea Bútorgyárban* című cikkét. Nagyon örvendtem, hogy van, aki szóvá tette a tanoncképzés hiányosságát. Már akkor melegiben írni akartam és megköszönni a szerző oly sok mindenre kiterjedő figyelmét, de vártam, milyen visszhangot kelt az írása. Sajnos, azt kell megállapítanom, hogy elküldött szava pusztába hangzott el, mindenki aki elolvasta, napirendre tért fölötte.

Miért érdekel engem ez a cikk? Miért szoltam így magamban, miután elolvastam: végre valaki észreveszi a bajt, és nem sajnálja az időt, fáradságot: részletesen foglalkozik az asztalosipari tanoncképzés kérdésével... 1937 áprilisában jelent meg Kolozsvárt román és magyar nyelven az asztalosipar fejlesztését célzó havi kis lapom. Már akkor láttam és rámutattam a tanoncképzés elmaradottságára. Felhívtam a figyelmet a nagy- vagy kisiparos műhelyekben dolgozó tanoncok nevelésének hiányosságaira. Már akkor felvettem a kisipari termelőszövetkezetek gondolatát. Sajnos, ez a harc 1943-ban a háborúba való behívásom következtében részemről megszakadt.

De újrakezdttem 1945-ben, amikor Kibédben az asztalosipar munkamezejére léptem, és ott dolgozom mind a mai napig.

Meglepően új hang volt számomra Csépy Sándor cikke, nagy jelentőségűnek tartom, és minden sorával egyetértek. Azt írta: „Kolozsvár tartományban nincs asztalos szakiskola! Ennek következtében Besztercén, Szamosújváron, Topánfalván, Désen és Kolozsvárt — összesen öt bútorigari egységben — nincs megfelelően biztosítva az utánpótlás... A bútorigar igényeit figyelembe vevő és közvetlenül kielégítő szakemberképzés biztosítaná a vállalatoknak jól felkészült munkásokkal való fokozott ellátását... a szakképzettség legmagasabb szintjének elérését!”

Ezt nem szabad elhallgatni.

Hazánkban minden évben szaporodnak a faipari üzemek, mert nyersanyag van bőven. És még mennyi alkalmas anyag van, ami a szakértők figyelmét is elkerülte. Jómagam néhány évvel ezelőtt állítottam össze egy listát az eddig figyelembe sem vett, de a bútorigar számára alkalmas és értékes fafélésegekről. Senki sem figyelt fel.

Sokszor olvasunk nap mint nap szembeötlő hibákról. Nagyon elterjedt e szakmában is a giccs. Hiányzik a jóízű!

Hányszor figyeltem meg utazás alkalmával az új lakások ablakait; mennyire szúrja a jó szakember szemét az ablakok, ajtók elméretezett kivitelezése. Ugyanúgy a lakásokban levő izléstelen bútortartak is. Szinte kiáltanak: itt hiányzott a jó szakképzés! Mennyire szükséges volna, hogy falusi műhelyekben is minőségi ellenőrök működjenek.

Nem lenne elvesztegetett idő egy kerekasztal-értekezlet Kolozsvárt és ott előkészíteni egy országos konferenciát az asztalosipar fejlesztése végett.

Kibéd, 1968. november.

Réti János
asztalosmester

HELYREIGAZÍTÁS

Benedek Zoltán *Programozás a földrajztanításban* című írásában (1968. 11.) eltördelten közöltük a „Belgium és Hollandia” című lecke munkalapját. Helyesen így van:

INFORMÁCIÓ — KÉRDÉS

FELELET

1. *Európa melyik részén fekszik Belgium és Hollandia?*

Figyeld a falitérképet!

2. *Melyik tengerrel és milyen országokkal határos Belgium és Hollandia?*

3. *Figyeld meg atlaszodban! Milyen szín uralkodik a két ország területén?*

4. *Milyen felszíni formát jelöl a zöld szín?*

5. *Tehát Hollandia felszíne...*

1 *Európa nyugati részén*

2. *Belgium: az Északi-tengerrel, Franciaországgal, Luxemburggal, NSZK-val, Hollandiával;*

3. *a zöld*

4. *síkságot*

5. *síkság*

Amint látható, a felelet nincs a kérdéssel egy vonalban. A tanuló az 1. kérdésre a 2. kérdés vonalában kapja meg a helyes feleletet. A visszacsatolás tehát a takarólap fokozatos lefelé mozgásával történik.

Ugyancsak a novemberi számunkban, az 1729. lapon a Brontë-társaság ünnepéről szóló krónika 3. bekezdésének első mondata helyesen így hangzik: „A Westminster Abbey-ban Anne-nak, Brontë legkedvesebb testvérének himnuszát énekeltek el: »Szemeim a bércekre emelem«...“

Sumar

* * *	Aici și acum	1755	<i>Váró Zsuzsánna</i> : 11 ani de cercetări spațiale	1842
<i>Fogarasi József</i> : Competență mai largă — răspundere mai mare		1758	<i>Bodor András</i> : Gandhi și rezistența pasivă	1846
<i>Balogh Edgár</i> : Felicitare lui Kós Károly		1762	<i>Gandhi</i> : Dialog din Hind Swarai	1850
<i>Guillaume Apollinaire</i> : Glasul femeilor se aude în ploaie (poezie, trad. de <i>Módy Ilona</i>)		1766		
TRIBUNA				
<i>Bleyer György</i> : Atmosferă familială și mediu urbanistic		1767	<i>Dáné Tibor</i> : Probă de must (Jurnal de lectură)	1855
<i>Balázs Sándor</i> : Omul care râde (Umor și filozofie)		1774	<i>Király László</i> : Ce fac tinerii?	1857
<i>John Somerville</i> : Marxism și umanism contemporan		1783	<i>Bretter György—Rácz Győző</i> : „Speculație improductivă”	1861
<i>Predrag Vranicki</i> : Gânduri în legătură cu căile de dezvoltare a filozofiei marxiste		1787	<i>Nagy G. Károly</i> : Caracterul nedefinit al noțiunii de rasă	1859
TINERET—EDUCAȚIE				
<i>Palocsay Zsigmond—Szilágyi Domokos</i> : Remedii de bucătărie (versuri gemene)		1789	<i>Demény Dezső</i> : Studiu și personalitate	1865
<i>Kántor Lajos</i> : Reflexii spirituale — și sinteza		1793	<i>Weiszmann Endre</i> : Reflectoare la New York (Summa technologiae)	1872
<i>Gazda József</i> : Gândurile pictorului		1797	<i>Kelenen Béla</i> : Emil Petrovici și lingvistica maghiară	1875
<i>Horváth István</i> : Culegere tîrzie de cintece la Ozd		1800	<i>Glück Jenő</i> : Situația actuală a cercetărilor Murgu	1877
<i>Deák Tamás</i> : Manevra militară (piesă de teatru)		1806	<i>Demény Lajos</i> : Un revoluționar de la Orăștie	1880
OGLINDĂ				
<i>Mircea Oprișan</i> : La Covasna arde diamantul în adîncuri...		1834	<i>Pusztai János</i> : Realitate, sinceritate, lirism	1881
NOTE				
<i>Enyedi Sándor</i> : Doamna Déry în Transilvania		1837	<i>Bajomi Lázár Endre</i> : Privire asupra stagiunii teatrale franceze (Scrișoare de la Budapesta)	1884
<i>Miklós László</i> : De ce nu?		1838		
VIATA INTERNAȚIONALĂ				
<i>Kurt Waldheim</i> : Rostul cercetărilor cosmice		1840		
REDACTORI—CITITORI				
			<i>Kubán Endre</i> : În legătură cu păstrarea tradițiilor literare	1893
			<i>Bartos Endre</i> : În circuit de verificare a tradițiilor	1894
			<i>Réti János</i> : Ecou întîrziat	1895

Hazai magyar könyvújdonságok

- BAJOR ANDOR:** Pokoli különkiadás (paródiák, karikatúrák)
BENKŐ SAMU: Bolyai János vallomásai
BERDE MÁRIA: Romuáld és Andriána (regény, Romániai Magyar Írók)
Bújj, bújj, zöld ág... Szerkesztette **SZABÓ KISS KATALIN** (óvónők számára)
DEÁK TAMÁS: Átváltozások (világirodalmi versfordítások)
GOGA, OCTAVIAN: Messziről. **FRANYÓ ZOLTÁN, KÁNYÁDI SÁNDOR, KISS JENŐ, MAJTÉNYI ERIK** és mások fordításai (versek)
HEMINGWAY, ERNEST: Novellák (Horizont)
Halálúzó. Kortársak Salamon Ernőről. Szerkesztette **DÁNOS MIKLÓS**
HERVAY GIZELLA: Kobak második könyve (gyermekmesék)
HERVAY GIZELLA: Tömondatok (versek)
IBRĂILEANU, GARABET: Adéla. Fordította **BÉKESI ÁGNES** (napló)
Irodalomkritikai antológia. Összeállította **CSEHI GYULA** és **DÁVID GYULA**
KAFFKA MARGIT: Hangyaboly (regény)
KÁNYÁDI SÁNDOR: Független lovak (versek)
KÓS KÁROLY ifjabb: Mihez kezdjünk a természetben? (Kis Ezermester)
LARNI, MARTTI: A szép disznópásztorleány. Finnből fordította **NAGY KÁLMÁN** regény (Horizont)
MÓRICZ ZSIGMOND: Rab oroszlán (regény, Magyar Klaszszikusok)
PIRANDELLO, LUIGI: IV. Henrik. **OLÁH TIBOR** utószavával (drámák)
SALAMON LÁSZLÓ legszebb versei, **JORDÁKY LAJOS** utószavával
SALINGER, I. D.: Zabhegyező. (regény, Horizont)
SHAW, IRVIN: Oroszlánkölykök (regény, Horizont)
SIENKIEWICZ HENRIK: Quo vadis? (regény, Horizont)
SZABÓ GYULA: Laczkó Rózsa balladája (novellák)
SZABÓ ZOLTÁN szerkesztésében: Kis magyar-stilisztika
SZÁSZ JÁNOS: Mamaia by night (kisregény)
SZEMLÉR FERENC: Életünk és halálunk (drámák)
SZENTIMREI JENŐ: Sablon helyett csillag. Publicisztikai gyűjtemény. Bevezeti **BALOGH EDGÁR** (Romániai Magyar Írók)
SZTOJKA LÁSZLÓ: Egy moldvai deák naplója (ifjúsági regény)
TAMÁSI ÁRON: Énekes madár. **IZSÁK JÓZSEF** utószavával (drámák)
TAMÁSI ÁRON: Rendes feltámadás. Bevezeti **SÜTŐ ANDRÁS** (novellák)
VITA ZSIGMOND: Tudománnyal és cselekedettel (tanulmányok)
WASS PÁL: Fegyver alatt. Szerkesztette **CSETRI ELÉK** (régi naplójegyzetek)
WILDE, OSCAR: A boldog herceg. Fordította **SZEGŐ GYÖRGY** (ifjúsági regény)